

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

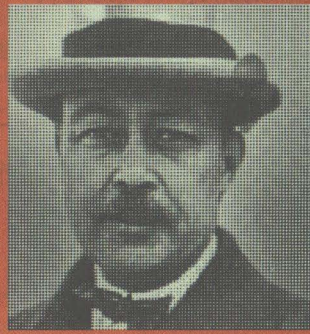
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ATATÜRK'ÜN KALEMİ

FALİH RIFKI ATAY

YASAR GÜRSOY

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

DESTEK YAYINLARI: 1825

ARAŞTIRMA: 407

YAŞAR GÜRSOY / ATATÜRK'ÜN KALEMİ

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yapım Prodüksiyon Dış Tic. A.Ş.

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun

Yayın Koordinatörü: Özlem Esmergül

Üretim Koordinatörü: Semran Karaçayır

Editör: Devrim Yalkut

Kapak Tasarım: Sedat Gösterikli

Sayfa Düzeni: Cansu Poroy

Sosyal Medya-Grafik: Mesud Topal

Destek Yayınları: Ekim 2023

Yayıncı Sertifika No. 43196

ISBN 978-625-441-994-2

© Destek Yayınları

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul

Tel. (0) 212 252 22 42

Faks: (0) 212 252 22 43

www.destekdukkani.com

info@destekyayinlari.com

facebook.com/DestekYayinevi

twitter.com/destekyayinlari

instagram.com/destekyayinlari

Deniz Ofset – Çetin Koçak

Sertifika No. 48625

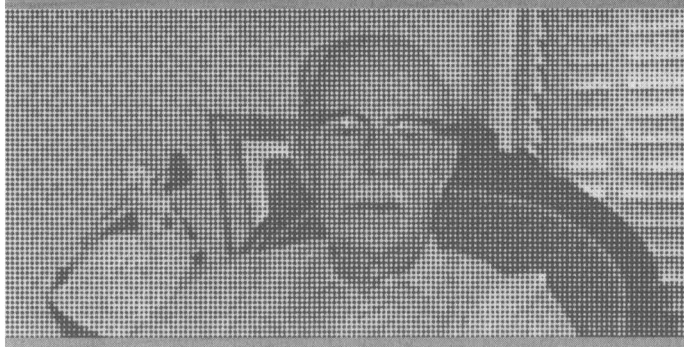
Maltepe Mahallesi

Hastane Yolu Sokak No. 1/6

Zeytinburnu / İstanbul

Tel. (0) 212 613 30 06

ATATÜRK'ÜN KALEMİ

FALİH RIFKI ATAY

YAŞAR GÜRSOY

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ağabeylerim Erol, Ertuğrul, Erdoğan ve Erdinç Gürsoy'a...

ÖNSÖZ

Falih Rıfkı Atay. Adı, sanı, yaşantısı, ilkeleri, öğretileri, Türk insanına katkısı ve yaşadığı her anıyla adından söz ettiren biri. Hemen her Atatürk yazarı onun *Çankaya*'sından faydalandı. Atatürk ile birlikte anılması bunun en önemli göstergesi oldu...

Özel hayatını neredeyse kimseyle paylaşmadı. Gizemliydi... Soğukkanlı... Kimilerine göre tutarlı ya da tutarsız, her daim bir kara kutuydu. Dışışleri'nde görevli öz oğlu Halil Atay'ın uzun süre psikolojik tedavi görmesi sırasında bile kendisini pek fazla ziyaret etmedi. (*Mina Urgan'ın da iddiası.*)

Falih Rıfkı Atay'ı iki bölümde inceleme gereksinimi hissettim. Biri Falih Rıfkı... Diğeri Falih Rıfkı Atay. Çalışmanın içeriğinde ise birden fazla portre bulmanız mümkün olacak. Gazeteci, politikacı, Atatürkçü, muhalif, yandaş, sırdaş, çevreci, baba ve bir eş...

Atatürk'ün çok yakınında bulunan birkaç kişiden biriydi Falih Rıfkı Atay. Ama en yakını değildi. Bir yazın adamıydı... Atatürk ile ilgili yaptığım bundan önceki çalışmalarımda Nuri Conker'i "can yoldaşı", berberi Mehmet Tanrıcut Mete'yi de en sadık adamı olarak tanımladım... Falih Rıfkı'ya gelince? Hâlâ bir yere oturtabilmiş değilim. (*Bu yorumu siz okuyanlara bırakıyorum.*) Bunu yazarken niyetim kesinlikle zatı muhteremi kötülemek değil. Aksine bir anlamda hakkını teslim etmektir. Bazı çevrelerin saygı duymadığı, bazı çevrelerin ise sevip değer verdiği bir kişilik Falih Rıfkı Atay.

Niyetim, bir kişiliği, yaşadığı sürede akla hayale gelmeyen bir özveri ve tutarlılık sergileyen bir meslek büyüğümün anılarına şahitlik etmeniz olacaktır.

Bu kitapta aynı zamanda da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin geçirdiği evrelere de tanıklık edip tarihe yolculuk edeceksiniz. Özellikle Turgut Özal ve Adnan Menderesli ve hatta Erdoğanlı günlerin benzerliklerine tanıklık edecek, tarihin gerçekten de te-kerrürden ibaret olduğunu anlayacaksınız. Ve göreceksiniz ki okuduklarınız, bugün yaşadıklarınızın neredeyse bire bir aynısı...

Okuduklarınız arasında alıntılar da olacaktır. Zira söz konusu Falih Rıfkı Atay olunca özellikle *Çankaya* ve *Zeytinadağı* kitaplarından yararlanmamak olmazdı. (*İki eseri de şiddetle okumanızda fayda vardır.*)

Söz konusu eserlerdeki alıntılar ve sözü geçecek olan yazarlarla ilgili alıntılarda bire bir dönemine ait olan yazılarını kitaba yansı-tacağım. Bunun nedeni o dönem ile günümüzde kullanılan Türk-çenin arasındaki farkı görmek olacaktır.

Tabii ki 77 yıllık bir ömrü kitap sayfalarına sığdırmak mümkün değildir. Hele ki bu kişi Falih Rıfkı Atay gibi bir derya deniz olunca...

Yaşı kemale erenler bilir! Bu ülkenin başına ne geldiyse çok ko-nuşmaktan geldi. Sözü uzatmanın anlamı yok diyerek keyifli oku-malar diliyorum...

Yaşar Gürsoy

TEŞEKKÜR

Eskişehir Anadolu Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yrd. Doç. Dr. Şaduman Halıcı ile “Türk Siyasal Yaşamında Falih Rıfkı Atay-Nisan-2008” adlı Yüksek Lisans Tezi’ni hazırlayan Veysel Çolaker’e, İşte Atatürk internet sitesi yöneticilerinden Dr. Tuna Yılmaz’a, mustafakemalim.com sitesi sahibi Onur Okur’a, Aysun İçöz Demiralp’e, İhlamur Kasrı Amiri yazar dostum Ünal Karıncalı’ya, Beyazıt Devlet Kütüphanesi kütüphanecisi Volkan Gülçekte, Taksim Atatürk Kitaplığı görevlilerine ve tabii ki tüm eserlerini keyifle okuyup incelediğim merhum Falih Rıfkı Atay’a, merhume Mina Urgan’a, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı’na, Genelkurmay Başkanlığı’na, Destek Yayınevi Kurucusu Yelda Cümalioglu, Genel Yayın Yönetmeni Ertürk Akşun, Yayın Koordinatörü Özlem Esmergül, Üretim Koordinatörü Semran Karaçayır, Basın ve Halkla İlişkiler Koordinatörü Selen Çavuşovalı, Editör Devrim Yalkut, kapak tasarımını gerçekleştiren Sedat Gösterikli, sayfa düzenini yapan Cansu Poroy, Sosyal Medya-Grafik tasarımcıları Mesud Topal-Nursefa Üzümler Kalender ile tüm Destek Yayınevi emekçileri ve biricik evlatlarım Fırat ve Ayşe Deniz Gürsoy’a, en içten duygularıyla teşekkür ederim.

1. BÖLÜM

“Eyvah Paşam yere kapaklanıyoruz!”

29 Ekim 1925, Ankara

Avazı çıktığı kadar bağırdı Şefika Hanım:

“Eyvah Paşam yere kapaklanıyoruz!”

Dediği gibi de oldu. Çok geçmeden savaş meydanlarının zeki savaşı, pırıl pırıl bir ulusun kurtarıcı lideri Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal acemice cilalanmış parkeye sırtüstü ama güvenli bir biçimde düşüverdi...

Yere düşerken gövdesinde taşıdığı kadının fazlaca zarar görmemesi için bedenini kollarıyla kavradıysa da, aynı anda Ruşen Eşref Bey ile eşi Saliha Hanım'ın da üzerine kapaklanmalarına mâni olamadı. Üzerindeki ağırlık daha da arttı.

Şefika Hanım, utançla gururu, kibirle delişmenliği aynı anda yaşarken pembeleşen yanaklarına dolan gülümsemeleri her şeye rağmen etrafındakilerden sakınmadı...

Gazi, gövdesinde yatan hanımı önce usulca üzerinden indirip parkeye yatırdı, ardından kıvrak bir hareketle ayağa kalkarak kahkahalarla gülen Şefika Hanım'ı elinden tutup belinden kavradı, nazikçe ayaklarının üzerine kaldırdı.

Aynı anda Ruşen Eşref ve Saliha Hanım da ayaklarının üzerlerine dikilmeye çalışırken, Gazi reveransla birlikte gözlerinin içine baktı:

“Geçmiş olsun Şefika Tavaşi; umarım bir rahatsızlık çıkmamıştır?”

Şefika Hanım'ın tepkisi, baloya katılanların şaşkın bakışları arasında, ikinci şoku yarattı kendisini yakından tanımayanlar için:

“Aman efendim ne olacak? Altı üstü düştük işte...”

* Atatürk Şefika Hanım'a Rusçada arkadaş; yoldaş anlamına gelen bu kelimeyle hitap ederdi.

Parmaklarını havada şaklatıp kısa süre önce keskin bir biçimde susan müziği tekrar canlandırdı, kibarca koluna girdi, meraklı ve şaşkın gözlerle olanları takip eden eşi Falih Rıfkı'nın yanına kadar götürdü Şefika Hanım'ı.

"Kusurumu bağışla Falih. Fena düştük ama yine de sağ salım getirdim zevcenî. Hadi, şimdi sıra sizde, katılın bakalım dansa..."

Sıkıntısı, aldığı talimat yüklü sözlerle daha da arttı.

"Nereden çıktı şimdi bu dans?" diye geçirdi içinden Şefika Hanım'ın hınzır gülüşünü yakalarken:

"Oysa her şey ne de güzel başlamıştı. Cumhuriyetimizin ikinci yaşının gururunu doyasıya yaşayacak; mutlu mutlu eve dönecektik..."

Gazi yanlarından uzaklaşırken hanımına dönerek, "Yine bir haşarılık edip de zorda koymadın değil mi bizleri Şefika?" diye sordu. Söylediklerinin tamamını işitmeden yanıt verdi:

"Aman canım sen de Falih! Çok keyifliydi. Gazi Paşam da çok kıvrak adammış hani. Bir çırpıda kaldırıverdi ikimizi de. Hem ne benim, ne de onun kabahati. Bu köhnemiş binanın azizliği..."

O sırada Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey hızla Gazi'nin arkasından koştu, yakaladı, etraftakilerin duyacağı biçimde "Gazi Paşam yere düşmenizın sebebi benim dikkatsizliğimdir, parkede kayınca Saliha Hanım'ın üzerine yıkılıverdim, sonrasında olanlar oluverdi. Bağışlayın bizleri..." dedi.

Hınzırca gülümsedi, başıyla selam verdi, "Hiç önemli değil efendim, buyurun bir şeyler yudumlayalım büfede..." diye konuştu, yanındaki Maliye Vekili Abdülhalik (Renda) Bey'e dönerek (bir gün önce kendisi tarafından takdim edilen) cebinden çıkardığı 5 liralık altını (Cumhuriyet'in 2. Yıldönümü için Cumhurbaşkanına bastırılan para) göstererek, "Enfes olmuş beyefendi, tebrik ederim" dedi.

* Söz konusu bina şimdiki Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi'dir. O dönemde eski bir Ermeni okuludur, I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin en güzel örneklerinden olan yapı Mimar A. Hikmet Koyunoğlu'na Türk Ocakları merkez binası olarak projelendirilmiştir. <http://www.guzelsanatlar.gov.tr/TR,2412/yapinin-tarihcesi.html>

Şefika Hanım kendini tekrar piste attı. Kolundan çektiirdiği eşi Bolu Mebusu Falih Rıfkı ise ürkek adımlarla dans edenlerin arasına katılırken geçmişe süzölüp; Gazi ile ilk tanışma anlarına uzandı...

Şefika Hanım

Mustafa Kemal ile Buluşma

Türk ordusu on beş günde dört yüz kilometre yol kat etmiş-ti. Askerler İzmir'e ulaşmak için adeta birbirleriyle yarışmış, Kadifekale'ye çekilen Türk bayrağı hasta bir milleti yeniden dirilt-mişti. Kayıplar ağırdı; on bine yakın vatan evladının bedeni topra-ğa karışmış ama bir millet tekrar uyanmıştı...

Meslektaş Yakup Kadri ile birlikte soluğu İzmir'de alıp, Bornova'da bir İngiliz evine yerleşmişlerdi. Bornova karargâhların bulunduğu yer olduğu için, her gün İsmet ve Fevzi Paşaları ve onlarla görüşmeye gelen Mustafa Kemal'i görme imkânını böyle çözmüşlerdi.

Göztepe'ye geldikleri zaman heyecanları doruktaydı. Latife Hanım'ın ikametgâhında yatılı olarak kalacaklardı...

"Mustafa Kemal'in sofrasında bulunmak?" diye geçirdi içinden. "Ne büyük bir onur!"

Holde oturmuş beklerlerken Gazi göründü. Merdivenden indi, üzerinde Beyaz Kafkas gömleği vardı.

"Bu kemerli gömlek, pek ahenkli bir endam ister. Mustafa Ke-mal, ince, zarif ve ne güzel bir erkek..."

Herkesi başıyla selamladı, “Buyurun oturun efendim” dedi, hal hatır sordu. Genç gazeteciler için en anlamlı günlerden biriydi. Heyecanları, sevinçleri, gururları birbirine girmişti. Gazi'nin gözleri, sohbet sırasında bir ara gözleriyle buluşunca söze girdi:

“Paşam, bilir misiniz sizi ilk defa nerede görmüştüm?”

Yanıtı geciktirmeden verdi:

“Evet” dedi. “Edirne Valisi Hacı Adil Bey’le beraber Dimetoka’ya gelmişsiniz. Biz de Fethi Bey’le gelenleri karşılamaya çıkmıştık. Hacı Adil arabada yanına Fethi Bey’i almalıydı. Enver’le Fethi Bey’in arası açık olduğu için, ne olur ne olmaz diye, yine sizi aldı...”

Donakaldı. Hatırladığı olay 9 yıl öncesine aitti, kendisi henüz yeniyetme bir muhabirdi; *Tanin* gazetesinde çalışmakta, adı sanı yeni duyulmakta; fazlaca tanınmamış biriydi...

Sohbet sabaha dek sürdü...

Gün ağarırken uyandılar, öğle vakti tekrar yemek masasında buluştular. Geceki samimi dost sohbeti bu kez bir başkomutanın verdiği askeri derse; bir politikacının bilgeliğine dönüştü. Yakup Kadri ile Falih Rıfkı'nın üzerlerinde gözlerini gezdirirken birden, “Yeni Meclis’te sizinle arkadaşlık edeceğiz” dedi.

Heyecanları bir kat daha artmıştı iki gazeteci dostun...

Çalıştıkları *Akşam* ve *İkdam* gazeteleri için askeri ve siyasi görüşlerini yansıtan röportajı yaparak karargâhtan ayrıldılar...

*İkdam gazetesi muhabiri
Yakup Kadri*

*Akşam gazetesi muhabiri
Falih Rıfkı*

Üvey Kızı Mina

1925, Ankara, Balo Salonu

Kendine geldiğinde az önce düşlerinde gezintiye çıkardığı adamla karşılaştı. Şefika Hanım'ı yerine oturtup yüreğindeki mutluluk çırpınışlarıyla Gazi ve meslektaşlarının bulunduğu büfeye yöneldi hızlı adımlarla...

Sohbetin konusu balolara gösterilecek özendi...

Cumhuriyet'in kuruluşunun üzerinden iki yıl geçmişti. Gazi, dokuz ay önce kanunlaştırılan "*Cumhuriyet'in kuruluş günü yurtiçi ve dış temsilciliklerde bayram olacak*" konusunu hararetle anlatmaya çalışıyor, erkeklerin bu balolara mutlaka eşleriyle gelmelerini salık veriyordu:

"Bu balolar medeni yaşamın en başta gelen kuralı olmalıdır ve memleket sathına yayılmalıdır. Ve unutmayınız ki yine o balolarda kadınlarımız en ön safta bulunmalıdır."

Gece, sabaha gebeydi. Şefika Hanım diğer hanımların aksine, içtiği bira ve şarabın etkisiyle her gördüğüyle koyu sohbete dalıyordu. Ta ki eşinin sesiyle kendine gelene kadar.

"Mina bizi bekliyordur Şefika! Meraklandırmayalım yavrucağı..."

Eve vardıklarında Mina uyuyordu. Şefika odaya çıktı, üzerindeki hızla çıkardı, bedenini yatağa bırakıp, "İyi geceler!" diyerek uyku yolculuğuna çıktı.

* Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk balosu 29 Ekim 1925 tarihinde, Ankara'da eski bir Ermeni okulu olan Türk Ocağı binasında gerçekleşir. Gazi ikinci baloyu Orman Çiftliği istasyon binasında düzenlettirir. Baloya sadece Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve Ruşen Eşref Beylerin eşleri katılır...

Yakup Kadri'nin eşi Laman Hanım, Mustafa Kemal'i görür görmez atılır: "Paşam bu inkılabın kurbanları yalnız biz miyiz? Hani yaver beylerin, mebus beylerin, vekil beylerin hanımları?" Paşa eliyle düzenlenen daha ilk baloda "Üç kadınla medenileşme olmaz" diye düşünen yaverler, gidip Fresko Bari'nden kadınlar getirince bu sefer o üç kadın da salonu terk etmeye meyillendir...

** Mina, Falih Rıfkı'nın üvey kızıdır; Farsçada şarap anlamını taşımaktadır.

Falîh Rıfkı ise Mina'nın yattığı odanın kapısını aralayıp gülümsemiş, kapıyı tekrar kapattı, mutfağa yöneldi...

Gün ağarıyordu. Kadehine yolluğunu koydu, pencere kenarına çektiği sandalyeden bozkır manzarasını izlemeye koyulup, anne babasını, çocukluk yıllarını aklına taktı. Uzun zamandır yaşadığı melankoli, yüreğinin bir yanını mutlu ediyor, bir yanını hüzünle karışık düşüncelere sürüklüyordu. Oysa yaşı otuz bir idi, *"Daha bu yaşta, görmediğim kalmadı..."* diye iç geçirirken geçmişe yelken açtı...

Depremle Beş Aylıkken Tanıştı

İstanbul, 10 Temmuz 1894, Saat 12.24

Camilerden ezan sesleri yankılanıyordu. İstanbulluların yaşadığı toprağın derinlerinden ürkütücü bir ses yükseldi...

Önce hafif bir sarsıntı; ardından daha şiddetlisi geldi. Toprak homurdandı, deniz kabardı, sadece 17 saniye sürdü...

Halk, müezzinlerin *"Allah Allah!..."* nidaları arasında kendini sokaklara attı. Korku, panik, endişe, sağa sola kaçışmalar yaşanırken Hoca Hilmi Efendi ile karısı Huriye Cemile de iki çocuğunu kapıp herkes gibi sokağa kendilerini can havliyle attı.

Denizdekiler, mavnalardan, balıkçı teknelerinden, Şirket-i Hayriye vapurlarından kente baktıklarında, çöken binalardan yükselen toz bulutlarını görüyordu. Dehşete kapılanlar, salavat getiriyor, *"Büyük hareket-i arz"* diye birbirlerine anlatıyor, karadaki yakınlarına ulaşamamanın telaşını yaşıyordu.

Karaya bağlı bazı tekneler kayalara vurup parçalandı, deniz geri çekildi, iri dalgalar kenti dövdü.

Öğle vaktiydi. Kapalıçarşı facia yeriydi. Çarşının kubbeleri çöktü. Çalışanların çoğunluğu taş yığınlarının altında kalmış, kaçamamıştı.

Sirkeci, Bitpazarı, Çadırcılar, Yağlıkçılar, Yeniçeriler Çarşısı, Bodrum ve Kellekesen hanları yıkılmıştı. Gedikpaşa, Kadırga, Kumkapı, Yenikapı, Langa ve Samatya'da yüzlerce ev de öyle...

Heybeliada'daki Ruhban Okulu dahil, birçok büyük bina, hasar gördü. Yer yer büyük yangınlar çıktı. Ayakta kalanlar sadece Pera'daki güçlü yapılardan bazılarıydı...

İstanbul'da Fransızca yayımlanan *Moniteur Oriental* gazetesi bir gün sonra şu satırlara yer verdi:

"Dün saat 12.24'te yaklaşık yarım dakika süren şiddetli bir yer sarsıntısı bütün kentte, tarifi imkânsız bir paniğe yol açtı..."

Taksim civarındaki mezarlık ve bahçeleri gezen *Moniteur* muhabiri *"her sınıf ve tabakadan insanla, karışık alaca bulaca kalabalığı"* anlatıyor, şunları yazıyordu:

"En yüksek sınıftan kadınların, saç baş dağınık, ürküntü içinde veya üstlerine yalnızca bir sabahlık, bir kombinezon veya jüponla kaçtıkları görülebiliyordu. Her yerde çığlıklar, gözyaşları, ağlamalar, sinir krizleri, bayılmalar, Allah'a, Meryem'e yakarmalar duyuluyordu."

Depremin merkez üssü, İzmit Körfezi boyunca Adapazarı'ndan Çatalca'ya uzanan hat üzerindeydi. Şiddeti 9'du...

Hasar tespiti başlatıldı. Depremin ardından halk günlerce evlerine giremedi, memurlar işlerine gitmedi.

2. Abdülhamit 16 Temmuz 1894 günü depremden zarar görenler için kendi adına 1000 lira bağışladı, şehzade ve sultanlarının ise

* Her ne kadar, depremin "9" şiddetinde olduğu söylenmişse de, bunun günümüzün Richter ölçeğindeki 9 şiddetine eşit olduğu kuşkuludur. Çünkü o tarihte, İstanbul'da bulunan ve Kumbarı Efendi'nin yöneticisi olduğu tek rasathanenin sismik ölçümler yapabilecek araçları yoktu.

** Sadece Ayasofya Camii'nin tamiri için 544 bin kuruşluk ödenek ayrıldı.

500 lira ile kampanyaya katıldıklarını açıkladı. Bu arada yabancı ülkeler de yardım kampanyaları düzenledi...

Tahminlere göre 280 kişi ölmüş, 298 kişi de yaralanmıştı...

Henüz beş aylıktı. Babası Hoca Hilmi Efendi dindardı. Annesi Huriye Cemile ve ağabeyiyle evlerine giremedikleri için sokakta yatıp kalktılar bir süre...

O deprem 26 Aralık 1894 günü dünyaya gelen Falih'in asla anımsayamayacağı bir andı. Ama bağlı olduğu imparatorluğun topraklarının başına geleceklere çok yakından tanıklık edecek; yaşadıklarıyla *"politik depremler"* ve *"iktidar manevralarının"* tarihi-ne ışık tutacaktı...

"Padişahım çok yaşa!"

Ailesi Adapazarı Kaynarca'dan gelmişti İstanbul'a.

İlköğrenimine babası Hoca Hilmi Efendi'nin isteği ile evlerinin bitişiğindeki Sühyan Mektebi'nde başladı. Ama bu okulda fazla okuyamayacaktı. Ana babası kısa bir müddet sonra bir kadın hoca ile bir zenci kalfanın idare ettiği bir başka Sübyan Mektebi'ne gönderdi ikinci erkek evlatları Falih Rıfkı'yı."

Ortaöğrenimine Kovacılar'daki Rehberi Tahsil Rüştîyesi'nde başladı. 6 Temmuz 1901 tarihinde; yedi yaşındayken 172 okul numarasıyla kayıtlara geçti...

Eğitim aldığı okulda yaş sınırı yoktu. Kızlı erkekli bir aradaydılar...

Okuma yazma, Kuran-ı Kerim, Tecvit, İlmihal ve dört işlem derslerini öğreniyorlardı. Kuran-ı Kerim'i öğrenme hızlarına göre tamamlayacaklardı mekteplerini...

* Bu deprem sonrasında 2. Abdülhamit biri Yıldız Sarayı bahçesine diğeri İstanbul Rasathanesi'ne konulmak üzere son sistem 2 sismograf alınmasına karar verdi. Sarsıntı-nın niteliğini ve etkilediği alanları araştırmak üzere Atina Rasathanesi Müdürü Ejinitis, 2. Abdülhamit tarafından İstanbul'a davet edildi. Ejinitis, Marmara Denizi'nde yaptığı araştırmanın sonuçlarını Padişah'a sundu.

** Falih, isteğine kavuşan; kurtulan. Rıfkı, yumuşaklıkla, tatlılıkla anlamına gelir.

Okulu evlerinin yanı başındaydı. Müdür, Hariciye Nezareti memurlarından Kenan Bey'di. Disiplini severdi.

Eğitim tamamıyla ezbere dayalıydı. Hocasının uzun sırgı en arkadaki öğrencinin başına rahatlıkla vurabiliyordu. Hata yapanların cezası çoğu zaman falaka olurdu.

Yasin'i ezberlemeye çalıştığında çok zorlanmıştı.

Epeyce yaramaz olmasına rağmen başarılı bir öğrencilik hayatı yaşadı o yıllarda. Tarihi Enbiya, Coğrafya, Kıraat, İmla, Hüsnuhat derslerini okudu.

Ağabeyi Reşat Harbiye Okulu'nda eğitim alıyordu.

Osmanlı çocuklarının Japonları sevdiği yıllardı.*

Ruslar Moskof diye anılır; korkulurdu. İmparatorluğunun sınırları Adriyatik'ten Fars Körfezi'ne, Mısır, Sudan, Bulgaristan Prenslığı, Bosna ve Hersek'e kadar uzanırdı.

Son sınıftayken aile büyüklerinin Rus-Japon Savaşı hakkında yaptıkları siyasal tartışmalara tanıklık eden Falih, günlük gazeteleri de takip etmeye çalışıyordu.

Okuma alışkanlığını okulun görevlisi Hayri Efendi'nin bahçede farklı tarzda anlattığı Osmanlı Tarihi derslerinden, yazarların adlarını vermeden okuduğu şiirlerden edindi. Hayri Bey, "*Sakın kimseye söylemeyin, yasaktır ha!*" diyordu.

Kendi gibi arkadaşları da spor nedir bilmezdi. Tarih dersleri padişahların methiyelerinden öteye gitmezdi. Her akşam ders bittikten sonra bahçede içtimaa çıkarlar padişahın ömrünün uzun olması için hep bir ağızdan, "*Padişahım çok yaşa!*" diye avazları çıktıkları kadar bağırlardı. Ama padişahın fotoğraflarını görmek asla mümkün değildi.

Bir akşam; hafta arası ağabeyinin okulda olmasını fırsat bilip kitaplarını karıştırdı. İki resimli dergi çekti dikkatini. *Servet-i Fünun* ve *Malumat*. İncelemeye koyuldu. Birinin edebiyatı alafranga, diğerkinki alaturkaydı.

* Japonya'nın Rusya'yı yenmesi, ilk kez Doğulu bir devletin Batılı bir devleti yenmesi olduğu için Osmanlı toplumu üzerinde etkileri büyük olmuştu.

Kitaplar arasında Fransızca bir salname (yıllık) eline geçti. Gör-
düşü karşısında hayrete kapıldı:

“Aman Allahım bu bizim padişah efendimiz!”

Çok önemli bir sırrı ortaya çıkarmış gibi hissetti. *“Bu suçtur!”*
diye düşünmesi; paniğini artırdı.

Ertesi gün yıllığı okula götürüp arkadaşlarına gösterdi. Ama
okuldaki jurnalci öğrenciler haberi çoktan yerine uçurdu...

Sarıklı hoca hiddetle bağırды:

“Nedir o elindeki bakayım! Tez getir onu!”

Sonrası iyi olmadı; dakikalarca falakada kaldı.

Hoca yıllığı evine kendinden önce göndermişti. Ayak tabanla-
rı şiş eve güçbela vardığında kapıda da ağabeyinin öfkesiyle kar-
şılaştı:

“Bizi Fizan’a mı sürdüreceksin sen!” demesiyle üzerine atılması
aynı anda oldu...

Günü hırpalanarak geçirdiğinden, gece olduğunda yatakta
acıyla kıvrandı. Uyuyakalmaya az bir vakit kala birkaç gün önce
yaşadığı bir anı aklına takıldı.

Arkadaşlarıyla Boğaz vapuruyla Sarıyer’e gidiyorlar, güverte-
den yalıları izleyerek zenginlik hayalleri kuruyorlardı. Saraya ya-
kın bir paşanın yalısının önünden geçerlerken yaşlıca bir adamın
gırtlığı paslı sesiyle irkildiler:

“Çevirin başınızı, bakın başka bir yana kâfirler!”

Ayak tabanlarının acısını unutmaya çalıştı; bir daha o hatayı
yapmamak üzere uykuya dalarken aklında evlerine yapılan baskın,
Fizan’a sürgüne gönderilen ailesi hafızasına kazılı kaldı...

Çocukluk Yıllarının İstanbul Günleri

Atlı tramvay günleriydi. Yokuş başlarında yedek at ahırları var-
dı. İki atın çektiği arabaya buralarda bir çift daha koşulurdu. Önde
borazancı ile davulcusu giderdi. Fayton ve kupalı at arabaları ile
tek at ile yolculuk etmek mümkündü.

Bir semtten diğerine gitmek uzun sürerdi. Geliri az olanlar iş yerlerine yakın oturur; yürüyerek gidip gelirlerdi.

Polislerin çok azı maaş aldıkları için karakollar rüşvetçi ve jurnalci doluydu. Semt kabadayıları bazı konakların beslemele-riydi. Efendileri adına korkutur, haraç alırlar; karakollarla ortak çalışırlardı.

Güvenlik pek sıkı değildi. Sabah erken işe gitmek zorunda olanlar keselerine az para koyardı. Şehrin gecelerinde ise iki korku hâkimdi. Hırsızlık ve yangın...

Sabah oldu. Acısı hâlâ sürüyor; ayaklarının üzerine basmakta güçlük çekiyordu. Güçbela evden çıktı, okul yolunu tuttu. Bir ara duvardaki ilana gözü ilişti, hayrete düştü:

"Yanında en az yirmi kuruş bulundurmayanlar bıçaklanacaktır."

Korkuya kapıldı, yoluna devam etti...

Rum ve Ermeni evlerinin önünden geçerken gıpta ile baktı. Aklına İlmihal hocasının daha önce söylediği bir söz geldi:

"Hristiyanlar ahirette cehennemde, Müslümanlar cennete gidecektir..."

"Peki, ama neden en iyi onlar yaşar?" diye sordu kendine. Okulun kapısına geldiğinde ise hayıflandı:

"Bir gün Hristiyanlarınki gibi kâgir evlerimiz olacak mı acaba?"

Ramazanlarda iftar saatine kadar piyasa yeri Beyazıt Meydanı'ydı. Kupa arabalarında kadınlar peçeleriyle yolculuk eder, dar caddedeki koyu erkek kalabalığını güçlkle yarararak yolculuk ederdi.

Hacivat-Karagöz çocuklarındı. Direklerarası'ndaki ortaoyunu, ramazan eğlencelerinin en önemlisi, Kel Hasan, ortaoyununun en iyilerindendi...

Sosyete kadınları Kel Hasan'ı seyretmek için özel atlı arabalarıyla gelir, birbirlerine caka satarlardı. Kadın erkek bir arada oturamadığından en sıcak dedikodular ortaoyununun tam da ortasında yaşanırdı. Kafesli localarsa dedikoduların tavan yaptığı yerlerdi.

Tiyatronun kapısına, “Komik-i Şerih-i Hasan Efendi” diye yazılı bir levha astırırdı ama halk onu “Kel Hasan” olarak bilirdi.*

O gün Kel Hasan’ı izleyenlerin arasında Falih Rıfkı da vardı. İlk kez gittiği tiyatrodaki heyecanla beklediği biri vardı. Sahne dışı yaşamında yoğurtçuluk yapan Kel Hasan elinde uzun süpürgesi ve gaz tenekesiyle sahnede belirdi:

“Küçüklüğümde annem yine bir gün beni beşiğime koymuştu. Mangalın yanında evin tekir kedisi uyuyordu. Muziplik bu ya, kuyruğunu çekerek uyandırmak istedim. Evvela annemi uyutmam lazımdı. Uyur gibi yaptım, zavallı valide hanım inandı. Ninnisini yavaş yavaş hafifleterek odadan çıktı. Ben de hemen beşikten indim. Hınzır kedi de beni uyutmuyor muymuş? Ben yanına yaklaşmadan başladı kaçmaya. Ben de bir kere niyet etmişim onun kuyruğunu çekmeye, düştüm peşine. O kaçar, ben kovalarım. Odadan derken sofadan, sonra alt kata. Haydi, kapıdan bahçeye. Komşu duvarını birlikte aştık. Başka komşuların duvarlarını daha. Kedi baktı ki benden kurtuluş yok. Fakat yine de teslim olmadı. Kediliğini gösterdi. Yüksek bir ağaca tırmanıp, yukarıdan bana miyavlamaya başladı. Kel kafam iyice kızdı, ağaca tırmanmak istedim. Mümkün değil. Başladım ben de ona nanik yapmaya. Ne kadar mı? Tam bir sene boyunca. Annem, babam beni arayıp durmuşlar. Tam bir sene sonra buldular. Bulunca da zor tanıdılar. Kediye nanik yapmaktan burnum yassılaşmamış mı? Yaşımı mı soruyorsunuz? Henüz altı aylık idim.”

Kahkahalar tiyatro binasından dışarı taşıyordu...

Sabırsızlıkla beklediği an gelip çattı. Kantocu Şamram, bir anda; müzik eşliğinde sahneye attı kendini. Hayatında ilk kez pudralı, allıklı, boyalı tenli, şıkır şıkır elbiseli bir kadını izlemeye koyulup dakikalarca hayal âleminde gezintiye çıktı:

“Ah, hayatta böyle bir sevgilim olabilecek mi?”

Tiyatrodan çıktığında, gözüne buruşturulup atılmış bir gazete ilişti. Yerden aldı düzeltti haberlere göz gezdirip okudu:

* Gerçekten de kafası dazlak, burnu yassıydı. Başına hafiften yamukça giydiği kırmızı fes bile, görenleri hemen güldürürdü. Kel Hasan isminden pek memnun değildi.

“Gazeteci Ali Kemal yaz tatili için gittiği Londra’da Winifre Brun adlı bir İngiliz hanımla evlendi. Bayan Brun İsviçreli bir baba ve İngiliz bir anneden olmaydı...”

“Tatavla’nın pis sularını toplayacak kanalizasyon sisteminin yapımına padişahın tahta çıkmasının yıldönümü olan 10 Ağustos günü başlanacaktır” yazıyordu...

Müslüman olmayanlar başka dünyaların insanlarıydı...

Tatavla’da (Kurtuluş) her yıl geleneksel karnaval eğlenceleri düzenlenirdi. Rumların Apokries dedikleri eğlenceler Paskalya Yortusu’ndan 40 gün önce kutlanır, *Büyük Oruç*’tan önceki üç gün aralıksız eğlenilirdi. Herkes kılıktan kılığa girer, maske takar, yiyecekler afiyetle tüketilir, içki içilirdi. Karnaval eğlenceleri kimine göre, halkın yılın birkaç günü biraz taşkınlık yaparak rahatlamasını sağlayan masum bir eğlence; kimilerine göre ise dini ve toplumsal kuralları hiçe sayan bir felaketti.

Okumayı çok seviyordu. Eve vardığında ağabeyinin kitaplığından Namık Kemal’in kitabını alıp okumaya başladı. “*Vatan*” sözü üzerine yazdıklarını kendince yorumladı; yıllar sonra milyonlarca kişinin okuma fırsatı yakalayacağı sözleri hafızasına kazıdı:

“(...) Türk, kaba ve yabani demek... İslam ümmetinden ve Osmanlı idik. İlmihallerde baş dersimiz Din ile Milliyet. Padişahın kullarıyız. Padişahın resmi yasak. Padişahın ikamet ettiği Yıldız Sarayı’nın adını bile telaffuz edemiyoruz. Yasak! Kafa kâğıtlarının hiçbirinde Hamid yazılı değil. Olanları da değiştirildi.”

Tatil günüydü. Padişahı yakından görmek için birkaç arkadaşıyla cuma selamlığına gitmişlerdi. Padişah senede bir kez yaptığı; Hırka-i Şerif ziyaretine denizden geldi. Kalabalık avazı çıktığı kadar bağıırıyordu:

“Padişahım çok yaşa! Padişahım çok yaşa! Padişahım çok yaşa!”

Halk Yıldız Sarayı'nın kapısında padişahın yüzünü görmeye çalışıyor; birbirini eziyordu. Küçük bedenleri iri bedenlilerin arasında kaldığından öleceklerini sandılar. Nasıl olduysa bir fırsatını bulup kalabalıktan sıyrılıp aldılar kendilerini...

Anlamakla sezmek arasında olduğu o dönemde, Galata Köprüsü'nün Eminönü tarafındaki gazete satıcılarından aldığı Fransızca gazeteleri okuyarak siyasal ve toplumsal gelişmeleri değerlendirmeye çalışıyordu. Okulun mubassırî Hayri Efendi'nin okul bahçesinde farklı tarzda anlattığı Osmanlı Tarihi derslerinden, yazarların adlarını vermeden okuduğu şiirlerden kitap okuma alışkanlığını ediniyordu.

Ağabeyini çok seviyordu. Onun kitaplığındaki dönemin ünlü yazarları ile şairlerinin yazdığı *Servet-i Fünun* ve *Malumat* dergilerini okumaya gayret gösteriyordu.”

Rüştiyeden takvimler 1905 yılının 19 Ağustos'unu gösterdiğinde mezun oldu.

Eve götürdüğü karne ve diploması yaşlılarından zeki olduğunu ortaya koyuyordu. Ağabeyi hemen diplomasını incelemeye koyuldu; yüksek sesle okudu:

Kuran-ı Kerim 9

Tecvit (Kuran-ı Kerim'i usulüne uygun olarak okuma) 10

Ulum-ı Diniye (Din Bilimi) 9

Ahlak 9

Sarf-ı Osmani (Osmanlı Harcamaları) 10

İmla 10

Kıraat (Okuma) 10

Hesap 7

Coğrafya-ı Osmani 7

* Okullarda öğrencilerin durumu ile ilgilenen ve düzeni sağlamakla görevli kişi.

** Namık Kemal'in "Rüya"sını, Tevfik Fikret'in "Sis" ini ve "Tarih-i Kadim"ini de o yıllarda ezberleyecekti...

Tarih-i Osmani (Osmanlı Tarihi) 10

Fransızca 9

Sulus (Arap alfabesiyle kalınca yazılan bir tür süslü yazı) 5

Rika (Arap harflerinin en çok kullanılan elyazısı biçimi) 5

“Aferin Falih Rıfkı!” dedi, kardeşini alnından öpüp ödüllendirdi...

Karneyi gören Hoca Hilmi Efendi ve eşi de çok sevindi. Başarısı, İstanbul'un o dönemde göz dolduran eğitim kurumu olan Mercan İdadisi'ne yollanarak taçlandırıldı.*

Mercan İdadisi'nin müdürlüğünü Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey yapıyordu. 826 okul numarasıyla okula kaydedildi.

Hüseyin Cahit (Yalçın)

Kitabet dersindeki başarısı ile adından söz ettirdi. İdadinin ikinci sınıfında; 13 yaşında yazarlık hevesine kapıldı. En büyük amacı tanınmış bir dergide basılı bir yazısını görmektir. Rüştîye yıllarında başladığı yasak yayın okuma alışkanlığını idadi yıllarında da sürdürüyordu...

* Mercan İdadisi önceleri Mektebi Mülkiye'nin lise kısmıydı. 1900 yılında Darülfünun açılınca Mercan'daki Sultan Sarayı'na taşınmış, Mercan İdadisi adını almıştı. Falih Rıfkı idadiye girmeden az önce Kantarcılar'daki Çiftesaray'a yerleşen okul, 1908 yılında Çiftesaraylar Genelkurmay'a verildiği için başka bir semtte bulunan bir konağa taşındı.

Bir sabah uyandığında dışarıdan gürültüler geliyordu. Meraklandı. Hızla giyindi. Kendini sokağa attı. Herkes birbiriyle konuşuyor, hararetle tartışıyor, gazetede yazılanları birbirlerine gösteriyorlardı.

Tarih 24 Temmuz 1908 idi. İkinci Meşrutiyet ilan edilmiş, Padişah Abdülhamit “*Kanun-ı Esasi*”yi yürürlüğe koymuştu. Falih Rıfkı ve arkadaşları ertesi günü sabırsızlıkla bekleyeceklerdi...

Sabah olduğunda bir araya gelip soluğu önce okullarında aldılar. Okula erken gelenlerden müdürleri Hüseyin Cahit’in gazete çıkarmak için görevinden ayrıldığını öğrendiler.

Ardından hiç vakit kaybetmeden Beyoğlu Tepebaşı’na koştular...

Osmanlı Devleti’nin uyuğunda bulunan kişilerin tümüne; din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın “*Osmanlı*” denilecekti...

Kendi gibi fıkırdaş arkadaşları mutluydu. Yaşadıkları topraklarda imtiyazlara sahip; huzur içinde yaşayan gayrimüslimlerin yenildiğini düşünmeye başladılar. Bir Hıristiyan mağazasının önüne geldiklerinde gırtlaklarını yırtarcasına bağrdılar:

“*Padişahım çok yaşa! Padişahım çok yaşa! Padişahım çok yaşa!*”

Müslüman olmayanlar için o gün tedirgin sona erdi. Dükkânlarının kepenklerini kapatıp erkenden evlerinin yolunu tuttular...

Dünyanın Dengeleri Sallanırken Osmanlı

İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikola 8-9 Temmuz 1908 günü Baltık kıyısındaki Reval’de buluşmuştu. Pazarlık İran ve Türkiye üzerineydi. O görüşmede Makedonya ve Boğazlar konusu da ele alındı. Japonya’ya karşı savaşı kaybeden Rusya rotayı Osmanlı’ya çevirmişti. Dünya siyasi dengeleri sallanmaktaydı... On dört yaşındaydı...

23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Mercan İdadisi’nin son sınıfındaydı. O günlerde “*İttihat ve Terakki*” ile “*Meşrutiyet*” isimleri onun için gazetelerde tekrar yasaklı yayınların ve şiirlerin basılabilmesi gibi dar bir anlam ifade ediyordu.

Tanin gazetesinin birinci sayfasında gizlice okuyup ezberlerine almaya çalıştıkları Tevfik Fikret'in "Sis" şiiri yayımlandı. Sınıftaki uğultu koridorlarda yankılandı. Arkadaşları gibi o da heyecandan yerinde duramıyordu.

İçleri kıpır kıpırdı. Enver, Niyazi ve Fethi'nin adları gazete-lerde artık rahatça boy gösterebiliyordu. Hürriyet kahramanları Selanik'ten ne zaman gelecek sorusu sıkça sorulur olmuştu.

Reval Görüşmeleri'nde yıkılma planları yapılan vatanlarının geleceği şimdi emin ellerdeydi. Kahramanların birçoğu şimdiden dağa çıkmıştı. Avrupa'dan sürgünler; kahramanlar gelecekti. Peki, bunlar kimdi? Ne zaman kendilerini görebilecek, padişahı görmek istedikleri o kısacık anlarda yaşadıkları ölüm kalım savaşını yine mi vereceklerdi?

Sadrazam (Aksakallı) Said Paşa'ydı. Meşrutiyet'in ilanından iki gün önce göreve gelmişti, 4 Ağustos'a kadar görevde kalabilmişti. O gitti, yerine yine Abdülhamit'in aksakallı veziri Kâmil Paşa geldi.

Demdeme ve Zemzeme... Muallim Naci ve Recaizade Ekrem'in kavgaları... Servet-i Fünun yazarı Hüseyin Cahit ile *İkdam* gazetesinin Paris muhabiri Ali Kemal'in tartışmaları, idadi yıllarında Falih Rıfkı ve arkadaşlarının ayrılımlarına; taraf olmalarına neden oldu...

İhtilalin lideri yoktu. Ama idadi öğrencileri son padişahların kaybettiklerini geri alma hayali yaşıyordu. Dillerinden Budin türküleri düşmemeye başlamıştı:

*"Budin dedikleri Aksuyun başı
Kan ile yuğrulmuş toprağı taşı
Çerkes Bayraktar şehidler başı
Geldi küffar, aldı kale Budini
Aldı Budin kalasını, geçti bedeni.
Cephane tutuştu, aklımız şaştı
Selâtin camisi havaya uçtu
Askerin yarısı hep şehid düştü
Geldi küffar, aldı kale Budini..."*

İyimsen hava kısa sürdü. Bulgaristan, 5 Ekim'de bağımsızlığını ilan etti, 6 Ekim'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna Hersek'i işgal etti, aynı gün Girit Yunanistan'a bağlandı. Meşrutiyet'in sağlam temellere dayanmaması ve dış siyasetteki olumsuz gelişmeler 31 Mart Ayaklanması için uygun ortam hazırlayacaktı.

Aynı yılın Kasım ve Aralık aylarında mebus seçimi yapıldı. Ahrar Fırkası ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin katıldığı seçimlerde, İttihat ve Terakki çoğunluğu sağladı, 17 Aralık 1908 günü 3. Meclis-i Mebusan açıldı.'

Padişah 2. Abdülhamit Meclis'te konuşma yaptı:

"Ben tahta çıktığım vakit Kanun-ı Esasi'yi uygulamakta zorluklara uğrayarak Mebusan Meclisi'ni geçici olarak tatil etmiştim. Memleketimizde maarif ilerleyerek halkın kabiliyeti istenilen dereceyi buluncaya kadar Kanun-ı Esasi'nin geri bırakılması bize tavsiye olunduğundan, meclis tatil edilmiş ve her tarafta mektepler açılarak maarifçe gelişmeye başlanmıştı. Allaha şükür o maksada varılmış, her sınıf halkımızın istidadı yükselmiş olduğundan..."

Sürgünden dönen bazı hürriyet kahramanlarının jurnalci olduğu anlaşıldı. Paris'te bulunanların Abdülhamit'ten aylık aldıkları ortaya çıktı.

Baş giyilen fesler Avusturya malıydı. Falih Rıfkı ve fikirdaşları Avusturya mallarını protesto ettiğinden başlarına ne giyeceklerini şaşırdı. İlk zamanlar İngiltere, sonrasında Almanya'dan medet ummaya başladılar.

İstanbul'a Rumeli'den ilk tedhiş (*korkutma*) havası İsmail Mahir adındaki padişah jurnalcisinin Çağaloğlu'nda cadde ortasında vurularak öldürülmesiyle gerçekleşti...

Türklerin kendi aralarındaki ve Türklerle bütün azınlıklar arasında kapışma ve didişme idadi öğrencilerini bile okullarında birbirine düşürecek sertlikteydi. Kimisi Hüseyin Cahit'i kimisi Ali Kemal'i tutuyordu...

* Meclis-i Mebusan'da 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp, 1 Ulah ve 1 Asuri mebus vardı.

Falîh Rıfkı, koyu İttihatçıydı. Ona göre İttihatçılık ilerlemek demekti, kurtulma demekti, yurtseverlik demekti.

• • •

Mevlanzade Rifat Bey'in sahibi olduğu *Serbesti* gazetesinin başyazarı muhalif Hasan Fehmi 6 Nisan 1909 günü Kaymakam Ertuğrul Şakir ile Beyoğlu'ndan Sirkeci'ye gitmekteydi. Galata Köprüsü'nü geçtikten sonra Sirkeci Postanesi'nin önünde meçhul bir kişinin kurşunlarına hedef oldu ve oracıkta öldü. Ertesi gün gazetesini öldürölüşünü, "*Serbesti Matbuat'ın (basın özgürlüğünün) ilk kurbanı, ömrünü menfalarıda (sürgünlerde) geçirmiş olan evlad-ı hürriyetten Hasan Fehmi Bey'in ruhuna Fatih*" yazısıyla okuyucularına duyurdu.

Katili yakalanamadı. Cenaze töreninde de olaylar çıktı. Durum gittikçe kötüleşiyor, imparatorluğun çöküşü gözle görülebiliyordu...

İlk basın şehidi Hasan Fehmi Bey

Okudukça yazı yazma isteği katlanarak arttı. Celal Sahir (Erozan) Bey ahenkli ses tonuyla ders anlatırdı ama şiir okuyuşunu beğenmezdi...

Yazılı imtihandan çıktıkları bir gün hocası yanına çağırdı:

“Pek güzel yazmışsın, sizinkini *Servet-i Fünun*’a koyacağım” dedi.

“Kenar-ı Kabrinde” adlı şiiri *Servet-i Fünun*’un müptedilere (yeni başlayan) ayrılan bölümde; 1909 yılının nisan ayında görücüye çıktı.

*“Akşam... Sükûn içinde tabiat; zaman zaman
Karşımda, çamların uyanık dallarında, bir
Aheng-i secde-kar-ı taabbüd (çoğalma) derinleşir.
Dağlarda gölgeler ve bulutlar yığın yığın;
Müphem (gizli) fısıltılarla –uzak, muhteriz, (çekingen) hazin-
Emvacı (dalgalar) ağlaşır gibi dalgın denizlerin.*

*Başlar sükûta titreyerek dalga dalga cü
Tenvin (kelimenin sonunu en, in, ün diye okumak) eder
menazırı (güzel yerler)
bir zıll-ı (gölge) raşe pür (çok)
enzare (görüŖ) leyl (gece) içinde ufuklar veda eder.”*

“Artık dinsizliğı bırakacaksınız!”

Tüfek sesleri durmak bilmiyor; mermiler havada uçuşuyordu. Çatışma bilgileri kulaktan kulağı yayıldı. Bahriyeli Muzaffer Bey, gemisini teslim almaya gelen askerlerin saldırısı üzerine beylik ta-bancasıyla canına kıydı...

Sarayda panik vardı. Abdülhamit durumun ayrıntılarını öğrenmek için başkâtibini çağırırdı:

“Neler oluyor efendi! Malumat veriniz...”

Ayşe Sultan sarayın en üst katından dürbünüyle olup bitenleri anlamaya çalışıyor, ama hiçbir şey göremiyor, o sırada babası da bir hareme bir selamliğı gidip gelip olanları görmeye çabılıyor, Ayşe Sultan’ını gördükçe, “Korktuğum oldu. Yorgan kavgası demiyor muydum? İşte başladı!” diyordu.

Çatışmaların ikinci günüydü. 14 Nisan 1909...

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa istifa etti.

Abdülhamit'in canı epey sıkılmıştı. Taşkışla'daki avcı taburlarına düzenlenen baskınlar ise korkuya kapılmasına neden oldu. Sultan Abdülhamit hemen Tevfik Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Saray halkı bir nebze olsun sevindi. Paşa, sarayda namuslu biri olarak tanınırdı.

Şeriat isteyen isyancılar sarayın kapısına dayandığında Abdülhamit Cevat Bey'i asilerin yanına gönderdi; ne istediklerini öğrenmek istedi. Ama nafile. Sadece Cevat Bey değil Yunan harbinin muzaffer kumandanı Müşir Ethem Paşa bile isyancılara derdini anlatamadan sultanının yanına döndü...

Olayların biteceği yoktu. Abdülhamit sadrazamına görevinden feragat etmek istediğini bildirdi:

"Tahtımı biraderim Reşat Efendi'ye bırakırım. Beni istemediklerine eminim. Çekilmeye hazırım..."

Tam o aralar isyancılar Ali Kabuli Kaptan'ı, Mabeyin-i Hümayun önüne getirdiler, Abdülhamit'in gözleri önünde defalarca süngüleyerek canına kıydılar...

Saray hizmetlisi Musahip Şöhreddin Ağa, Ali Kabuli Bey'in yanına koştu, ağzına su damlatmak istedi. Ama isyancılar buna bile izin vermedi.

Abdülhamit'in üzüntüsü çöken omuzlarından, düşen yüzünden anlaşılıyordu. Kızı Ayşe Sultan'a dönerek, "Bizim için artık her şey bitmiştir. Düşmanlarımin muradı oldu..." diyebildi.

Mustafa Kemal'in de aralarında bulunduğu Hareket Ordusu, sarayı kuşatarak etrafla alakasını kesince Abdülhamit talimatını verdi:

"Saraya Hareket Ordusu'na karşı teslim bayrağı çekilsin..."

Fakat kimse o bayrağı çekmek istemiyordu. Nihayet yaverlerden Çerkez Mehmet Ali Bey o işi üstlendi; Talimhane Köşkü'ne bayrak çekildi...

İttihatçılar faziletli bir idare kurma çabasıındaydı. Ama tekke ve zaviyelerdekiler, imamlar, hatipler sarayı destekliyordu. Gençlerin çoğunluğu ise İttihatçıları suçlamaya başlamıştı. "*Tam manasıyla*

bir demokrasi uygulansaydı halkın yarısından çoğu padişahı destekler” görüşü hâkimdi.

Falîh Rıfkı iki arkadaşıyla Çiftesaraylar'dan okullarına gidiyordu. Karşılarına üniformalı; göğsü bağı açık iki asker çıktı, sokağın tenha oluşunu fırsat bilip efelendiler:

“Nedir o elinizdeki kitaplar? Verin bakalım şunları hele!”

Ellerindekiler ders kitaplarıydı. Bir asker kitapları incelerken diğeri kravatlarını söküp boyunlarından aldı. Ardından da, “Artık dinsizliği bırakacaksınız!” diye bağırdı. Kitapları karıştıran ise resimli sayfaları yırtmakla meşguldü...

Kısa süren korkutmanın ardından askerler yanlarından ayrılınca, koşar adım okullarının yolunu tuttular.

Okula girdiklerinde arkadaşlarından Sultanahmet'te isyan olduğunu öğrendiler. Öğrencilerin neredeyse yarısı okulun kapısına dayanmış Sultanahmet'e gitmek için yaygara koparıyordu.

Öğretmen Samih Rifat merdiven sahanlığına çıkıp öğrencileri caydırmak istediye de başarılı olamadı. Öğrenciler okuldan çıkıp Beyazıt Meydanı'ndaki Harbiye Nezareti'nin önüne geldi.

Nezaretin dış kapıları sıkı sıkıya kapalıydı. Mahmut Muhtar Paşa içerideki askerleri isyana bulaştırmak istemiyordu. Bir ara kapıya dayananların arasından farklı sesler yükseldi:

“Hüseyin Cahit'i öldürmüşler!”

“Ahmet Rıza'yı öldürmüşler!”

Bir başka ses ise Falîh Rıfkı'yı derinden sarstı:

“Mektepli zabitleri öldürmüşler!”

Aklına hemen ağabeyi geldi. Gruptan ayrılarak eve koştu.

Silah seslerinden çatışmalar yaşandığı anlaşılıyordu. Eve vardığında komşuları Muzaffer Bey'in kardeşinin vurulduğunu öğrendi. Babası, ağabeyinin sağ olduğunu söyleyince içi rahatladı...

Olaylar on bir gün sürdü. Yaşananlar sonrası İttihat ve Terakki'ye daha sıkı bağlandı...

Hareket Ordusu isyanı bastırdı. Bazıları İttihat-ı Muhammedi Fırkası'nın ileri gelenleri olmak üzere isyanı çıkaranlar ve Derviş

Vahdeti ile birlikte Divan-ı Harp mahkemesinde yargılandı. Der-
viş Vahdeti ve 16 kişi idam edildi.

33 yıl padişahlık yapan 2. Abdülhamit 27 Nisan 1909'da tahttan
indirildi.

Bir ay sonra Kanun-ı Esasi üzerinde değişiklikler yapıldı, pa-
dişah ve Âyan Meclisi'nin yetkileri daraltıldı İttihat ve Terakki'nin
yetkileri artırıldı...

Gazetecilikte Karar Kılış

Abraham Eramyan Ermeni bir sarraf ailesinin oğluydu. Tam
bir lüks, av, borsa ve kumar düşkünüydü. 1875 yılında İstiklal
Caddesi'ne bir bina yaptırdı. Kentin en ünlü mimarı İstanbullu
Alexandre Vallauray'nin yaptığı eser 45 metre uzunluğuyla cadde-
nin en görkemli binası oldu. Binanın en göze çarpan yanı, melek-
ler arasından sırtan şeytan figürüydü. Binada sekiz yıl sonra Serk-
ldoryan adında bir kulüp açıldı. Serkldoryan İstiklal Caddesi'nin
ilk gece kulübüydü.

Kulübe üye olarak sadece şehrin ileri gelen zenginleri, devletin
en tepesindekiler ve şöhretli yazarlar alınırdı.

Serkldoryan (Emek Sineması'nın da bulunduğu bina)

İdadiden mezun olduktan sonra Darülfünun'un Ulum-ı Edebiye (*Edebiyat İlimleri*) Şubesi'nde yükseköğrenimine başladı. Okuduğu bölüm Hukuk Mektebi ile birlikte Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'nda bulunuyordu.*

Yükseköğrenimi boyunca hırslı ve başarılı bir öğrenciydi, hocalarının dikkatini çekmeyi başardı. Daha ilk edebiyat dersinde hocası Akif Bey ile Ahmet Haşim'in şairliği hakkında tartışmaya girdi. Edebiyat hocasının “anlamsız” diye eleştirdiği Ahmet Haşim'e ait bir şiiri açıklamaya çalıştı.

O yıllarda düşünceleri de netleşmeye başladı. Hocası Halit Ziya'nın (Uşaklıgil) Batılı anlayışından ve sanata bakışından etkileniyordu. Hukuk Mektebi öğrencilerinden Sındırgılı Süreyya'nın çıkardığı *Tecelli* dergisinde şiirlerini yayımlatma olanağı bulmuş; sevinmişti.

Yeni Türk edebiyatının eskisinden kurtulamayışını sorguladı. “Mubareze-i İctimaiye (Toplumsal Savaşma)” başlıklı yazısında siyasal duruşunu ortaya koydu.

Kıraathanelerdeki dost sohbetlerinin ana konusu siyasetti:

“2. Meşrutiyet’le birlikte başlayan bu parlamentolu sistemin toplumumuzda yerleşmesi zaman alır arkadaş! Bu sistemin tam rayına oturması için bireylerin tek tek bu usulü sindire sindire benimsemesi lazım gelir...”

Kendi görüşünde arkadaş bulmakta güçlük çekiyordu. Olanlarla da sıkı dostluk kurmuştu...

Türk edebiyatı ve Osmanlı toplum yapısını sorgulayan yazılar yazıyordu. İstanbul'da açılan askeri müze ile ilgili kaleme aldığı bir yazı yazdı. “Millî Bir Dert” başlığını taşıyan ilk yazısı *Tanin* gazetesinde 30 Ocak 1912'de yayımlandı.

* İstanbul'un Eminönü ilçesinde 19. yüzyıl sonlarında yapılmış, 1942 yılında çıkan yangında yok olmuş üç katlı tarihi yapıdır. Konağın yerinde bugün İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat fakülteleri bulunur. Konak, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı ve Abdülaziz devri sadrazamlarından Yusuf Kâmil Paşa'nın eşi Zeynep Kâmil Hanım'ın adını taşır.

İstanbul'da açılan bir askeri müze dolayısıyla kaleme aldığı bu yazıda, “vatanperverlerin geçmişten ders almaları gerektiğini” savunarak tarih bilincini ortaya koydu.

Gençlik Ateşi ve Muhalefete Kafa Tutuş

5 Mayıs 1912 Stockholm Olimpiyatları'nda ilk kez Türk bayrağı dalgalandı. Savaşa hazırlanan ülkeyi atletizmde Vahram Haret Papazyan ile Mıgırdiç Mıgıryan temsil etti. Papazyan 800 ve 1500 metre yarışlarını tamamlayamadı.

Mıgıryan ise çift elle gülle atmada 19,78 metre ile 7 sporcunun katıldığı yarışmada sonuncu oldu...

Çerkeş, eski Bağdat yolu üzerinde kuruluydu. Doğu Karadeniz'i İstanbul'a bağlıyordu. Yaz aylarını, bin 119 rakımlı o kazada geçirirdi. Ağabeyi Çankırı Çerkeş'te Redif Taburu komutanıydı...

...

Sıcak bir temmuz günü kardeşiyle birlikte Haydarpaşa'dan tren binerek Eskişehir'e vardı. Trenden indiklerinde garın hemen karşısındaki otele yerleştiler. Bir geceliğine 5 kuruş ödeyip konakladıktan sonra sabahleyin tekrar yola koyuldular ve Ankara'ya ulaştılar.

Konakladıkları Santral adındaki otelin lokantası fena değildi; yemekleri temizdi. Ama oradan at ve katırla devam edilecek Çerkeş yolunda kaldıkları köy evinde tahtakurusu ve pireden geçilmeyecekti...

Gazeteler bulunduğu yere gününden çok sonra; posta yoluyla geliyordu. Olan bitenden hemen bilgi sahibi olamıyordu.

Yine, bir gün posta günüydü. Gidip bir *Tanin* gazetesi aldı. Gözlerine inanamadı. Koşarak, yalpalayarak, hatta düşe kalka soluğu ağabeyinin yanında aldı. Gazetenin ilk sayfasında İttihat ve Terakki Partisi'nin düştüğü ve bazı subayların gruplarıyla dağa çıktıkları yazılıydı.

Okudukları kara bir haberdî. Kâğıda kaleme sarıldı.

İçî içini yiyordu. Üzüntülüydü. Duygularını kâğıda döktüğünde takvimler 20 Temmuz 1912'yi gösteriyordu. Makalesinin adını "Harici Bakış" koydu, postayla gönderdi.

İlk siyasi içerikli yazısı olan o yazı, açık sütunlar bölümünde yayımlandığında sevinçten adeta uçuyordu.

"*Vatan aşkını aşk-ı mide ile ölçen genç zabiti ben halaskârlardan saymam*" diyerek muhalefete kafa tuttu. Ona göre muhalefet kendi çıkarlarını düşünüyordu. İttihat ve Terakki'yi ise bir "inkılap partisi", milletin acılarını dindirecek, Türkiye'yi hür, diri ve geleceğe taşıyacak tek kuvvet olarak niteledi.

İttihat ve Terakki toplantılarında boy gösteriyordu. Yazısıyla iyi bir sükse yapmıştı. İttihatçılar umutlarını gençlere bağlamıştı. Kendileriyle çalışabilecekleri seçer olmuşlardı.

Sait Paşa'nın ayrılması üzerine hükümeti kurma görevi 21 Temmuz 1912'de, 73 yaşındaki Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya verildi. İttihatçıların iktidarda iken yaptığını İtilafçılar yapıyor İttihatçıları susturmaya ve yok etmeye çalışıyordu. Bu baskıcı uygulamalar ise cemiyeti tekrar gizli ve ihtilalci kimliğine bürünmeye zorlayacaktı...

Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordularının bozgunu ve düşman ordularının İstanbul önlerine kadar yaklaşması İttihatçı karşıtı Ahmet Muhtar ve Kâmil Paşa hükümetlerinin de saygınlıklarını yitirmesine yol açtı.

Hürriyet ve İtilaf Partisi, Meclis-i Mebusan'da 70 vekil desteğine sahipti. 11 Aralık 1911'de İstanbul'da yapılan ara seçimi de Hürriyet ve İtilaf Partisi adayları kazanmıştı. Bunun üzerine Sait Paşa kabinesinin devrilerek, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin desteklediği Kâmil Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi umudu doğdu.

• • •

* Yazdığı bu yazı ilk siyasi içerikli yazıydı. 9 Ağustos 1912'de yayımlandı.

Ağabeyi, kurtuluşu öncelikle tensikatta buluyordu. Zira hâlâ alayda okuma yazma dahi bilmeyen komutanlar vardı ve mektepli askerlerin üzerinde etkiliydi.

Kardeşiyle hızlıca bavullarını topladı İstanbul'a dönüş yoluna çıktı. Yayımlanan yazısını aklından geçirirken yol bitmek bilmiyordu. Yazdığı yazıda Halaskâr Zabitler Grubu ile Arnavut isyanlarını ele almış, genç, ileri ihtilal kuvvetlerinin sinmemesi gerektiğini savunmuştu...

Kendilerini İstanbul'a getiren yaylı araba Düzce'ye varmıştı. Güçbela yol alıyorlardı. Geceydi. Bir ara karşılarından silahlı adamların geldiklerini görüp korkuya kapıldılar. Ama arabacı oralı olmadı:

"Korkmayın kaçakçılardır" dedi.

Birkaç kilometre yol almışlardı ki bu kez arabacının sesi endişeli duyuldu:

"Yatın! Silah atılma tehlikesi var!"

Yüzükoyun arabanın içine yattılar. Öylece epey süre yol aldılar. Kimsecikler mermi sıkınamıştı ama korkuyu ilk kez orada tattı.

Sevinçli haberi yazılarını gönderdiği gazeteye uğradığında aldı. *Tanın* gazetesinin yazı kadrosuna alınmıştı. Üstelik gazetenin sahibi bir zamanlar okuduğu okulun müdürlüğünü de yapan Hüseyin Cahit'ti.

Babîlî Baskını

İmparatorluğun sıkıntılı günleriydi.

1911 yılının eylülünde başlayan Kuzey Afrika'daki savaş o sıkıntılı günlerin nedenlerinden sadece biriydi.

Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan imparatorluğa karşı birleşirken, başkente yönelen bu tehdit karşısında hükümet Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalya'ya bırakan Uşi Barış Antlaşması'nı 15 Ekim günü imzaladı.

8 Kasım 1912'de Yunanlılar Selanik'i işgal etti. Selanik düştü, Mustafa Kemal büyük üzüntüye boğuldu. Karadağ'da çıkan savaş, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın da katılmasıyla birdenbire bütün Rumeli'ye yayılmış, Osmanlı orduları İşkodra, Yanya, Edirne savunmaları dışında her yerde bozguna uğrayarak çekilmeye başlamıştı.

Osmanlı Genelkurmayı İstanbul'u tehdit eden Bulgar birliğini durdurmak için Bolayır Yarımadası'nda kuvvet toplamayı, bu kuvvetle Bulgar hattının gerisine saldırmayı, bu saldırıyı Şarköy'de yapılacak bir çıkarma ile desteklemeyi planlamıştı. Mustafa Kemal 25 Kasım günü Bolayır'da kurulan kolordunun harekât şubesi müdürlüğüne atandı. Üç gün sonra ise Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti, iki gün sonra Mustafa Kemal Gelibolu'ya ulaşmıştı.

Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal (1 Aralık 1912)

Ordunun Edirne'ye yürüme kararının alındığı günün akşamıydı.

Ağabeyi Reşat o günlerde hastaydı. “Memleket böyle günlerden geçerken izin alınmaz” diyerek Çerkeş'ten getirdiği taburuyula ateşli ateşli cepheye gitmeye hazırlanmıştı. Gidiş günü gelip çatığında kendisini yolcu etmeye gelen kardeşi Falih Rıfkı'ya vagondaki yedek askerleri göstererek, “Bazıları silah kullanmayı yolda öğrenecek” dedi.

Akşamüzeri *Tanin* gazetesi ikinci başyazarı İsmail Hakkı Bey evine gidecekken yazısını yazan Falih Rıfkı'ya seslendi:

“Nazırlar Heyeti'nde Edirne yürüyüşüne karar verecekler. Makalem ona göre yazılmıştır. Ama toplantı bittikten sonra Talat Bey'e telefonla sorarsın. Karar vermemişlerse kendisi sana başka bir konu verir, onu başyazı yaparsın.”

Merakla heyetten çıkacak kararı beklemeye başladı. Ama beklenen yanıt gelmeyince hemen telefona sarıldı, telefondaki ses, “*Buraya kadar geliniz!*” dedi.

Heyecandan ne yapacağını bilemedi. İhtilalcilerin liderini ilk kez görecekti. Soluğu hemen Talat Bey'in Ayasofya'daki evinde aldı.

Beyaz geceliğiyle karşıladı. Birkaç lakırdıdan sonra Talat Bey yazdıklarını uzattı. “*Vaziyet-i Hazıra*” adlı yazı, ilk “*başyazısı*” olacaktı:*

“Muhtelif mahafilde Osmanlı Ordusu'nun hareketine bazı devletlerce müdahale edileceği söylenmektedir...”

“Orduyu Osmani'nin hareketine Rusya'nın da muhalefet edeceğinden bahsedilmektedir” denilmektedir...”

“Bütün millet müttehid ve yekvücuttur. Elbette hükümet milletin bu vatanperverane tezahürünü ihmal etmeyecek ve imkânın müsait olduğu kadar hak ve hakikati yerine getirmeye çalışacaktır.”

23 Ocak 1913 günü Enver Paşa ve İttihatçı fedailerden Yakup Cemil'in başı çektiği grup, cemiyetin Nuruosmaniye'deki

* Makalede, Osmanlı ordusunun hareketine bazı devletlerin özellikle Rusya'nın muhalefet edebileceğine dikkat çekiliyordu. O yazı Türk ordusunun ilerleyişi ardından Falih Rıfkı'nın Edirne'ye gitmesine yol açtı. Cepheden bildirecek, yazılarını oradan yazacaktı. Gazetesine gönderdiği yazıların adını *Edirne Mektupları* adıyla yayımlattı. Yazdığı yazılarla, Bulgarların Türklere Rumeli'de yaptığı zulümleri ve Türk askerlerinin kahramanlıklarını canlı bir üslupla kamuoyuna ulaştırdı.

merkezinden ata binerek Babiâli'ye yöneldi. O ara Talat Paşa da bir grup İttihatçıyla Babiâli'ye gitmişti.

Kabine toplantı halindeyken Enver Paşa ve yanındakiler Babiâli'ye girdiler. Sadaret (Başbakanlık) yaveri Ohrili Nafiz Bey müdahale etmek istedi ama aldığı kurşunlarla öldürüldü. Harbiye nazırının yaveri Kıbrıslızaade Tevfik Bey de vuruldu. Bu arada Tevfik Bey'in tabancasından çıkan kurşunla İttihatçılardan Mustafa Necip öldü. Vurulanlar arasında kapıyı bekleyen polis komiseri Celal Bey de vardı. Harbiye Nazırı Müşir Nâzım Paşa gürültü üzerine kabine toplantısından balkona çıkıp baskıncılara karşı direnip ne oluyor demeye kalmadan Yakup Cemil tarafından alınandan vuruldu.

Kabine üyeleri çil yavrusu gibi dağılmıştı. Enver Paşa, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa'nın makamına zorla girdi, kafasına tabanca dayadı, çok sert konuştu:

"Bu millet zatiâlinizi artık istememektedir! İvedi olarak istifa ediniz!"

Kâmil Paşa korktu. Masasına geçti istifaya mecbur bırakıldığı yazıyı padişaha hitaben yazdı. Ama bu yeterli bulunmadı. Makamını basanlar istifa gerekçesine "*ahali ve asker tarafından gelen teklif*" diye de ek yaptı. Aynı dakikalarda ünlü hatiplerden Ömer Naci ve Ömer Seyfettin Babiâli önünde toplanan kalabalığı coşturuyordu:

"Yaşasın millet! Yaşasın İttihat ve Terakki!"

İstanbul kısa sürede İttihatçıların denetimine geçti. Padişah V. Mehmet (Reşat) İttihatçıların baskısı üzerine Mahmut Şevket Paşa'yı kabineyi kurmakla görevlendirdi. Böylece iktidar tekrar İttihatçılara geçti. Aynı gece Cemal Paşa İstanbul muhafızlığını, Azmi Bey polis müdürlüğünü ve Halil Kut merkez kumandanlığını ele geçirdi.

• • •

Gün içinde yaşananlar nedeniyle sınırları hayli yıpranan Cemal Paşa'nın endişesi sürüyordu. Baskında öldürülen Nâzım Paşa'nın cenazesi Sadaret seryaveri odasında bulunurken eski sadrazam Kâmil Paşa, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, Dahiliye Nazırı Reşit Bey, Maliye Nazırı Abdurrahman Bey makamlarını terk etmemişti.

Baskının ardından iki gün geçmişti. Kâmil Paşa'nın damadı Kaymakam Naci Bey, Cemal Paşa'nın makamına gelerek yardım diledi:

“Cemal Paşa, sınıf arkadaşısınız. Pederime bir zarar vermeyesiniz...”

Kibar bir dil takındı, “Kayınpederiniz afiyettedirler. Merak etmeyiniz. Kendisini alıp konağa götürebilirsiniz, fakat bir çılgının tecavüzane hedefine mahal olmamak için bir müddet İstanbul'u terk edip yabancı ülkelerden birine çekilirse fena olmaz” dedi.

Nâzım Paşa'nın cenaze töreninde ortalık karıştı. Olaylar güçlüklerle bastırıldıktan sonra Paşa için tören yürüyüşü yapıldı. Cemal Paşa tarafından düzenlenen cenaze töreni hayli kalabalık oldu. Paşa yürüyüş kortejine bakarken düşüncelere daldı:

“Bulgarlar Çatalca önünde, Yunan donanması Çanakkale Boğazı'nı kapatmış, büyük devletlerin harp gemileri her dakika İstanbul'u işgale hazır olarak Beşiktaş önünde demirlemiş. Biz âciz, tembel ve beceriksizlerin elinden ve onların emellerinden devleti kurtarmak için yasal çare bulamamışız, hükümet yapmışız. Bunun sonucu olarak da Harbiye Nazırı, bilhassa ordunun başkomutanı olan bir zatın ölümüne sebep olmuşuz. Bütün bu teşebbüslerden, fedakârlıklardan sonra da memleketi kurtarabilip kurtaramayacağımız meçhul...”

Dahiliye Nazırı Talat Paşa da faaldi. Unvanını kullanarak vilayetlere telgraf çekti:

“Kâmil Paşa hükümeti, Edirne vilayetini tamamen ve Ege adalarını kısmen düşmana bırakmıştır ve bu kararını sorumsuz bir meclise tasdik ettirmiştir. Bu nedenle milli galeyan hasıl olmuş hükümeti devrilmiştir...”

Kurulan yeni hükümet Ali Kemal ve Rıza Nur gibi muhalifleri tutukladı. Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, Maliye Nazırı Abdurrahman Bey ve Dahiliye Nazırı Reşit Bey ülke dışına çıkarıldı. Savaşa girmek ve savaşı beceriksizce yönetmek gerekçesiyle Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa kabineleri aleyhine soruşturma açıldı.

Rıza Nur

Ali Kemal

Gazetecilik, Siyaset, Sansür, Güçler Dengesi, Savaş

11 Haziran 1913, Beyazıt Meydanı

Topal Tefvik, Ziya, Nazmi, Şevki, Mehmet Ali, Abdullah Safa ve Abdurrahman isimlerindeki yedi tetikçi şoförleri Cevat'la, Divanyolu'na çıkan Saka Çeşmesi civarında bir otomobil içinde bekliyordu...

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa olacaklardan habersiz, İstanbul Üniversitesi'nce kullanılan Harbiye Nezareti'nden öğlen 11. 30'da otomobiliyle yanında Başyaver Eşref, Yaver İbrahim, Şoför İsmail Hakkı ve Uşağı Kâzım Beyler olduğu halde Babıâli'ye gitmek için hareket etti. Tramvay hattında ve yapım çalışmasının sürdüğü dar yol, "Saraylı Hanım" ismindeki birinin cenaze alayı yüzünden iyice sıkıştığı için otomobil tetikçilerin olduğu noktaya yakın bir yerde durdu.

Bu sırada tamir bahanesiyle üç saattir çeşme yanında bekleyen tetikçiler aradıkları fırsatı yakaladı, rovelverlerle ateş etmeye başladı. Kurşunlardan ilki Mahmut Şevket Paşa'yı yanağından yaraladı. Diğer kurşunlar Yaver İbrahim Bey bedenine saplandı, hemen oracıkta hayatını kaybetti. Suikastçılara karşılık vermekte olan Uşak Kâzım Ağa da kurşunlardan nasibini aldı. Mermiler sağanak gibi yağıyordu. Topal Tefvik otomobilin basamağına çıktı, pencereden paşanın beynine nişan aldı; dört kurşun daha sıktı.

Başyaver ve şoför saldırıdan yara almadan kurtuldu, Mahmut Şevket Paşa ise kısa süre önce ayrıldığı Harbiye Nezareti'ne geri götürülerek Şura-ı Askeri Dairesi'nde tedavi altına alındı. Suikastçılar ise çoktan sırra kadem basmıştı.

Bir gün sonra *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi haberi şöyle duyurdu:

"Mahmut Şevket Paşa'nın cenazesi Harbiye Nezareti binasının alt katında, Fındık Hafız Efendi tarafından gasledilmiş ve Enderun-u Hümayun Efendileri bu esnada kendisine yardımcıda bulunmuştur. Cenaze törenine padişah adına Baş Ma-beyinci Halit Hurşit Bey, Şehzade Ziyaeddin ve Ömer Hilmi Efendiler ve Yaveran-ı Şehriyari'den Fuat Bey ve Almanya, İsviçre, Fransa ataşemiliterleri ve resmi askeri birçok görevli katılmıştır."

Suikastın gerçeği aydınlanmamış, fakat bundan istifade eden İttihatçılar, muhaliflerini asma fırsatını bulmuşlardı.

Kısa bir zaman sonra ordu yürüyüşe geçti.

Kolordunun Kurmay Başkanı Fethi Bey (Okyar) bu sırada askerlikten çekildi, İttihat ve Terakki Genel Sekreteri oldu, yerine Mustafa Kemal geçti. 21 Temmuz 1913 tarihinde Edirne'ye ilk giren kuvvetler Mustafa Kemal'in yönettiği kolordunun atlı birlikleriydi.

Mustafa Kemal ve askerleri 21 Temmuz 1913 günü Karaağaç ve Dimetoka'yı kurtararak Edirne'ye girdiğinde Falih Rıfkı soluğu o bölgede aldı.

O aralar Dahiliye Nazırı Talat Bey ile samimiyeti ilerletti.

Haftada aldığı bir altın, kesesini zorluyordu. Aylık 600 kuruş maaşla –ek gelir elde etmek amacıyla– Sadaret Mektup-ı Kalemî'ne (Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü) girdi.*

Cemal Paşa'nın Uyarısı ve Hüseyin Cahit'in Gidişi

Ağustos 1913

Alman kadın şarkıcıyı dinlemek için arkadaşı Halit Ziya Bey ile birlikte Yüksek Kaldırım'daki Tötonya salonuna gittiler. Niyetleri biraz olsun kafa dinlemek; sohbet edip demlenmekti...

Bir ara kapı hışımla açıldı. İçeriye sarhoş bir asker girdi. Hareketleri hiç hoş karşılanmadı. Ama sarhoş Osmanlı askeri için hiç de yadırganacak bir durum yoktu. Kısa süre sonra sigara içilmesine izin verilmediği için kalkıp gitmek zorunda kaldı.

Aralarında yaşananların yorumunu yaparken Falih Rıfkı arkadaşına dönüp, "Utanç verici..." diye mırıldandı.

Ertesi gün *Tanin* gazetesinin cumartesi günleri yayımladığı İstanbul Mektupları köşesinde olanları yazdı...

Görevi gereği siyasetin içine de girmişti. *Tanin* gazetesinin binası ile İttihat ve Terakki merkezi yan yanaydı. Doktor Nâzım ve Ba-haeddin Şakir ile tanışma ve fikir alışverişinde bulunma olanağı yakaladı. 19 yaşında olmasına rağmen Ziya Gökalp ve Yahya Kemal ile de dostlukları burada başladı. Kimi günler piknik yaptığı bu arkadaşlarıyla buluşmaları düşün dünyasının zenginleşmesini sağladı.

Yazdığı bütün yazılarına "vatanseverlik" duygusu ve "yenilik" düşünceleri hâkimdi. Geleneksel yaşama başkaldırdı. Osmanlı toplum yapısına değindi. Toplumun psikolojik durumundan sıkça

* Burada bir süre çalıştı, ardından; 16 Ekim 1913'te Dahiliye Nezareti Kalemî Mahsus Türkçe Kâtipliği görevine başladı. İlk yurtdışı seyahatine de o görevdeyken Talat Paşa'nın özel kaleminde bulunduğu yıl çıktı. Yolculuk rotası Bükreş'ti.

söz etti. “Gençler kendine güvenmeli, memur olup bir köşeye çekilmemeli...” diye düşünüyordu.

Sultan Abdülaziz’in oğlu Veliaht Yusuf İzzettin, Trakya’ya seyahat gerçekleştirecekti. Falih Rıfkı da aynı trenle gidecekti, istasyonda veliahdı uğurlayanlar arasında İstanbul muhafızı Cemal Paşa da vardı. Yanına yaklaşıarak, “Falih Rıfkı Bey siz misiniz?” diye sordu. “Evet” yanıtını alınca sözlerinin devamını getirdi:

“Tötonya salonu için bir yazı yazmışsınız. Harbiye Nazırı bir zabitten böyle bahsedişinize çok kızdı; sizi takip etmecliğimi söyledi. Fakat biz zaten orduyu böyle zabitlerden kurtarmaya çalışıyoruz. Bilakis ben sizi tebrik ederim. Devam ediniz ve bize yardım ediniz.”

Nasıl yanıt vereceğini kafasında toparlamaya çalışırken paşa yanından uzaklaştı trene binip yolculuğuna başladı...

Seyahat bitti, Cemal Paşa döndü, kendisini karşılayan gazeteciler arasında yine Falih Rıfkı’yı buldu. Göz göze geldiklerinde yanına çağırıldı:

“Size bir yazıdan bahsetmiştim. Harbiye Nazırı inat edip durdu. Ben eski fikrimdeyim. Fakat siz de artık böyle tenkitlerde bulunmayınız. Biraz daha sabrediniz, zaten biz İzzet Paşa’dan da orduyu kurtaracağız.”

Yutkundu, paşanın söylediklerine anlam yüklemeye çabaladı, şaşkınlığı paşa yanından ayrıldıktan sonra da sürdü...

Tanin gazetesinin başında bulunan Hüseyin Cahit ne kadar sert polemikçi ise yakından biraz kibirli, fakat sessiz ve uslu biriydi...

Gazetenin yazışları müdürü Muhiddin Bey (Birgen), sürekli yazarlar arasında ise İsmail müştak, Mehmet Ali Tevfik vardı.

Falih Rıfkı büyük bir şevkle yapıyordu mesleğini. Haftada bir “Pazar Konuşmaları” adı altında yazılar da kaleme alıyordu.

Çalıştığı gazeteye yakın oluşu nedeniyle Nuruosmaniye’deki İkbâl Kiraathanesi’ne gitmekten zevk alıyordu. Kiraathane adeta bir ilim yuvasıydı. Yaşını almışlar arasında Hasan Saka ve Halil Nihat vardı.

Ziya Gökalp’in *Yeni Mecmua*’yı çıkardığı günlerdi...

Ali Kemal, 14 Kasım 1913'te *Peyam* gazetesini yayımlamaya başladı. Gazetenin başyazarıydı. İlk başyazısı, “*Peyamımız, Mera-mımız*” başlığını taşıyordu. Mülkiye'deki hocalığı da geri verilmişti.

Falih Rıfkı canla başla Hüseyin Cahit'e bağlıydı. Cahit'in özel-liği resmi kalıpları benimsememesi; muhalif olmasıydı. Aynı za-manda tenkitçi ve kararlıydı...

Eleştirileri yüzünden gazetesinin kapatılması üzerine Viyana'ya kaçmış Babiâli Baskını'ndan sonra İstanbul'a dönebilmişti...

Yazışleri müdürü Muhiddin Bey çalışanlara seslendi:

“Usta ile resim çektireceğiz!”

Falih Rıfkı, “Neden?” diye sordu.

“*Tanin*'i bırakıyor da ondan!” yanıtını aldı.*

Askerlik Yıllarına Yolculuk, Sarıkamış Felaketi

2. Balkan Savaşı'ndan sonra, Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında 14 Kasım 1913 günü Atina Antlaşması imzalanmıştı.

Balkanlarda azınlık durumuna düşen Türklerin hakları, im-zalanan antlaşmalarla güvence altına alındı. Edirne ve Kırklareli Bulgaristan'dan geri alındı. Osmanlı'nın Almanya'dan faydalana-rak orduyu ıslah etmek istemesi Osmanlı ile Almanya'yı birbirine daha fazla yaklaştırmıştı.

Osmanlı ordusu savaşlar sırasında Avrupalı devletlerin tepki-sinden çekindiği için Meriç'in batısına geçmemişti. Çöküş yıllarını yaşayan koca imparatorluk dünyayı kana bulayacak büyük bir sa-vaşın içine sürükleniyordu.

Enver Paşa, 1914 yılının ilk ayının üçüncü günü Ahmet İzzet Paşa'nın yerine Harbiye Nazırı olurken, Mustafa Kemal 1 Mart

* Hüseyin Cahit partiden gelen uyarıların sıklaşması üzerine *Tanin*'i 30 Ocak 1914'te partiye sattı. İttihatçılar kendisine birkaç bin altın lira verdi, sonra da kendisini Düyun-u Umumiye Türk alacaklılar vekili yaptı. Görevi, o dönemin en yüksek maaşlı idarecilik-lerinden biriydi. Hüseyin Cahit o günlerden sonra Büyüka'da Yat Kulübü'nden çıkmadı. Falih Rıfkı değer verdiği gazeteci ağabeyinin haberlerini o günlerde genellikle kumar masalarından aldı ve bu onda hayal kırıklığı yarattı.

günü yarbaylığa yükseltmişti. On iki gün sonra Osmanlı-Sırbistan arasında İstanbul Antlaşması imzalandı. Mustafa Kemal, askeri атаşe iken dünya tarihine “1. Dünya Savaşı” olarak geçecek savaşın çanları çaldı. İttihat ve Terakki hükümeti Almanya’nın Rusya’ya savaş ilan ettiği günün ertesinde Almanya ile ittifak (2 Ağustos 1914) yaparak imparatorluğun yönünü belirledi.

• • •

Silkinip kendine geldi. İçi titredi düşündüklerinden kurtulurken. Soğuk ter bastı, “*Ne kadar da kötü günler yaşamışız meğer?*” diye geçirdi içinden. Ve tükenen yolluk kadehini tekrar doldurup hepsini boğazına bocaladı. Takvime gözü ilişti; yaprağı koparılmamıştı. 29 Ekim 1925’i gösteriyordu. Eşi Şefika’nın Gazi ile balo salonunda düşüşlerini bir kez daha aklından geçirdi, takvim yaprağını koparıp 30 Ekim’e geçirdi. Yatak odasının yolunu tutarken gözünde hâlâ uyku yoktu...

Düşlerinde gezindi.

Çöküş yıllarını yaşayan koca imparatorluk dünyayı kana bulayacak büyük bir savaşın içine sürükleniyordu.

Karar çıktı. Hükümet, 29 Ekim 1914’te Almanya’dan satın alınarak *Yavuz ve Midilli (Goeben ve Breslau)* adı verilen zırhlılarının da bulunduğu on bir gemilik Osmanlı filosunun Rus limanlarını bombalaması ile fiilen savaşa katıldı. Tarihler 3 Kasım 1914’ü gösterirken Rusya, Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti.

İngiltere ve Fransa da çok gecikmedi; sadece iki gün sonra; Osmanlı Devleti’ne karşı savaşa girdi. Osmanlı çareyi; Bulgaristan mağlubiyetini telafi etmek için 11 Kasım günü İttifak Devletleri yanında savaşa girmekte buldu.

İstiklal Caddesi’nde gururla yürüyen Türkleri görmek ilk günlerde mümkündü. Türkiye’de Türk gibi yaşamak; Yat Kulübü, Serklordryan’a İstanbul Kulübü’ne gidebilmenin hazzını yaşamak kesesi sağlam olanları mutlu etmişti.

Ama Rusya'nın cephelerdeki bozgunu o cakayı silip süpürdü. Savaşın çılgınlıkları başkente kadar ulaşmıştı. Daha kötüsü düşmana kalkan olacak askerlerin çoğunluğu dağlara kaçmıştı. Her cephede çıkan savaş son hızıyla sürdü... Acı haber Sarıkamış'tan gelecek, binlerce kadının yüreğine kor ateş düşecekti...

Batum, 93 Harbi'nin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Ruslara verilmişti. Başkomutan Vekili olan Enver Paşa, daha önce yitirilen o toprakları geri almak niyetindeydi. Sarıkamış Harekâtı planlarını hazırladı ve kurmaylarına açıkladı. Harekâtı ülkenin doğusunu koruyan 3. Ordu yapacaktı. Kış kıyametti...

Enver Paşa 6 Aralık günü yola çıktı Erzurum'a vardı. Dağlar karla kaplıydı, hava buz kesiyordu. Harekât riskliydi. Başarıya ulaşıldığında riskin müjdeli bir habere dönüşeceğini sanıyordu. Ama olmadı. Tam bir cehennem yaşandı. 60 bine yakın vatan evladı Allahuekber Dağları'ndaki kar çölünde donarak şehit oldu...

Faliş Rıfkı 20'li yaşlarda

Savaş başladığında 20 yaşına varmıştı.

Eli kalem tutanlar ihtiyat subayı olarak belirleniyordu. Amacı gazetecilik mesleğinden tanıdığı asker dostlarını araya sokup iltimaslı olmak; sivil görev almaktı.

Bir arkadaşı Merkezi Umumi'nin sivil çeteler yaptığını, bu çetelere tanıdığı subayların komuta ettiğini anlatmıştı. Soluğu orada görevli Doktor Nâzım'ı görmekte aldı. İstedğini anlattı, Doktor Nâzım gözlerinin içine anlamlı bakışlar atarak konuştu:

“Biz çetelere hapisneden adam alıyoruz. Senin gibi genç arkadaşların yeri orası değildir!”

Harbiye Mektebi'nde ilk talim gören yedek subaylar arasındaydı. Aldığı eğitim hiç zoruna gitmemiş, askerliği kısa sürede benimsemişti...

Tekrar Harbiye Mektebi'ne dönerken yaşananlara bir anlam yüklemeye çalıştı.

Cemal Paşa'nın Mısır'a gideceğini öğrendiklerinde bazı arkadaşlarıyla birlikte sevindi. Bir dostunu aracı kılıp askerlik görevini Dördüncü Ordu Komutanlığı'nda yapmak istedi. Ne var ki bölüğünden ayrılamadı; zira Enver Paşa haddinden fazla disiplinliyd ve iltimaslara kesinlikle izin vermiyordu.

...

“Denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur” düşüncesiyle hareket eden İngilizler, Boğazlar'ı ele geçirmek için donanmanın yeterli olacağına inanıyordu. Bahriye Nazırı Churchill'in planları Akdeniz filosu komutanı Amiral Carden tarafından da desteklenince, Lort Fisher'ın şüpheli gördüğü bu harekâtın donanma ile yapılmasına karar verildi. Tarihinde hiçbir yenilgi almamış olan İngiliz donanmasının silah, teknoloji ve başarı açısından kendine güveni tamdı. Dünyanın yenilmez donanması, Fransa'nın da desteği ile dünyanın en büyük armadasını oluşturuyordu. Bu donanmaya karşı gelebilecek hiçbir güç düşünülemezdi. Hele ki yıpranmış, teknoloji açısından zayıf ve parçalanmak üzere olan Osmanlı, bu armada ile asla baş edemezdi.

İtilaf Devletleri'nin deniz harekâtı 19 Şubat 1915'te başladı. 13 Mart 1915'e kadar düşman gemileri tabyaları top ateşine tuttu,

mayın tarama gemileri olabildiğince yol açtı. Boğazlar'ı zorlayarak geçebileceklerine inanan düşman kuvvetlerinin, kararlı ve dirençli bir karşılık almaları bu işin o kadar da kolay olmadığını gösteriyordu. Bir ay boyunca yapılan binlerce mermi atışının ardından çok da büyük bir gelişme elde edilememiştir.

İtilaf Devletleri, kısa bir aranın ardından bir sonraki saldırıyı 18 Mart'ta gerçekleştirdi. Hedef, Çanakkale Boğazı'nın sadece 1 mil genişliğindeki en dar noktasıydı. Amiral John de Robeck komutasındaki aşağı yukarı en az 16 savaş gemilik dev donanma Çanakkale'yi geçmeye kalkmıştı. Ancak her gemi *Nusret* adlı mayın gemisinin boğazın Asya tarafına yerleştirdiği deniz mayınları tarafından hasar almıştı.

Ruslar ilerleyerek Anadolu şehirlerini tek tek işgal etmeye başladı...

Nisan ayı olmuştu. 25'nci gün Çanakkale Boğazı'ndan geçmeleri engellenen İtilaf Devletleri, Arıburnu'na asker çıkardı. Mustafa Kemal, tümeniyle düşman birliklerini Conkbayırı'nda durdurdu.

Mustafa Kemal Çanakkale'de (1915)

25 Nisan 1915'te İngiliz ve Fransız kuvvetleri, Çanakkale'ye ilk çıkarma harekâtını başlattı, savaş bitmek bilmiyordu. Mayıs ayında, Arıburnu Türk kuvvetleri yeniden düzenlendi. Mustafa Kemal, Arıburnu Grubu Komutanlığı'nı üstlendi. 19. Tümen'in ilk hazırlıklı taarruzu gerçekleşti.

Çanakkale cephesinden üst üste zafer müjdeleri gelmekteydi. Elindeki yetersiz kuvvetlerle Müttefik kolordularını durduran, onları denize kadar süren ve iki kez İstanbul'u kurtaran, aynı zamanda Türk ve Alman birliklerinin Müttefiklerin eline esir düşmesini önleyen bu kahramanın adı Enver Paşa'yı rahatsız etti. Mustafa Kemal'in İstanbul basınında ilk kez yayımlanan resminden rahatsız oldu. Sansüre rağmen gazeteye Mustafa Kemal'in başarısını haber olarak koyan *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin Başyazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu) ve yazışleri müdürü Abidin Daver Bey'di.

Tasvir-i Efkâr gazetesî

Zeytinadağı Günleri

Uzun uğraşlardan sonra bir gün talimgâh komutanı Alman Rabe Bey, Falih Rıfkı'yı yanına çağırarak yeni görev yerini bildirdi:

“Cemal Paşa arkadaşınız mıdır?”

* Mustafa Kemal Bey'in gazetede ilk kez yayımlanan resmi.

Fotoğrafın altında şunlar yazdı: “Çanakkale muharebat-ı berriyesinde fevkalade yararlılıkları görülen ve emri müdafaadaki iktidar ve mahareti ile bihakkın ihrazı şan-u şeref eyleyerek boğazları ve makamı hilafeti kurtaran kumandanlarımızdan celadeti fitriyye ve havanki hamaset ile mümtaz Miralay Mustafa Kemal Bey Efendi.”

“Hayır, tanıdığım...”

Adam kayırmanın yaygın olduğu o günlerde Falih Rıfkı da, 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın, yetkili makamlara çektiği bir telgrafla 14 Ağustos 1915'te İhtiyat Zabıt Vekâleti'ne atanarak Suriye'ye gitti.

Falih Rıfkı askerlik günlerinde-1915

Zorlu bir yolculuktan sonra Cemal Paşa'nın Kudüs'üne vardı. Atlı bir arabanın yüzü çöl kavrığı cılız sürücüsüne cebindeki tükendi tükenecek paranın bir miktarını verip, “Cemal Paşa'nın karargâhına!” diye seslenirken sürücünün gözleri fal taşı gibi açıldı, ürkerek kamçısını atının sırtında şaklattı.

Karargâh Zeytindağı'nın tepe noktasında; Alman Misafirhanesi'nde konuşlanmıştı...

Çok geçmeden varıldı. Vakit kaybetmeden Cemal Paşa'nın yaverini buldu. Oda, dertlerine derman arayanlarla doluydu. Yaver, “Kimsiniz, ne istiyorsunuz?” diye sordu:

“Kumandan Paşa Hazretleri'nin, Başkumandanlık'tan istediği Falih Rıfkı'yım.”

Kısa sürede Cemal Paşa'nın huzuruna getirildi. Odada gergin bir hava esiyordu. Bir grup, haklarında verilecek kararı bekliyor, yüzlerindeki korku rahatlıkla okunuyordu.

Paşanın gür sesi duvarlarda yankılandı:

“Devlet-i matbuanıza (hükümdar) karşı irtikâp etmiş olduğunuz cinayetlerin ne kadar vahim olduğunu biliyor musunuz?”

Gruptakilerden sesler yükseldi.

“Estağfurullah...” (*Allah affetsin.*)

“Estaizübillah...” (*Allah'a sığındım.*)

Daha da öfkelenildi, “Susunuz!” diye haykırdı:

“Bu cinayetlerin cezasının ne olduğunu bilir misiniz? İdamdır, idam! Fakat Devlet-i Âliye-i Osmaniye'nin büyüklüğüne; merhametine dua ediniz. Şimdilik sizleri ve ailelerinizi Anadolu'ya nef-yetmekle iktifa (*kâfi görme*) ediyorum.”

Ölümden dönüşlerine sevindiler...

Cemal Paşa grubu odadan kovarcasına gönderirken Falih Rıfki'ya, “İstanbul'dan havadisler nelerdir?” diye sordu...

Cemal Paşa ile samimi yakınlığı o korku dolu anların ardından başladı.

Kimsenin adamı olmak istemiyordu. Ama askerliği boyunca Cemal Paşa'nın adamlığından kurtulamayacaktı.

4. Ordu Karargâhı'nın zabitleri ile Cemal Paşa'nın adamları diye iki sınıf vardı. İhtiyat subayıydı ama hemen her siyasi ve idari işlere bakan şubenin de şefiydi.

Zeytindağı Lut Denizi'ne ve Gerek Dağları'na bakıyordu. Daha ötede, Kızıldeniz'in bütün sol kıyısı, Hicaz ve Yemen vardı. Aklından mensubu olduğu çöküşe yol alan imparatorluğunun devasa büyüklüğü geldi:

“Ben bu büyük imparatorluğun çocuğuyum.”

Sokaklarda turist gibi geziyordu. Kendi vatan topraklarıydı ama yabancı hissediyordu. Her şey Arapların, sadece güvenlik Osmanlı'nındı. Her yerin Osmanlı'nın olduğu sanılıyordu ama Falih Rıfki öyle olmadığını çoktan kafasına yazmıştı.*

Anadolu'yu düşünürken komutan emrini verdi:

“Çabuk hazırlanın! Karşılama var!”

* Osmanlı'nın olduğu sanılan o yerlere askerler trenle ya da trenin olmadığı bölgelere yayan gidip geliyordu...

Üç bine yakın asker Adana'dan yola çıkmış yayan olarak Aden Körfezi'ne yolculuk ediyordu. Kudüs'e varan birliği gördüğünde hayrete düştü. Askerlerin her biri zayıf, soluk yüzlü, üstleri başları hırpani, pejmürde bir haldeydi...

İçtimaı Cemal Paşa aldı, konuşma yaptı:

"Muhterem efendiler bugüne kadar Lübnan'ın büyük bir acısı vardı; Lübnan mustarip idi. İşte ben bu ıstırapı dindirmeye geldim. Size haber veriyorum ki, Lübnan artık Konya kadar Osmanlı'dır. Artık bu güzel toprağımızda yabancı imtiyazlarından hiçbirisi kalmamıştır."

Kırk üç yaşındaki Cemal Paşa Arap topraklarında hem imar ıslah çalışmaları yapıyor hem de güvenliği elden bırakmıyordu...

Cemal Paşa

Sabah uyandığında yedi kişinin idam edildiğini öğrendi. Korku ve hayreti aynı anda yaşadı. Paşanın evine gitti. İçeri girdiğinde yıllarca unutamayacağı bir ana daha tanıklık edecekti.

Güzel, siyahlar giyinmiş bir kadın ve çocuğu Cemal Paşa'nın karşısında ayaktaydı. Çocuk yanında getirdiği çiçek demetini Paşa'nın ayağı altına atarak, "Babamı bağışlayınız Paşam!" diye yalvarıyordu. Korkusu yerini üzüntüye bıraktı, boğazı düğümlendi odaya girmeden kendini bahçeye attı...

* Oysa çocuğun babası, onlar Cemal Paşa'nın makamına çıktığı sırada meydanda çoktan asılmış, ipte sallanıyordu...

Akşamüzeri onuruna Büyük Sinema'da tören düzenlenecekti. Tören kıyafetlerini kuşandı. Falih Rıfkı'yı yanına çağırır:

"Gidip bir defa salonu ve halkı görünüz. Benim gitmekliğime layık olan bir yer midir, anlayınız!"

Emre uydu, gitti, gördü; uygundu...

Paşa her zaman yaptığı gibi meraklı bakışlar içinde kendisini bekleyenleri geç gelerek selamladı. Ardından bir övme yarışı başladı:

"Önce Allah, sonra Peygamber, sonra padişah, sonra siz!"

"Önce Allah, sonra Peygamber, sonra siz..."

Açlık ve kıtlık vardı. Zayıf, çelimsiz bedenler ayakta durmakta güçlük çekiyordu. Sokağa her çıkışında üzülüyordu...

Çarşıya girdi. Tezgâhlar neredeyse boştu. Hurmanın dışında pek fazla bir şey yoktu. Yokluk almış başını gidiyordu. Bir otele girdi, yanına bir çocuk yaklaştı, elindeki hacı külahlarını satma çabasındaydı.

"Kim yaptı bunları?"

"Medineli usta!"

"Sattığın şeyden sana ne verir?"

Çocuk derin bir iç çekti, "Hiç..." diye yanıtladı kısık sesiyle. "Sade ekmek alırım; entari giyerim..."

"Anan nerede? Baban kim?"

"Anam Mekke'dedir. Babam yoktur."

"Memleketin neresi?"

"Sıcak değil, içinden su geçer..."

Kışlanın yolunu tuttu, odasına kapandı, defterine sonraki bir zamanda kitaplaştırmak için notlarını yazdı:

"Yarın öbür gün, Arap çeteleri ile sarılacaksınız, Peygamber'in torunları, Ravza'nın yeşil kubbesine kurşun atacaklar, İstanbul elden gidiyormuş gibi telaşlanarak size Anadolu'nun bağrından Türk yavruları göndereceğiz.

Siz Peygamber torunları ateş ve açlık çemberi içinde, bir hurma kurusu bulamayıp deriniz iskeletinize yapışmış ölüirken, Anadolu çocukları iskorpitten çürüyüp düşen ağızlarının yaraları içinde kavrulmuş çekirge çiğnemeye çalışarak, Fatma'nın, Ebu Bekir'in Ömer'in ve Muhammed'in sandukalarını savunacaklar."

Halide Edip, Cemal Paşa ve Falih Rıfkı

1887 yılında İstanbul'da doğmuş, Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra bir süre hukuk öğrenimi görmüştü. Öğrencilik yıllarında edebiyat ve politikayla ilgilendi, İttihat ve Terakki Partisi'ne girdi, ancak partinin çalışmalarından hoşnut olmayınca politikayı bıraktı. Galatasaray Spor Kulübü kurucuları arasındaydı...

Tahsin Nahit, sağlık sebepleri nedeni ile 11 Eylül 1906'da Galatasaray'dan ayrıldı. I. Dünya Savaşı yıllarında İaşe Müfettişliği'nde bulundu. Şairdi... Büyükada'da doğup yetişmiş Şefika Hanım ile yaptığı evlilikten bir kızı olmuştu. Adını bizzat kendi "Mina" olarak koydu. Takvim yaprakları 1 Mayıs 1915'i gösteriyordu.*

Mina Urgan'ın öz babası Tahsin Nahit Bey

* Tahsin Nahit, 12 Mayıs 1919 tarihinde, *Rakibe* adlı oyunun Darülbeydi'deki provaları sırasında hayatını kaybetti. Naaşını Büyükada'da toprağa verdiler.

İttihat ve Terakki kendi içerisinde bölünmüştü. Enver Paşa'nın Turancı fikirlerini benimseyememiş; diktatör olduğunu düşünüyor, *"Yaşanılan buhran bu denli büyükken neden bölünür?"* diyordu.

Kişisel hesaplaşmalar hoşuna gitmiyordu.

Osmanlı, ümmetçilik fikri sebebiyle neredeyse üç kıtada egemen olmuştu. Bu coğrafyanın büyük bir kısmını Arapların yaşadıkları ülkeler kapsamaktaydı. Osmanlı'ya karşı görünüşte bağımlı olan Araplar her zaman kendi halifeliklerini istiyordu. Osmanlı'nın Araplara vermiş olduğu haklar, onların küçük bir anlaşmazlıkta bile isyan etmelerini sağlıyordu. İsyanlar kanla bastırılıyordu...

Cemal Paşa göç eden Ermenileri Suriye içlerine dağıtarak güçlenen Araplara karşı bir teminat olarak kullanma niyetindeydi. Bunun için Ermenileri güçlendirmeyi doğru buluyordu.

Falih Rıfkı'ya göre din sömürüsü bütün dinler için geçerliydi. *"Medine dini mullaştırmış ve mleştırmış bir Asya pazarıydı, Kudüs dini oyunlaştırmış bir Garp tiyatrosuydu."* Araplar çok fakirdi; kendi ülkelerinde; ata topraklarında hizmetçi konumuna düşmüşlerdi.

...

Halide Edip Hanım morsalkımlı evinin penceresinden dışarıyı izlerken birkaç gün sonra çıkacağı yolculuğu ve o yolculuk sonrasında varacağı yerde neler yapacağını planlarını yapıyordu. Yeni bir maceraya yelken açacaktı.

"Harp, insanları ümitsizliğe sevk eden ıstırap ve sefalet ile doludur. Muharrirlik hayatım ehemmiyetini kaybetti. Bir satır dahi yazamıyorum. Eğer Müslüman kadınlarının çekilebileceği bir manastır hayatı bizde olabilse idi, mutlak çekilirdim. Her ne ise bu vaziyette her insan mutlak insaniyete elinden geleni yapmak ister. Benim için tek saha talim ve terbiye sahası olabilirdi..."

Falih Rıfkı, izinli olduğundan İstanbul'daydı. Cemal Paşa'dan emir geldi, Halide Edip Hanım'la buluşmasını istedi. Paşa, Halide Edip'i Şam'da, kafasına koyduğu okulları açmak için yanına çağırıyordu...

Halide Edip Hanım (en sağda) Falih Rıfkı (soldan üçüncü)

Falih Rıfkı'nın refakatinde yola çıkıldı...

Trende sadece ikisi yoktu. Nakiye Hanım (Elgün), Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ile "çarşafli sörler" dediği kadın hocalar da vardı.

Cemal Paşa, Hamdullah Suphi'nin Suriye'deki eski Türk-İslam mimarisi eserleriyle ilgili çalışmalar yapmasını istemişti.

Adana'dan bir sonraki istasyonda kompartımana Bahaeddin Şakir geldi. Falih Rıfkı kendisini takdim etti. Halide Edip Bahaeddin Şakir'in ismini ve ehemmiyetini biliyorsa da, Ermeni politikasında rolünün ne olduğunun o güne kadar farkında değildi. Bahaeddin Şakir ise gene o güne kadar bu işte kendisi gibi düşünmeyecek bir Türk milliyetçisine rast geleceğini hatırına bile getirmemişti.

Uzun bir konuşmadan sonra Bahaeddin Şakir trenden indi. Halide Hanım Falih Rıfkı'yı alıkoyarak:

"Bana bilmeyerek bir katilin elini sıktırdınız" dedi.

Vedalaştığı Bahaeddin Şakir ise kulağına eğilerek, “*Senin gibi yetişecek kıymetli gençleri, bu kadınla temas etmekten men etmelidir*” diye mırıldandı.

• • •

Cemal Paşa'nın niyeti Ermenileri Müslümanlaştırmaktı. Bir heyet kurdu, birçoğuna ev ve ekilecek toprak verdi. Eğitim işine önem verecek hatta imar işlerini de hızlandıracaktı. “*Tüm bunlar için otorite şart*” diye düşünüyordu.

Şam Valisi Hulusi Bey'e çok önemli bir yolun yapılması için emir vermişti. Üstelik yol çok çabuk bitirilmeliydi. Fakat Hulusi Bey bunun imkânsız olduğunu anlatmaya çalışmış, ikna etsin diye de bir mühendisi Cemal Paşa'nın yanına göndermişti.

“Fennen imkân yoktur Paşam...”

Suratı asıldı, hiddetlendi:

“Şimdi koltuğunuzun altında ne varsa, hepsini şu masa üstüne atınız! Hepsini, hepsini, son kâğıda kadar! Ve şimdi karşımda durunuz. Size yalnız şunu emrediyorum. Bu yolun o tarihte bitmesi için ne kadar paraya, ameleye, kazma ve küreğe ihtiyacınız vardır? Gidip dairelere haber vereceksiniz ve doğru Şam'a hareket edeceksiniz. Yol o tarihte bitmezse, sizi son taşların atıldığı yerde idam ettireceğim!”

Yaşananlara tanık olan Falih Rıfkı'nın yolun bitirileceğinden hiç şüphesi yoktu. Öyle de oldu. Yol, saati saatine bitti...

Ertesi gün İstanbul'a telgraf çekmek için postaneye gittiğinde duvara asılı bir ilan gözüne ilişti:

“*Bir dakika geciktiren, idam olunur!*”

Cemal Paşa ve ailesi Lübnan Sofar'da, güzel mermer kaplı bir köşkte yaşıyordu. Balkondan Lübnan'ın koyuları, ormanları görünüyordu.

Halide ve Nakiye Hanım, Cemal Paşa'yı, Sofar'daki köşkün-de sık sık ziyaret ediyordu. Paşa'nın eşi Seniye Hanım İsviçre'ye çocuğunu tedaviye götürdüğü için köşte yoktu. Paşa'nın o günlerde “*Lübnan'ın Ecesi*” diye ünlenen Linda Sürsok ile birlikte olduğu dedikodusu yapılıyordu.

Halide Hanım'a göre evde Cemal Paşa'nın kız kardeşi ve kayınvalidesi vardı. Kız kardeşi son derece ciddi ve iyi kalpli bir Türk kadınıydı. Yaşı da hayli ilerlemişti. Kayınvalidesi ise 60 yaşlarında ince, enerjik ve şık bir hanımdı. Ev halkı birbirine karşı son derece saygılı davranıyordu.

Halide'nin Cemal Paşa'nın yönetimindeki Suriye'ye gitmesi dedikodulara yol açmıştı. Falih Rıfkı'ya göre Halide ile Cemal Paşa arasında kadınla erkeğe dair bir yakınlaşma yoktu. Ancak Halide, Cemal Paşa üzerinde çok etkili oldu. Paşa Halide için, "Türk kadınının medarı iftiharî" diyordu.

Aralarında hiçbir şey geçmediği halde Cemal Paşa'yı öyle sultas altına almış ki, adamcağız ona danışmadan, onayını almadan, basit bir evrakı bile imzalayamayacak hale gelmişti.

Halide'ye göre, Cemal Paşa sürgün Ermenilere karşı eski Osmanlı devlet adamına yakışır bir vaziyet almıştı.

Raporların sunumundan sonra, Kudüs'teki kutsal mekânları ve Cemal Paşa'nın açtığı Ayntura (Ain Toura) Yetimhanesi'ni gezdi. Yetimhanede savaşta anne babasını kaybeden Ermeni çocukları kalıyordu. Çocuklara Türk isimlerinin verildiğini öğrenince Cemal Paşa'ya itiraz etti.

•••

9 Ocak 1916'da Müttefik Kuvvetleri, Çanakkale'den çekildi.

8 Mart'ta Rize işgal edildi. 15 Mart 1916'da Mustafa Kemal, Edirne'den Diyarbakır'a kaydırılan 16. Kolordu komutanı olarak Doğu Cephesi'nde göreve başladı.

Yokluk diz boyuydu. Açlık, sefalet almış başını gitmişti. Çocukluk ve silah arkadaşı Nuri Bey (Conker) can yoldaşı Mustafa Kemal'e cepheden telgraf çekti:

"Ot yok, et yok Kemal! Durum vahimin üzeridir."

* Mustafa Kemal arkadaşının aklını oynattığını düşünüp, Avrupa'ya gitmesi için girişimde bulundu. Yıllar sonra Nuri Conker'e, "Dua et bana, yoksa emekliye ayırlırdın" diyecekti.

Mustafa Kemal, Nuri (Conker) Bey ile Trablusgarp Savaşı'nda

Beyrut sokaklarında da durum içler acısıydı. Falih Rıfkı bir sabah karargâh dışına çıktığında inleyen insanlarla karşılaştı. Her biri, “Cuani, cuani!” (Açım, açım!) diye haykırıyor, çöp arabasına yetişmeye çabalıyordu.

...

1 Nisan 1916'da Mustafa Kemal, miralaylığa (tümgeneral) yükseltildi, Rusların saldırısını püskürttü. Çok canlar yandı, çok eve kor ateş düştü. Acılar ağustosun ilk haftası Bitlis ve Muş'un Ruslardan geri alınmasıyla az da olsa silindi.

16 Eylül 1916'da Suriye'deki incelemelerini bitiren Halide Edip ve Nakiye Hanım tekrar gelmek üzere İstanbul'a döndü.

*Cemal Paşa; Halide Edip Hanım ve Ali Münif Bey'le birlikte
Ayn Tura girişinde, 1916*

“Kudüs düştü!”

Dördüncü Ordu Karargâhı İkinci Şube’de görevliydi. Kurmay başkanının yazılarını en çok beğendiği subaylar arasındaydı. 1 Aralık 1916 gününden beri görevdeydi. İhtiyat Zabit Vekili iken aylık iki bin kuruş maaşla Bahriye Kalemî Mahsus Müdür Muavinliği’ne atandı.

Mustafa Kemal daha işin başından beri Falkenheim’i açık bir şekilde eleştirmekte, Alman subaylarının önünde onun planlarını tenkit etmekteydi. Cemal Paşa, Mustafa Kemal’i destekliyordu.

İngilizler taarruza geçerse Osmanlı mevzilerini yarıp, Filistin ve Suriye’yi geçerek Bağdat’la bütün ulaşım yollarını kesebilirdi.

Hazırlıklarını planladıklarından daha erken tamamlayan İngiliz Generali Allenby, 27 Ekim 1917 sabahı Gazze bombardımanı ile taarruza geçti.

Kentteki Osmanlı savunmasının kilit noktası, güneydeki 84 rakımlı tepeydi. Tepeye yönelen İngiliz taarruzu, tepeyi ele geçirdi.

Canhıraş savaşı vardı. Çokaklar kan gölüydü. Çatışmalar bitmek bilmedi. 1.500 İngiliz askeri Osmanlı askerlerince gömüldü... Savaşın o anları dünyayı yöneten Britanya bakımından fiyaskoyla sonuçlandıysa da 7 Kasım’da İngilizler Gazze’yi tekrar ele geçirdi.

8 ve 9 Aralık günleri İngilizlerle Osmanlı birlikleri arasında çetin bir savaş yaşandı. Zeytindağı’nda kan gövdeyi götürdü.

O sırada Cemal Paşa Alman İmparatoru’nun daveti üzerine – padişah’tan aldığı izinle– Almanya’ya da bulunuyordu.

Gezi sırasında Falih Rıfkı da Paşa’ya eşlik etmişti. Almanya ve Avusturya’nın tükenmişliğini yakından gördü. Yenilginin yakın olduğu izlenimini edindi. Geziyi tamamlayıp Şam’a döndüklerinde İngilizler Kudüs’ü ele geçirmişti. 9 Aralık 1917 sabah saat 08.00 idi.

Öğleden sonra Kudüs belediye başkanı ve 60. Tümen Komutanı, Tümgeneral J.S.M. Shea’ya teslim oldu. İki gün sonra 11 Aralık 1917’de Allenby, yürüyerek Kudüs’e girdi ve dini mekânlarla

bazı tesislerin korunması için sıkıyönetim ilan etti. Allenby, Lloyd George'a telgraf çekti:

"Noel hediyenizdir..."

Karargâhın içinde: "Kudüs düştü!" sözü ölüm haberi gibi yayıldı...

Cemal Paşa'nın görevi 12 Aralık 1917'de sona erdi. Falih Rıfkı eşyalarını topladı, paşasıyla birlikte İstanbul'a doğru yola koyuldu. Tren Anadolu topraklarına girerken Falih Rıfkı'ya dönüp, "Keşke vazifem buralarda olsaydı" dedi kısık sesle. "Eğer kalırsam bütün emelim Anadolu'da çalışmaktır..."

Entarili Ali Kemal, İleri Görüşlü Mustafa Kemal

81 yaşında, bir köylü gibi attan düştü ve öldü. Adı Abraham Eramyan'dı. Tüm mal varlığını kaybetmiş ve iflas etmiş sıradan bir adam olarak defnedilmişti. Oysa çok parası vardı. İstiklal Caddesi'nin en görkemli binasını inşa ettirmişti. Öylesine zengindi ki; tavlasının zarı elmastan, tahtası zümrüt ve yakuttandı. Lüfer avlamak için ortası olta sarkıtmak için delinmiş özel bir yatı vardı. Boğaz'ın iki yakasında, Karadeniz'e kadar uzanan geniş arazilerin sahibiydi. O zenginliği Osmanlı bürokrat ve diplomatlığı yapmasına bile imkân tanımıştı...

• • •

Paşası artık ordu kumandanı değildi. Harbe neden girildiği artık tartışılabilirdi...

Bir akşamüstü arkadaşı Yakup Kadri ile Büyükkada'ya giderken Cemal Paşa'ya rastladılar. Yanına gidip selam verdiler, kısa bir hal hatır sormanın ardından merakını gidermeye cesaret gösterdi:

“Paşam, söyler misiniz, bu harbe niçin girdik?”

Paşanın yanıtı kısa ve öz oldu:

“Aylık vermek için! Hazine tamtakırdı. Para bulabilmek için ya bir tarafa boyun eğmeli, ya öbür tarafla birleşmeli idik.”

Falih Rıfkı çektiği onca eziyet sonrasında döndüğü İstanbul'da biraz olsun moral bulmuştu. 24 yaşındaydı. Evlenmeyi planladı. Evleneceği kadını üç yaşındaki Mina'nın annesi Şair Tahsin Nahit'in dul eşi Şefika Hanım olarak belirledi...

29/30 Ekim 1925

Bir türlü uyuyamamıştı. Aklına karısı düştü. Usulca yattığı odanın kapısını açtı, içeri süzüldü başını eğip yorgan altındaki yüzüne baktı, hafiften gülümseyip Gazi ile yere yuvarlanışlarını aklından geçirdi: “Çılgın şeyler...”

Açıktaki kalan küçük ayaklarını yorganla kapattı, tekrar salona yöneldi, düşler denizinde bir kez daha geçmişe yolculuğa çıktı...

...

* Falih Rıfkı o açıklamanın değersizliğini Mustafa Kemal'in tarih sayfasına çıkmasıyla daha da iyi anlayacak ve yıllar sonra anılarında konu edecekti:

“Sakarya'ya yaklaşıyoruz. Bir millet olarak kalmak için harp etmek ve muzaffer olmak lazımdır. Tam o zaman da maliye durmuştur, ilim, ihtisas ve tecrübe, Mustafa Kemal'e hükmünü söylüyor:

– Hazine'de para kalmamıştır, bulmak ihtimali de yoktur.

İlim, ihtisas, tecrübe... Büyük kelimeler, büyük ve korkunç! Verdiği karar da şu: Türk milleti istiklalini ödeyemez!

Aylık vermek için harbi bırakmak lazımdı.

Mustafa Kemal'in kararı bu değildi. Vatan ve istiklali idi. Ve en iyi kanunu arayıp buldu:

– Milletin nesi var nesi yoksa yüzde kırkını vatan savunması için verecektir.

Sakarya, Dumlupınar, İzmir ve Lozan... Hepsini böyle ödedik.

Mustafa Kemal, Büyük Harp'e girmek aleyhinde idi: Kafa ve sanat adamı olduğu için!

Mustafa Kemal Kurtuluş Harbi'ni bırakmak fikrinde asla bulunmadı: Vatan adamı olduğu için!

İşte size bütün kitabın özü: İlim ve vatan adamı olunuz. Hiçbiri yalnız başına, ne sizi, ne de milletini kurtarabilir...”

Kendinden on yaş büyük arkadaşı Yahya Kemal'le can sıkıntısından ne yapacaklarını düşünüyorlardı. Yahya Kemal (Beyath) bir ara sordu:

“Ali Kemal'i tanır mısın?”

“Hayır.”

“Gel gidelim, tuhaf bir adamdır.”

Servet-i Fünun devrindeki Hüseyin Cahit-Ali Kemal tartışmalarını okuduğundan beri ismini bilirdi. O vakitler Hüseyin Cahit İstanbul'dan hiç çıkmamış tam bir Batılı, Ali Kemal ise İstanbul gazetelerine Paris'ten yazı gönderen bulanık bir Doğuluydu. Biri genç nesle tenkit örneği vermek için Hyppolite Tain'in Balzac hakkındaki yazısını Türkçeye çevirirken, öteki Paris hayatına ait yazıları Arap şairi Mütenebbi'nin Arapça beyitleri ile donatırdı.

Günün birinde *İkdam* gazetesinde Ali Kemal'in Élysée Sarayı'nda cumhurreisi ziyaret ettiğini hikâye eden bir Paris yazısı çıkmış ama o mektubun *Figaro* gazetesi muhabirinin yazısından kopya edildiği anlaşılmıştı. O durumu Hüseyin Cahit *Servet-i Fünun*'da teşhir edince iki yazar o günden sonra hiç barışmamıştı...

Yahya Kemal ile birlikte Fındıklı'dan Cihangir istikametine kısa bir yokuşu tırmanıp, ahşap bir evin ikinci katına çıktılar.

Kendilerini Batılı giyim tarzıyla güzel bir hanım karşıladı; içeri buyur etti. Karşılıklarına çıkan Ali Kemal patiska entarisiyle yalınayaktı. Falih Rıfkı bir Ali Kemal'e baktı bir de evin hanımefendisine:

“Ne kadar da aykırılar...”

İçeri girdiler, çaylar içildi, sohbetler edildi...

“Harbin nasıl biteceğini görmemek için pek saf olmalı...” diye geçirdi içinden Ali Kemal'in söyledikleri karşısında. Düşünürken aklı zorlayan büyük facianın bazı kimselerde sevince benzer bir duygu ile beklendiğini o gün Ali Kemal'den sezinledi.

Ali Kemal bir ara, “Biz harbe girdiğimiz için Rusya yıkıldı. Hiç olmazsa o beladan kurtulduk” dedi.

Sohbetler tükenince evden ayrılırken Falih Rıfkı'nın düşüncelerinde Ali Kemal ile ilgili görüşler keskinlik kazandı:

“Bir Tanzimatçı. Ne istiklalci ne de milliyetçi. Huyu suyu, ahlakı, üslubu ile bu zamanın tam millisi... Türkler kendi başlarına kaldılar mı, İttihat ve Terakki rejiminden başka türlüünü yapamazlar. Ne ekonomilerini ne de maliyelerini düzeltebilirler. Şimdi buna bir şey daha eklemek lazımdır: Ali Kemal, bu memlekette dilediği gibi yazarak yaşayabilmek için, imtiyazlı yabancılar kadar arkalı ve teminatlı olmalı idi. İttihat ve Terakki yahut ona benzer milliyetçiler iktidara geldi mi, Ali Kemal için ömrünü gurbette ve hapiste geçirmekten başka çare kalmazdı. Satılmış bir adam değilse de kaybolmuş bir adam.”

...

Şık bir asker üniformasıyla Pera'daki Lebon Şekerlemecisi'nden çıkarken gördü Mustafa Kemal'i. Hayran hayran baktı. Duydukları ve okudukları kadarıyla tanıyordu kendisini. Daha önce bir kez resminden görmüştü geçmiş yıllarda. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarıydı. Günün birinde kitaplarına konu(k) edeceği bir devrimciyi kafasına bir kez nakşetti:

“Ruşen Eşref'in Pangaltı taraflarındaki apartmanında bir fotoğraf olarak duvarda asılıydı.

.Resimdeki paşa esvabı pek süslü ve resmi idi. Enli bir nişan kurdelesi ile nemi ve dumanı üstünde ütüsü ile bu esvabı Mercan Yokuşu'ndaki camekânlardan birine daha fazla yakıştırıyordum. Onu bir siper kılığında görmek istiyordum. Fotoğrafın altındaki uzun 'ithaf' yazısı, beyanname gibi bir şeydi. Bu yazı benim üzerimde Ruşen Eşref'e bir hatıra olmaktan fazla, onun evine gelecek bütün gençlere bir seslenme olmak etkisi bıraktı idi. Üslup, Namık Kemal zevkinde ve çeşnisinde idi.”

Kısa süreliğine kendine geldi, tekrar düşünmeyi sürdürdü:

“Bütün parlaklığı üstünde, benzerlerinden yalnız tabii olarak ayrı değil, isteyerek ve özenerek ayrılış edinmek istediği de belli idi. İstanbul'da biraz daha bilgi edinmişti, ne Almancı, ne İngiliz veya Fransızcı idi. İttihatçılara sorarsanız lüzumundan fazla kendici idi. Gururlu ve tenkitçi olarak tanınmıştı. Sevilen veya sakınılan, fakat

bir türlü kayıtsız kalınamayan, gergin yaya oku takmak gibi, onun hırsını da iktidara yaklaştırmak tehlikeli sayılan bir adamdı."

Cemal Paşa'ya Yol Görünür

Askerden terhis vakti gelmişti. Bahriye'deki evraklarını topladı; bütün gençler gibi, askerlikten sonra ne yapacağını düşünmeye başladı...

Karargâhtan ayrılacağı gün; öğle vakti herkeste bir telaş vardı. Telaşın nedeni "Kudüs Fatihî" Cemal Paşa'ydı. Makam arabasının karargâha girmesiyle birlikte bando takımı karşılama marşı çaldı. Paşa arabasından inip askeri selamlarken Falih Rıfkı olan bitenleri üst kattaki odasından izliyordu. Kasımpaşa üstünden nazır otomobilinin sert düdüğü öttü; herkes: "Geliyor!" diye telaşlanarak aşağı koştu. Mızıkâ selam havası çalmak için büyük kapı önünde sıralandı, marşın ilk sesleri arasında otomobil durdu ve içinden Cemal Paşa indi.

Paşa'nın hemen ardından odasına girdi. Paşa Haliç'i izlemeye çoktan koyulmuş, dalıp gitmişti.

"Her şey bitti mi Paşam?" diye sordu. Gözlerinden iki damla yaş kırları artan sakallarının üzerine süzüldü. Yanıt vermedi, kısa süre duraladı, sonra masasının üzerindeki gazeteye göz gezdirmeye başladı. Nüzhet Sabit imzalı haberi okuyup hemen telefonla polis müdürünü bağlattı.

"Neden neşriyata dikkat etmiyorsunuz? Bu muharriri tevkif etmelisiniz..."

Cemal Paşa'nın kızdığı dev bir imparatorluğun çöküşünü cesaretle kaleme alan idealist bir gazetecinin yazdıklarıydı. Öyle ki paşaların arabaları bile altlarından alınır olmuştu...

Yaverine seslendi:

"Rauf Bey'e söyleyiniz. Otomobilim bana hediye ve kendi malımdır" dedi.

Yerine atanan Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) idi; Falih Rıfkı'yı yanına çağırarak, "Cemal Paşa'nın Türk Ocakları'na yolladığı 15 bin

lirayı Halide Hanım geri getirmezse, hepinizi gazetelere vereceğim!” demişti. Takvim yaprakları 29 Mayıs 1918’i gösteriyordu.

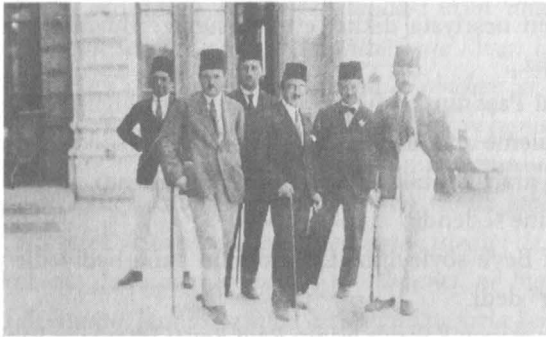
• • •

Sultan Mehmet Reşat ölmüş ve yerine kardeşi 5 Temmuz 1918 günü Vahdettin padişah olmuştu. Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa’yı İstanbul’a çağırmış ve adından çokça söz edilen Paşa ikinci kez 7. Ordu Komutanlığı’na tayin edilmişti.

Bir yandan ülkenin günden güne kötüye giden durumu, öte yandan kişiliğine yapılan saldırılar Falih Rıfkı’yı umutsuzluğa düşürdü. Ekonomik sıkıntılar da üzerine binince yaşamını sorgulamaya başladı.

Cemal Paşa’nın özel kalemindeki görevinden ayrıldığında cebinde yirmi beş lira vardı. Çarkçı mektebinde kazandığı parayı da Heybeliada’da her hafta iki gece kaldığı otele veriyordu. Bu nedenle yeni bir iş aramaya başladı. İstanbul’da yaşananlara ve kendisinin de aralarında bulunduğu “Türkçülere” karşı yapılan suçlamalara basın yoluyla yanıt vermeyi uygun buldu. Aynı günlerde *Akşam* gazetesinin ortak arayışı onun için iyi bir fırsat oldu.

Eyüp semtinde bulunan Asir Efendi Hanı’nın birkaç odasına sığınan *Akşam* gazetesi, 20 Eylül 1918’de yayımlanmaya başladı.

Falih Rıfkı Büyükađa Yat Kulübü’nde, 1918

Güney cephesinde başlayan İngiliz taarruzu sonucu Halep dahil güney vilayetleri İngilizlerin eline geçerken, Batı cephesinde Bulgaristan da savaştan çekildi. Enver Paşa savaşa devam etmek isterken, Sadrazam Talat Paşa ve diğer İttihatçı önderleri ise yenilgiyi kabullendi.

Enver Paşa'ya bir türlü ısınamadığını anımsadı:

"Mustafa Kemal'in umumi kâtibi Hasan Rıza Soyak'ın babası Necip Bey, Üsküp eşrafından pek dürüst bir efendi idi. 1908 hürriyet savaşından önce, İttihatçılarla münasebette bulunduğu vakit, Enver Bey de ona defalarca misafir olmuştu. Kendisini pek sayar, gördükçe elini öperdi. Bir sultanla evlendikten sonra da eşini yabancı erkek olarak yalnız onun yanına çıkarmıştı. İttihat ve Terakki umumi merkezi Birinci Dünya Savaşı'nın son yılında artık zaferden tamıyla umut kesmişti. Rusya da yıkıldığına göre, tekli barış yapma imkânı aramak fikri hepsini sarmıştı. Fakat Enver Paşa'ya bu bahsi açmaya hiçbirinin cesareti yoktu..."

O yıllarda Necip Bey'i merkeze çağırmışlardı. Durumu ve düşündükleri son çareyi anlattıktan sonra:

"Dinlese dinlese, seni dinler. Bir vatan vazifesidir, teşebbüs et" dediler.

Necip Bey, Enver'in yalısına gideceği günün sabahı, evdekilere:

"Bugün çok ehemmiyetli bir vazife yapmaya gidiyorum, inşallah muvaffak olurum" dedi.

Enver Paşa kendisini öğle yemeğine alıkoydu. Sofrada Necip Bey bahsi açtı, dili döndüğü kadar konuştu. Enver sonuna kadar dinledikten sonra:

"Vah Necip Bey vah!" dedi. "Seni de zehirlemişler. Sen ki maneviyata inanırsın, bilmiş ol ki ben Allah tarafından büyük Türk hakanlığını kurmaya müekkelim. (Vekil edilen kimse.) Git evinde rahat uyu!"

Necip Bey eve döndüğü vakit, şöyle dedi:

"Eğer bu adam Harbiye Nazırı, Başkumandan Vekili ve Yaver-i hazret-i şehriyari olmasa, yeri doğrudan doğruya tımarhanedir."

Enver Paşa

“3 Paşalar” Devrinin Sonu

Osmanlı İmparatorluğu zor günler geçiriyordu...

Dostlukları beş yıl önceye dayanıyordu. Ortadoğu’da nam salmış Cemal Paşa eski emir subayı Falih Rıfkı’yı İstanbul Boyacıköy’deki yalısına çağırdı. Niyeti gazeteci Ali Kemal’in kendi hakkında yazdığı bir makaleye karşılık yanıt vermekti.

“Gazetelerin taşkınlığını görüyorsun. İzzet Paşa kabinesi yarı yarıya bizden. Şimdiden şahıslarımıza hücum ederlerse, yarın ne yapmazlar?” dedi ve Refik Halit, Celal Nuri, tarihçi Ahmet Refik gibi bazı yazar isimleri sayarak kendilerine biraz para vermesinin faydalı olup olamayacağını sordu, ardından ekledi:

“Bilirsin ki ben paralı bir adam değilim. Enver Paşa’da Alman gizli ödeneginden kırk beş bin lira kalmış. Bunun on beş bin lirasını bana, on beş bin lirasını Talat Paşa’ya verdi, gerisini de kendine alıyordu.”

Sohbet bitti, Falih Rıfkı soluğu Celal Nuri’nin ofisinde aldı. Ama daha birkaç gün öncesine kadar Cemal Paşadan destek gören ve basılan gazetesinin parasını bile kendisinden alan Celal Nuri iki satırlık yazıyı gazetesine koymadı...

Birkaç gün önceki karşılaşmaları Falih Rıfkı'nın bir akşamüstü Büyükkada iskelesine çıkarken birinin eline zarf tutuşturması ardından gerçekleşmişti.

Mektubu açtı, okudu:

“Acaba Halide Edip Hanım'ı nerede bulabilirim? Oğlum Falih Rıfkı, memleketin galeyani, avam kitlelerini ayaklandırmak için bazı reziller ve sefiller teşebbüsleri beni her zaman için bazı nahoş tecavüzlere maruz bırakabiliirdi.

Memleketin hayır ve selametine hizmetkâr olmaktan başka hiçbir emel beslememiş olan benim gibi bir adamın esafil-i nasın çarıkları altında kalmayı istemeyeceği bedihidir. Binaenaleyh memlekette sükûn avdet edinceye kadar, daha doğrusu aramıza girecek olan ecnebi kuvvetleri sulh olup vatani gene münhasıran milletin eline bırakıncaya kadar maddi hakaretlerin yetişmeyeceği bir yere çekilmeyi münasip gördüm. Siyasi ve idari efal ve icraatının hesaplarını vermeye her an hazır olduğumu herkesten fazla sen bilirsin.

Verdiğim talimatlar dairesinde hareket ederek hukuk ve haysiyetimi korumaya çalışacağıma itimat ediyorum. Vesikalarımı evvelki gibi kullanarak aleyhimde yapılabilecek her türlü iftiralara cevap verebilirsin. İnşallah dönüşümde seni mesut ve müsterih görürüm. Gözlerini öperim oğlum. Boyacıköy. (1 Ekim 1918)”

Bir gün sonra da Talat Paşa, Sadrazam İzzet Paşa'ya bir mektup yolladı:

“Pek muhterem ve mübarek tanıdığım İzzet Paşa hazretlerine, memleketin bir müddet ecnebi nüfuz ve tesiri altında kalacağını anladım. Buna rağmen memlekette kalmak ve millet karşısında muhakeme olmak fikrinde idim. Bütün dostların bunu

geleceğe bırakmak için ısrar ettiler. Zat-ı fahimaneleri ile istişare edemedim. Müşkil mevkide kalacağınızı çok düşündükten sonra sarfınazar ettim. Bütün hayat-ı siyasiyemde hedefim memlekete namuskârane ve fedakârane hizmet etmek idi. Bütün servetim zat-ı şahanenin ikram ettiği otomobil parası ile her ay artırdığım yirmişer liradan bin altı yüz liralık istikraz-ı dahili bedelinden ve bir de dört arkadaşım ile birlikte kiraladığımız çiftliğin devri ile hasıl olan paradan ibarettir. Bunun bir kısmını aileme terk ederek bir kısmını yanıma aldım. Bundan başka nesneye malik değilim.

Millete hesap vermek ve muhakeme olunarak tayin edilecek cezayı kemal-i cesaretle çekmek isterim. İşte zat-ı fahimanelerine söz veriyorum. Memleketin ecnebi nüfuz ve tesirinden azade kaldığı gün ilk telgrafınıza itaat edeceğim. Kemal-i hürmetle ellerinizi öperim, Muhterem Paşa Hazretleri. (2 Ekim 1918)”

Gelecekte endişeliydi. Tam bir çökme yaşıyordu. Üç Paşalar (Enver, Talat, Cemal) devri kapanmıştı. O günlerde son zamanlara kadar saygı duyduğu Bahriye ambarından beslenmesine yardım ettiği Ahmet Haşim’in, İngiliz casusu Sait Molla’nın İstanbul adlı gazetesinde çirkin bir yazısı çıktı. Yazıda, “Suriye’de Edip Hanım bir sihirbaz kazanı karıştırtırken Falih Rıfkı nasıl şampanya içer?” diye yazıyordu.

Çöküşün sandığından daha kötü seyrettiğini düşündü:

“Halide Edip Hanım askerlik yaptığım yıllarda; Beyrut’ta mektep işlerine bakardı. Kendisini hiçbir suarede gördüğümü hatırlamıyorum. Açlarla, yetimlerle uğraşır ve Cemal Paşa’nın yanında biraz nüfuzu varsa, yalnız onlar için kullanırdı. Ben ise nihayet bir yedek subaydım. Başkalarından farkım, ara sıra Tanin gazetesine edebi yazılar yazmak, hususi kalem işlerine baktığım için de ordu kumandanı ile beraber İstanbul’a gelip gitmekti...”

5 Ekim'de Talat Paşa kabinesi Amerikan başkanına bir nota verdi, Wilson İlkeleri çerçevesinde savaşa son verilmesini kabul ettiklerini bildirdi. Talat Paşa kabinesi 8 Ekim'de istifa etti.

Eski genelkurmay başkanlarından Ahmet İzzet Paşa'nın 14 Ekim'de kurduğu kabinede, İttihatçı olduğu halde hükümetin Alman yanlısı savaş politikasına karşı çıkan ve İngiliz dostu olarak tanınan Rauf Bey (Orbay) Bahriye Nazırı oldu. 18 Ekim'de Osmanlı'da esir bulunan İngiliz generali Townsend, Osmanlı'nın ateşkes şartlarını iletmek üzere bir gemiyle gizlice Midilli'ye gönderildi. 24 Ekim'de İngiliz hükümeti Limni'de bulunan Amiral Calthorpe'a ateşkes görüşmelerini başlatma yetkisini verdi. Ertesi gün Türk hükümetinin görevlendirdiği Rauf Bey *Zafer* römorkörüyle Foça'dan Midilli'ye geçti; burada kendisini karşılayan İngiliz kruvazörüyle Limni Adası'na ulaştı.

Ahmet İzzet Paşa kabinesiyle birlikte İstanbul'da yeni bir dönem başladı. İttihat ve Terakki Partisi üyelerince feshedildi. Muhalefet güçlendi. Hürriyet ve İtilaf yanlıları İstanbul'da toplanmaya başladı.

Limni Adası-Mondros Limanı

30 Ekim 1918

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına gelinmiş, Milattan önce 1184 yılında Anadolu'yu işgal edip Truva'yı yerle bir eden Akça Orduları komutanı Agamemnon'un adını taşıyan zırhlı Amiral Calthorpe ile birlikte Mondros Limanı'na demirlemişti.

Gemide Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında bir ateşkes belgesi imzalanıyor, Rauf Bey (Orbay) Osmanlı Devleti'nin yıkımından sonra kurulacak olan Türkiye'nin çerçevesini çizen ilk uluslararası antlaşmayla karşı karşıya bırakılıyordu.

• • •

Moda'dan 7 kişi, Arnavutköy'den bir kişi ve Boyacıköy'den de bir kişi olmak üzere 9 kişi ülkeden kaçacaktı. 1 Kasım 1918 Cuma'yı 2 Kasım Cumartesi'ye bağlayan gece yarısıydı. Almanların Ruslardan devraldığı ve İstinye'de bağlı duran R-01 adı verilmiş torpidobot Moda iskelesine yanaştı. Derin bir sessizlik hâkimdi. Parola "Enver" idi.

Torpidobota önce Talat ve Enver Paşa geldi. Ardından İstanbul Valisi Bedri Bey. Yanlarında küçük birer bavul vardı. Kamaralarına geçip fesleri çıkarıp şapka giydiler. Torpidobot iskeleden ayrıldı, kısa süre sonra Cemal Paşa'nın yalısı önüne yanaşarak kendisini aldı.

Kaçış planını Alman subayı Deniz Yüzbaşı Baltzer Hermann yapmıştı. Torpidobot gecenin karanlığında yol alırken pervanesi balıkçıların ağlarına takıldı. Anadoluhisarlı balıkçılar yaygarayı kopardı; gecenin sessizliği küfürlerle bozuldu.

1914 Rus yapımı, akaryakıtla çalışan 1100 ton ağırlığında, 10 torpil atma kapasiteli ve en çok 19 deniz mili hız yapabilen torpidobot kuzeyden gelen akıntı nedeniyle sürüklenmeye başlamıştı. Motor durmuştu. Çalıştırmak hayli zaman aldı.

Torpidobotta Hekim Yüzbaşı Dr. Georg Willrich de bulunuyordu. Herhangi bir acil durumda görev alacaktı.

Erzincan ve yöresinde Teşkilat-ı Mahsusa yöneticisi olarak görev yapan Bahaeddin Şakir de Ermeni tehciri içinde etkin rol oynadığından Mondros Mütarekesi'yle birlikte savaş suçlusu ilan edilince Enver Paşa ve Talat Paşa ile birlikte Sivastopol üzerinden Berlin'e kaçtı.

Çok değil; üç paşanın yurtdışına kaçmasından bir gün sonra İngiliz ve Fransız subayları, İskenderun'a kuvvet çıkarılacağını İstanbul Hükümeti'ne bildirdi. Mustafa Kemal Paşa bu durumu içine sindiremiyordu. İki gün sonra Mondros Ateşkes Antlaşması hakkındaki görüşlerini, bir raporla başkomutanlığa bildirdi, ama sonuç alamadı. Üstüne üstlük; iki gün sonra Harbiye Nezareti emrine alındı.

Falih Rıfki daha o günlerde bu durumu ülkenin iç boğazlaşmalarına doğru gitmesi olarak yorumladı. Zira yazdıklarına da dikkat edilmeye başlanmıştı.

“Dikkat! Mustafa Kemal Paşa...”

7 Kasım 1918

Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı lağvedildi. Mustafa Kemal'e emir üç gün sonra tebliğ edildi. Paşa, emrindeki birlikleri 2. Ordu Komutanı Nihat Paşa'ya devrederek 10 Kasım gecesi hiç vakit kaybetmeden Adana'dan trenle İstanbul'a hareket etti.

Hareketinden önce Antep eşrafından Ali Cenani Bey'le gizli bir görüşme yaptı:

“Teşkilatını kur, terhis edilen ordunun silah, malzeme ve araç gereçlerini size ileriki zamanlarda bir gün temin edeceğim.”

Paşa durumun ciddiyetini fark etmiş, işgali sezmiş, Antep savunmasının temellerini çoktan atmıştı. Doktor Fahri ve arkadaşları Yüzbaşı Dayı Maksut'tan Mustafa Kemal Paşa'nın geleceği zamanı öğrenip hazırlıklara başladı...

İstanbul Haydarpaşa Garı'na vardı. Tarih 13 Kasım 1918'i gösteriyordu. Cepheden gelen yaralıların gardaki görüntülerine üzüldü ve ardından hemen öfkeleni. Patlamaya hazır bir mavzer gibiydi.

Bir askerin sesi duyuldu:

“Dikkat! Mustafa Kemal Paşa...”

Yaralı askerler dahil her biri zıpkın gibi hazır ola geçti. Paşalarından yeni bir taarruz emri bekler gibiydiler...

Aynı gün İtilaf Devletleri donanması İstanbul'a girmişti. Kendisini arkadaşısı Doktor Rasim Ferit (Talay) karşıladı; birlikte *Kartal* istimbotuna binerek Karaköy'e geçtiler. Yolculukları sırasında Mustafa Kemal Paşa Yunanlıların meşhur *Averof* zırhlısını da görünce son derece üzüldü ve “Hata ettim, İstanbul'a

gelmemeliydim. Ne yapıp edip Anadolu'ya dönmenin çaresine bakmalı” dedi.*

Pera Palas Otelî'ne yerleşti. Otelde İstanbul işgal komutanı General William Riddell Birdwood da karargâh subaylarıyla birlikte kalıyordu.

General Birdwood, Mustafa Kemal Paşa'nın Pera Palas'ta kaldığını öğrenince, 16 Kasım 1918 Cumartesi günü, Refakat Subayı sporcu Sedat Rıza, Dr. Rasim Ferit'e, generalin kendisiyle görüşmek istediğini söyledi ve buna aracı olmasını rica etti. Doktor bunu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirince o da General Birdwood için “Hemen gelsin” dedi.

Buluşma gerçekleşti.

Anzaklara ve 1915-1916'da Gelibolu Yarımadası'nın boşaltılmasında İngilizlerin Çanakkale Ordusu'na komutanlık eden Birdwood karşılaşma anında son derece saygılı davrandı; Mustafa Kemal'e hemen yıllarca sormayı düşündüğü soruyu sordu:

“Ekselans, bizi nasıl yendiniz?”

“Sizin de, bizim de tarih ceridemiz var, tarih yazar.”

“Sizin ağzınızdan duymak, öğrenmek istiyorum.”

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Dr. Rasim Ferit Taylan'dan kâğıt kalem istedi. O da bir reçete kâğıdı ile altın kurşunkalemîni verdi. Bir kroki çizdi ve gösterdi:

“Şu tarihte karaya çıktınız. Filanca saate kadar siz şu, biz bu durumda idik. Her şey lehinizde idi; neden şu çizgide durdunuz ve ilerlemediniz?”

“Askerlerimiz çok yorulmuştu.”

Aldığı cevabın hemen sonrasında bu kez Conkbayırı'nın krokiğini çizdi, “Siz filan gün şu doğrultudan hareket ettiniz ve şu durumu aldınız. Niçin ilerlemediniz?” diye sordu.

* Paşa, o günkü düşüncelerini Cumhuriyet'in ilanından sonra Falih Rıfkı'ya şöyle anlatacaktı:

“Ağır ve kati bir kararın doğruluğuna inanmak için vaziyeti her köşesinden mütalaa etmek, tereddüde yer bırakmamak, başka ihtimal kalmadığına inanmak için mütareke esnasında dört beş ay İstanbul'da kaldım.”

“Biz ilerledikçe arkadan su yetişmedi, asker susuz kaldı ve durdu.”

“Görüyorsunuz ki ben bir şey yapmadım; önce yorgunluk, sonra susuzluk ordunuzu durdurdu.”

Birdwood saygılı bir biçimde ayağa kalktı, “Sizin gibi kahraman ve şeref sahibi bir general tanımadım” dedi ve hemen ardından Mustafa Kemal Paşa’yı kucakladı...

• • •

Yenibahçeli Şükrü, İttihat ve Terakki'nin kurdurduğu özel bir birliğin komutanıydı. Taburun adı Hücüm Taburu'ydu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına yakın bir tarihte; işgal dönemine karşı İstanbul'a kaydırılmıştı.

Mustafa Kemal İstanbul'a geldikten hemen sonra Yenibahçeli Şükrü'yü, Beyoğlu Havva Sokak'ta oturan arkadaşı Salih Tansa'nın evindeki gizli karargâhına çağırttı.

Buluşma gerçekleştiğinde emrini verdi.

“Gebze Boğazı'nı tutacaksın. Oradan kuş uçmayacak. Taburundan bir grup yaparsın. Oradan kuş uçtu mu hesaplaşırız...”

Mustafa Kemal Paşa Nasıl Dolandırıldı?

Mustafa Kemal'in uzun süredir aklında kurduğu gazete yayın hayatına başlamıştı. Adı *Minber*'di. Ortağı Ali Fethi (Okyar) idi. Günlük çıkacaktı. Gazetenin başında Fethi Bey vardı, imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü ise Dr. Rasim Ferit'ti. Gazetenin çıkış amacı Fethi Bey'in eski partisi İttihat ve Terakki'ye olan haksız saldırıları önlemek ve doğruları yazmak, Tevfik Paşa'nın parlamentoda güvenoyu almasını engelleyici yazılar yazmak, Fethi Bey tarafından yeni kurulan Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nın sözcülüğünü yapmaktı.

* Gebze Boğazı daha sonra Anadolu'ya kaçış yolu olarak kullanılacaktır. Yunus Nadi, Halide Edip ve İsmet Paşa, o yoldan Anadolu'ya kaçırılmışlardı. (Taylan Sorgun. *Müta-reke Dönemi*. O dönemi yaşayanların anlattıkları. Kum Saati Yayınları)

Sermayesinin yanına Fethi Bey'inkini de koyarak tefeciye gitti. Oysa annesi Zübeyde Hanım'ın içine doğmuş olacak ki, "Sakın paranı elinden kapmasınlar a oğul?" demişti.

Para tefeciye verildi, ticaret yapacaklarına dair söz alındı sözlü bir anlaşma yapıldı. Fethi Bey tefecinin ofisinden çıkarken, "Paşam kontrat bile yapmadık" dedi. "Ne kadar kibar bir beyefendi, paramızı saymadan aldı görmedin mi?" diye yanıt aldı.

Tefeciye verilen paranın 150 lirası da yaveri Cevat Abbas'a aitti.

Tefeciye verilen parayla toptan incir alınacak, İzmir'den bir yelkenliyle yola çıkarılıp uğranılan limanlarda ve İstanbul'da satılacaktı. Paşa annesine alacağı evin hayalini kuruyordu...

Gazi Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım

Günler geçti, haftalar geçti, ne yelkenli geldi ne incir. Mustafa Kemal soluğu Fethi Bey'in yanında aldı. Fethi Bey soğukkanlılıkla söyledi sözlerini:

"Ne yelkenlisi, ne inciri birader? Mükemmel dolandırıldık..."

Paşa yine de kandırıldıklarını düşünmüyordu. Fethi Bey'e inceden de kızıdı:

"Sen de hep böylesin. Her şeyin fena taraflarını bulursun..." dedi, yanından ayrılp kendisini ticaret sözü veren tefeciyle tanıştıran arkadaşına gitti, İzmir'den yola çıkan teknenin battığını (!) öğrendi.

Yüz elli lirasını kaybeden Yaver Cevat köprüdü. Hemen tefeciye takibe aldı ve çok geçmeden Galata Köprüsü üzerinde yakasına yapıştı:

“Buraya bak, ben paşa değilim, ya şimdi paramı verirsin, ya seni köprüden aşağı atarım!”

Tefecinin korkudan dizlerinin bağı çözüldü, çıkarıp Yaver Cevat'ın parasını verdi.

Aynı günlerde Mustafa Kemal uzun süredir çıkarmayı düşündüğü gazetenin de temelini atmıştı. Bu kez Fethi Bey keyifliydi. Yazacak, yazdıracak, fikirlerini dile getirecek, üstelik para da kazanacaklardı. Ama olmadı, gazetede de ticaret hayatında da başarılı olamadı. Üstelik komutanlık hayatında biriktirdiği para da eriyip gitti.

“Aman ya Rabbi! O ne gözler, o ne ten, o ne duruş!”

İstanbul'un işgali, bütün Türkçüler arasında olduğu gibi Falih Rıfkı'yı da derinden sarsmıştı. Ekonomi tamamen azınlıkların ve onlara destek veren Türklerin eline geçmişti. Halk evine hapsedildi. Sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için sokağa çıkılıyordu.*

Akşam gazetesi 1918 Kasım ayı başlarında, çıkalı iki ay olmasına rağmen az satıyor, maddi sıkıntı çeken kurucularını ortak aramaya yöneltmişti... Falih Rıfkı gazete sahipleriyle iletişime geçti. Rıfat Mueyyed'in Erenköy'deki evinde Fazıl Ahmet, Yahya Kemal, Rıfat Mueyyed, Selahattin Refik ve Falih Rıfkı, *Akşam* gazetesi sahipleri, Ali Naci, Kâzım Şinasi ve Necmettin Karacan'la toplantı yaptı.

Kararını verdiğinde babasından kalan evi satmayı da göze aldı. Evin satışından elde ettiği 500 lirayla ortaklar arasına katıldı.

* Falih Rıfkı, işgal altındaki İstanbul'da kimi Türklerin davranışlarını da gözler önüne serdi, “Türklüklerini belli etmemek için ellerinden geleni yapan, feslerini buruşturarak değiştiren, konuşmalarını bozan, Fransız gazeteleri ellerinden düşürmeyen Türklerin varlığına” dikkati çekti.

İttihat ve Terakki'nin *Yeni Mecmua*'yı basmak için tuttuğu –*Vi-layet Camii yanındaki*– binayı uygun gördüler.

Bina Merkez-i Umumi üyesi Küçük Talat Bey'e aitti. Ziya Gökalp'in *Yeni Mecmua*'sını da burada basacaklardı. Necmettin Sadak ile birlikte yazışlerini üstlendiler. Aynı zamanda üçüncü sayfada “Günün Fıkrası” başlığıyla makaleler yazacaktı.

Gazete içeriğiyle kısa sürede kendini gösterdi; tirajı arttı. Ortaklar yasal mücadelelerini sürdürürken, başkentteki bazı vatan-severler ülkenin nasıl kurtulacağı sorusunun yanıtını arıyordu...

...

Mustafa Kemal Paşa, Beşiktaş Akaretler'de oturan annesi Zü-beyde Hanım'ı ziyaret ettikten sonra Pera Palas Otel'i'ne gitti. Otel-de yabancı; yüksek rütbeli subaylar kalıyordu. Pera Palas'taki oda-sından Haliç'e bakan mavi gözler Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemale aitti. Düşünüyor, kurtuluş yolu arıyor, geleceği kuruyordu.

Kısa süre sonra salona indi. Öğretmen İsmet Hanım gördüğü ya-kışıklılık karşısında merdivenden inen adama hayranlıkla iç geçirdi:

“Aman ya Rabbi! O ne gözler, o ne ten, o ne duruş!”

Akşamüstüydü. Masalardan birine oturdu. Yine Haliç'i izleme-yi sürdürdü...

Herkes neredeyse ona bakmakta. Onun kahramanlıkları ateş-ten çizgilerle yanıyor belleklerinde. Hem bu yakışıklılığı görmek, hem hükümetin yenilgisini nasıl yorumladığının merakı içinde herkes. Sonunda, içlerinden birinin aklına uyup tercüman ara-cılığıyla onu masalarına davet etmeye karar verdi birkaç yabancı subay. Aralarında General Harrington da vardı.

İçlerinden biri, *“Hiçbir cephede yenilmemiş, ama gene de ‘yenik’ bir komutanı yakından görmek, belki biraz da sorgulamak gerçekten zevkli olacaktır...”* dedi ve güldü.

Tercüman çekinerek yanaştı Mustafa Kemale; önünde saygıyla eğildi:

“Generaller, ekselanslarından masalarını şerefleştirmelerini rica ediyorlar. Sizinle tanışmaktan, size bir içki ikram etmekten şeref duyacaklarını söylüyorlar.”

Mustafa Kemal, bir an süzdü tercümanı. Kaşları çatık... Sonra hemen gülümsedi... Ve sakın, kendinden emin bir sesle karşılık verdi:

“Generaller memleketimizde misafirlerdir. Âdet olan, ev sahiplerinin konukları ağırlamasıdır. Generallere söyleyin, masamda kendilerine ikram etmekten kıvanç duyacağım.”

Olanları Falih Rifkî can kulağıyla dinliyor, tanıklık ediyordu. Kendisiyle pek samimiyeti yoktu. Ne düşündüğünü neleri planladığını hiç bilmiyordu. Ama bildiği ve bizzat tanık olduğu o sözler karşısında hayranlığı büsbütün arttı:

“Vatan ve sancak ayaklar altına düştü. Padişahla vezirleri Afrikadaki kabile şeyhleri gibi aşağılaştı. Ama onun bakışlarında, duruşunda hâlâ bir bağlayıcılık, çekicilik, bir inandırıcılığı var. Hiç iradesini kaybetmeyen bir bakış bu...”

Pera Palas Oteli'ndeki yaşam epey masraflıydı. Gazi Paşa'nın parası tükenmek üzereydi. Zaman zaman sevgili arkadaşı Madam Corinne'e uğrayıp orada kalıyordu. Kafasında bir eve taşınma planı vardı. İşte tam o sıralarda bir tanıdığının Beyoğlu'ndaki evinde, arkadaşı ve karısıyla birlikte kalma teklifi aldı.

“Ayasofya'ya çan takacaklarmış!”

İstanbul'da Divan-ı Harp, Enver Paşa'nın rütbelerini geri aldı ve gıyabında ölüm cezasına çarptırdı. 1 Ocak 1919'da ise hükümetçe askerlikten ihraç edildi...

* O arkadaşları daha önce kendisiyle Şam'da tanışmış olduğu Salih Fansa ve eşi Selma idi. Mustafa Kemal o aralar Selma Hanım tarafından Padişah VI. Mehmet'in kızı Sabiha Sultan ile muhtemel bir evliliğin eşine geldi. Mustafa Kemal imparatorluk sarayının kadınları arasında yakışıklılığıyla ün salmıştı. Adından Sarıgül diye söz edilirdi. Evlendiydi 1914 yılında Bir Osmanlı prensesi ile evlenen Enver Paşa ile aynı statüye yükselebilirdi. Ama bunu yapmadı...

8 Şubat 1919 Cumartesi

Ada vapurundan indi. Galata Köprüsü üzerinde bir kalabalık gördü. Kalabalığın nedeni, Doğu Orduları Komutanı Mareşal Franchet d'Espèrey'di. General kendisi ve askerlerini devlet töreniyle karşılayan Osmanlı bandosunu sözde selamlıyordu.

Bir ara atı ürkütü, şahlanır gibi oldu. Öfkelendi, susturmak istemesine kırbacını sallayınca bando bir anda susuverdi

Yüreği paralandı. Yirmi beş yaşındaydı ve o yaşına kadar yaşadığı en kâbus günlerden biriydi Falih Rıfkı'nın.

"Hiçbir kâbus, bundan sonraki hayatımda bu mareşalin bugünkü yüzü kadar ürpertici olamayacaktır!"

Espèrey, yaverine emrini verdi:

"Çabuk! Padişahı çıkarsınlar! Dolmabahçe Sarayı'nda konaklayacağım..."

Devlet bütün gününü küstah mareşale konaklayacağı bir başka saray bulmaya; kandırmaya ayırdı. Vatanlarının düşmana geçişiyle sevince boğulanlar mutluluktan uçarken, rıhtımda Fransız milli marşı yankılanıyordu:

*"Silah başına yurttaş
Taburları oluşturun
Yürüyelim, yürüyelim
ki düşmanın pis kanı
Tarlalarımızı sulasın..."*

Sarıklı cüppeli, orta yaşlı biri sözlerinin anlamını dahi bilmediği marşı övmek için arkadaşına seslendi:

"Dünyanın en güzel marşıymış bilin mi!"

"Sözleri çok vahşiceymiş öyle diiler hoca efendi..."

"Yok canım! Nerden çıkarıyorlarmış? Eyiymiş, eyil!..."

Yüreği daha da bir paralandı duydukları karşısında...

Çalıştığı gazetenin kapısından girerken yazacaklarını aklından geçirdi:

“İnkıraz (çöküş) ve kurtuluş... Bu kelimeleri şimdi ne kolay söylüyorlar...”

Oturduğu koltuğu idam sehpası gibi hissetti, ileriki yıllarda tarihi bir yazıt olacak notları, defterine düştü:

“İstanbul sokaklarında yedi düşman marşının birbirine karıştığını duymuş olanlardanım. Sarayburnu'nda İstanbul güneşi batarken zenci davulcu Marseillaise'yi vuruyordu... Düşman sancak direğinden bayrağımızı indirdiği zaman, düşman kumandanı bu bayrağı çiğneyip beyaz ata bindiği zaman, düşman sizin gözyaşlarınıza tükürdüğü zaman, ey genç dostlarım ben o zamanların ne demek olduğunu iyi bilenlerdenim...”

Fransız mareşalin İstanbul'a gelişinin hemen ertesi günü Süleyman Nazif, yazısının başlığını “Kara Bir Gün” diye koydu:

“Fransız mareşalinin dün şehrimize vürudu (gelişi) münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız (azınlıklar) tarafından icra olunan nümayiş Türk'ün ve İslam'ın kalbinde müebbeden kanayacak bir ceriha (yara) açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüznün ve idbarımız (talihsizliğimiz) şevk ve ikbale münkalib olsa (yerini neşeye ve talihsizliğe bıraksa) yine bu acıyı hissedecek ve bu hüznün ve teessürü evlat ve ahfadımıza (torunlarımıza) nesilden nesile ağılayacak bir miras ter edeceğiz... Isbır feinne'd-dehre la yesbır (Sen sabret. Çünkü nasıl olsa zaman sabretmez) derler.”

İngiliz subaylar tarafından kendine verilen “Azgın Frankie” lakabıyla ün salan Franchet d'Espèrey yazıyı haber alır almaz kudurdu, hemen emrini verdi:

“Hemen yakalayın, kurşuna dizin!”

Süleyman Nazif

Saraydan birçok kişi araya girip Fransız mareşalin emrinin yerine getirilmesinin önüne geçti... Ama o olay durumun ciddiyetini gözler önüne sermeye yetip de arttı. Tam teçhizatlı ecnebi askerler; dudaklarında milli marşları İstiklal Caddesi'nden Karaköy'e kadar yürürken, birçoklarının yüreği cız ediyordu. Bir imparatorluk dirhem dirhem yok oluyor, o bir zamanların dünya devinin başında-kilerse yok oluşu çaresizce izlemekle yetiniyordu...

...

Takvime gözü ilişti. *"Vatanım; İstanbul'um işgal ediliyor; daha ötesi var mı?"* dedi; düşüncelere daldı, gözleri doldu, yüreğindeki ses mırıltılarla dillendi:

"Zehir kadar acı da olsa, hakikat ilacımı içiniz."

Yılmayacaktı. Her şeyin sonu gelmemişti. Bazı vatanseverler aralarında gizlice; kulaktan kulağa konuşuyordu. Peki, o halaskâr (kurtarıcı) ne zaman çıkıp gelecekti? Ne zaman harekete geçilecek, hangi şartlarda canım vatani kurtaracaktı?

Bir kurtarıcı vardı. Düşman postalları altında ezilmektense o kurtarıcının yoluna girmeli, onun ideallerini benimsemeliydi:

"Mücadelesiz hayat, tabutunun tahtası çürümeden ismi unutulup gidenlerin hayatı olabilir."

Hemen sokağa çıktı. Neler olup bittiğini yakından görmek istedi. Adamın biri, kendini Türk sanmasın diye telaşlıydı. Cebine soktuğu *Journal d'Orient* gazetesini çıkarıyor, sonra yeniden cebine sokuyordu... Rum gazetesi *Boshreu*'yu açıyor yanına koyuyordu...

"Kimliksizleşmek... İşbirlikçilik... Ne fena!" diye düşündü.

Vatan evlatları kendi kaderleriyle baş başa bırakılmış, emperyalizm, koca bir deve diz çöktürmüştü Falih Rıfkı'ya göre, bir şeyler yapılmalıydı; ama nasıl?

Ofisine döndüğünde gördükleri karşısında utandı:

"Yabancıların karargâh kapılarında prensler racalık, büyük fikir adamları (!) tabalık dilenir olmuşlardır şimdiden..."

465 yıllık başkente ilk kez yabancılar askeriyle giriyor, millet esaretle tanışıyordu.

"Hükümet ve erkek yoksa biz varız."

Yeni bir güne uyandığında okuduğu gazetede Birleşik Krallık Başbakanı Herbert Henry Asquith'in demecini fark etti:

"Asırların gördüğü en aşağılık idareyi tahrip ederek ileriye doğru bir adım attık. Büyük hasta, ölüm döşeginde. Birçok defalar pişmanlık getirmiştir. Bu hastanın milletler ailesi ortasında, bir şer kuvveti olarak son günlerini yaşadığını umut edelim. Mezarı üstüne yazılacak kitabenin ne olacağını bilmiyorum, fakat Osmanlı Devleti bir daha bas-ü badelmeye nail (öldükten sonra tekrar dirilememek) olamayacaktır."

Aynı gazetede Maarif Nazırı'nın bir açıklaması vardı:

"Elbet. Elbette mağlup değil miyiz? İstediklerini yapacaklar!"

Okuduklarına içinden lanet okudu...

Aynı günün öğleninde Kadıköy yakasından bir ses yükseldi. Sese duyarsız kalmadı; kim olduklarını bilemediği ve hiçbir zaman öğrenemeyeceği bir kadın grubu ertesi gün tepkilerini vatansever gazetelere taşımayı becermişti:

“Çanakkale müdafaasını yapan şehitlerin muazzez ruhları önünde Türk kadınlığına ve medeniyet âlemine hitap ediyoruz. Limanımıza girdiğini gördüğümüz ahenin kalelerin kara-ya çıkardıkları yarım milyon askeri denize döken milletimizi mağlup addetmiyoruz. Peçelerimizi yırtan, sonra da cihan hürriyeti namına harp ettiklerini ilan edenlere teessüf ediyoruz. Milli hukukumuzu ve ismetimizi muhafaza edecek hükümet ve erkek yoksa, biz varız.”

Gücsüz atan yüreği ısındı; kıpırdamaya başladı. O sesi Anadolu'nun ihtilal sesi olarak yazısına koydu...

Öğle sonrasıydı. Gülhane'den Sultanahmet'e doğru bir kalabalık yürüyüş yapıyordu. Falih Rıfkı da o kalabalığın arasına katıldı. Çok geçmeden merakla sordu:

“Ne var? Ne oluyor?”

Bağırmaktan bitkin düşen sesler, “Ayasofya'ya çan takacaklar mış!” diye yanıtladı.

Sultanahmet Camii'nin kapısına kadar geldiler. Kalabalık, avluda silahlarını çatmış Osmanlı askerini görünce nefes aldı, dağıldı...

İngiliz subayı Armstrong aynı günlerde defterine not düşüyordu:

“İstanbul'da hayat şen, günahkâr ve zevkli. Gazinolar içki ve dans ile dolu. Vatanını düşünen yok. Tokatlıyan'a gidip orkestrayı dinlemek, güzel kızları bakışlarla yakalayarak masalar arasında dans etmek, Marmara adalarına giderek denizde yüzmek hoş. Evler, arabalar, motorlar emre hazır. Şişli tarafında Türk hanımlarının da katıldığı çaylar verilmekte. Bu hanımlar beni kırık dökük Türkçemle konuşmaya teşvik

etmekte ve benim çok iyi Türkçe konuştuğumu söylemekte. Halbuki bu doğru değil. Fakat o kadar methediyorlardı ki pabuçlarımın ayağımda uzadığını, mahmuzlarımın her yere takıldığını hissediyorum.”

Yüzbaşı Edwin H. Armstrong

Mustafa Kemal Anadolu'ya Ayak Basar

General Paros Kevupulos'un ordusuna mensup askerler Gülhane Parkı'nda Türk kadınlarına saldırmıştı...

Asker değildi. Ama düşüncesi artık herkesin bir asker kadar bilgisi olması yönündeydi. Vatan elden adım adım gidiyordu.

İstanbul'daki silah ve mühimmat depolarından kaçakçılık yapıldığını öğrenmişti. Bir şeyler oluyordu. Bir direnişin başlarıydı. "Peki ya ben ne olacağım? Ne yapmalı?" soruları beynini kemiriyordu. Sadece kalem olarak mı kalmalıydı, yoksa her anlamda o zulme boyun eğmemek adına silaha sarılmak mı?

Ortağı olduğu gazeteye bir gece haber düştü:

"Karakol Cemiyeti fedaileri İngiliz nöbetçileri etkisiz hale getirdi. Başlarındaki subayları hapsedti. Öylesine cesurdular ki barut mahzenlerinde sigaralarını bile tellendirdiler. O da yetmemiş ateş yakıp yemek pişirmişlerdi..."

Aldığı bilgiler karşısında sevinç yaşadı. Gizlice kurulan Karakol Cemiyeti fedailerî üç Fransız erini öldürüp sırta kadem basmıştı...

• • •

15 Mayıs 1919'da düşman İzmir'de fink atıyordu...

Bir gün sonra; cuma olmuştu.

İstanbul'dan kalkan, Kaptan İsmail Hakkı (Durusu) idaresindeki *Bandırma* vapuru, Dokuzuncu Ordu Kıtaları Müfettişliği'ne atanan Mustafa Kemal Paşa ile maiyetini Samsun'a götürüyordu. Samsun ve çevresinde asayîşi düzenlemekle görevliydi.

18 Mayıs 1919'da Sinop'a geldiler. Paşa iskeleye çıkarak, karadan Samsun'a yol olup olmadığını sordu, olmadığını öğrenince de tekrar vapura binerek Samsun'a hareket etti.

19 Mayıs 1919 Pazartesi günü sabahı saat 06.00'da Samsun Limanı'na vardı.

Fırtınalı bir hava vardı. Savaşlardan yenik çıkmış, bölünmüş, umutsuz, yorgun, çileli bir milleti, yeniden diriltmek, ayağa kaldırmak üzere, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya ilk ayak basışı o gün, o saatti...

Paşa ve arkadaşlarını ilk olarak Havuzlu İsmail'in kullandığı sandalla Kurmay Binbaşı Mahmut Ekrem Bey karşıladı. Güverte-de bulunan Paşa'ya Mahmut Ekrem Bey selam verdi:

"Hoş geldiniz Paşam!"

Kurtuluş Mücadelesi'ni başlatacak Mustafa Kemal'i karaya Karakaş Mustafa lakaplı kayıkçı çıkardı.

Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar tarafından kentin bütün iskeleleri bombalanmış, sadece Fransızlara ait Reji (*fabrika*) İskeleyi sağlam kalmıştı. Fransızlar o rejide sigara üretmekteydi.

Vatanseverler, Jean İonnis Mantika'ya ait olan Mantika Palas'a yerleşti. Bazıları ise Karadeniz Oteli'ne attılar küçük bavullarını...

Mustafa Kemal hastaydı. Böbrek ağrısı rahat vermiyor, düşünce-lerini altüst ediyordu. 25 Mayıs'ta Havza'ya ulaştığında biraz olsun rahatladı. Her sabah elinde bir demet maydanozla Mesudiye Ote-li'ndeki kaplıcaya gidecek sancıları gidene dek orada kalacaktı.

“Biz size gösteririz!”

Sivas Kongresi sona ermişti...

Mustafa Kemal yakın çevresinden yeni çıkaracağı gazete için güvenilir bir yazarı bulmak istedi. Aranmış yazı-
ları bulandı ve gazete çok kısa bir süre içinde çıkarıldı.

İngiltere ile Fransa 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi'ni imzaladı. Bu anlaşmaya göre; Maraş, Antep ve Urfa'dan İngilizler çekilerek, onların yerini Fransızlar aldı.

Padişah imparatorluğun son Mebusan Meclisi'ni Fındıklı Sarayı'nda açtı.

Falih Rıfkı, *Akşam* gazetesindeki ofisinde otururken kapı çaldı. Görevli kendisini bir paşanın görmek istediğini söyledi. Paşa içeri buyur edildi. Kapıdan pırıl pırıl üniformasıyla Damat Ferit'in Divan-ı Harp Reisi Kürt Mustafa Paşa girdi. Paşa aynı zamanda Kürt Teali Cemiyeti'ndeydi. Oturdu, *Akşam* gazetesinde çıkan bir haberi düzeltmek için bir şey yazdığını söyledi, elindeki kâğıdı uzattı. Yazı: “*Sadr-ı sabık Damat Ferit Paşa Hazretleri...*” diye başlıyordu. Damat Ferit'ten de, Kürt Mustafa'dan da nefret ediyordu. Oturuşunu düzeltmedi:

“Biz öyle bir haine ‘hazretleri’ diyen yazıları gazeteye koyamazız” dedi.

Paşa, kararlı halini görünce, imalı gülümsedi, kâğıdı aldı, kalktı gitti...

...

21 Aralık 1919'da Mebusan Meclisi dağıtıldı. Vahdettin İngilizlerle anlaşma yolunu seçti, İstanbul'da kalan İttihat ve Terakki taraftarlarına karşı harekete geçti. Tefvîk Paşa kabinesi ile birlikte

* Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal tarafından kurulmuş olan gazetenin imtiyazı Selahattin Ulusalere aittir. Gazetenin yazarları müdürü ise Mazhar Müfit'tir (Kansu). Gazetenin adı ve başlık altı Mustafa Kemal tarafından tespit edilmiştir: “İrade-i Milliye” (Metalip ve Amalî Milliye'nin Müdafiidir). Başlangıçta haftada bir sonraları haftada iki ve günlük olarak yayımlanan gazete Sivas Kongresi zabıtlarını, Mustafa Kemal'in bildirilerini, konuşmalarını yayımlamıştır. Bir amaç için çıkartılan gazetenin nüshaları birçok şehrin çeşitli dairelerine resmi mühürlü zarflar içinde gönderilmiştir.

İstanbul'da başlayan tutuklamalar özellikle Damat Ferit'in kurduğu kabineler döneminde yoğunlaşacak, Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlamasıyla, daha da genişleyerek vatansever avına dönüşecekti.

İstanbul gazeteleri ikiye ayrıldı. *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar* ve *İstanbul* gazeteleri bütün güçleriyle Milli Mücadele'ye saldırırken, *Vakit*, *Yeni Gün*, *İleri* ve Falih Rıfkı'nın da ortağı olduğu *Akşam* yazarları o saldırıları göğüslemeye çalıştı. Amaçları İstanbul halkını Anadolu hareketine maddi ve manevi destek vermeye çalışmaktı...

16 Mart 1920

Çalıştığı gazeteye herkesten önce gelirdi. O sabah da öyle yaptı. Gazeteye gelene değin yollarda sessizlik hâkimdi. Kimse ile konuşmadığımdan ne olup bittiğini bilmiyordu. Bir zenci birliğinin geçişi dikkatini çekmiş, şaşırmıştı...

Bürosunun bulunduğu odanın yanındaki arkadaşı Kâzım Şinasi'nin odasına girdi:

"Hayırdır?"

"Haberiniz yok mu?" diye sordu.

"Neden?"

"İngilizler İstanbul'u işgal ettiler."

Zaten günlerdir konuşuluyordu... Beti benzi attı, tansiyonu düştü, en yakın bulduğu iskemleye yığılıverdi:

"Gitti canım İstanbul..."

Telaş sürerken postal sesleri yükseldi, kapı birden hışımla açıldı, silahlı askerler başlarında bir İngiliz subayı olduğu halde içeri girdi. Subayın yanındaki Ermeni tercüman subayın söylediğini tekrarladı:

"Siz kimsiniz?"

Aklından ilk geçen tutuklanacağı oldu; kimliğini gizlemeyi düşündü. Ama hemen sonra bir fayda sağlamayacağını aklına getirip, "Gazetenin sorumlu yazışları müdürüyüm" diye yanıt verdi.

İngiliz subay cebinden çıkardığı kâğıdı uzatarak, Ermeni tercümana söylediklerini çevirmesini emretti:

“Burada yazılanları dizdireceksiniz, gazeteye basacaksınız, o zamana kadar burada kalacağız!”

Gazeteye dizilecek ve basılacak yazı İstanbul'un işgal bildirisiydi. Subay sesini yükseltti:

“Hiçbir yerini değiştirmeyeceksiniz!”

Bildiride işgalin nedeni olarak Türkler suçlanıyordu. Dikkatle incelediğinde gözüne bir şey çarptı. Bildirideki “*muharebe*” sözü Ermeni şivesiyle “*mahrebe*” diye yazılmıştı.

Dizgihaneye indi. Bildiriyi ustabaşına uzattı, kulağına eğilip usulca:

“Sakın bu kelimeyi düzeltmeyiniz” dedi.

Gazetenin her bölümü İngiliz askerlerinin kuşatması altındayken, çalışanlardan biri hemen yan caddede bulunan Babıâli'ye gitti olan biteni anlattı. Toplantı halinde bulunan Nazırlar Meclisi düştü taşındı, kararını verdi:

“Bildiriyi yayımlatmamamız imkânsız. Biz de hükümet adına resmi bir tebliğ verelim halk galeyana gelmesin...”

Karar verildi. İngiliz subayı kendi getirdiği yazının sürmanşet olacağını söyledi.

Falih Rıfı ve arkadaşları zar zor ikna ederek hükümet tebliğinin de işgal bildirisinin sol yanına konulmasını sağladı.

Gazete ertesi gün işgal kuvvetlerinin isteği doğrultusunda çıktı...

Gazetenin manzarası denizdi. İşgal gemileri rahatlıkla görülebiliyordu. Topların namluları kente dönüktü...

Merkez-i umumiden tanıdığı Cafer gazeteye gelerek sohbete koyuldu. Vatansever Rumeli beyefendisinin canı sıkındı; konuşmakta güçlük çekiyor, arada bir gömleğinin düğmelerini gevşetiyordu. Sigara paketini uzattı, kahve söyledi ama canının sıkıntılığını gideremedi. Bir süre sonra Cafer iki gözü iki çeşme ağlamaya başladı, haykırdı:

“Hepsinin namluları şehre çevrili. Lanet olsun!”

Bir aralık sustu, derin bir nefes çekti, öfkeyle pencereye yönelip işgal kuvvetlerinin gemilerine gırtlığını patlatırcasına bağırды:

“Biz size gösteririz!”

Falîh Rıfka Tutuklanır

Durum hiç iç açıcı değildi. Gemisini kurtaran kaptandı. Dalkavuklar çoğalmaya başlamıştı. Malını satmayı başaranlar yurtdışına kaçıyor, satamayanlar işgal kuvvetleri yandaşlarının piyonu oluyor, tüm bunlara rağmen vatanseverler tetikte bekliyordu.

Sansür almış başını gitmişti. Yazılan her satır okunuyor; tetkik ediliyor, sonrasında gazeteye veriliyordu. Kalemî elinde titreyerek gezindi kâğıt üzerinde:

“Bu sene bile bahar geliyor. Bu sene bile bahçelerimizdeki ağaçlar kar beyaz çiçekler döktü. Kanuni Süleyman eyyamında da bahar böyle gelmez miydi? Fatih ordusu Bizans'ı kuşattığı zaman, sur diplerinde ve Topkapı kırlarında açan çiçekler de böyle değil miydi?”

Damat Ferit kabinesinin 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzalaması tutuklanma sürecini hızlandırdı. Mustafa Kemal ve arkadaşları Sevr Antlaşması'nı kabul etmediğini açıklayarak tavrını ortaya koydu. Milli Mücadele yanlısı İstanbul basını da Anadolu'ya destek verdi. Bu yayınlardan hazzetmeyen Nemrut Mustafa gözdağı vermek için Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'ya elli kişilik bir liste verdi; özellikle bir gazetecinin ve bir valinin tutuklamasını istedi...

Damat Ferit Paşa

1921 yılının Şubat ayıydı...

Büyükkada'da oturuyordu. Bir arkadaşıyla karşılaştı. Harbiye Nezareti'nde görevli bir yüzbaşısıydı. Anadolu hareketi adına çalışıyordu.

"İngilizler senin de ismini hükümete verdiler. Tutuklanacaksın. Anadolu'ya kaçmanı düşündük" dedi.

"Nasıl gidebilirim?" diye sorduğunda, Tolçalı Süleyman Bey'in adresini aldı.

Tolçalı'yı tanıyordu. Vakit kaybetmeden gitti gördü. Heyecanlıydı. O aralar Şefika Hanım ile nişanlıydı. Bir cumartesi günüydü. Üsküdar'a gitti teşkilattakilerle görüştü, Anadolu'ya geçmeye karar verdi. Ama aklına nişanlısı gelince kaçışını bir hafta sonrasına erteledi...

Bir hafta sonra Büyükkada'da Yakup Kadri ile beraber sabah vapuruna yetişmek üzere iskeleyle indiler. Etraf İngiliz casuslarıyla kaynıyordu. Huylandılar.

Vapurdan Sirkeci'de indiler, Babıâli Yokuşu'nu tırmandılar. Yakup Kadri hemen *Akşam* gazetesinin yanı başındaki *İkdam* gazetesine, Falih Rıfkı da üst kattaki odasına çıktı. Çok kısa bir süre sonra kapıyı hademe çaldı:

"Falih Bey sivil bir polis sizi soruyor!"

Polis içeri alındı, ser bir tavırla "Sizi müdürlükten istiyorlar!" dedi.

Falih Rıfkı (Atay)

Toparlandı, endişe ve korkuyla; başına neler geleceğini bilmez biçimde yola koyuldu. Polis müdürünü tanıyordu. Adı, Arnavut lakaplı Tahsin'di. Ama Falih Rıfkı'yı Tahsin Bey'in yanına bile çıkarmadan Merkez Komutanlığı'na götürme kararı verildi. İki sivil polis refakatinde atlı bir arabayla hareket ettiler.*

Merkeze ulaştıklarında kendilerini daha önceden tanıdığı; Komutan Emin Paşa'nın yardımcısı Lütfi Müfit (Özdeş) karşıladı:

"Sorma Falih..." dedi. "Seni tutacaklarını dün geç vakit öğrendim. Fakat bir yolunu bulup haber yollayamadım."

Tedirginliği arttı; tutuklanacağına emindi. Salonda epeyce bekledi, sonrasında bir subayın sesi duyuldu:

"Kalkın gidiyoruz!"

"Nereye gidiyoruz?"

"Önce İstanbul'daki evinize..."

Ellerine kelepçe takılmak istendi, sesini yükseltti:

"Kelepçelenecek kadar ağır bir suçum yoktur!"

Kelepçe takılmadı. Yine bir atlı arabaya konuldu, yola çıkarıldı. Yolculuk sürerken y nındaki subay kulağına eğildi usulca konuştu:

"Oğlumun arkadaşısınız... Sizinle mahsus ben gelmek istedim. Evinizde evrak aranacak. Sizi bir müddet yalnız bırakacağım. Odanızda şüpheli bir şeyler varsa, saklayınız..."**

Eve geldiklerinde içeri girdi, fırsattan yararlanıp çekmecelerindeki şüphe uyandıracak belgeleri hızlıca arayıp buldu, bildiği güvenli yerlere gizledi. Gözüne Cemal Paşa'ya ait mektup ilişti; yazanları aklından hızla geçirdi.

Cemal Paşa veda mektubunda yazdığı satırlarda, kendisini hâlâ görev başında sanıyor; "Verdiğim talimatlar dairesinde hareket ederek" cümlesini kullanıyordu. Yazılanlar ele geçerse Divan-ı Harp'te yargılanması iştten bile değildi.

* Merkez Komutanlığı Beyazıt'ta, Harbiye Nezareti giriş köşklarinin sağındaki binaydı.

** O yardımı yapan subay daha sonra görevden alındı tramvay kondüktörü yapıldı.

Mektubu yok etti. Askerler içeri girdi, önemli gördükleri bazı belgelere el koyarak evden ayrıldı, tekrar Merkez Komutanlığı'na doğru yola çıkıldı. İstikamet Sultanahmet Cezaevi'ydi...

Koşuş tıka basa doluydu. Havası boğucuuydu. Etraf karafatma ve tahtakurusu kaynıyordu. Endişesi artarken Yakup Kadri'nin serbest bırakıldığını duyunca az da olsa sevindi.

"Şarkın huzur ve sükûnunu ihlal etmek suçu ile behemehal idam edilmek üzere" yakalandığını bilmiyordu. İngiliz casusu polis müdürü Arnavut Tahsin ve Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa ile Divan-ı Harp Başkanı Nemrut Kürt Mustafa onunla birlikte elli-den fazla kişiyi o suçtan yargılamayı; hatta boyunlarına yağlı urgan geçirmeyi planlamıştı...

Tutukluluk günleri başladı. Sadrazam İzzet Paşa ile birlikte birkaç kişi daha serbest bırakılınca umutları biraz olsun arttı. Ama durum her geçen saat vahimleşiyordu. Siyasi bir tutukluydu ve o dönem siyasi tutuklular için hiç de iyi bir durum değildi. Yapayalnız bırakılmıştı...

"Terziler aşağı katta idam gömleği biçiyorlarmış!"

Kürt Mustafa ve arkadaşları hükümetten birini ve bir gazeteciyi asmaya karar vermişti. Hükümet adamı, eski vali ve Dahiliye Nazırı Hazım Bey, gazeteci de Falih Rıfkı'ydı.

Hazım Bey'in suçu, Galata Rıhtımı'na yanaşan zırhlıyı göstererek, orada bulunanlara, *"Sanki bu topraklar İstanbul'a ne yapar?"* demekti...

Bir öğle sonrası Hazım Bey ile Falih Rıfkı'yı alarak çok sayıda süngülü asker eşliğinde Harbiye Nezareti'ne götürdüler. Falih Rıfkı olan bitene anlam veremiyor, bir yandan da fikir yürütüyordu:

"En tehlikeli eşkıyalar gibi muhafaza altındayız."

Sorgu odası küçüktü. Mustafa Paşa sert ses tonuyla konuştu:

"Anadolu'da halkın canına malına kıyan çeteler var. Sen Kuvayı Milliyecilik etmekle, bu çeteleri halkın canına malına kıymaya teşvik ediyorsun. İşlenen cinayetleri nasıl bilmezsin?"

“Anadolu’da vatan müdafaasına uğraşanlardan başka hiç kim-
senin tarafı, kanunsuzlukları, cinayet ve zulümleri teşvik edecek
bir adam değilim.”

Sorgu Suriye’de görevli olduğu günlere gelip çattı:

“Suriye’den ne kadar servetle döndün?”

İftira atıldığını anladı sustu, bıyık altından tebessüm etti, soru-
ya yanıt vermedi.

Sorgulama bittiğinde Hazım Bey’le birlikte zindana götürül-
mek üzere yola çıkarıldılar. Hazım Bey atlı arabayla değil yaya ola-
rak götürülmelerinde ısrar etti:

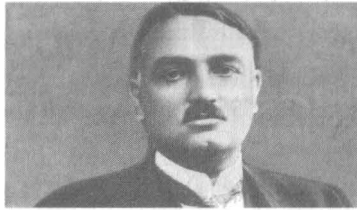
“Yaya gidelim, millet mazlumlarını görmelidir!”

İstekleri kabul gördü. İftar vaktiydi. İki dost, Beyazıt ve
Divanyolu’ndan, süngüler arasında yürütülüyordu. Tanıyanlar tanı-
dıkları anlaşılmasın diye başını başka yöne çeviriyordu. Başını çevi-
rip görmezlikten gelenler arasında Yahya Kemal de (Beyatlı) vardı.
Yanıdaki arkadaşı Hasan Ali’ye, “Aman şu sokağa sapalım” diyerek
tedirginliğini dile getirdi. Hasan Ali şaşkınlığını dile getirdi:

“Neden?”

“Falih Rıfkı’yı getiriyorlar. Göz göze gelmeyelim.”

Selam vermeye mecbur hışımla üzerine geldi bağırmaya başladı:

Yahya Kemal (Beyatlı)

“Sen niye gelmedin! Niye yoktun bizi basarlarken? Sen mi ih-
bar ettin yerimizi? Biz de haber verdikleri halde senin gelmediğini,
İngilizler tam o gün baskın yapıp yolu kapayınca, doğrusu, kendi-
ni kurtarmak için bizi eleverdiniz sanırsınız!”

Başından geçenleri anlatınca ikna oldular...

Günler perişanlık içinde geçiyordu. Ölümüne götürülenler yüreğini yakıyordu. Geceleri bedenine yapışıp kalan tahtakurularını yakmak için ispirto kullanıyor, kulaktan kulağa yayılan “ölümüne götürülecekler listesi” söylentileri korkuların en büyüğü olup çıkıyordu...

Bir akşam kaldığı koğuşa kulaktan kulağa bir söylenti geldi:

“Suikastçılardan altısı yarın sabah idam edilecekmiş! On iki kişilermiş. Altısı polis müdürlüğünde, altısı bizim cezaevindenmiş.”

İdam edileceklerden biri de yanındaki ranzada yatan; Enver Paşa'nın eski yaveri bir subaydı. İkinci söylenti korkuyu daha da artırdı:

“Terziler aşağı katta idam gömleği biçiyorlarmış.”

Söylentiler doğru olabilirdi. O gece hayatında ilk kez ölümü tadacaklarını bile bile yaşayanlarla birlikte bir gece geçirdi. Ölümüne gideceklerle, ne zaman öleceklerini kestirmeye çalışanlar birbirlerinin yüzlerine bile bakmaktan çekindiler. Gün ağardı, güneş güldü. Yaftaları getirenler gelmedi, koğuştaki sevinç havası esti. Ta ki polis müdürlüğünde idam edilen altı kişinin haberi gelene kadar...

Sultanahmet Cezaevi, 1920

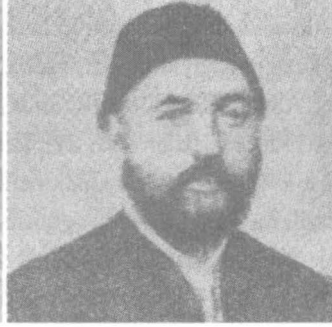
Ortağı olduğu *Akşam* gazetesindeki arkadaşları Merkez Komutanı Emin Bey'e, özel koğuştaki görüş izni yapabilmesi için 15 lira rüşvet veriyordu.

Sonraki günlerde rüşvet arttı; “*ekâbir koğuşu*” denen odaya alındı. Aynı odada Topçu Hasan Rıza Paşa, Şevket Turgut Paşa, Pertev Paşa, Hazım Bey ve birkaç üst düzey rütbeli subay vardı. Paşaların

suçları 31 Mart Vakası üzerine Hareket Ordusu İstanbul'a geldiğinde Yıldız Sarayı'nı yağmalamalarıydı. Karşılarındaki koğuşt, hırsızlık, arsızlık gibi suçlar işlemiş olanlar kalıyordu...

Şevket Turgut Paşa

Ethem Pertev Paşa

Topçu Hasan Rıza Paşa'nın eski azameti kalmamıştı; çelimsizdi. Yasin Efendi koğuş kapısının parmaklıklarından seslendi:

"Sen... Rıza Paşa... Sen... 'Asın şunları, asın şunları!' derdin. Şimdi ben seni asacağımı. Mustafa Paşa'ya yalvardım, emir verdi, seni ben asayım diye... Bakkaldan ipini aldım, yağladım..."

Nemrut Kürt Mustafa Paşa (Yamulki)

Esaret sürdü. Günün birinde hapishane müdürü Yasin Efendi Falih Rıfkı'yı yanına getirtti, "Adliye Müsteşarı Sait Molla Beyefendi seni görecektir" dedi. Sait Molla'nın yanına gidildi:

“İyi bir muharrirsiniz. Size hürmet ederim. Arkadaşlarınız da gelip bana müracaat etti. Ne var ki; Mustafa Paşa nasıl zalimdir bilmezsiniz. Elinden sizi kurtarmak istiyorum. Fakat paradan başka dinleri imanları yoktur. Bana yardım etmelisiniz. Bu herifleri biraz doyurmalısınız...”

Sait Molla da, Falih Rıfkı'nın Suriye'den getirdiği iddia edilen altınların peşindeydi.

“Gerçekten ne param, ne altınım vardır. Fakat arkadaşlarla konuşayım, belki biraz para bulma ihtimalleri vardır...”

Ortakları Necmettin Sadık Bey (Sadak) ve Kâzım Şinasi de ellerinden geleni yapıyordu. Hatta bir ara Refik Halit (Karay) aracılığıyla Mustafa Paşa'yı yumuşatma yoluna bile gitmişlerdi. Ne var ki, Mustafa Paşa Refik Halit Karay'a korku salarak geri çevirmiş yüklüce miktarda para talep etmişti.

Koğuştaki günler sıkıntı içinde geçiyordu. Paşalar askerlik anılarını anlatıyor, çoğu zaman da Mustafa Kemal'in arkadaşlarıyla gelip kendilerini kurtaracaklarını konuşuyorlardı...

Gece yarısıydı. Hapishanenin dışından silah sesleri yükseldi. Hepsi umutlandı. Paşalardan biri içini çekti:

“Şöyle böyle kendi başımıza uğraşıp duruyorduk. Onlara kim bizi kurtarınız dedi? Süngüleneceğiz!”

Çok geçmeden umutları söndü, gerçek anlaşıldı. Yan binada yatan meşhur hırsız Fantoma Mehmet kaçmaya kalkışmış, nöbetçiler de rasgele havaya ateş açmıştı...

Esaret günlerinde notlarını sıkı tuttu. Zindandaki şahsiyetleri ileriki yıllarda tarihe nakledecekti:

“Bir akşam eski vali ve Dahiliye Nazırı Hazım Bey'i müdürün yanına çağırdılar. Koğuşa dönmediği için merak ettik. Aşağı locaya indirmişler, ertesi sabah asacaklarmış. Hazım Bey dürrüslüğünden, namusundan ve kanun saygısından başka hiçbir hikâyesi söylenmeyen bir devlet emektarı idi. Bu idam, tam bir 'katildi.

Hazım Bey locaya iner ve ölüm nöbetini bekler. Sabaha doğru biraz dışarı çıkmak ihtiyacını duyar. Loca kapısının deliğinden subayı çağırarak:

'Tuvalete kadar gideyim. Kapıyı açar mısınız' der.

Subay: 'Canım efendim yarım saat sonra ölüp gideceksin. Biraz kendini tutuver!' cevabını verir.

Sultan Hamit'in Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'nın oğlu damatlardan idi. Hazım Bey'le eski tanışıklığı olduğu için, meğer o akşam saraya gitmiş. Vahdettin'in yanına çıkmaya muvaffak olmuş. El öpmüş, etek öpmüş, nihayet Hazım Bey'in idamdan affedilerek cezasının ebedi hapse çevrilmesi için müsaade alabilmiş. Mahkûmu sehpaye götürecek olanlar son hazırlıklarını yaparken, nefes nefese koşan memurlar iradeyi tevkifhane müdürüne getirmişler.

Hiç uyumamıştık. Sabaha doğru koridordaki ayak seslerini bekliyorduk. Sesler duyuldu. İbrahim Fevzi ezana başlamadan, koğuş kapısı açıldı. Yataklarımıza dikilip baktık: Hazım Bey ipten indirilmiş kadar sarı idi. Bir müddet yutkundu, sonra:

'Kurtuldum' diye ağladı.

Yuvasına pek bağlı bir aile babası idi. Hıçkırık içinde hikâyesini dinledik. Hazım Bey Fransızca manzumeler yazardı.

Hikâyesini bitirdikten sonra:

'Bakınız, cebimde ne ile asılmaya gidiyorum' dedi.

Eser-i cedit denen büyükçe beyaz bir kâğıt çıkardı, okumaya başladı.

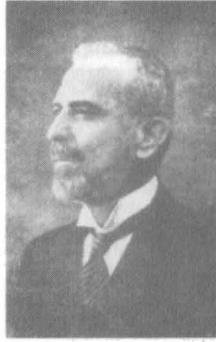
Bu, oğluna yazılmış Fransızca bir manzume idi.

Kaç türlü güldük, bilseniz... Kahvaltılarımızı birbirimize ikram ettik."

* Hâzım Bey sonra İkinci Meclîse mebus geldi. Cumhuriyet'in ilanı kanunu konuşulduğu sırada, kürsüye çıktı, memleketten gönderilecek hanedan azalarından damatların çıkarılmaması için birkaç söz söyledi:

"Vay hanedancı... Vay mürteci..." sesleri arasında nutkunu tamamlayamadı. (Ne anlatmak istediğini, neyin bedelini ödemeye çalıştığını sadece Falih Rıfkı biliyordu.)

Falih Rıfkı'nın 88 günlük esareti, II. İnönü Savaşı'ndan sonra son buldu...

Ebubekir Hazım Bey (Tepeyran)

Anadolu Ajansı Muhabiri Falih Rıfkı

Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye üyeleriyle birlikte Ankara'ya geldiğinde verdiği ilk talimat “*Bir gazete çıkaracağız*” oldu. Ama doğru dürüst bir matbaa yoktu.

Arandı, kısa sürede bulundu; Konya'dan getirtilen baskı makinesi Meclis bahçesindeki bir binaya yerleştirildi, gazete iki hafta sonra piyasaya çıktı. Adı, *Hâkimiyet-i Milliye* oldu, başlığının altında ise, “Mesleği milletin iradesini hâkim kılmaktır” diye yazıyordu. 10 Ocak 1920 günü yayımlanan gazetenin ilk başyazısını Mustafa Kemal yazdı.

• • •

İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmen işgali ve Meclis-i Mebusan'ın kapanması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da toplanacak Meclis için seçim yapılmasını bir yazı ile 19 Mart'ta illere, komutanlıklara bildirdi. Artık İstanbul'da kalınamayacağını gören bazı aydınlar da bir süredir Milli Mücadele'ye katılmanın yollarını aramaktaydı.

Ankara'ya doğru yola çıkan iki ayrı kafilede yer alan *Yeni Gün* gazetesinin sahibi Yunus Nadi (Abalıoğlu) ile gazeteci yazar Halide Edip (Adivar), 31 Mart'ta Geyve'de buluştu.

Halide Edip Hanım ve Falih Rifkî Bey (En sağda)

Trenle yollarına devam eden “millici” iki aydın, Geyve-Akhisar (şimdiki adıyla *Pamukova*) istasyonundaki mola sırasında sohbet ederken Halide Edip Hanım söz açtı:

“Anadolu’nun haklı davasını bütün dünyaya anlatabilmek amacıyla bir ajans teşkilatı kurma vakti gelmiştir” dedi.

Yunus Nadi Bey sözü aldı: “Birinci şart hanımefendi. Sonra tabii bunun teferruatı gelir; mesela ilk merhalede neşriyat ki başlı başına teşkilata ihtiyaç gösterir. Sonra propagandanın envai...”

“Tabii sıra ile hepsi yapılır. Fakat benim fikrimce ilk iş ajans olmalıdır. Hatta isterseniz adını burada koyuverelim. Mesela Türk Ajansı, mesela Ankara Ajansı, mesela Anadolu Ajansı... Daha da bulunabilir.”

“Bana Anadolu Ajansı en iyi bir isim gibi görünüyor.”

“Bana da öyle. Değil mi, evvela kendini ve mümkünse bütün vatanı kurtaracak olan Anadolu’dur. O halde kararımızı vermiş olalım: Anadolu Ajansı...”

“Evet Anadolu Ajansı hanımefendi...”

5 Nisan akşamı, 1920

Paşa'nın gönderdiği araba, güçlkle sırtın tepesine doğru tırmanarak karargâh olarak kullanılan Ziraat Mektebi'ne doğru yol alırken; Halide Edip, *"İşte bu yer, yeni bir hükümeti ve yeni cumhuriyeti yaratacak binaydı"* diye geçirdi içinden...

Ayranlarını içtiler, soluklandılar, kısa süre sonra Mustafa Kemal'i karşılarında buldular. Sedire karşılıklı oturdular. Paşa, Halide Edip'e yoldaki izlenimlerini sordu. Beklemeden yanıtladı:

"Ne harici dünya, ne memleketin içi milli hareketin manasını henüz anlamamıştır. Çünkü bu hususta haber alamıyorlar..."

Yemekten sonra Anadolu Ajansı'nın kurulması gündeme getirildi.

Halide Edip Hanım konuyu uzun uzadıya anlattı. Son sözü, "Paşam eğer muvafık görürseniz yarından tezi yok hemen işe başlanabilir" dedi. Paşa, fikri çok güzel buldu. Ama şartını da hemen ortaya koydu:

"Memleket muhitine telgrafla verilmek üzere yazılacak olan haber ve yazıların ilk günlerdeki eşkâlini bir kere de kendim görmek isterim. Takip olunan siyaset ve zihniyete muhalif bir şey olmasın isterim."

Yanıdakiler mesajı almıştı. Başlarıyla onay verirken yüzleri biraz buruldu. Paşa sözlerini sürdürdü. "İlk günleri canım! Bu yazılarda gerek fikir, gerek tarzı tahrir itibar ile belki bazı tashihat yapılmak lazım gelebilir. Fakat üç beş gün geçtikten sonra zaten siz takip olunan siyaseti kavramış olacağınızdan artık belki buna da hacet kalmadan iş kendi kendine yürür gider..."

Falih Rıfkı, "Bir yazı makinesi lazım gelir" diye lafa girdi. Mustafa Kemal Paşa, "Osmanlı Bankası'ndan temin edebilirim" dedi.

Halide Edip Hanım söz aldı, "Bu ajans haberlerini telgrafhanesi olan her yere göndermek ve olmayan yerlere de camilere ilan halinde yapıştırmalıyız. Bundan başka da, dünya efkârını anlamak için İngilizce ve Fransızca gazetelerin en mühimlerini zamanında getirtmeliyiz. Bu gazetelerin başında, *Manschester*

Guardian, *Times* ve Lloyd George'un fikrini yayımlayan *Daily Chronicle* olmalı" diye konuştu.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesini çıkarmakla uğraşan Yunus Nadi (Abaloğlu) görüşünü bildirdi:

"Ajansımız *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine de yardım etmeli..."

Mustafa Kemal başıyla onayladı. "Yunus Nadi Bey'e hak veriyorum..." dedi.

Ve karar verildi:

Anadolu Ajansı memleketin her tarafında cereyan eden olaylardan halkı haberdar edecekti. Mümkün olduğu kadar memleketin en ücra köşesine kadar yayın yapılacaktı. Halide Edip ve Falih Rıfkı ajan-sın işine yarayacak resmi, gayriresmi, yerli ve yabancı haberleri toplayarak günde en az iki servis yapmak üzere telgrafhaneye verecekti.

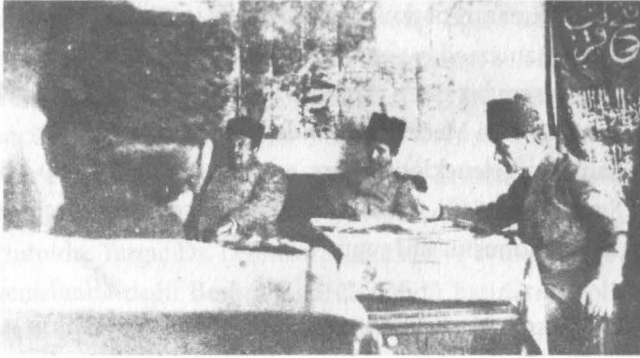
Bir gün sonra Anadolu Ajansı kuruldu. Falih Rıfkı kurucu üye ama daha anlamlısı muhabirlik yapacaktı..."

*Falih Rıfkı Anadolu Ajansı kurucu kadrosunda
(altta; sağdan üçüncü)*

* Anadolu Ajansı'nın tarihi, Türk Basın Tarihi, Türk Edebiyatı Tarihi için de önem taşımaktadır. Türk basınının gelişmesine öncülük eden Yunus Nadi Abaloğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Falih Rıfkı Atay gibi kalemler, Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi Türk edebiyatının önemli yazarları ve araştırmacıları ve daha niceleri, Anadolu Ajansı'nın kuruluşundan itibaren kurumda görev aldılar, onun gelişmesi için uğraş verdiler.

Ajansın kurulduğunun beşinci günü çalışmalar hızla sürüyordu. Halide Edip Hanım ile Falih Rıfkı'ya dar ve uzun odalardan biri düştü. Odada sadece bir raf, sandalye, iki masa ve eski bir yazı makinesi vardı. İkisi de İngilizce gazetelerin siyasete ilişkin kısımlarını tercüme ediyor, Mustafa Kemal Paşa'nın kâtibi Hayati Bey'in getirdiği telgraflar arasından Anadolu Ajansı veya *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi için gerekli parçaları kesiyorlardı. Görevlerinden biri de Mustafa Kemal'in diğer haberleşmelerine ilişkin yazıları hazırlamaktı. Bu işlerde Halide Edip Hanım'a Afganistan'dan gelmiş, Abdurrahman adında tek parmağıyla, fakat başarıyla yazı makinesi kullanabilen bir genç yardım ediyordu.

Mustafa Kemal Paşa AA'da çalışırken (1920)

Meclis Açılıyor

Mustafa Kemal, Kolordu komutanlıklarına mesajını yayımlattı:

"İngilizler İstanbul'da bakan ve milletvekillerini tutuklarsa, Anadolu'daki İngiliz subayları tutuklarız..."

Tüm bunlar yaşanırken İstanbul'da toplumsal hayat yerin dibine giriyor, işgal altındaki İstanbul, “İnsanım!” diyenin içini yakıyordu.

Çarlık Rusyası Bolşeviklerce devrilince on binlerce kadınlı erkekli Rus İstanbul'a göç etmişti. Fuhuş artmıştı. Ahlaki bir çöküntü yaşanıyordu. Parası olan dilediğince yaşayabiliyor; gününü her anlamda gün ediyordu... İllerde seçilen temsilciler ve Meclis-i Mebusan'ın bir kısım üyeleri Ankara'ya geldiler. Hazırlıklar tamamlanınca, Mustafa Kemal Paşa 21 Nisan'da yayımladığı ikinci bir bildiriyle Meclis'in 23 Nisan günü toplanacağını ve açılış töreninin nasıl yapılacağını duyurdu.

23 Nisan 1920 Cuma sabahı erken saatlerde, Ankara'da bulunan herkes Meclis binası çevresinde toplandı. Halk, kendi kade-rine sahip çıkmanın coşkusu içindeydi. Hacı Bayram Camii'nde kılınan öğle namazından sonra, Meclis binası girişinde gözleri yaşırtan muhteşem bir tören yapıldı. Saat 13.45'te, Ankara'ya gelebilen 115 milletvekili Meclis salonunda toplandı.

Parlamento geleneklerine göre, en yaşlı üye olan Sinop Milletvekili Şerif Bey (1845), başkanlık kürsüsüne çıktı ve Meclis'in ilk toplantısının konuşmasını yaptı:

“Bu Yüksek Meclis'in en yaşlı üyesi sıfatıyla ve Allah'ın yardımıyla milletimizin iç ve dış tam bağımsızlık içinde alın yazısının sorumluluğunu doğrudan doğruya yüklenip, kendi kendisini yönetmeye başladığımı bütün dünyaya ilan ederek, Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum.”

Bu açılış konuşmasında, milli egemenliğe dayalı yeni Türk parlamentosunun adı da “Büyük Millet Meclisi” olarak konuldu.

* Büyük Millet Meclisi'nin adı 8 Şubat 1921 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) olarak anıldı.

İlk meclise katılan milletvekilleri toplam 66 seçim çevresini temsil etmekteydiler. Meclis üyelerinin yoğun şekilde temsil ettiği bölge ise Güneydoğu Anadolu'dur. Yaşı

Talat Paşa Vurularak Öldürülür

15 Mart 1921, Berlin

Charlottenburg semtindeki Hardenberger Sokağı'ndaki 4 numaralı evde ikamet eden Talat Paşa 15 Mart 1921 sabahı bir arkadaşıyla sohbet ederken, vatana kavuşanların toprağı nasıl öptüklerini anlatırken, arkadaşının "Herhalde siz de onlar gibi toprağı öpeceksiniz..." deyince Talat Paşa ağlayarak, "Ne dersin sen? Ben öpmekle doyamam ki... Yiyeceğim vatan toprağını, yiyeceğim..." yanıtını verdi.

Eşi Hayriye Hanım'la vedalaştı. Saat 11.00'e doğru tütün ve eldiven almak için evinden çıktı, birkaç kez geri dönüp evine baktı...

17 numaralı evin önüne vardığında, karşısından gelen gri palto lu bir genç önce Talat Paşa'nın kendisini geçmesine izin verdi. Ama bir iki adım sonra birden geri dönüp Talat Paşa'nın ensesine dayadığı tabancasını ateşledi. Paşa oracıkta son nefesini verdi...

Tehlirian 2 Haziran 1921 günü saat 09.30'da Charlottenburg Üçüncü Eyalet Mahkemesi'ne çıkarıldı. Onu savunmak için, büyük bir bölümü Avrupadaki ve ABD'deki Ermeni diasporası tarafından toplanan 426 bin mark ile Almanya'nın en ünlü üç avukatı tutuldu. Yargıç Dr. Lehmborg şahitlere ve avukatlara, davanın Ermenistan'da değil Berlin'de görüldüğünü hatırlatıp, politik yorumlara girmemelerini, iddialarını hukuk sınırları içinde tutmalarını söyledikten sonra duruşma başladı. Yargıç, Tehlirian'a "Talat

hakkında bilgi olmayan 82 mebus hariç tutulursa kalan 355 mebusun yaş ortalaması ise 42,8 olarak tespit edilmiştir.

İlk meclis milletvekillerinin o dönemin şartları içinde oldukça yüksek eğitim seviyesine sahip oldukları söylenebilir. Bütün milletvekilleri içinde yabancı dil bilenlerin oranı %41,2'dir. Üyelerin %8,7'si İdadi, %2,3'ü Sultani, %1,67'si meslek okulu, %6,9'u Harbiye bitirmiş, %7,3'ü özel eğitim görmüştür. Herhangi bir eğitim kurumunu bitirmeyen ya da eğitim düzeyleri hakkında bilgi olmayan mebusların oranı da % 14,6'dır.

İlk meclis mesleki açıdan incelendiğinde; ülkedeki tüm sosyal dilimlerin temsil edildiği söylenebilir. Devlet memurlarının oranı %46,9'dur. Avukat, gazeteci, bankacı, doktor ve mühendis üyelerin oranı %14, eşraf olarak nitelendirilebilecek ve çoğu büyük toprak sahibi çiftçilerle, tüccar ve aşiret reislerinin oranı %18,9'dur. Buna karşılık müftü, müderris ve şeyhlerden oluşan din adamları da mecliste % 1,2 gibi bir oranla temsil edilmiştir.

Paşa'yı öldürmek istediniz mi?" diye sorduğunda, cevabı "Soruyu anlamıyorum. Öldürdüğümü söyledim ya!" oldu.

Son sözü soruldu, konuştu:

"Biz Türklerle savaşamayız, aralarından çıkan büyük adamları öldürürüz. Onları iyiliğe götürecek kimseleri ortadan kaldırmak bizim için vazifedir!"

Karar açıklandı. Tehlirian'ın akıl hastası olduğu dikkate alındı ve serbest bırakıldı...

Sogomon Tehlirian

Talat Paşa

**"Mustafa Kemal Paşa'nın
büyük bir fotoğrafını hazırlayın!"**

Enver Paşa, Talat Paşa'nın öldürülmesinden sonra İttihat ve Terakki'nin başlıca önderi durumuna geldi. O yıl Moskova'ya giden Enver Paşa, Ankara Hükümeti'nin Moskova'ya gönderdiği Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk delegeleriyle görüştü. Anadolu'daki Milli Mücadele hareketine katılmak istediye de kabul edilmedi. TBMM'de bulunan bazı eski İttihatçılar, onun Mustafa Kemal Paşa'nın yerini almasını istiyorlardı.

• • •

* Aslında Ermeni İntikam Örgütü Nemsis'in üyesiydi; duruşmalar boyunca ailesinin tümünün Talat Paşa zamanında tehcire uğratıldığını ve öldürüldüğünü söyledi.

Hüseyin Cahit, 16 Mart 1921 günü Türk ve İngiliz hükümetleri arasında imzalanan anlaşma ile serbest bırakıldı. Diğer sürgünlerden ayrı olarak varlıklı diğer üç kişi ile birlikte 29 Nisan 1921 günü adadan ayrıldı.

• • •

10-24 Temmuz 1921'deki Eskişehir-Kütahya Savaşları sonunda alınan yenilgi, Meclis'te karamsarlığa neden oldu. Yunan ordularını yenebilmek için acil kararların hemen uygulanması gerekiyordu. Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesinden sonra TBMM'de başlayan gizli oturumlarda Mustafa Kemal'e Meclis'in tüm yetkilerinin verilmesi anlamına gelen, Başkomutanlık konusu tartışmaya açıldı.

Meclis cadı kazanıydı.

"Nerede o kahraman?"

"Millet nereye götürülmektedir?"

"Ordu nereye gitmektedir? Bu faciaların sorumlusu nerede? Onu cephenin başında görmek isteriz."

Eğer Mustafa Kemal bir yenilgiye uğrarsa otoritesi yok olacaktı. Dostu da düşmanı da Mustafa Kemal'i ordunun başına geçirmek istedi. Cepheye gitmesini doğru bulanlar arasında Falih Rıfkı da vardı.

Nihayet Mustafa Kemal, başkomutanlığı kabul etti.

Meclis'tekiler:

"Hayır, hayır. Başkomutanlık hakkı Meclis'indir. Başkomutan vekili olabilirsiniz..." diye homurdandılar.

Düşmanlarının oyununu sezen Mustafa Kemal, onları kendi oyununa getirmeyi bildi:

"Yalnız Başkomutan değil, Başkomutan oldukça Meclis'in yetkilerini kullanma hakkını isterim..."

"Bu diktatörlük demektir!" sesleri yükseldi.

Her şeye rağmen Meclis, istediği sıfatı da, yetkileri de kendisine verdi, Mustafa Kemal Başkomutan ilan edildi.

İlk yaptığı cephe gerisiyle ilgilenmek oldu. Zira kaçak asker sayısı çok fazlaydı. Asker toplamak gerekiyordu. Binlerce asker kandırılmış, yıldırılmış, tehdit edilmişti. Kaçanlardan yakalananlar tekrar kaçıyor. İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Falih Rıfkı dostu Necati ile beraber Kastamonu İstiklal Mahkemesi'ndeki davayı takip ediyordu. Bir ara yanlarına mahkemede görevli Nebzade Hamdi geldi. Üzüntülü ve şaşkıncı:

“Yalnız bir kişi idam ettik, o da onuncu defa kaçtığı için” dedi.

Türk ordusu Eskişehir bozgunundan sonra düşmanla teması keserek iki yüz kilometre geri çekilmiş ve Sakarya cephesini kurmuştu...

Kötü haber geldi. Düşman Polatlı'ya kadar gelmişti. Atatürk, Fevzi Paşa, İsmet Paşa karargâhlarıyla, Malı köyü karşısında bulunan Türkoğlu Ali Ağa'nın çiftliğinde bulunuyorlardı.

Bir gün mevzileri gezmek üzere atlarla hareket edildi. Polatlı ile Alagöz Çiftliği arasında ve Karapınar köyü karşısında bulunan topçu mevzilerini geziyorlardı. Nasılsa bir batarya oldukça açığa mevzilenmişti. Bu durumu görünce bataryanın başında bulunan başçavuşu çağırdılar. Başçavuş, mevzii yüzbaşısının seçtiğini söyleyince, bu defa yüzbaşıyı çağırtılar. Gözetleme yerinden dört nala gelen yüzbaşı atından inip karşılarına gelinceye kadar sakin duran Mustafa Kemal, bütün kademeleriyle açıkta mevzilenen bataryanın kumandanını iyice haşlayarak geri gönderdi. Aynı zamanda batarya kumandanının değiştirilmesi için de topçu kumandanı Pire Mehmet Bey'e emir verdi. Çok hırslanmıştı. Atına süratle atladı. Çok hızlı bindiği için eyerin üzerinden kayarak öbür tarafa düştü. Yer düz olmasına rağmen ufak bir taş kaburga kemiğine rastlamış ve kırmıştı.

Bu olay o kadar süratli oldu ki çevresindeki kimse yardım edemedi. Çünkü hemen atına binmişti. Fevzi ve İsmet Paşalar, otomobilin getirilmesine müsaade etmelerini söyledikleri halde, “Daha gezecek yerlerimiz var” diyerek kabul etmedi.

Rengi sararmış olduğu halde konuşmadan ağır ağır ilerliyordu. Bir müddet sonra Ali Çavuş'a dönerek, “Çocuk, nefes alamıyorum”

dedi. Bunun üzerine otomobillere telefon edildi ve rahatsızlığı bildirildi. Otomobiller gelinceye kadar atından inmiş ve yerde oturuyordu. Nihayet arabalar geldi. İçinde Doktor Adnan (Adıvar), Doktor Refik (Saydam) oturuyordu. Doktorlar kısa bir muayeneden sonra kaburga kemiğinin zedelendiğini ve muhakkak Cebeci Hastanesi'ne gitmelerinin gerekli olduğunu söylediler.

Kabul etmedi ve "Ben buradan ayrılmam. Eğer bu müdafaa hattında tutunamazsak Kızılırmak'a kadar çekilmek lazım" dedi. Fevzi Paşa'nın sesi duyuldu:

"Paşam merak etmeyin. Bir karış toprak vermem. Siz gidip tedavi olun" diye teminat vermesi sonrasında, gittikçe rahatsızlığı artınca razı oldu.

Evvela Çankaya'da kısa bir konsültasyonu müteakip Cebeci Hastanesi'nde röntgeninin alınmasına karar verildiğinden derhal hastaneye gitti. Röntgen sonunda kaburga kemiklerinden birinin kırılarak ciğere battığı, diğer ikisinin de zedelendiği tespit edildi, bandaj yapıldı. 20 gün konuşmadan istirahat etmesi tavsiye edildiği zaman, bu sözleri duyan Mustafa Kemal , "*Allah Kostantine yardım ediyor galiba*" diye latife yapmaktan kendini alamadı.*

20 gün hastanede yatamayacağını söyleyerek aynı gün cepheye bir şezlongla geri döndü. Doktorların tavsiyesi üzerine şezlongda istirahat ediyor ve hiç konuşmuyordu.

Emir ve isteklerini yazıyla bildiriyordu. Karargâh oldukça kalabalıktı. Yatsı zamanıydı. Telefon çaldı. Üçüncü Grup arıyordu. Atatürk ahizeyi alarak dinledi. Bir taraftan da Fevzi ve İsmet Paşaları çağırttı. Fevzi Paşa namaz kılıyordu. İsmet Paşa da giyiniyordu. Bu esnada Atatürk haritayı inceliyordu. Fevzi Paşa namazını bitirir bitirmez İsmet Paşa'yla beraber geldiler. O güne kadar konuşmayan Mustafa Kemal birdenbire paşalarla bülbül gibi konuşmaya başladı. Aldığı karar üzerine Fevzi Paşa vedalaşıp sabah namazında karargâhtan ayrıldı.

* O dönemler Yunan ordusunun başında Konstantin bulunuyordu.

O gün ikindiye kadar Fevzi Paşa'dan haber alınmadığı için merak ediyordu. Emirleri üzere kimse telefonların başından ayrılmıyordu. Endişeler giderek artıyordu.

Nihayet tam ikindi vakti telefon çaldı. Herkes heyecanlıydı. Ahizenin öteki ucunda hiç konuşan yoktu. Atatürk, çelik gibi gözlerini ahize başındakilere dikmiş yüzlerinden bir şeyler anlamaya çalışıyordu.

Telefonda konuşan yoktu. Fakat biraz dikkat edince bandonun çaldığı marş sesi duyuldu. Bu, Gazi Osman Paşa Marşı'ydı ve sesi gittikçe ahizeye daha da yaklaşıyordu.

Ahizeyi Mustafa Kemal'e verdiler. Belki fevkalade bir durum vardı. Ahizeyi kulağına götürür götürmez gülümsedi ve derhal Kâzım Paşa'nın çağrılmasını emretti. İçeriye giren Kâzım Paşa'ya, telefonun Fevzi Paşa'dan geldiğini, durumun iyi olduğunu ve hemen mürettep kolordusuyla taarruza geçmesini emretti.

Sakarya cephesi yüz kilometre genişliğinde, yirmi kilometre derinliğindeydi. Ankara ve Meclis'teki vatanseverler de, umutların pek zayıfladığı günlerde bile, şehri bırakıp Anadolu içine gitmek tekliflerini reddetmişlerdi.

Türklerin kalbi Sakarya cephesinde atıyordu.

Nihayet müjde geldi. Falih Rıfkı gazeteye koştu uçarcasına. "Baskıyı durdurun!" diye bağırdı:

"Hemen Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir fotoğrafını hazırlayın!"

• • •

18 Ağustos günüydü. Savaş tüm hızıyla sürüyordu. Erzurumlu işadamı Nafiz (Kotan) Bey'in bağışladığı iki uçak havalandı. Düşmana bomba yağdırdı, Tayyare Bölüğü'ne geri dönüşe geçti. Ama birden alev aldı yanmaya başladı. Pilot tarihe hava şehidi olarak geçecekti.

İşadâmi Nafiz (Kotan) Bey

Çok fazla subay kaybı olduğu için muharebeye “*Subay Muharebesi*” adı da verildi. Gazi Mustafa Kemal Paşa yaşananlar için “*Sakarya Melhame-i Kübrası*” yani kan gölü, kan deryası dedi.

Ve 13 Eylül günü Yunan kuvvetleri için yapılacak tek şey kalmıştı. Kaçmak.

Sakarya Nehri’nin doğusunda tek Yunan askeri kalmamıştı. 22 gün geceli gündüzlü süren Sakarya Meydan Muharebesi Türk’ün zaferi ile sonuçlandı.

Haber İstanbul’a ulaştığında Falih Rıfkı sevinçten havalara uçtu.

Nihayet müjde erişmişti. Hemen kolları sıvadılar, Mustafa Kemal Paşa’nın üniformalı bir resmini sancak gibi birinci sayfaya koydular.*

*Mustafa Kemal Paşa Sakarya’da savaş alanında kolordu
gözetleme yerinde, 10 Eylül 1921*

* Sakarya Zaferi’nden sonra 19 Eylül 1921’de Türkiye Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal’e Mareşal rütbesi ve Gazi unvanını verdi.

“Elhamdülillah, İzmir’e kavuştuk...”

24 Ağustos 1922

Pera Palas Otelî'nin yanındaki Kroker Otelî işgal kuvvetlerinin karargâhıydı.

Gazeteler, Fethî Bey'in Paris ve Londra görüşmelerinden çıkacak sonuçları bekliyordu. Çatalca üzerine yürüyen Yunan tümenleri kaygı uyandırıyordu.

Hemen herkes sonbaharda eğer düşman yürüyüşü durdurulmazsa kışın Ankara düşer diye düşünüyordu...

Lifild ajansının haberine göre Lloyd George teklifleri reddedildiği takdirde o tekliflerin istikbal için “Ke-en Lem Yekün” (güya olmadı) addedileceğini Türklere bildirecekti.

Venedik'te yapılacak konferansa Ankara Hükümeti'nin de katılacağını öğrendi. İşgal kuvvetlerinin istekleri kabul edilmezse Yunanlılar İstanbul'u alacaktı.

Yazılan her yazı, her haber Rum ve Ermeni sansüründen geçiyordu. Ankara'ya gidişler hızlanmıştı. Halk Mustafa Kemal'e bel bağlamıştı. Başarısızlığa tahammül yoktu. Anadolu halkı bir anda Millî Mücadele ruhunu yitirebilirdi. Savaş herkeste yılgınlık yaratmıştı...

Saat 11.00'e doğru *Akşam* gazetesine koşan gelen muhabir, “Size Hilal-i Ahmer'den bir havadis getiriyorum, fakat son derece ihtiyat ile yazalım, doğru çıkmayabilir” dedi. Faliş Rıfkı, “Anlat hemen!” dedi.

“Bugün Kocaeli bölgesinde Türk ordusu tarafından önemli bir harekâta başlandı.”

Vakit geçti. Haberi doğrulatacak kaynaklara ulaşmak imkânsızdı. Yazışlerinde bulunanlar, hep bir ağızdan, “Allah ordumuzla beraberdir...” diye durum değerlendirmesi yaptı...

Haber 26 Ağustos 1922 tarihli *Akşam* gazetesinde, büyük puntolarla, “*Dünden beri Kocaeli mıntıkasında ordumuz mühim askeri hareketlere başlamıştır. Vakit geç olduğundan dolayı bu harekâtın*

bir taarruz başlangıcı mahiyetinde olup olmadığını tahkik edemedik. Havadisimizin doğruluğuna inanmakla beraber, okuyucularımızın resmi tebliğlerimizi beklemelerini tavsiye ederiz. Haber doğru ise Allah ordumuzla beraberdir” diye yayımlandı.

Ok yaydan çıkmıştı.

Reuter Haber Ajansı bir gün sonra “*Delegeler Venedik'te ya Saray-i Kraliide yahut Lido adasında toplanacaklardır*” diye haber geçti.

Anadolu Ajansı'nın haberleri birçok merkeze el altından gizlice gönderiliyordu. Bültenler Babıâli'de bir kitabevinin bodrum katında pedallı teksir makinesiyle (*şapirograf*) çoğaltılıyordu. Makine yetersiz kaldığında, bültenin altına kopya kâğıdı yerleştirilerek, elle yazılan kopyalar telgrafhaneye gönderiliyor, bültenler atlı görevlilerle belirli yerlerde karatahtalara asılıyordu.

27 Ağustos 1922 günü *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, “*Dün sabahdan itibaren bütün cephelerde kahraman ordularımız, düşmanla çarpışmaya başladı*” diye haber geçti...

O günkü yazısını yazarken tatlı bir heyecan yaşıyordu:

“Haci Anesti geçenlerde bir gazeteciye demişti ki:

‘Evet, Mustafa Kemal Paşa diye bir isim işitiyorum, fakat henüz kendisiyle cephede teşerrüf edemedim.’

Bu söz üzerine, Mustafa Kemal Paşa ta Ankara'dan kalktı, trene bindi, otomobile bindi, ata bindi ve Haci Anesti ile teşerrüf edebilmek için kan ırmaklarından ve ateş sellerinden geçerek Afyonkarahisar'a kadar geldi...”

Ve o gün gelip çattı.

Takvim yaprakları 31 Ağustos 1922'yi gösteriyordu.

Gazeteler başlıklarını gururla attı:

“Yunanlılar Dumlupınar Meydan Muharebesi’ni kaybettiler.”

Üç gün geçmişti...

Olan bitenlere kimse inanamıyordu. Haber almak; doğru haber almak mümkün değildi. Gelen haberler söylentiden de ibaret olabiliyordu.

Falih Rıfki vapurda bir Rum kalabalığına rastladı. Aralarında gülüşüyorlar, Türklere garip bakıyorlardı. Arkadaşlarından biri yanlarına gidip sordu:

“Hayırdır bir şey mi var? Anı bir musibete mi uğradık?”

Cevabını aldı, geldi Falih Rıfki’ya söyledi:

“Güya bozulmuşuz. Uşak’ta Mustafa Kemal Paşa’yı esir almışlar.”

Nefesi kesildi, konuşamadı, dizlerinin bağı çözüldü, başından kaynar sular döküldü. Evine gittiğinde gece boyunca uyumadı. Sabah gün ıştır ışımaz gazeteye koştu, tüm arkadaşlarına, “Sen Hilal-i Amer’e, sen Beyoğlu’na koş” diye talimatlar verdi.

Hava aşırı sıcaktı. Belirsizlik hâd safhadaydı. Hilal-i Ahmer Ankara’ya sordu. Akşama kadar heyecanla beklediler.

Nihayet Hilal-i Ahmer’e bir şifre geldiğini haber verdiler. Bu şifre adeta Türk tarihinin anahtarı idi. Gittiler ve haberi alıp geldiler:

“Yeni Yunan Başkomutanı General Trikopis, Erkân-ı Harbiye Reisi, Levazım Reisi, On Üçüncü Fırka Kumandanı 2 Eylül akşamı Uşak civarında esir edilerek Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin karargâhlarına gönderilmiştir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri esirlerine nezaketle muamele ederek yeni başkomutanı mukadderatın bu cilvesinden dolayı teselli eylemiştir.”

Haberi alan gazetecilerin yürekleri yerinden çıkacak oldu. Ama haber gizliydi; yazılmayacaktı. Falih Rıfki yanındaki arkadaşına, “Mümkün olsa gazeteyi bir tarafa bırakıp tellal gibi sokaklarda bağırdım...” diye fısıldadı.

Gazeteye geldiler, haberi hazırlayıp beklemeye koyuldular. Nihayet haber doğrulandı, ambargo kalktı, klişeler dizildi ve sevinçten çığına dönen halka gazeteler dağıtılmaya başlandı.

Akşam gazetesinin başlığını okuyanlar hüngür hüngür ağlayarak sevdiklerine sarıldı:

“Elhamdülillah, İzmir'e kavuştuk...”

Başkomutan Mustafa Kemal'in ilk sözleri ise “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!” diye yansıdı gazeteye.

Hedef İzmir'di...

İzmir Yanarken Nurettin Paşa Röportaj Derdinde

Başkomutan Mustafa Kemal İzmir'e sevinç gösterileri arasında girdi. Yorgun ama mutluydu. Kalabalıktan sıyrıldı, yol üzerindeki otele uğradı. Kapıdaki görevli, “Yer yok efendi...” dedi. Başkomutanı tanımamıştı. Fakat müşterilerden biri tanıdı, telaşla yaşananlara müdahale etti. Koşarak görevlinin yanına gitti:

“Ne yapıyorsun sen e be cahil! Tanımıyor musun başkomutanımızı!”

Görevlinin telaştan eli ayağına dolandı. Salondakiler durumun farkına varınca, hep bir ağızdan, “Mustafa Kemal... Mustafa Kemal...” diye bağırmaya başladı. Kalabalık artmaya başlayınca başkomutan, otel görevlilerine, “Kimse rahatını bozmasın, bir parça soluklanacağız...” dedi.

Olanları gören otel müdürü de hemen koşup geldi, “Bir emriniz var mı efendim?” diye sordu.

“Bir kadeh rakı rica ediyorum” dedi ve sordu:

“Kral Kostantin hiç bu otele gelip de bir kadeh rakı içti mi?”

“Hayır, paşa efendimiz!”

“Öyle ise neden İzmir’i almak istemiş?”

Otel müdürü ne diyeceğini bilemedi.

Falîh Rıfkı Milli Mücadele’yi, ölüm kalım savaşı olduğu için, “halk savaşı” olarak görüyordu:

“Anadolu Harbî, hürriyet ihtilali olduğu için dünyanın en yüksek ideallerinden biri olduğu kadar, nefis koruma denilen en basit ihtiyaçtan doğan bir zaruretti...”

Falîh Rıfkı işgal anlarında İstanbul halkının tutumunu da hiç beğenmemişti. Yazılarında bu konuya önemle vurgular yaptı:

“Halk kayıtsızdı. İstanbul Rumlarının İzmir’deki çeteleri adına milyonlarca İngiliz lirası toplamasına karşın, İstanbul Türkleri hâlâ Rum dükkânlarından alışveriş yapıyordu. Rumlardan alışveriş yapılmamalıydı. İstanbul Anadolu halkının, özgürlüğü için bir paket pamuk bile göndermedi.”

Sevinçten konuşamıyordu. Dili de parmakları da tutulmuştu; yazamıyordu. Heyecandan yerinde duramıyordu. *İkdam* gazetesini aradı, Yakup Kadri’yi bağlattı. “İlk vapurla İzmir’e gitmeliyiz” dedi.

“Bu mücadeleyi desteklemeliyiz. Mustafa Kemal Paşa ile mut-laka röportaj yapmalıyız!”

Fransız vapuru *Lamartin*’e binerlerken heyecanları daha da art-tı. Çünkü İzmir’in düşman işgalinden kurtulup kurtulmadığı tam manasıyla belli değildi...

Limanda derin bir sessizlik vardı. Türk askerleri uygun yerlere konuşlanmış istirahat ediyordu...

İki subay yanlarına yaklaştı, kimliklerini sordu. O sırada ken-dilerini karşılamaya gelen Ruşen Eşref de yanlarına gelince bir aksilik olmadan şehre doğru yola çıktılar. Vakit kaybetmeden Kra-mer Palas Otelî’ne yerleştiler. Üzerlerine temiz kıyafetlerini giyip dışarı çıktılar, tekrar Ruşen Eşref ile buluştular.

“Mustafa Kemal Paşa’yı göreceksiniz, tabii... Ben sizi götüreceğim... Karargâhı hemen şuracıkta, eski bir Rum evinde... Neler gördük neler... Tarih olduk artık.”

Kısa bir yolculuktan sonra karargâha ulaşılar. Rıhtımda bir yalının alt kat salonunda açık pencereden başkomutanı gördüler. Karşısında iki İngiliz subayı selam pozisyonunda bekliyordu. Yakup Kadri ile göz göze gelip gururlandılar...

Refakat subayı Mahmut kendilerini odaya buyur etti. Başkomutan ayağa kalkarak karşıladı üç gazeteciyi, “Buyurunuz arkadaşlar, şöyle geçiniz...” diye yer gösterdi. “Kahvelerimizi getiriniz” dedikten sonra hemen Falih Rıfkı’ya dönüp sordu, “Acaba yenmiş olduğumuza artık inanmışlar mıdır? Nasıl olmuştur zaferin İstanbul’daki tepkileri?”

Hararetle ve gururla anlattılar he ikisi de. Sohbet uzun sürmedi.

“İsmet’in yanına gidelim” dedi. Sofaya çıkıp İsmet Paşa’nın bulunduğu bir masa etrafında toplandılar.

O sırada İzmir yanıyordu. Alevler karargâha doğru yaklaşmaktaydı. Halk panik içinde kurtarabildikleri mallarının derdine düşmüştü.

Yangın yaklaştığı için yaverleri telaşla yanına geldi:

“Paşam alevler karargâha yaklaşmakta! Ayrılmamız gerekiyor...”

Yüzünü buruşturdu teklifi reddetti.

Bir ara Falih Rıfkı salona çıktığında yaverlerden biri yanına gelerek, “İstanbul’dan yeni geldiniz. Belki sizi paylamaz. Bir de siz söylemeniz...” diye yalvarır oldu.

“Canım koskoca Mustafa Kemal biz mi akıl öğreteceğiz?” diye yanıtladı.

Kısa süre sonra alevler neredeyse karargâhı yalayacak oldu; başkomutan, “Hadi artık çıkalım” deyince binayı terk ettiler...

Mustafa Kemal sonraki karargâhını Lâtife Hanım’ın Göztepe’deki aile köşküne kurdurdu. Falih Rıfkı ve Yakup Kadri de kaldıkları

otel yangından etkilendiği için Karşıyaka'da Kral Kostantin'in daha önceden kalmış olduğu bir eve yerleşti.

Başkomutan üzeri açık bir otomobile binerek şehir turu atmaya çıktı. Halk haberi çoktan duymuştu. Zapt edilmeleri mümkün değildi. Çığlık çığlığa bağırانlar, sevinç naraları atanlar İzmir'i kurtaran paşalarını görmek için birbirini eziyordu.

Sevinç, gurur, merak, birbirine kenetlenmeler akşama değin sürdü. Başkomutan için için yanan güzelim şehri inceleyip tekrar karargâha döndü...

Yangını kimin çıkardığı konusu kafalarda soru işareti uyandırıyor. Kimine göre Ermeni kundakçılardı yangının sebebi, kimine göre ise 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa...

Nurettin Paşa Mustafa Kemal Paşa'nın sağında

Bornova'da gezerken Nurettin Paşa'ya rastladı. Ayaküstü konuştular. Bir ara Nurettin Paşa, "Akşam gazetesine bir mülakat vermek isterim..." dedi, Falih Rıfkı'yı kaldığı eve çağırdı.

Gitti, iyi karşılandı. İzzetüikram yoğundu. Röportaja geçildi. Nurettin Paşa neler yapıp ettiğini ballandıra ballandıra anlattı. İçindeki sese mâni olamadı:

“Bunları yazabileceğimi sanmasına şaşıyorum. Eğer söyledikleri bir yabancı konsolosunun raporunda çıksaydı, hemen yalanlamak için hükümet ve gazeteler hep bir olurduk. Hayal bu ya, eğer taarruzun son günlerinde Mustafa Kemal ve bir iki arkadaşı kazaya uğrayıp da, İzmir fatihliği tacı böyle bir komutanın başında kalsaydı...”

“Gebertin şu vatan hainini!”

Röportaja geçildi. Mustafa Kemal Paşa Yunan ordusunun o zamana kadarki en güçlü ordu olduğunun altını çizdi:

“26 ve 27 Ağustos'ta yarma hareketi ve 28, 29 ve 30 Ağustos Meydan Muharebesi de içinde olmak üzere ordularımız on beş günde dört yüz kilometre yol aldılar. Piyade ve süvarilerimiz İzmir'e kavuşmak için birbirleri ile adeta yarıştılar. İzmir Rıhtımı'nda süvarilerimizin kılıçları suya aksederken, piyadelerimiz Kudifekale'ye Türk bayrağını çekiyorlardı. Hatıramda aldanmıyorsam, büyük orduların yürüyüş ölçüsü yirmi, yirmi iki buçuk kilometredir. Askerlerimiz bütün rekorları kırmıştır. Ölü, hasta, yaralı, bizim kaybımız on bin kişi idi. Yunanlılar yalnız yüz binden fazla ölü bırakmışlardı.”

O sırada İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pellé de İzmir'e geldi, Başkomutan'ın konuğu oldu.

General köşkün merdivenlerinden bahçeye gelirken bir ara sendeledi. Gözü Gazi'nin sade kıyafetine ilişmişti. Pellé, gösterişsiz, mütevazı bir ev sahibi ile karşılaşılıyordu. Konuşmaları sona erdi, generali uğurladı, tekrar Falih Rıfkı ile Yakup Kadri'nin yanına döndü. Gülümseyerek, “Ordularınızı durdurunuz” dedi.

“Muzaffer ordularımızı daha uzun müddet nasıl tutabilirim? Çabuk mütareke yapılmalıdır dedim. Acele İstanbul'a gidecek...”
Sonra tekrar gülerek sözlerini sürdürdü:

“Bizim muzaffer ordular... Nerelere dağıldıklarını pek iyi bildiğim yok. Bir toplanmaya kalksak kim bilir ne kadar zaman geçer...”

...

Muhalf gazetecilerden *Peyam-ı Sabah* Başyazarı Ali Kemal Pera'da Cercle d'Orient'ın alt katındaki berberde tıraş oluyordu. İçeri Komiser Cemil ve arkadaşları girdi.

“Kalk bakalım gidiyoruz!”

Ali Kemal ne olduğuna anlam veremedi bileklerine kelepçe takıldı, ilerleyen dakikalarda bir motora bindirilerek denizyoluyla İzmit'e getirildi.

İşgal kuvvetleri İstanbul'da olduğundan, kendisinin emniyette olduğunu sanıyordu. Ama Ankara'ya gönderilecek ve orada yargılanacaktı. İzmit'te bulunan Nurettin Paşa kendisini alıkoydu.

Ordu Hukuk Müşavirliği'nde bulunan Necip Ali, Nurettin Paşa'nın emriyle kendisini sorguya çekti. Az sonra sorgu odasına Paşa girdi:

“Artin Kemal sen misin?” diye sesini yükseltti.

Ali Kemal kendine özgü güveniyle, “Hayır Paşa Hazretleri, Artin Kemal değilim, Ali Kemal'im” diye konuştu.

Nurettin Paşa sesinin tonunu daha da yükseltti.

“Onu mahkemede anlatırsın! Çık dışarı!”

Dışarıda görenlerin anlam veremediği bir grup birikiyordu. Aralarında çocuklar, gençler, kadınlar ve yaşlılar vardı...

Ali Kemal Ankara'ya götürülmek üzere komutanlık kapısından biraz uzaklaştığında o grup Ali Kemal'in üzerine atılıp, bağırırmaya başladı:

“Gebertin şu vatan hainini!”

Kısa bir süre direndi ama nafiye. Üzerine atılan taşlar kafasına, gözüne, koluna, bacağına çarptıkça takati tükendi, yere düştü.

Kendisini Ankara'ya götürmekle yükümlü askerler de etrafından çekilince olanlar oldu. Bedeni kanlar içinde yere yığıldı.

Saldırganlar kayıplara karıştı. Ali Kemal hastaneye kaldırılmadan can verdi...

Akşamüzeri olduğunda Nurettin Paşa'nın emri yürürlüğe kondu. Ali Kemal'in cesedi beyaz bir önlük giydirilerek köprü'nün üzerine asıldı. Boynundaki levhada, "Artin Kemal" yazıyordu.

Mazhar Osman: "Rus dilberleri beyaz tozla yayıldı."

4 Kasım 1922'de Refet Paşa kumandasındaki birlikler İstanbul'a girdi, TBMM adına kente el koydu...

Mina üvey babası olan Falih Rıfkı'nın ortağı olduğu *Akşam* gazetesinin camından bakıyordu. Gazete Babıâli'deydi. Coşkulu alkışlar arasında caddeden bir alay geçiyordu. Elllerinde taşıdıkları beyaz üçgen mızrakların üzerindeki küçük beyaz bayraklarda kan lekeleri vardı. Yedi yaşındaki Mina yanındaki üvey babası Falih Rıfkı'ya sordu:

"O kan mızrağın üzerine nasıl sıçramış?"

Ofisteki kimse yanıt veremedi...

...

* "Sözde Lozan'a gitmek üzere o akşam İzmir'de gelecek olan İsmet Paşa ve arkadaşlarına bir şenlik tertibi idi. İsmet Paşa daha uzaktan meşalelerle aydınlanan bu korkunç sehpayı görünce yüzünü asmış, başını eğmiş ve hiç bakmayarak aralarında yalnız kalacakları binaya kadar öyle gitmiş. Orada Nurettin Paşa'ya söylemediğini bırakmamış. Mustafa Kemal de bu vakadan tiksinierek bahsederdi. Şehitlerin, kurbanların ve kahramanların soylu hatıralarını bir cinayetle lekelemeye kimin hakkı vardır? Sebepsiz bir cinayeti hiç kimseye affetmemişimdir. İnsan bir vuruşmada ölür, bir mahkeme kararı ile ölür. Bir fedai, vatan için zararlı bulduğu bir kimseyi canı pahasına da öldürebilir. Eğer Ali Kemal'i, vatana zarar verdiği için bir fedai, işgal kuvvetlerinin tuttuğu İstanbul'da öldürseydi, onu İngilizler veya padişahçılar asarlardı. Halk affederdi. Nurettin Paşa bir adam öldürmeye nasıl karar verebilirdi? Haini dahi, tutulunca, ancak adalet öldürebilir." (Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*)

Büyük Zafer'in ardından Türk Ocakları çalışmalarına başladı, şube sayısını artırarak ülke çapında örgütlendi...

İşgale aldırış etmeyen paralı Osmanlı beyefendilerinin (!) kadınları, Rus kadınlarının saç biçimini moda bildi...

Az sayıda kadın kuaföre tıklım tıklık dolarken, omuzları açık elbiseler bir çırpıda moda oluverdi.

Rus göçmen kadınların İstanbul'a gelmesiyle birlikte plaj modası da başladı. Osmanlı'nın ilk zamanlarında tarihi çınarları ve memba sularıyla ünlü Fülürye (*şimdiki Florya*) semti bir anda deniz banyosu yapan heveslilerle dolup taşmaya başladı. Mandayı ve İngilizlerin 100 yıllık projesini kabul edenlerin keyfine diyecek yoktu...

• • •

Mina babasının ölümünden sonra dört yaşında tanışmıştı Falih Rıfkı ile. Kendisine son derece düşküdü. Ondan başka baba bilmediğinden kendisini çok sevmişti. Falih Rıfkı evlendiği günlerde pek fazla para kazanamadığı için içgüveysi gelmişti. Yanında getirdiği tek şey Mina için aldığı oyuncakları koyduğu sandıktı.

Annesi Şefika ile araları bozulmasın diye epey çaba sarf ediyordu çocuk aklıyla. Falih Rıfkı'ya sürekli, "Hadi beni gezdir!" diye yalvarıyordu.

İstanbul'daki evleri Şişli'de bir apartman dairesiydi. Bazen ikisi bir olup evden kaçıyor, Beyoğlu'ndaki sinemalara ve lokantalara gidiyorlardı.

Günün birinde Taksim'de o dönemlerdeki Majik Sineması'na gittiler. Nibelungenlied üstüne bir film izlediler. Çoğu zaman Falih Rıfkı Mina'yı Şarlo filmlerini götürür ama Mina sinemadan ağlayarak çıkardı. Çoğu zaman da Rejans'a giderlerdi. Rejans'ta balalaykalar söylenirken Falih Rıfkı Beyaz Rus kızlarıyla bakışırdı.

Kulüp Rejans

Mina İstanbul'da yatılı okurken Şefika ile Falih Rıfkı'nın arası Ankara'da iyice açıldı...

İşgal kuvvetleri sadece silahlarıyla gelmemiştî İstanbul'a. Bar, sinema ve tiyatro kültürünü de getirdiler beraberlerinde. Beyaz Ruslarla birlikte Beyoğlu yeni bir görünüm kazandı. Lokanta, konser, bar, kabare ve kumarhane işi kısa sürede Rusların eline geçti. Osmanlı delikanlıları genellikle Rus Yahudileri tarafından işletilen bu yerlerde tanıdı Ruslara özgü gece hayatını ve eğlencesini. Fuhuş, mütareke yılları İstanbul'unu mesken edindi...

Özgürlük ortamının yarattığı feminizm, Osmanlı kadınlarının bazılarını geleneksel değer yargılarından kopardı. Ancak savaşların neden olduğu yoksulluk birçok kadını sefaletle sürükledi; fuhuş giderek yaygınlaştı.

Dönemin meşhur deli doktoru Mazhar Osman, çöken başkenti şu satırlarla ifade edecekti:

"Umumi Harp oldu bitti, Umumi Harp'te içenler, parası bol bir takım türediler, soysuzlardı. Mısır ekmeği yemekten, şeker hasreti çekmekten insanın çoğu içkinin tadını bile unutmıştu. Lakin mütareke oldu, düşman orduları çekirge gibi İstanbul sokaklarında yayıldı, otomobil içinde sarhoş Amerikan bahriyelileri kucaklarında zilzurna sarhoş Rum dilberleri Beyoğlu'nun büyük caddelerinde resmi geçit yapıyorlardı, barlarda İngiliz neferleri viski

ile zilzurna sarhoş olduktan sonra rast gelene saldırıyorlardı. Hele Fransızların koloni askerleri yapmadıklarını bırakmıyordu. Rum ve Ermeni kahpelerinin aşklarıyla coşkun ve galibiyet neşesiyle taşkın bu medeniyet ordusuna Bolşeviklerden kaçan çar enkazı da ilave edildi. Bizans ömründe görmediği sefahat hayatını sürüyordu. Lokanta ve barlarda hizmet eden birbirinden güzel Rus prensesleri, kontesleri bu sarhoş alayını büsbütün çıldırtmıştı. İçki bu aşkı doyurmuyordu; beyaz toz, kokain, aldı yürüdü. İstanbul'un mahalle kahvelerine kadar sarışın Rus dilberleri beyaz tozla yayıldı. Kokain ile halkın aklı, tombala ile parası çalınıyor, tımarhanelere kokainmanlar, eteromanlar (eter bağımlısı), morfinmanlar doluyordu. İstanbul allahlıktı... Çar ordularına altı yüz sene karşı duran İstanbul, Rus orospularına mağlup olmuştu.”

Mazhar Osman Usman

Eski Saat adlı kitabı çıkmıştı. 1917 yılından 1933 yılına kadar çeşitli gazetelerde çıkan makalelerinden derlediği bir seçmeydi. Önsözüne, “İlk yazım 1910’da çıktı, 1914’e kadar Servet-i Fünun kalıplarında taklit nesir döktüm. Top oynar gibi kelime oynadım. Bir sevdiğim öldüğü zaman, nasıl yazacağımı düşünürdüm. Bütün hırsım, ismimi gazete sayfalarına geçirebilmekten ibaretti. Kafam 1915’te uyandı. Bir iki sene yazımı fikirleştirmeye uğraştım. Ancak 1918’e doğru kendimi bulabildim” diye yazdı.

Bir başka yazısında da, “İlk Türkçülük cereyanı ile beraber Türkçülüğüm, Türkçecilik cereyanı ile de Türkçeciliğim başlamıştır” demişti.

Fazıl Ahmet (Aykaç) Cumhuriyet gazetesinde eleştirel yaklaştı. Falih Rıfkı'nın sınırlarını çizen bir yazı kaleme aldı:

“Gazetecilik dünyası Falih kadar diri ve tûze üslup sahibi arkadaş pek az tanıyor. Bu arkadaşta ne büyük ilham ordularına komutanlık eden sınırsız ve boralı bir deha görülüyor, ne de ilim ve fikir incelikleriyle olağanüstü planlar yapan zekâ erkânı harbi. Ben onu öteden beri atak, zeki ve ateşli bir astsubaya benzetirim. Büyük bir cephe içinde komutasına verilmiş küçük bir kuvvetle düşmana durmadan saldıran atik, becerikli fakat daima körpe ve sinirli bir genç subay, bir zeka mitralyözü. Ufak çapta bir enerji kumbarası.”

Fazıl Ahmet (Aykaç)

Vekil Falih Rıfkı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı

Münih: 30 Teşrinisani (Kasım) 1921

Falih Rıfkı'ya Münih'te bulunan Cemal Paşa'dan bir mektup geldi:

“Aziz Falih Rıfkı Bey;

Bazı mühim mesail için Afganistan'dan Avrupa'ya geldiğim sırada gayet garip bir havadisın İstanbul gazetelerini işgal

etmekte olduğunu görerek son derecelerde müteaccip (şaşırmak) oldum. Enver Paşa ile rüfekasının Batum teşebbüsâtından bahsetmek istiyorum. Enver Paşa ve rüfekaı deyince, bilemem nasıl bir zihniyetle İstanbul gazetelerinden bazıları benim de bu işte müşarık olduğumu tahmin etmiş ve benim resmim de o meyanda neşredilmiş.

Gayet vazih (besbelli) bir lisan ile beyan etmek mecburiyetindeyim ki gerek Batum teşebbüsâtında ve gerek dahil-i memlekette fırkalar tesisi işlerinde benim Enver Paşa ile hiçbir alaka ve münasebetim olmadığı gibi mumaileyhi (ismi daha evvel geçen) bu teşebbüsâtından vazgeçirmek için bir seneyi mütecaviz bir zamandan beri kemal-i ciddiyetle meşgul olmuştayım.

Kâbil'de bulunduğum sıralarda haber aldığım bu işler beni fevkalade müteessir etmiş ve kendisini tarik-i savaba isal için kendisine birçok mektuplar yazmışımıdır. Binaenaleyh Batum teşebbüsâtı ve Anadolu'da fırkalar tesis ve beyannameler neşri vesaire işlerinde benim Enver Paşa rüfekasından olduğum hakkındaki zehabın tamamıyla hakikate mugayir olduğunun gazetenizle neşredilmesini sizden hasseten rica ederim. Vatanın selametine mugayir hiçbir teşebbüste bulunmayacağıma ve Afganistan'daki mesaimin menafi-i âliye-i (yüksek menfaatler) vataniyeye tamamıyla mutabık bulunduğuna Anadolu Büyük Millet Meclisi hükümet-i âliyesinin de kanaat ve itimadı vardır kanaatindeyim.

Bu mektubum aynen gazetenizle neşredilirse millet nazarında bigayri hakkın şüphe tahtında bulunmaktan beni kurtarmış olursunuz efendim. Esbak (Eski) Bahriye Nazırı Ahmet Cemal."

Anadolu'daki örgütlenme hızla yayılıyordu. Mücadelesini yazarak sürdürüyordu. Halka Milli Mücadele'nin anlamını ve nedenini kendi bakış açısı ile anlatmaya çalışıyordu. Yazılarında "Türklük" temasını sıkça vurguluyordu. Milli Mücadele birliğini yaymaya

gayret ediyor; o mücadele azminin Asya'da yeni bir çağı başlattığını düşünüyordu:

“Bir fikir ve bir hak uğruna ilk defa ihtilal eden millet Türk millettirdi. Din ve istila harplerinden başka silahlanmak ve ölmek için sebep tanımayan Asya'da bu ihtilal, yeni bir zamanı müjdelemekteydi.”

Mustafa Kemal Paşa 7 Aralık 1922'de Ankara basını aracılığıyla, Halkçılık prensibine dayanan “Halk Fırkası” adıyla bir siyasi parti kurulacağını açıkladı.

Falih Rıfki, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin kurucuları arasındaydı...

Gazi, kurmayı düşündüğü partiyle (Halk Fırkası) ilgili olarak, halkın nabzını yoklayacak, bu arada toplumda bir deprem etkisi yapacak atılım ve devrimlerle ilgili olarak, aydınlarla görüşecekti.

Kurtuluş Savaşı'nı ve Mustafa Kemal Paşa'yı başından beri kalemleriyle destekleyen, İstanbul'da yayımlanan altı büyük gazetesinin başyazarı da gelişmeler konusunda görüşlerini almak üzere Gazi ile görüşme talebinde bulunmuşlardı.

İşgal altındaki bir kentte tehditlere aldırış etmeden, canını ortaya koyarak yüreklerindeki duyguları kalemlerine aktaran bu gazetecilerin isteğini Gazi kabul etti.

Onlarla 14 Ocak 1923'te çıktığı yurt gezisi sırasında, İzmit'te görüşecekti.*

Adnan Bey'in (Adıvar) başkanlığında, İstanbul'dan toplu olarak yola çıktılar. İzmit halkının Saray diye adlandırdığı binanın alt katındaki geniş salonda toplandılar. Burası Sultan II. Mahmut

* Kafilde *Tevhid-i Efkâr*'ın başyazarı Velit Ebüzziya, *Vakit*'in başyazarı Ahmet Emin (Yalman), *Akşam*'ın başyazarı Falih Rıfki (Atay), *İleri*'nin başyazarı Suphi Nuri (İleri), *İkdam*'ın başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve *Tanin*'in başyazarı İsmail Müştak (Mayakon), *İleri* gazetesinin İzmit muhabiri Hakkı (Kılıçoğlu), Halide Edip ve Kızılay Başkanı Hamit Bey bulunuyordu.

zamanında yapılmış, Sultan Abdülaziz zamanında baştan başa yenilenmiş, zarif bir av köşküydü.

Toplantıda konuşulacakları kaydetmek üzere, TBMM'den dört görevli de salonda bulunuyordu.

Gazi içeri girdi. Annesini kaybetmiş olmanın verdiği üzüntüyü dudaklarındaki tebessümle gizlemeye çalıştı. Tek tek el sıkı; hatırdı.

Bir ara Falih Rifkı Musul ve Kürtler konusuna değindi. Gazi, soruyu yanıtladı:

“Musul, ulusal sınırlarımız içindedir. Bu ulusal sınır deyişini ben bulmuştum. Musul'u da kendi topraklarımız içine alan sınır ulusal sınır demiştım. Gerçekten o zaman Musul'un güneyinde bir ordumuz vardı. Fakat biraz sonra bir İngiliz kumandanı gelmiş ve İhsan Paşa'yı aldatarak orada oturmuş. Musul, bizim için çok önemlidir. Birincisi Musul'da sınırsız servet oluşturan petrol kaynakları vardır. İkincisi onun kadar önemli olan Kürtlük sorunudur. İngilizler, orada bir Kürt hükümeti kurmak istiyorlar. Bunu yaparlarsa, bu düşünce bizim sınırlarımız içindeki Kürtlere de yayılır. Buna engel olmak için sınırı güneyden geçirmek gerekir...”

16 Ocak Salı akşamı saat 21.30'da başlayan toplantı, saat 03.00'te sona ermişti. Gazi, salonda bulunanlara veda ederek ayrılmadan önce, son söz olarak, şunları söyledi:

“Atiye [geleceğe] ait politikamız hakkında görüşmek arzusunu izhar buyurmuş idiniz. Bunu uzun uzadıya şimdi görüşmek mümkün değildir. Başka bir zamana bırakalım.

Yalnız şunları da ifade edeyim: Sulh olmak ihtimali vardır. Olmamak ihtimalini de nazarı dikkatte tutmaktayız. Tedbirlerimiz vardır. Çünkü canımız çok yandı, çok aldatılmışızdır. Hatta bugün bile aldatılmış bir haldeyiz. Mudanya Mukavelesi'nin ahkâmına [hükümlerine] mugayir [karşı] hareketler olduğunu görüyoruz.

Hiç şüphesiz sulh olduktan sonra, çok çalışmak lüzumuna kanıyız. Bunun için zayıyatımızı en az bir zamanda telafi edecek esaslı bir program yapmaya mecburuz. Bu program üzerine fırka [Halk Fırkası] teşekkül edecektir.”

1 Nisan 1923'te TBMM seçimlerin yenilenmesiyle ilgili kanun teklifini oybirliğiyle kabul etti ve yeni seçimlerin yapılmasını kararlaştırdı.

Falih Rıfkı *Akşam* gazetesinde halkın seçimlerde Mustafa Kemal'in seçtiği listeye oy vermesini istedi, İttihat ve Terakki'nin kendisini feshettiğini, Hürriyet ve İtilaf'ın da düşmanla işbirliği içinde olduğunu yazdı.

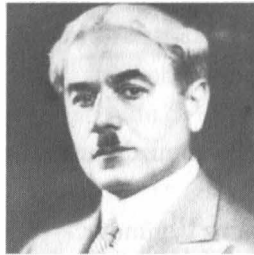
Seçimlerden I. Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları başarıyla çıktı. Atatürk'ün isteği doğrultusunda bu seçimlere I. Grup adayı olarak katılan Falih Rıfkı Bolu'dan milletvekili seçildi. Takvim yapıları 5 Ağustos 1923'ü gösterdiğinde Ankara'ya geldi, bir hafta sonra da mazbatasını aldı...

• • •

Kendisi gibi milletvekili seçilen Yakup Kadri ile birlikte Çankaya'da ev kiraladılar...

9 Eylül günü Cumhuriyet Halk Fırkası kuruldu...

Gazi, Avusturyalı bir gazeteciye röportaj veriyordu. Bir ara ülkenin rejimiyle ilgili konuşurken, "cumhuriyet" kelimesini ağzından kaçırdı. Bunun üzerine meclis hareketlendi, İstanbul'u destekleyenler meclis başkanının odasına doluştu. Gazi dilinin sürçtüğünü söylediye de başta Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey epey laf etti.

Hamdullah Suphi (Tanrıöver)

11 Eylül 1923 günüydü. Divandan sonra reis vekili Sabri (Toprak) Bey ve bir iki arkadaşıyla yemeğe çıktı. Meclisin iç kapısından bahçeye incekleri sırada Gazi'nin hademeye pabuçlarını sildirdiğini görünce durdular. Gazi seslendi:

“Parti toplantısı kaçta?”

Üçte olduğunu söylediler. “Bana birde olduğunu söylediler, onun için erken geldim” dedi. Odasına giderken onları da çağırdı.

Odaya vardıklarında yaveri parti tüzüğünün son şeklini getirdi. Tüzük o gün bütün milletvekilleri tarafından birer birer imzalanacaktı.

Biraz sonra cebinden tüzüğün bir nüshasını çıkardı: Sahife açığına yazdığı Fransızca bir cümleyi okudu. Bu, Fransız Cumhuriyeti'nin “*bir ve gayr-i kabil-i tecezzi*” olduğunu söyleyen cümle idi:

“Dün akşam Fransız İhtilal tarihini gözden geçirdiğim vakit not etmişim” dedi ve sildi...

Yunus Nadi de aralarına katılmıştı. Gazi, “Cumhuriyet ne demektir? Kamusa baktım, ‘*chose publique*’ kelimeleriyle tercüme edilmiştir. Bizde manası ne olmalı?” diye sordu.

Sözü hangi konuya getireceğini biliyordu. Meclis başkanvekili, “Kanun-ı Esasi’de yeni hükümet şeklini açıkça göstermek sırası gelmiştir” diye konuştu. Sözlerini sürdürdü:

“Mesele bugünkü vaziyetin ifade edilmesinden ibarettir.”

Gazi söze girdi:

“Ben projeyi gördüm. Çok eksik yerleri var. Bu hafta kendim uğraşacağım. Sonra bazı arkadaşlarla hususi müzakerede bulunuruz ve fırkaya getiririz” dedi.

Yunus Nadi:

“Bunu en kuvvetli zamanımızda yapmalıyız.”

Kalemini masaya vurdu:

“En kuvvetli zamanımız bugündür.”

Sonra yeni Kanun-ı Esasi’nin kendi niyetine göre ilk maddesini okudu:

“Türkiye, cumhuriyet usulü ile idare olunur bir halk devletidir.”
Haber kulaktan kulağa yayıldı. Meclistekiler meraklanarak çatlıyordu.

Falih Rıfkı sordu:

“Reis-i cumhur olduktan sonra gene Halk Fırkası’nın reisi kalacak mısınız?”

Gülümseyerek: “Aramızda, öyle...” dedi.

Reis-i cumhurluk müddeti üzerine konuşular. Onun fikrinde reis-i cumhur Büyük Millet Meclisi’nin de reisiydi. Dört sene mi, yedi sene mi görevde kalacaktı? Bir vekil “Kayd-ı hayat şartıyla da olabilir” dedi. Sert bir tavırla reddetti.

Bir vekil fesih hakkı meselesini açtı:

“Gerçi şimdiki meclis için düşünülecek bir şey yok. Sizin hükümetleriniz daima ekseriyet bulabilir. Fakat fırkalar çoğalınca hükümeteşlik tehlikeleri de baş gösterebilir, buna ne çare düşünüyorsunuz?”

“Millet Meclisi kendi kendini feshedebilir.”

Sabri Bey, fesih hakkının Meşrutiyet devrinde iki defa kötüye kullanıldığını hatırlatarak, ihtiyatlı olmayı tavsiye etti: “Bir arkadaş: ‘Acaba fesih hakkı şartlarını son derece kayıtlamak, mesela, reis-i cumhur ve hükümetin, bu hakkı ancak fırkalar arasındaki nispetşizlik anarşisine vardığı zaman kullanması daha doğru değil midir?’ dedi.”

Gazi:

“Millete müracaat eder, referandum yaparız” cevabını verdi.

13 Ekim 1923 günü İsmet Paşa ve dört arkadaş Ankara’nın başkent olması için Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne yasa önerisi verdi. Öneri mecliste oylandı, kabul edildi. Böylece Ankara yeni Türkiye Devleti’nin başkenti oldu.

• • •

29 Ekim 1923 Pazartesi günü Halk Fırkası grubu, grup idare heyeti başkanı Ali Fethi Bey’in (Okyar) başkanlığında saat onda

toplandı, yeni kabine üzerinde gene çetin tartışmalar başladı. İdare heyeti, bir adaylar listesi hazırlamıştı. Listede İktisat Vekilliği'ne aday gösterilen Celal Bey (Bayar) söz aldı, "Bu listede görülenler, çekilenlerden daha kuvvetli değildir, mecliste ben kendimi İktisat Vekilliği'ne layık görmüyorum" dedi. Öğleden sonra tartışmalar çok sertleşmişti. Sonra Kemalettin Sami Paşa'nın verdiği karar, oya konmuştu. Bu takrire göre "Umumi Reis Mustafa Kemal Paşa buhrana çare bulması için davet edilmeli" idi. Mustafa Kemal Çankaya'da bu kararı bekliyordu. O gün de dişi sancıyordu. Toplantı salonuna girince hemen kürsüye çıktı:

"Bana bir saat müsaade ediniz. Bulacağım hal tarzını arz edirim" dedi.

Küçük reis odasına çekilerek orada Meclis arkadaşları ile son görüşmelerini yaptı. Ve yeniden toplantı salonuna gelerek, kuru ve kısa bir nutuktan sonra, hep bildiğimiz tavrını reise uzattı.

Muhallifler, "Devlet şekli meselesini bırakalım, önce hükümet işini halledelim veya biz Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu tadil edebilir miyiz?" gibi geciktirici tedbirler üzerinde tartışma açılmasına çalıştılar.

Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey: "Doğan çocuğun adını koymaktan başka ne yapıyoruz?" dedi.

Abdurrahman Şeref Bey

Fırka toplantısındaki görüşmeler hayli uzun sürdü. Akşama doğru, grup toplantısı, Meclis toplantısına çevrilerek, İkinci Millet

Meclisî'nin milletvekilleri saat sekiz buçukta Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki tadilleri kabul ettiler ve Mustafa Kemal'i Türkiye'nin ilk cumhur reisi seçtiler.

O gece birkaç arkadaş belediye bahçesindeki gazinoya gittiler ve geç vakitlere kadar şenlik yaptılar...

Aynı gece Trabzon mevki komutanı Kâzım Paşa (Orbay) top atarak Cumhuriyet ilanını kutlamak emrini almış ve yerine getirmişti. Trabzon'da bulunan Kâzım Karabekir:

"Nedir bu toplar?" diye sordu. Kâzım Paşa, Cumhuriyet'in ilan edildiği cevabını verince:

"Neden bana sormadınız?" dedi.

"Sorsaydım top atmamaklığımı mı emredecektiniz?"

"Hayır ama... Biz bunu konuşmamıştık!" dedi.

*Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı
Gazi Mustafa Kemal*

"Dilaver Suyu..."Yoksun Ankara Günleri

Cumhuriyetin kurulmasının üzerinden iki yıl ne de çabuk geçmişti...

Gözüne uyku girmiyordu. Şefika ile Mina mısırl mısırl uyurken bir salona, bir mutfağa yürüyüp bedenini yormaya, zihnini

yavaşlatmaya çabalıyordu. Ama muvaffak olamadı, bir kadeh daha rakı koyarak yudumlamaya başladı. Sabah olmak bilmiyordu...

• • •

İstanbul-Ankara arasında mekik dokuyordu. Gazi'ye yakın olanlara "Dalkavuklar" denilmeye başlanmıştı. Ortak olduğu *Akşam* gazetesinden ayrılmış, *Hâkimiyet-i Milliye*'ye geçmek zorunda kalmıştı. Gazetenin tirajı yaklaşık üç bindi...

Kısa zamanda içki ve uyuşturucu madde alışkanlığı bir salgın halini almaya başlamıştı.*

Ankara'da hayat çok sıkıcıydı...

Dilaver adında, Rumelili bir polis müdürü vardı. İçki yasağı kanunu işliyordu. Ama buna rağmen Dilaver Bey vekillerle iyi geçiniyor, içki yasağı olmasına rağmen kendi yaptığı rakıyı onlarla paylaşıyordu. Rakının adı vekiller arasında "*Dilaver suyu*" olarak anılıyordu.

Yasağın uygulanmasını isteyen bazı vekiller konuyu meclise taşıdı, "Medreseleri kapıyorsunuz, meyhaneleri açıyorsunuz" diye haykırıyorlardı...

• • •

Yeşilay Derneği'nin bir toplantısı yapılıyordu. Konferans veren kişi sordu:

"Sevgili dinleyicilerim, bir eşeğin önüne bir kova su, bir kova rakı koysanız hangisini içer?"

Hemen biri cevap verdi:

"Tabii suyu..."

* Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Bey ve arkadaşları. Şeyhül-İslam Haydarizade İbrahim Efendi'nin teşvik ve himayesinde halkı ve gençliği uyarmak ve bu yolda mücadele etmek için 5 Mart 1920 tarihinde merkezi İstanbul'da olmak üzere "Hilâl-i Ahdar" adlı cemiyetin temellerini attı. Daha sonraları cemiyet "Yeşil Hilal" ardından "Yeşilay" adını aldı.

“Neden?”

Bir keyif ehli de oradaydı. İkinci cevabı o verdi:

“Eşekliğinden!”

Hikâye Gazi'ye de anlatılmıştı. Çok beğendi. Akşam olduğunda çiftlikte, eski küçük köşkün önünde oturuyorlardı. Uzakça duran bir çocuk onları izliyordu. Gazi:

“Gel çocuğum buraya...” dedi.

Çocuk sofraya yanaştı. Gazi sordu:

“Bir eşiğin önüne bir kova su, bir kova da rakı koysalar hangisini içer?”

Çocuk önlerindeki kadehlere bakarak:

“Rakıyı efendim” dedi.

Gazi gülmeye başladı ve “Aman, neden olduğunu sormayalım” dedi.

• • •

Ankaralılar İstanbul'dan gelenlerden pek hoşlanmıyordu. Milletvekillerinden çoğu poturlu cüppeliydi. Kravat takanlar –en çok da Falih Rıfkı gibi edebiyatçı olanlar– yadırganıyordu.

Yadırgananlar çareyi Eskişehir'e kaçıp gitmekte bulurdu. Zira orada rahat davranabiliyorlar, rahatça o kentte alkol tüketebiliyorlardı. Üstelik Eskişehir İstanbul'a da yakındı.

Gazi Ankara için, tüm uyarılara rağmen, “Buraya gelmişiz, burada oturmuşuz, burada kalacağız” diyordu.

Mardin milletvekili Yakup Kadri ile birlikte aynı evde kalıyorlardı. Yaşadıkları ev küçüktü, iptidai şartlar altında yaşıyorlardı. Yemek ve yazmak için bir masa yaptırmışlardı. Ama masanın dört ayağı birbirinden farklı uzunluktaydı. Zaman zaman sohbetlerinin konusu masanın nasıl düz durabileceği olurdu.

Gazi'nin yaşadığı Çankaya'daki köşk daha önce bir İngiliz yapagı tüccarınındı. Köşkten merkeze giden yola yol demek bin şahit isterdi. Kent alabildiğine uzanan bir bozkırın ortasındaydı...

Elektrik yoktu. Lüks lambaları kullanılırdı. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, “*Elektrikli odalar kiralıktır!*” ilanını gören paralı olanlar hemen koşup kiralamaya çalışıyordu.

Ankara Belediye Reisi:

“Tozdan ne zaman kurtulacağız?” sorusuna:

“Bunlar ne biçim adamlar, hem yol isterler, hem toz istemezler...” diyordu.

• • •

Ruşen Eşref’in evine ziyarete gitmişlerdi. Ev anayolun dere aşırısı sırtında idi.

Birden kar bastırdı, yollar kapandı, etraflarını kurtlar sardı, iki gün dışarı çıkamadılar.

Eşek, yerli halkın başlıca nakil vasıtasıydı. Sokaklarda sık sık, “Eşek bulan... Eşek bulan...” diye bağırarlara rastlanıyordu...

Dairelerde, ancak aç kaldıkları için İstanbul’u bırakıp gelen memurlar vardı. Bir siyasi hırsları ve heyecanları da olmadığından bu kişiler tamamen karamsar kişilerdi. Beş on memurun tek bir kerpiç odaya sığındığına çokça rastlanıyordu. O memurlardan biri olan Gazi’nin en yakın arkadaşlarından Nuri (Conker) Bey’e rastladı.

Nuri Conker, gece yarısından sonra Çankaya Köşkü’nden çıkarak eski mahallelerden birindeki evinin kapısında otomobilden iniyordu. Cebinden asma demirli büyük kapı kilidinin anahtarını çıkardığı sırada bir de baktı ki ayda bir tuhafılık var. Tam ortasından bölünmüş gibi bir şey, şaşıp seyrettiği sırada, o saate kadar kim bilir nerede hangi arkadaşı ile içip sallana sallana evine dönen bir memurun geldiğini gördü.

“Birader efendi” diye çağırdı.

“Buyurunuz.”

“Hadise-i cevviyeyi (*gök olayı*) görüyor musunuz?”

Adamcağız başını bile kaldırmayarak:

“Bırak Allah'ını seversen, benim burnumun ucunu göreceksin ha-
lim yok” cevabını verdi.

Nuri (Conker)

Ankara'nın Bağları, Yolları, İptidai Yaşamı

Ankara'nın başkent olmasından kısa bir süre sonra Mr. Clayton-Kenedy adındaki Amerikalı bir şirket Caster Projesi adında ilginç bir imar projesi teklif etti. Projeye göre Ankara, her biri kırk katlı, geniş iki apartmandan ibaretti. Resmi devlet binalarının hepsi apartmanlardan birine yerleşecekti. İkinci apartmanda yerli ve yabancı, Ankara'nın bütün nüfusu iskân edilecekti. Apartmanda asansör ve ışık da bulunacaktı. Ankara Washington'a benzetilecekti. Ancak proje uygun bulunmadı.

• • •

Falih Rıfki, savaşın kazanılmasından sonra Ankara'nın modern bir başkent olması için en çok çaba harcayan gazeteci, aynı zamanda en çok çaba harcayan milletvekillerinden olmuştu. Ama Ankara'da yaşam keyif vermiyordu. Akşam oldu mu herkes evine gitmek için can atıyordu. Vaktin geçmesi için birçok kişi içki içerek zaman öldürüyordu. Sıkılan sadece vatandaşlar değildi. Gazi de arada bir sıkılır çareyi arkadaşlarına gitmekte bulurdu...

Falîh Rıfkı o akşam Lazistan Milletvekili Rauf'un evindeydi. Küçük bir odada, ikide bir pompalanan lüks lambası altında ve kızması ile soğuması bir olan sac sobanın karşısında, masa etrafına toplanmış oturuyorlardı. Hizmetçiler koşup:

"Paşa hazretleri geliyor" diye haber verdi.

Rauf Bey odaya sığılmayacaklarını anladığından:

"Çabuk sobayı öteki odaya götürün!" dedi.

Sac soba, gaz sandıkları üstüne konmuştu. Borusu dosdoğru duvar deliğine giriyordu. İki hizmetçi sandıklar ile sobayı, bir mangal taşıyormuş gibi, öteki odaya geçirdiler. Mustafa Kemal Paşa da, dar, karışık ve karanlık merdivenlerden henüz çıkmıştı.

Sonra içi raflanmış yük açıldı. Hiçbir bardak ve kadeh yanındaki benzemiyordu. Birkaç kişi de beraber geldiğinden yine birbirlerine benzemeyen ayrı biçimde ve renkte, kahve fincanları çıkarılmıştı.

• • •

Çankaya Caddesi'nde ilk elçilik binasını yaptıran Sovyetler oldu. Elçi Suriç sık sık kalabalık davet yapar, bol votka ve havyar ikram ederdi. Cemiyet hayatına henüz alışan milletvekillerinin bu ikramlara fazla kapılıp merdivenlerden düşerek inmelerinden utanır olmuşlardı.

Durum Gazi'ye anlatıldı. "*Milletvekillerimize Rus Elçiliği davetlerinde az içmeleri söylenilse iyi olur*" dedi. O ara orada bulunan Nuri Bey (Conker) "Bu düşmeler sarhoşluktan değildir" diye söze girdi. Falîh Rıfkı, "Ya nedendir?" diye sordu.

"Bu bir raht irtifai (*eyer yüksekliği*) meselesidir" dedi. "Biz dar basamaklı merdivenlere alışmışız. Biraz dalınca sefaretin geniş ve yüksek basamaklarında muvazenemizi kaybediyoruz."

• • •

Evlendiklerinin üzerinden üç yıl geçmişti. Bir oğulları dünyaya geldi. Adını Halil koydular. Mina'ya bir kardeş geldi...

Şefika Hanım akşamları korkar olmuştı. Kurtların Yenişehir Caddesi'ne kadar inip, şehreminin Avrupa'dan getirttiği bronzdan kopya kız heykellerini dişledikleri bir kış gecesi idi. Başvekil İsmet Paşa yeni evinde elçilere bir davet veriyordu. Gece kar o kadar yağmıştı ki otomobiller kara saplanmıştı.

İngiliz Büyükelçisi George Clarck yanında müsteşarı ile beraber davetten çıkınca, birkaç yüz metre uzaklıktaki evine yürüyerek dönmekten başka çare olmadığını anladı. Bir ara gülmeye başladı:

"Kurtların bizi parçalaması bir şey değil... Fakat kurtların parçaladığı insanlardan ilk defa olarak kar üstünde frak ve silindir artıkları kalacak..." diye içinden geçirdi...

Türk Olmayanlar da Türk Olabilir (mi)?

Cumhuriyet'in eğitim alanındaki ilk hedefi, okuryazar oranını artırmaktı. Bunu sağlamak amacıyla 10 Nisan 1924'te kabul edilen Anayasa'nın 87. maddesinde *"İptidai tahsil bütün Türkler için mecburi ve devlet mekteplerinde parasızdır"* denerek zorunlu eğitim benimsendi.

Falih Rıfki, yazılarında 3 Mart 1924 günü çıkarılan Tevhit-i Tedrisat Kanunu'na rağmen, yeterli sonuçlar alınamadığına işaret ederek hükümetten bir an önce Tevhit-i Tedrisat'ın getirdiği yeni koşullara göre, gerekli kanunlar çıkarmasını istedi. Bu yapılmadığı takdirde Tanzimat ve Islahat reformlarından öteye gidilemeyeceğine, alınan kararların uygulamaya dökülemeyeceğine dikkati çekiyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen ve bundan dolayı 1924 Anayasası diye adlandırılan metin, gerek içeriği gerek uygulaması bakımından Türk demokrasi tarihinde ilginç ve özel bir yer almıştı.

Anayasa hazırlık sürecinde Meclis'te ve basında yapılan milliyetçilik ve yabancı unsurların kanuni statüsü tartışmaya açılmıştı. Falih Rıfkı da bu tartışmalara katıldı. Anayasa yapılırken *"Avrupa bir yana, Peru gibi Güney Amerika devletlerin milliyetçiliğini"* örnek gösterenleri eleştirdi. Kanunlar yapılırken *"milliyetçiliğin ve milli bünyenin esas alınmasını"* istedi.

"Türkiye'nin asıl sahiplerinin Türk milleti" olduğunu vurguladı. Irk, din ve mezhep birliğinin milleti oluşturamayacağını, *"dili başka, âdetleri ve terbiyesi başka, binaenaleyh amaçları başka olanların hâkim millet arasındaki bağlarının gevşek kalacağını"* savundu.

"Gayrimüslimlerin haklarını savunduklarını" iddia edenleri de şiddetle eleştirdi. *"Anayasa'nın, Türkiye'de doğan, büyüyen ve ikamet eden herkese Türk vatandaşlığının imtiyazlarını bahşetmiş olmasını"* doğal karşılamakla birlikte, *"Türk vatandaşlığı haklarını tamamıyla kullanmak isteyen yabancıların, Türklüğü kabul etmeleri gerektiğini"* savundu. Türkçe konuşmalarını, Türkçe okumalarını, *"din ve mezhep müstesna olmak üzere"* kendilerini Türk'ten ayıran farklarını ortadan kaldırmalarını gerekli gördü. Ona göre Cumhuriyet'in milliyet ilkeleri gerçek anlamda *"Türk olmayanların da Türk olabileceklerinden"* ibaretti.

İmparatorlukta *"Rum'un isminin Rum, Ermeni'nin isminin Ermeni, Arnavut'un isminin Arnavut, Arap'ın isminin Arap olduğuna, yalnız Türk'ün isminin Osmanlı olduğuna"* dikkati çeken Falih Rıfkı, Türk gibi düşünmeyen, Türk gibi konuşmayan, Türk gibi hissetmeyen, Türk hukukuna tabi olamayacağını ısrarla vurguladı.

"İsmi Türkçeleştir, Türkçe konuş, Türkçe dua et, mekteplerini Türkleştir, çocuklarını memleket mekteplerine gönder, memleket işlerine karış, Türklerle haşır neşir ol, cemaat ruhunu kökünden sök, milli iktisat davasında vazifeni yap."

İş Bankası'nı politika yapanlar kurmuştu. Öyle olunca da tartışmalar, dedikodular aldı başını gitti. Aferizm (çıkarcılık) baş göstermişti.

Bankanın başındaki yöneticilerin dürüst olduğuna inanıyordu. Fakat bankayı yürütebilmek, tutabilmek ve işletebilmek, uzun müddet devlet otoritesini kullanmaya bağlı kalmıştır. Kolay kazanç elde etmeye çalışanlar, yerli yabancı, Ankara'da nüfuz tüccarlarını bulmakta ve onlar vasıtası ile bankayı kendi teşebbüsleri içine sürüklemekte idi. Birkaç defa bankayı pek ağır ziyanlardan kurtarmak için, onu çıkmaz işlere sokmuş olanları kazandırarak kurtarmak lazım gelmişti. Falih Rıfkı'ya göre devletin yapacağını banka yapmalıydı. Şüphesiz arada bankanın yabancı iş ve yerli nüfuz komisyoncuları asıl hisseyi paylaşacaklardı.

• • •

Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki odasında oturuyordu. Başyazarlardan ve banka idare meclisi reisi Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) Bey yanındaki odada çalışırdı. Aralarında kapı yoktu. Beraber konuşurken İstanbullu bir sigorta müdürü geldi ve neşeli halleriyle Mahmut Bey'in masasının üzerine üç zarf bıraktı:

"Bu zat-i âlinizin. Bu, beyefendinin, bu da beyefendinin" dedi. Zarflar hisse senedi doluydu..."

Mahmut Bey'in odasına geçti; sohbete koyuldular. Konu ulusal ekonominin amaçlarıydı:

"Hedef, Türk milletinin iktisadi kalkınmasını sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için ekonomik gelişme Türk teşebbüsüne dayanacaktır. Fakat iktisat kanunları dışına çıkılarak Türk müteşebbisleri arasında ayırım gözetilmeyecektir. Milyoner Türkler yetiştirilecektir.

Fakat yetişen milyonerlere gıpta ile bakılmakla beraber kıskançlık olmayacaktır. Bu kazançta kimsenin payı olmayacaktır. Çünkü

* Bahsedilen sigorta müdürü, elde ettiği başarıdan sonra, servetini toplayarak Fransa'ya gitti. Cote d'Azur'a yerleşti.

bu kişiler eski usul kapitülasyonlarıyla veya inhisarcılıkla zengin olmayacaktır. Hristiyan veya Türk, ecnebi veya yerli hangi sermaye ile taahhüde girilirse bu taahhüde sadık kalınacaktır. Memlekete gelen hiçbir sermaye ürkmeyecektir. Kendi paramızla memleketi kurtaramayız; onun için bize yardım eden sermayeyi seveceğiz. Ona karşı taahhütte bulunduğumuz zaman samimi olacağız. Yabancı sermayeye karşı avam feribane mantıklara uyarak tecavüzde bulunan olursa karşısında cumhuriyet kuvvetlerini bulacaktır. Eski çeşit boykotu aklımıza bile getirmeyeceğiz. Namuskârene kazanç ve namuskârene sermaye fikri hâkim olacaktır. Hükümet Türk teşebbüsünü himaye edecek fakat hiçbir zaman devletin kanunlarından istifade etmek hakkını verdiğimiz ecnebi veya Hristiyan teşebbüslerine karşı hiç kimse tecavüz edemeyecek, cizye almayı aklına bile getiremeyecektir.”

Kürt İsyanı Günleri

Kürt isyancıların, Şeyh Sait İsyanı öncesinde halka dağıttıkları bildirilerden birinde aynen şunlar yazılıydı:

“Halife sizi bekliyor! Halifesiz Müslümanlık olmaz! Hiçbir halife memleketten çıkartılamaz. Şeriatımız dindir, şeriat isteyiniz. Şimdiki hükümet durmadan dinsizlik yapmaktadır! Kadınlar çıplaktır! Mekteplerde dinsizlik ilerliyor!”

Şeyh Sait, Elazığ'ın Palu kazasından Nakşibendi tarikatının önderlerinden. Yaşadığı yerde koyunlarına otlat bulamayınca Erzurum'un Hınıs kazasına göç etti. Dini istismar etti, çevresinde yandaş topladı. Sık sık Suriye ile ticaret yaptı, oradaki feodal düzeni iyi kullandı, özellikle Kürtler üzerinde oldukça etkili oldu.

Cumhuriyetin ilanından bir süre önce dağılmış olan Kürt Teali İslam Cemiyeti ileri gelenlerinden, Seyit Abdülkadir, Ceyranlı,

Hüsman, Halit, Hacı Musa ve eski mebuslardan Yusuf Ziya ve ailelerinin katıldığı gizli bir komite kurarak, Kürdistan bağımsızlığı için çalışmalarını sürdürdü. Yusuf Ziya'nın aracılığı ile Hınıs'ta oturan Şeyh Sait ve ailesi de örgüte katıldı.

Bu gelişmeleri yakından izleyen İngiltere, elçiliğinin çeşitli kaynaklarından edindiği bilgileri, düzenli olarak elde ediyordu.

Bölgede bir ayaklanma çıkartmak ve bu yolda Musul konusundaki isteklerini Türkiye'ye kabul ettirmek amacıyla olan İngilizler, Nesturileri kışkırtarak bir ayaklanma çıkmasını hazırladı.

Kürt İstiklal Komitesi üyelerinden ve eski mebuslardan Yusuf Ziya, Musa ve Cibranlı Halit Beyler ve bazı arkadaşları Nesturi ayaklanması dolayısıyla tutuklanmış ve mahkûm olmuşlardı. Bu arada Şeyh Sait'in tanıklığına gerek duyularak Bitlis Harp Divanı'na çağırılmıştı. Bu durum Şeyh Sait'i kuşkulandırdığından; yaşlı ve hasta olduğunu ileri sürerek, ifadesinin bulunduğu yerde alınmasını istedi. Harp Divanı bu isteği kabul etti. İfadesi Hınıs'ta alındı. Kuşku içinde olan Şeyh Sait, oğlunu İstanbul'a yolladı. Bir yandan Bitlis Harp Divanı'nın, kendisi hakkında görüşlerini adamları aracılığıyla araştırırken; diğer yandan Diyarbakır, Çapakçur, Ergani ve Genç dolaylarında bir ay kadar dolaştıktan sonra, 13 Şubat 1925'te Piran köyüne gelerek kardeşinin evine yerleşti.

Şeyh Sait

Şeyh Sait İngiliz destekli bir isyan hazırlığına girişti. Cibranlı Halit ve adamları da hükümete haber verilmesini engelliyorlardı. Durumu

Atatürk'e ilk kez duyuranlar Varto'da oturan Hornek aşireti oldu. Deprem sebebiyle Erzurum'a gelen Atatürk'e bilgi verildi. O da Cibranlı Halit'in yakalanması için ilgilileri uyardı. Erzurum'a gelmiş olan Yusuf Ziya tutuklandı ve Bitlis Harp Divanı'na yollandı. Suçunu kabul etti ve Cibranlı Halit, Hasananlı Halit, Şeyh Sait ve Hacı Musa'nın adını açıkladı. Hacı Musa hemen tutuklandı. Fakat aşiretlerinin ayaklanmaması için Hacı Musa ve bazı tutuklular serbest bırakıldı.

Bu arada Şeyh'in oğlu da İstanbul ve Suriye'de çeşitli kişilerle görüşmüştü. Eğer bir ayaklanma çıkarsa Cemiyet-i Akvam'a haber vereceklerini ve asker bulunmadığı için aşiretlerin yöreyi kolayca ele geçirebileceklerini söyledi. Bundan sonra dini bir ayaklanma fetvası hazırlandı. Cumhuriyet'in ve Mustafa Kemal'in dinsizliği, din kurallarına aykırı davrandıkları ileri sürüldükten sonra, mal ve canlarının helal olduğu belirtiliyordu.

Yörede, ayaklanma hazırlıkları ve propaganda için dolaşarak kardeşinin Piran'daki evine yerleşmiş olan Şeyh Sait burada, jandarmanın beş suçluyu yakalayıp götürmek istemesi yüzünden çıkan silahlı çatışma üzerine, planlarından önce ayaklanmak zorunda kaldı.

Palu'da ayaklanmaya başlayan Şeyh Sait önce Tunceli'de Darahini'ye saldırdı; şehri yağmaladı, Ziraat Bankası'na el koydu.

Ayaklanma ile ilgili ilk bilgiler 16 Şubat 1925'te gazetelerde yer aldı. Ayaklanma, küçük bir eşkıya olayı olarak gösterildiğinden ve suçluların yakında yakalanacakları ileri sürüldüğünden, kamuoyunda etkisi olmadı. Bakanlar Kurulu toplantısında İçişleri Bakanı Recep Bey, Piran olayı hakkında bilgi verdi ve bölgedeki güvenlik kuvvetleri ve uçaklarla olayın bastırılacağını belirtti. Olayda İngiliz etkisi olduğu görüşü ileri sürüldü. İngiliz etkisinin bulunduğu ve ayaklanmanın bastırılmasında uçakların da kullanılacağını açıklanması, olayın basit olmadığını gösteriyordu.

Olayı yakından izleyen Mustafa Kemal, Heybeliada'da dinlenmekte olan İsmet Bey'i, hemen Ankara'ya çağırdı. 21 Şubat'ta Ankara'ya varan İsmet Paşa, istasyonda Gazi ve bazı bakanlarca karşılandı, hemen Köşke gidildi.

Hükümet programında iki husus göze çarpıyordu. Bunlar seferberlik ilan etmek ve Tahriri Sükûn Kanunu çıkarmak. Bu kanunu işletebilmek için iki İstiklal Mahkemesi kurulacaktı. Biri şarkta çalışacak, birinin merkezi Ankara'da olacaktı.

Tahriri Sükûn Kanunu iki maddeden oluşuyordu:

1. Hükümet lüzum gördüğü takdirde suçluları İstiklal Mahkemesi'ne verebilecek.
2. İstiklal Mahkemesi davaları kendi kanunları ile süratle yürütecek.

Asiler, Çapakçur, Muş ve Diyarbakır olmak üzere üç kola ayrıldı. Şeyh Sait Diyarbakır'ı alacaktı.

Mart ayına girilmişti. Köşk hareketliydi. Hareketliliğin nedeni oynanan birç partisiydi. Mustafa Kemal, İsmet Bey, Fethi Bey, Falih Rıfkı ayrı ayrı masalarda oyuncuydu. Bir ara yaver, Gazi'ye Şeyh Sait İsyanı'na ait şifreli bir telgraf getirdi. Gelen, bir son durum raporuydu.

Gazi telgrafı okudu, dudaklarını büzdü, telgrafı tekrar yavere vererek, "Al bunu Fethi'ye götür" dedi. Falih Rıfkı ve masadaki diğer oyunculara da dönerek, "Çocuklar dikkat ediniz" diye işaret etti.

Telgrafı alan Fethi Bey rahatsız edilmesinden sıkılmış görünecek, bir an oyunu bırakıp yavere:

"Ne var?" diye sordu.

Yaver raporu verince de şöyle bir göz attı, "Sonra bakarız..." diyerek iade etti.

Gazi yaveri çağırdı, yine yavaş sesle:

"İsmet'e götür..." dedi.

İsmet Bey oyunu bıraktı, masadan kalktı, sigara yakarak düşünceli bir biçimde telgrafı uzun uzun okuyup tekrar yavere iade etti.

Gazi, masada bulunanlara, "İşte farklar!" diye fısıldadı.

• • •

2 Mart 1925 günüydü...

Fethi Bey Halk Partisi Meclis Grubu'nda bir konuşma yaptı, "Anlıyorum ki arkadaşlarım isyana karşı hükümetimin almış bulunduğu tedbirleri yeter görmeyerek daha geniş, daha şedit tedbirler alınmasını istiyorlar. Ben hadisenin lüzum gösterdiği tedbirleri ve bu tedbirler isyanı bastırmak için kâfidir kanaatinde bulunuyorum. Daha şedit tedbirlerle elimi kana sürmek istemiyorum. Ve sizlerin şahsında itimatlarımızı kaybetmiş olduğum kanaatiyle Başvekâlet'ten çekiliyorum..." dedi ve ertesi gün istifa etti.

10 Mart'ta Diyarbakır çevresi asilerden temizlendi, 14 Mart'ta Şeyh Sait'in oğullarından birinin Varto'da yapılan çatışmada öldüğü bildirildi, 16 Mart'ta seferber edilen subaylara ve askere ikişer maaş avans ödenmesi kanunu ve 23 Mart'ta da, sıkıyönetimin bir ay uzatılması kabul edildi.

Harekât sonunda, ayaklanma nisan ayı ortasında tamamı ile bastırıldı ve Şeyh Sait ele geçti. Bu durum, hükümetin 15 Nisan tarihli resmi bildirgesi ile açıklandı.

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra ilk iş olarak merkezi Diyarbakır'da olmak üzere bir genel müfettişlik kuruldu."

...

* Şeyh Sait, 7 Mart'ta dört yönden Diyarbakır'a saldırırken Başbakan Fethi Bey görevini İsmet Bey'e bırakmıştı... Kuzey cephesinde surlar dışında yapılan savunmayla asiler püskürtüldü. Güney cephesinde ise içeriden de yardım gören asiler şehre girdi. Fakat General Mürsel'in asiler üzerine süvari kuvvetleri yollaması sonucu, baskına uğrayan asiler 8 Mart'ta ilk kez yenilerek kaçtılar. 9 Mart'ta Diyarbakır'a gelen bazı İngiliz silah fabrikaları katalogları ve mektupların üzerinde "Kürdistan Kraliyeti Harbiye Bakanlığı" yazısının bulunması, Diyarbakır'ın Şeyh Sait'in eline geçmesinin en önemli adım olduğunu gösteriyor ve İngiltere'nin olayı desteklediği kanısını kuvvetlendiriyordu.

** Şeyh Sait yakalandıktan sonra yandaşları ile birlikte İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi'ne verildi. İstiklal Mahkemesi asilerin idamına karar verdi ve bu bir gün sonra gerçekleşti. Yöredeki içsavaşın yol açtığı ölü sayısı ve tahribat silahlı çatışmaların kaçınılmaz sonucuydu. 206 köy ortadan kalktı, 8 bin 758 ev yandı. 20 bine yakın kişinin öldüğü ve bu ayaklanmanın o zamanki para ile 20 milyon pound olduğu ileri sürüldü.

Sabah soğuğu içeri girmişti. İçi titredi. Bedenini sıcak bir üşüme kapladı. Silkinip kendine geldi. İçi titredi düşündüklerinden kurtulurken. Soğuk ter bastı, “Vay! Vay! Ne kadar da kötü günler yaşamışız meğer? Oysa Çanakkale’de de, Yemende de biz tüm halk olarak savaşmamış mıydık?” diye geçirdi içinden. Ve tükenen yoluk kadehini tekrar doldurup hepsini boğazına bocaladı. Kuşların tek tük cıvıltısı odaya girmeye başlamıştı.

“Bizim halkımız şapka giyene gâvur der!”

Bir türlü anlaşılamamışlardı. Gazi, 5 Ağustos 1925’te Latife Hanım’dan ayrıldı. Kederli günleri o günden sonra daha da arttı. Dertleşecek, üzüntüsünü yok edecek, dostlarına; özellikle de çocukluk arkadaşlarına –Fuat Bulca, Salih Bozok ve Nuri Conker’e– çok ihtiyacı vardı...

Gazi Mustafa Kemal boşandığı eşi Latife Hanım’la

Günlerden 1925 yılının Ağustos ayının 22. günüydü.

Sofrada konuşulan konunun ana teması “Başlık”tı.

“İstanbul’da başı kaşınan alafrangalardan birkaçı şapka giyerler. Tabii halk arasından bunlara tecavüz etmeye (rahatsız etmeye)

kalkışanlar olur. Polis de her vatandaşın dilediği başlığı kullanmakta serbest olduğunu söyleyerek tecavüz edenleri karakola götürür.”

“Orduda *Enveriye*’yi biraz daha katılaştırırız. Nihayet devlet memurlarına sıra gelir. Böylece şapka umumileşip gider.”

Konuşmalar arasında Gazi Avrupa’da bulunmuş arkadaşlarından şapkanın kullanımına dair bilgi aldı, talim yaptı.

Sofrada İsmet Bey (İnönü), Şükrü Bey (Kaya), Ruşen Eşref ve Falih Rıfkı vardı.

Gazi, Nuri (Conker) Bey’i, Rize Milletvekili Fuat (Bulca) Bey’i yanına çağırttı. Genel sekretere, “Sen de kal” dedi. Kahveler geldi.

Kahveler içilirken Kastamonu ve İnebolu’ya gideceklerini söyledi. Tevfik, Nuri ve Fuat Beylere, “Dördümüzün elinde şapka bulunacak...” dedi. “Yol boyunca başımız açık olacak. Sonra...”

Nuri Conker patladı:

“Sen durup dururken itibarını tehlikeye atıyorsun. Oysa halk sana masal kahramanı gibi davranıyor. Yapma lütfen!”

“İcat çıkarma diyorsun yine?”

“Evet!”

“Halkın beni anlayacağına güveniyorum. İlk amacım, dünyada ilkelliğin, geriliğin timsali olarak görülüp aşağılanan festen vazgeçmelerini başarmak. İkincisi ise fes yerine şapka, kasket gibi çağdaş bir başlık giymelerini sağlamak ya da açık başlı olsunlar.”

Nuri Conker ayağa kalktı:

“Bizim halkımız şapka giyene gâvur der.”

“Evet, zavallılara öyle öğretilmiş de ondan.”

Fuat Bulca söze karıştı:

“Yobazların halkı kışkırtmalarından korkarım.”

Gazi de ayağa kalktı:

“Onlar bir zamanlar fese de, matbaaya da, rasathaneye de, ordunun ıslahına da karşı çıkmışlardı. Ne yapacağız? Üç beş yobazla, onlara katılacak safdiller, gafiller yüzünden yerimizde mi

sayacağız? Halk yobazların peşinden gitmemek gerektiğini Milli Mücadele sırasında çok iyi anladı. Yobazlar Yunan'ın, İngiliz'in yanında. Yurtsever dindarlar ise namus bayrağı altında toplandılar. Böylece vatanımızı, bağımsızlığımızı, onurumuzu kazandık. Kastamonu halkı için bağnaz, gerici filan diyenler var. Bunun iftira olduğunu biliyorum. Milli Mücadele'yi en candan destekleyen, en çok asker veren, çok yurtsever bir ilimizdir."

Nuri Bey'in gözlerinin içine bakarak konuştu:

"Benimle geliyor musun, gelmiyor musun?"

Yanıtı muzipçe ama kararlı oldu:

"Şapkam yok..."

"Ben İstanbul'dan yeteri kadar yazlık şapka getirttim."

Nuri Bey acıklı acıklı baktı:

"Anlaşıldı. Geliyorum."

Nuri Bey: "Ne kadar incelikli yol gösteriyor..."

23 Ağustos 1925 günü Ankara'dan yola çıktılar.

Kalecik'te halk yollara dökülmüştü. Gazi'yi başı açık görenler feslerini, kalpaklarını çıkarıp attılar. "Yaşasın Cumhuriyet!" diye tezahürat yaptılar. Nuri ile Fuat Bey şaşkınlık içindeydi. Kalabalık, Kastamonu'ya ulaşıldıkça artıyordu. Kente gelindiğinde Gazi yazlık şapkasını eline almıştı. Halkı şapkasıyla selamladı. Onu gören binlerce Kastamonulu da başını açtı. Nuri ve Fuat Bey hayretler içindeydi. Halka, bakakalmışlardı...

Mustafa Kemal ve yanındakiler, bir Kastamonu konağına konuk edildiler. Yemekten sonra balkondan halk oyunlarını seyreden Gazi başı açık olduğu halde halkı selamladı.

Bir gün sonra, üzerinde çok seyrek giydiği mareşal üniforması olduğu halde, Kastamonu Kışlası'nı ziyaret etti. Kışlanın bir duvarında "*Bir Türk on düşmana bedeldir*" yazısı vardı. Bir subayı çağırdı, "Böyle mi?" diye sordu; öyle olduğu yolundaki cevabı alınca sözlerini sürdürdü:

“Hayır, bence öyle değildir. Bir Türk dünyaya bedeldir!”

Gece orada kalınacaktı. Akşam Atatürk, vali, belediye başkanı, milletvekilleri Tefik ve Fuat Bey, başyaveri ve can yoldaşı Nuri Bey ile konağın geniş salonunda dinleniyordu. Gazi, gülererek sordu:

“Ne diyorsun Nuri?”

“Ne diyeyim? Senin ve halkın büyüklüğünüz önünde eğiliyorum.”

Gazi misafirlere aralarında geçeni açıkladı:

“Nuri Bey şapkayla görünce halkın bizi taşılayacağından korkuyordu.”

• • •

25 Ağustos Salı günü olmuştu. İnebolu'nun pazarıydı.

Kalabalık her zamankinden fazlaydı. Gazi ve beraberindekiler şehre girdiğinde coşkuyla karşılandı. Halk sevinç gözyaşları döktü. Ertesi sabah tek İstiklal Madalyalı kent İnebolu'da ziyaretler başladı. Atatürk ile İnebolulular sevinçle kucaklaştı. İki gün sonra ise dönüş yapacaklardı.

Türk Ocağı ziyaret edildi. Fuat ve Nuri Bey'in ellerinde şapka vardı. Gazi kürsüye çıktı; konuştu:

“Saltanatı, halifelîği, ikili eğitimi kaldırmakla doğru mu yaptık?”

“Evet! Evet! Evet!”

“Bizim kıyafetimiz uygar ve milletlerarası mıdır?”

“Hayır!”

“Size katılıyorum. Tabirimi hoş görünüz, altı kaval, üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet, ne millidir ne de milletlerarasıdır. O halde kıyafetsiz bir millet olur mu arkadaşlar? Böyle vasıflandırmaya razı mısınız?”

“Hayır! Hayır, katiyen!”

Kürsünün üzerindeki şapkayı kaldırıp gösterdi:

“Bu başlığın ismine şapka denir! Bu caiz değildir diyenler, itiraz edenler vardır. Onlara diyelim ki çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim:

Yunan başlığı olan fesi giymek vaiz olur da şapka giymek niye caiz olmaz? Ve yine onlara ve bütün millete hatırlatmak isterim ki Bizans papazlarının, Yahudi hahamlarının özel giysisi olan cüppe-yi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler?”

Nuri Bey, Fuat Bey'in kulağına eğildi, “Ne kadar incelikli yol gösteriyor” diye mırıldandı.

...

Falih Rıfkı o sırada milletvekili olduğu Bolu'da geziyor vatandaşların sorunlarını dinliyordu. Günlerden 27 Ağustos'tu; 1 Eylül günü Ankara'da olacaktı. Dağlarda haydutlar eksik olmadığı için, azılı bir eşkıyayı yakalamak üzere takipte bulunan Bolu ve Kocaeli valileri ve jandarma komutanları ile Düzce'de buluştular. Akşam yemeğinde beraberindekilere başlık konusunu açtı. Sofrada bulunanların çoğunun görüşü aynıydı:

“İşte yalnız bu olamaz!”

Ajanslar Gazi'nin 27 Ağustos'ta İnebolu Türk Ocağı'ndaki nutkunu ve isim muvazaasını da bırakarak şapka adını kullandığını haber verdiler. Sofradakiler ajanslardan gelen bilgilerden habersizdi. Falih Rıfkı yaşananları özetleyince sofradakilerin ortak görüşü bir anda değişiverdi:

“Mustafa Kemal giydi mi, giymedi mi, kimin haddine karşı koymak?”

...

Yola çıkıldı. Ankara'ya dönülüyordu. Yolu üzerinde kurbanlar kesildi, toplar atıldı. Gazi ve beraberindekiler Çankırı Belediyesi'ne geldi. Buzlu ayranlar içilirken hoş sohbetler yapıldı. O gün çok neşeliydi. Çankırı'da bir gün kalacaktı. Hep birlikte Kurtuluş Kız Okulu'na gelindi. Öğle yemeği burada hazırlanmıştı.

Yemekten sonra, saat 13.30'da hemen otomobillere bindiler. Kastamonu'ya uğurlandılar.

31 Ağustos 1925 Pazartesi günü öğleden sonra saat 17.00'de tekrar Çankırı'ya giriyordu. İlk geldiği gün başını açan halk, şimdi bezden, keçeden diktikleri şapkalarla Gazi'yi karşılıyordu. Binlerce karşılayıcı arasında başı fesli kalpaklı hemen hemen hiç kimse yoktu. Şapka bulamayanın başı açıktı.

1 Eylül 1925

Mustafa Kemal o yolculuktan Ankara'ya şapkalı döndü. Şehir yakınlarında kendisini karşılamaya gelenlerden Yunus Nadi'nin şapkasını beğenerek kendisinininki ile değiştirdi.

İstanbul'un kurtuluşunun üçüncü yıldönümündeki yürüyüş kortejindeki hamallar ve kayıkçılar da şapka giydi. Beyoğlu'ndaki şapkacı dükkânlarının önünde şapka alabilmek için büyük kuyruklar oluştu. Coşkunluk Trakya ve Batı Anadolu yörelerine de yayılmıştı. Bütün köy muhtarları toptan şapka alır olmuşlardı. İzmir'de haftalarca bu konuda canlı alışveriş oldu. Seçkin Türk aydınları bu inkılabı çabucak benimsemişlerdi. Doktorlar, avukatlar, gazeteciler ve Avrupa'da eğitim görmüş olanlar ile diğer aydınlar şapka giymeye başladı.

Falih Rıfkı birkaç gün sonra, şapka giymek için neden Anadolu'nun en bağınaz görünen bölgesini seçtiğini sordu bir sohbet sırasında. Gazi, gülümsedi:

“O tarafa ilk defa gidiyordum. Halk o kadar beni görmek merakında idi ki, başımda ne ile görse öyle kabul edecekti. İzmir tarafına gitseydim, yalnız şapkamı görürlerdi...”

“Kızı öldürecekler, tepeden tırnağa siyaha bürümüşler!”

Mina on yaşındaydı. Falih Rıfkı ve Şefika Hanım Ankara'da olduğu için ninesinin evine yakın olsun diye Notre Dome de Sion'a yatılı olarak verilmişti.

Falîh Rıfkı ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya İstanbul'a gelmiş birkaç gün kaldıktan sonra Ankara'ya dönecekleri gece yemek yemiş, birkaç kadeh de içmişlerdi.

"Hadi, birlikte kızımı görmeye gidelim Şükrü Bey" dedi.

Akşam geceye koşuyordu. Trenleri saat 22.00'de kalkacaktı. Üşenmediler, kalkıp Mina'nın okuduğu okula gittiler, kapısını çaldılar. Caddeye bakan ağır demir kapı uzun süre açılmayınca sinirleri gerildi. Kapıya kadar gelmişlerdi, görmeden gitmek olmazdı. Bir müddet sonra kapı ağır ağır açıldı, karşılarına çıkan rahibeye öfkeli bir ses tonuyla, "Neredesiniz a canım! Dakikalardır çalışıyoruz..." diye hayıflandı.

Rahibe yarım yamalak Türkçesiyle; köstekli saatine göz edip, "Geç oldu beyefendi, fark etmediniz mi?" diye sordu.

Her ikisi de içkili olduklarını gizlemeye çalışırken Falîh Rıfkı söze girdi:

"Kızımı görecektim. Mina'yı. Ankara'dan geldik. Zatiâlim milletin vekiliyimdir" dedi.

Otoriter rahibe yüz mimikleriyle hatalı olduklarını belirterek, "Bu saatte çocuklarımız uyumaktadırlar efendim, buyurun gidin sabah gelir görürsünüz..." diye konuştu.

İsrarını bir kez daha yenilerken rahibe ses tonunu yükselterek saatin yanlış olduğunu vurguladı. Bu kez o sesini yükseltti.

"Göreceğiz efendim. Göreceğiz! Buraya kadar kalkıp geldik."

O sırada Şükrü Bey çok iyi bildiği Fransızcasıyla sesini yükselterek lafa girdi:

"Hanımefendi bendeniz bu ülkenin İçişleri Bakanı'yım. Bırakınız, kızını görsün Falîh Rıfkı Bey. Ne çıkar beş dakika görüşmelerinden? Bu kadar katı olmayın canım. Kapatırım okulu vallahi!"

Rahibe baktı kurtuluşu yok, gitti başrahibe Mere Supérieure'i uyandırdı. İkna olacak gibi değildiler. Başrahibe de başarısız oldu, otoritesini bir yana bırakıp gitti Mina'yı yatağından kaldırıp okulun karanlığa çalan loş avlusuna getirdi. Mina rüya gördüğünü sanıyordu. Baba kız kısa bir süre konuştu, dertleşti, koklaştı

ve ayrılık vakti geldi. Rahibeye teşekkür edip okuldan ayrıldılar, Ankara'ya döndüler.

Kızgınlığı yolculuk boyunca geçmedi. Eve geldi, kendisini karşılayan Şefika Hanım kapıyı açar açmaz hemen lafa girdi:

“Çocuğu o okuldan hemen alacağız!”

“Mart ayında okuldan çocuk mu alınır?” dedi Şefika Hanım.

Kızgınlığı sürdü. “Kızı öldürecekler orada, tepeden tırnağa siyaha bürümüşler! Çocuğun canlılığı kalmamış, beni gördüğüne sevinemedi bile. Sanki korkuyormuş gibi uzaktan baktı. Yanıma gelmedi. Çocuk oradan alınacak ve gelecek yıl hemen Arnavutköy'deki koleje konulacak!” diye de dayattı.

Çare yok, Şefika Hanım kabul etti.

Mutfağa yöneldi. Kadehindeki aslan sütü bitmek üzereydi. Gözü şişenin markasına ilişti. Dimitrakopulo yazılıydı. “Neden bizim rakımız yok ki sanki? Neden ecnebi işi yudumlarınız ki?” diye geçirdi içinden. Sıkıntılıydı.

“Neler gördüm geçirdim, kim bilir daha neler göreceğim ömrü hayatımda...”

Sigarasını ardı ardına kökledi, küllüğe bastırıp söndürdü kol-tukta uyuyakaldı.

Falih Rıfkı (Atay)

* Falih Rıfkı o gece Mina'nın üzerindeki lacivert okul formasını karanlık ve loş ışıkta siyah görmüştü.

Mustafa Kemal'e Suikast Girişimi

Hainler, hain planlarını çoktan devreye sokmuştu. Gazi'ye suikast düzenlenecekti...

Yurt gezilerinin programı hazırlandı. 8 Mayıs 1926'da Konya'ya, 9 Mayıs'ta Tarsus'a, 10 Mayıs'ta Mersin'e, 16 Mayıs'ta Adana'ya, 18 Mayıs'ta tekrar Konya'ya, 20 Mayıs'ta Bursa'ya, 13 Haziran'da ise Balıkesir'e gidecek, incelemelerde bulunacak ve ardından 14 Haziran'da ise İzmir'e geçecekti...

Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf; 15 Haziran'da *Gülcemal* isimli vapur ile İzmir'e geldi ve suikast için gerekli hazırlıkları yapmaya başladı. İzmir'e gelindiğinde, Sarı Efe Edip Bey'in çiftlik kâhyası Çopur Hilmi ve motorcu Giritli Şevki ile de işbirliği sağlandı.

Suikastın Kemeraltı semtinde yapılması planlanmıştı. Mevlevîler Sokağı'ndaki (*günümüzdeki adı Anafartalar Caddesi*) kavşakta dönmek için yavaşlayacak olan Mustafa Kemal Paşa'nın otomobili; Ziya Hurşit Bey'in kaldığı Gaffarzade Otelî ve Gürcü Yusuf ile Laz İsmail'in bulunduğu otelin altındaki berber dükkânından ateş edilecek ve bombalar atılacaktı. Bu sırada yan sokaktaki otomobilde bekleyecek olan Çopur Hilmi ile Giritli Şevki ile birlikte olay yerinden kaçılması ve daha sonra Giritli Şevki'nin kullanacağı bir motorla Sakız Adası'na geçilmesi planlanmıştı. Ancak Sarı Efe Edip Bey'in İstanbul'a gitmesinin ardından şüphelenen Giritli Şevki'nin suikast girişimini haber veren ihbar mektubunu Mustafa Kemal Paşa'ya iletmesi için, 14 Haziran günü İzmir Valisi Kâzım Paşa'ya vermesiyle bu plan gün yüzüne çıktı. Kâzım Paşa bu mektubu Balıkesir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf yoluyla iletirken, Mustafa Kemal Paşa da 15 Haziran gecesini Balıkesir'de geçirmesinin ardından yarım kalan gezisine devam etmek ve yaşananlar hakkında daha detaylı bilgiye sahip olmak için 16 Haziran günü İzmir'e geldi.

Suikastın öğrenilmesiyle birlikte Giritli Şevki'nin ismini verdiği kişilerin yakalanması için harekete geçen İzmir polisi, ilk olarak

Ziya Hurşit Bey'i kaldığı Gaffarzade Otelî'nde, yatağının altına sakladığı silah ve bombalarla birlikte yakaladı.

Ziya Hurşit Bey

Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi Ragıp Paşa Otelî'nde; Sarı Efe Edip Bey ise İstanbul'daki Bristol Otelî'nde tutuklandı. İzmir'de üç gün boyunca yürütülen gizli sorgulamalar sonucunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İzmir Milletvekili Ahmet Şükrü Bey ile eski İttihat ve Terakki Fırkası üyesi ve Ankara valilerinden Abdülkadir Bey olmak üzere üç kişinin suikast girişiminde başrol oynadığı tespit edildi.

İzmir İstiklal Mahkemesi'ni Takip Etti

İstiklal Mahkemesi, 17 Haziran'da Ankara'dan İzmir'e geldi.

Anadolu Ajansı başmuharriri Kemalettin Kamu da oradaydı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarihi sözünü ona yazdırdı:

"Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."

Suikast girişimi, 18 Haziran günü *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayımlanan bir bildiri ile kamuoyuna duyuruldu.

Heyet Ankara'dan ayrılmadan önce, eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kastamonu milletvekili Halit Bey hariç Türkiye

Büyük Millet Meclisi toplantılarına katılmayı sürdüren tüm Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekillerinin ve birçok eski İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesinin tutuklanmasına karar vermişti. Tutuklananlar arasında Kurtuluş Savaşı'nda yer alan Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Bekir Sami Bey, Rüştü Paşa, Refet Paşa ile eski maliye bakanı Mehmet Cavit Bey de vardı. Ancak Başbakan İsmet Paşa, Ankara'da tutuklanan arkadaşı Kâzım Karabekir'i, suçluluğuna inanmadığı ve milletvekili dokunulmazlığının böyle bir tutuklamanın önünde bulunduğu gerekçesiyle serbest bıraktı. İstiklal Mahkemesi ile arasında geçen görüşmelerde İsmet Paşa'ya dokunulmazlığın bu olaylarda işe yaramayacağı, gerekirse kendisinin dahi tutuklanabileceği söylendi. Araya Mustafa Kemal Paşa'nın girmesiyle İzmir'e giden İsmet Paşa, mahkemenin sonucunu bekleyeceği yönünde açıklamada bulundu. İstiklal Mahkemesi'nin Anadolu Ajansı'na verdiği listeye göre ilk dalgada Ankara, İzmir ve İstanbul'da toplam 49 kişi tutuklandı.

Gürcü Yusuf ve Laz İsmail duruşmalar esnasında

Falih Rıfı'nın da hem milletvekili hem de gazeteci olarak takip ettiği duruşmalar 26 Haziran günü başladı. İstiklal Mahkemesi heyetinin başkanlığını Afyonkarahisar milletvekili Kel Ali (Çetinkaya) yaparken; üyeliklerini Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali ve Aydın Milletvekili Reşit Bey, yedek üyeliğini Rize Milletvekili Laz Ali,

savcılığını ise Denizli Milletvekili Necip Ali Bey yapmaktaydı. Mahkeme üyelerinin dördünün adının Ali olması sebebiyle mahkeme, “*Aliler Mahkemesi*” olarak da adlandırılmıştı. Zanlılar; doğrudan suikasta görev alanlar, suikastı hazırlayıp kışkırtanlar, suikasta doğrudan katılmayan ancak Türk inkılabına ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan eski İttihatçılar ve kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleri ve paşalar olmak üzere dört gruba ayrılarak yargılandı. Yargılamalar kimilerine göre usulsüz yapıyordu...

Falih Rıfki o günlerde İzmir'e sıkça gidip geliyordu. Bir öğleden sonra Gazi ve İsmet Bey'in bulundukları Çeşme'deydi. Gazi, Talat Paşa'nın eski yaveri Abdülkadir'le görüşüyordu.

“Ne var, ne yok?” diye sordu.

İzmir'den; İstiklal Mahkemesi'nden geldiğini söyledi.

“Gel anlat bakalım; neler oluyor orada?” diye sordu.

“Paşam, bir adalet mahkemesi veya siyasi bir rejim mahkemesi, ikisi de olur. Adalet yalnız haklıyı haksızı, rejim de yalnız kendi selametini düşünür. Ben ikisini de anlıyorum. Ali Bey'in (Çetinkaya) ne yapmak istediğini anlayamadım.”

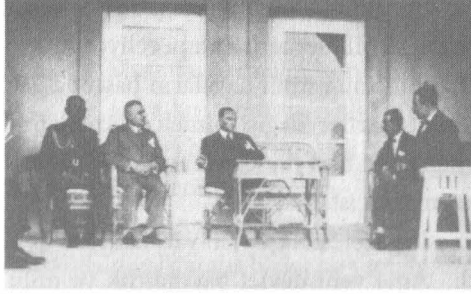
Başını salladı, sessiz kalmayı tercih etti...

Sohbet bittiğinde akşam oteldeki yemekte buluşmak üzere vedalaştılar. Yemeğe İstiklal Mahkemesi üyeleri de davetliydi.

Davetliler geldi, ayaküstü sohbetlere geçildi. Falih Rıfki İzmir müstahkem mevki komutanı ile otelin başka bölümünde sohbet ediyordu. Gazi ile üyeler arasındaki sohbet epey uzun sürdü. Bir ara Falih Rıfki'nin adını ağzından kaçırdı.

Sohbet bittiğinde Ali Bey (Çetinkaya) yanındaki Kılıç Ali Bey'in kulağına odadan çıkarken , “*Her şey yolunda idi. Bu müfsit (bozan) geldi, araya nifak soktu*” diye söylendi...

Sofraya inildiğinde mahkeme üyeleri Falih Rıfki'ya selam vermeye bile tenezzül etmedi. Gazi bunu fark edince kendisini sofranın en başına; tam karşısına oturttu. Sohbetin olur olmaz bölümlerinde ise, sık sık “Öyle değil mi Falih?” diyerek dikkatleri üzerinde toplamaya çalıştı.

Falîh Rıfkı İstiklal Mahkemesi günlerinde (en sağda)

Yemek bitti, sofrada dağıldı, İstiklal Mahkemesi üyeleri İzmir'e döndüler, giderken de Falîh Rıfkı'yla vedalaşmadılar...

Sabah olduğunda Başkâtip Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey Falîh Rıfkı'nın yanına gelerek, "Paşa, 'Hemen İzmir'e gitsin, bir vapurla İstanbul'a, oradan Ankara'ya gelsin' diyor" dedi.

Bir anlam veremedi. İçinden, "Bu da ne demek şimdi?" diye sınırlendi. Vakit kaybetmeden Gazi'ye koştu. Avluda İsmet Bey ile sohbet ederlerken izin isteyerek yanlarına yaklaştı.

Gülerek:

"Ne o?" dedi. "Bir emrinizi aldım. Ama kusurumun ne olduğunu bilmiyorum."

"Çocuğum senin kusurun yok. Ben bir gaftır, yaptım. Biliyorsun görülecek işler var. Ben yarın Ankara'ya dönüyorum. Sen de doğru İstanbul'a git, oradan Ankara'ya gel. Hem rica ederim sana, bir mektup yaz, Ali Bey'in hatırını al."

Dediklerini yaptı. Ali Bey'in bir yakınına mektup yazdı. Ne var ki; mahkeme üyeleriyle; özellikle Kel Ali (Çetinkaya) ile küskünlükleri uzun yıllar sürdü...

Şefika Hanım'ın Kızı Mina'ya Bir Öğüdü

Cumhuriyet tarihinde ilk şehirlerarası ulaşımı başlatan Kâmil (Koç) Bey'di. İlk seferini 1926 yılında Bursa-İstanbul arasına koyan

Kâmil Bey, bir süre sonra İstanbul-Ankara seferlerini başlatan ilk firma da olmuştu. Yenilikler ardı ardına geliyordu...

Gazi, harf konusunun milli davaların başında geldiğini düşünüyordu. Mevcut harfler değiştirilmeli, düzenlenmeliydi. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan harf meselesini çözmek üzere bir araştırma komisyonu kurmasını istedi...

Falih Rıfkı eski gazetesi *Akşam*'ın yazı kadrosu ile Latin alfabesi savaşına girdi. Ama yeni devlet bayındırlık ve milli savunmaya çok para harcamak zorunda kaldığı için eğitim bütçesi kısıtlıydı.

Eğitimin anadilde olması gerektiğini savundu. Hatta bunun yamsal bir önemi olduğunu vurguladı. *"Dilin milliyetin ana unsuru olduğunu, kendi dilini sevmeyenin düşünüşünde, duyuşunda Türk olamayacağını"* savundu.

"Yabancı terbiye usulünün bir ülkeyi yarı sömürgeliğin baş vasfı ve kapitülasyonların en tehlikelisi olan ecnebi kültürü imtiyazına götüreceğini" düşünüyordu. Bunun önüne geçilmesi için Türk çocuklarının özellikle ilk eğitimlerini alırken yabancı okullardan faydalanılmamasını doğru buluyordu. Yabancı dil öğrenimine karşı değildi. Fransızca yerine İngilizce eğitim alınmasını düşünüyordu, ama dil eğitiminin de ilköğretimden sonra olması gerekiyordu...

...

1926 yılının kış ayında Şişli'ye kurtlar inmişti. Hava buz gibiydi. Tuna'dan gelip Boğaziçi'ni dolduran buzların üstünde Anadolu yakasından Rumeli yakasına yaya geçenler de oldu...

Ana kız o soğuk kış günü evlerine kapanmış sohbet ediyor, Şefika Hanım kızı Mina'ya öğüt veriyordu:

"Sen kendi ekmek parasını kazanan özgür bir kadın olacaksın. İyi bir evlilik yapmanı çok isterim. Ama canın isterse evlenirsin. Canın istemezse evlenmezsin. Eğer evliliğin yürümez de boşanırsan, kendine de çocuklarına da bakacak durumda olmalısın..."

* 8 Nisan 1926'da "Latin Harflerine Dair" başlıklı yazısı.

İlk Radyonun Ortağı Falih Rıfki

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in kordon boyundaki evinin salonuna büyük bir sofra kurulmuştu. Vali de oradaydı. Sokakta toplanan halk camdan içeri bakıyordu. Vali emir verdi:

"Koşun gidip şu perdeleri indirin."

Gazi olanları gördü, valiye seslendi:

"Vali bey, dışarıdaki halk acaba bizim ne yaptığımızı sanıyor? İçki içtiğimizden şüphesi yok. Fakat şimdi masa üstünde kadın da oynattığımızı ve kim bilir daha neler yaptığımızı zannedecekler. İçki içmekten başka bir şey yapmadığımızı görmeleri için perdelerinizi açtırınız."

Sazlı sözlü bir geceydi. Epeyce de uzun sürdü. Davetliler ayrılırken çoğunluğu çakırkeyifti. Gece sabaha koşuyordu. Falih Rıfki ve Yakup Kadri ile birlikte evlerine gitmek için hamle yaptı. Gazi'nin sesi duyuldu:

"Hele bir oturun bakalım efendiler. Gecenin bir dedikodusunu yapalım..."

Kahveler geldiğinde sohbetin konusu Gazi ile ilgili kitap yazılması gerektiği idi. Falih Rıfki bir aralık, "Şimdiye kadar sizin için yalnız yabancılar yazdı. Biz yanınızdayız. Sizi ve eserlerinizi daha iyi tanıyoruz. İzin verir misiniz? Yakup Kadri ile sizin için bir kitap hazırlasak..."

Başını usulca yerden yukarı kaldırdı, kısıp olan gözlerini açarak ikisini de süzerek konuştu:

"Dün geceyi yazacak mısınız?"

"Canım efendim, bu kadar hususiyetlerinize girmeye ne lüzum var?"

"Ama bunlar yazılmazsa ben anlaşılmam ki... Siz de başkalarının yazdıklarını tekrarlamış olursunuz..."

...

İleri gazetesinin sahibi Sedat Nuri Bey (İleri) idi. Sedat Nuri Bey radyo yayınları yapabilmek için, bir şirket kurmak gerektiğini düşünüp maddi destek için de fikrini devlet ekonomisinde ağırlığı

olan ve Mustafa Kemal'in emriyle İş Bankası'nı kuran Celal Bayar ve Anadolu Ajansı ile görüştü, kurulacak şirkete destek vermele-rini istedi.

Sedat Nuri Bey, fikrini, teknik destek sağlamak için, yeğeni tel-siz meraklısı Hayreddin Bey'e (Hayreden) açmıştı.

Hayreddin Bey (*Sultan İkinci Abdülhamit döneminde evden eve telgraf hattı kuran amatör bir radyocuydu*) dünyada en çok plak sa-tışının Türkiye'de olduğunu resmi kanallara iletti, o tür şeylere aha-linin ihtiyacı olduğunu vurguladı. Önceleri önerisi kabul görmedi ama konuşulanlar Mustafa Kemal'in kulağına gidince izin çıktı. Türkiye'nin lideri, "Aleti getirsin de dinleyelim!" diye heyecanlandı.

Soluğu Orman Çiftliği'nde aldı.

İstasyon ararken karşılarına tesadüfen Rus radyosu çıktı. Gazi Sofya'da iken az çok Rusçaya kulağı dolmuştu. Dinledi, dinledi... Birden herkesi susturdu. "Efendiler!" dedi. "Bakın propaganda ya-pıyorlar. Derhal istasyonun kurulmasını emrediyorum, bir şirket kurun hemen..."

Kollar sıvandı...

O yıllarda, pek çok ülkede radyo yayınları yapılmasına karşın, henüz hiçbir ülkede gelişmiş, güçlü vericisi olan bir radyo istas-yonu yoktu. Tüm dünyada 123 radyo istasyonu bulunuyordu ve toplam verici güçleri 116 KW'tı.

Ankara ve İstanbul'da kurulacak iki istasyonun verici güçleri 20 ve 250 KW olacaktı. Dünyadaki en güçlü vericiler olarak ku-rulacak istasyonların Avrupa'nın her yerinden, İskandinav ülkele-rinden bile dinleneceği tahmin edilerek, radyonun Türkçenin yanı sıra, Fransızca ve Almanca dillerinden de yayın yapması planlandı.

Radyoculuğun ilk yıllarında yayın saatleri diğer ülkelerdeki gibi kısıtlıydı ve yalnızca, telgraf kullanımının bittiği akşam saatlerinde 4-4,5 saat radyo yayını yapılıyordu. Profesyonel radyo programcıları bulunmadığı için, söz ve müzik yayınları tiyatro sanatçıları ile ses sanatçıları tarafından canlı olarak hazırlanıp sunuluyor, Anadolu Ajansı'nın günlük bülteni de haberleri oluşturunuyordu.

6 Mayıs 1927 günü evlerinde alıcısı bulunan Türk insanı bir sesle şaşkına döndü. O ses İstanbul Sirkeci'deki Büyük Postane binasının bodrum katından geliyordu:

"Alo alo, burası İstanbul telsiz telefonu... Şimdi akşam neşriyatımıza başlıyoruz..."

Eşref Şefik Bey İstanbul Radyosu'nda ilk anonsu yapıyor.

"Buraya sarhoş gelmekten utanmıyor musun?"

22 Mayıs'ı 23 Mayıs'a bağlayan gece göğsünde ve sol kolunda şiddetli bir ağrı ile uyandı. Sol göğsünün üstü yanıyordu. İlk müdahale yapıldı ve kendine geldi. Sabah ise ilk iş Berlin Tıp Fakültesi Dahiliye Kliniği Direktörü Prof. Dr. Kraus ile Münih Tıp Fakültesi Dahiliye Kliniği Direktörü Prof. Dr. Von Ronberg Ankara'ya davet edildi.

İki tip adamı 6 Haziran'da Ankara'da olabildi.

Doktorlar, "Sigara ve içkiye ara veriyorsunuz..." diye öneride bulundu.

* 1- Türkiye'de radyo yayınlarının ve yayıncılığının, Eşref Şefik'in yaptığı bu anonsla başladığı kabul edilir. 6 Mayıs 1927

2- Telgraf kullanımının bittiği akşam saatlerinde Ankara ve İstanbul'da kuruluş çalışmaları sürer. Telsiz vericilerinin işletme hakkı İş Bankası ve Anadolu Ajansı'nın 150 bin liralık sermayenin %70'ine sahip olması kaydıyla; Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü (Taray), Faliş Rıfık (Atay) ve Sedat Nuri Bey tarafından 8 Eylül 1927 tarihinde "Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi" kuruldu.

Gazi, sadece üç gün sırtüstü yatarak dinlendi. Çünkü o sıra çok önemli bir yazıyı kaleme alıyordu. Kalp spazmı o yazıyı kaleme alırken yorgunluğunun üzerine gelmişti. Epeydir tuttuğu notları yazdırmaya başlamıştı. Yazdıklarını yaklaşan parti kongresinde konuşmayla vekillere okuyacaktı.

Falih Rıfkı'yı Çankaya Köşkü'ne; yanına çağırdı.

Vakit kaybetmeden Köşk'e gitti.

Çankaya Köşkü Ankara Belediyesi'nin bir Ermeni yurttaştan satın alıp Gazi'ye hediye ettiği bir köşktü. Aslı üç oda bir salondan ibaret eski bir bağ eviydi. Yağmur yağdıkça tavanı akardı. Akan yerlere leğenler konmuştu.

Gazi akmayan bir köşeye konan bir koltuğa oturmuş, yanı başında su dolu bir leğen, elindeki pamuğu suya batırıp gözüne örtüyor, öylece rahatlamaya çalışarak Nutuk'u dikte etmeye devam ediyordu.

Bir ara yorgunluktan gözlerini açamaz hale geldi. Nutuk'u dikte ettiği yaverler her sekiz saatte bir değişiyor, o ise yerinden kımlıdamıyordu. Falih Rıfkı Köşk'ten evine dönüşte defterine not düştü:

"Çalışma odasında yarı ayaküstü, yarı oturarak ve yüzlercesi arasından vesikalar ayırarak Nutuk'unu dikte etti. Yorulan değışti. Bir defasında pek genç bir arkadaşı baygınlık geçirmişti. Akşama doğru bir banyo aldıktan sonra, hiç dinlenmeden sofraya iner, o gün yazdıklarını bize okur veya okutur, hadiseler üzerinde terütaze bir muhakemeye tartışmalar yapardı."

Ocak 1928, Çankaya Köşkü

"Ne demek istedin sen! Ne demek istedin sen!"

"Aman Paşam! Yapmayın."

Oturduğu masadan zıpkın gibi fırlayıp İstiklal Mahkemeleri'nin korkulan adamı; Nafia (Ulaştırma) Bakanı Ali Bey'in yakasına yapıştı, sürükleyerek yan odaya iteledi. Bu kez çetin bir cevize çatmış, oku yayından boşaltmıştı.

“Paşa öfkeyle bağırdı:”

“Amanı yok, buraya gel! Ne demek istiyorsun, açıkla!”

Sofra bir anda karıştı; herkes ayaklandı. Saygısı, endişesi, korkusu birbirine girmiş Kel Ali odaya girmemek için direniyor, yalvarıyordu:

“Paşam bağışla! Yanlış anlaşıldı. Sarhoşum, ne dediğimi bilmiyorum, aman Paşam, yapmayın!”

Bir yandan odaya sokmaya çalışıyor, bir yandan öfkesi burnunda bağıırıyordu:

“Ne demek sarhoşum? Buraya sarhoş gelmekten utanmıyormusun?”

“Haklısınız Paşam. Hoş görün. Öğle yemeğinde fazla kaçırmışım. Bu sırada emrettiğinizi söylediler; gelmemek haddim değildi. Size olan saygım beni hataya sürükledi. Bana daha fazla hakareti reva görmeyin, sizden bu muameleyi hak edeceğime, ölsem daha iyiydi.”

Gazi’yi ilk kez öylesine öfkeli görenler suspus olmuştu...

Köşk’ün havasını o denli karartan olayın nedeni, bir bakıma kendisiydi. Atatürk ile ilk tanıştıkları günü aklından geçirirken yaşanan o olay hafızasından uzun süre çıkmayacaktı.

Güney Amerika İzlenimleri

Kerpiçten inşaatın Avrupalıların taşralar için uyguladığı son usul olduğunu düşünüyordu. Anadolu’nun imarında da kerpiç kullanılmalıydı. Yapılar tek katlı olmalı, kerpiç üzerine sıva çekilmeliydi. Bunları kendisine düşündüren uzun bir zaman alan Güney Amerika gezisiydi. Brezilya’ya yolculuk etmiş, ekvatorдан geçmenin zevkini tatmıştı.

Kentlerin yeniden imarını da tek başına yeterli bulmadı. Bakım da önemliydi.

Yüzyıllardan beri Anadolu kasabaları imarsızlık değil, bakım işlerinin aksatılmasından dolayı da harap oluyordu.

Güney Amerika gezisi sırasında, üç dört yıl içinde kurulan Brezilya şehir ve kasabalarının modernliğine hayran kalmıştı. Ona göre Yenidünya imarı böyle kuruluyordu.

Brezilya'yı örnek aldı. Cumhuriyet kurulana kadar, Anadolu'nun ithalat ve ihracatının, küçük sanayinin hatta köy bakkallığının bile gayrimüslim tüccarlarının elinde olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, Cumhuriyet'in ilanı ile Anadolu'yu sömüren bu şebekenin ortadan kalktığını vurgulamıştı.

Atılacak adımlarla Türkiye'de ithalat ve ihracatın geliştirilebileceğini, bunun için kaliteye önem verilmesi gerektiğini savundu. Ona göre Türk malları, ancak kaliteli hale getirilirse dünya pazarında diğer devletlerin mallarıyla rekabet edebilirdi.

Hükümetten Türk mallarının kalitesini artırmak için Brezilya'da olduğu gibi ürünlerin ıslahını sağlamasını ve kalitesini artırmaya yönelik enstitüleri kurmasını istedi.

Falih Rıfkı ekvator yakınlardan geçerken (en sağda)

Gazi: “Falih Rıfkı bir kalem!”

Uzun bir yurt gezisinden gelmişti. Başbakan İsmet Paşa, Malatya Vekili İsmet imzasıyla Meclis'e önerge vermişti. Önergede eski Bahriye Bakanı İhsan Bey'in (Eryavuz) görevi sırasında yolsuzluk yaptığı yazılıydı. İddiaya göre İhsan Bey, Yavuz zırhlısının onarımını için yurtdışından getirilen havuzun alımı sırasında usulsüzlük

yapmıştı. Meclis konuyu araştırmak üzere bir komisyon kurmuştu. Komisyon başkanı Yunus Nadi oldu, gazeteler konuyu didik didik etmeye başladı...

Gazi, iki dava arkadaşının öyle bir konuyla birbirlerini suçlamasını doğru bulmuyor; üzülüyordu...

İsmet İnönü önergeyi Meclis'e sunmadan önce geçmişi düşündü:

Kendisinin yönettiği Altıntaş Savaşları yenilgi ile son bulmuştu. Sorumlusu kendisiydi. Mustafa Kemal kendisine sahip çıksa da o günlerde Ankara İstiklal Mahkemeleri Başkanı İhsan Bey, Gazi'ye, *"Bu adamı benim mahkememe göndererseniz, asarım!"* demişti.

İsmet Paşa o günleri hiç aklından çıkaramadı...

Sanık sandalyesinde İhsan Bey vardı, niyeti eski günlerin öfkesini çıkarmaktı.

Gazi Topçu İhsan sanık sandalyesinde olduğundan, söz edilmesin diye görüşmemeyi doğru buluyor, kendisinin yakın arkadaşı Ali Bey'den haber almak istiyordu...

Öğle saatleriydi. Ali Bey, Biga Vekili Ziya Gevher'in evinde öğle yemeğini yiyor, bir yandan da içkisini yudumluyordu.

Kapı çaldı. Bir asker Ali Bey'e, kendisinin Gazi tarafından ivedi olarak çağrıldığını ilettili.

İçkiyi fazla kaçırmıştı, merak ve telaşla üzerini düzeltilti, masadan kalktı ve hazırlanan vasıtasıyla soluğu Köşk'te aldı...

Sofrada Nuri Conker, Hasan Cavit, Avni Paşa, Salih Bozok, Edip Servet, Recep Zühtü ve Fahri Rıfki oturuyordu.

Haddinden fazla alkollü gelmesi masadakileri endişeye sürükledi. Gazi Kel Ali'nin neden Köşk'e gelmediğini biliyor; kendisini Fahri Rıfki ile karşı karşıya getirmeye çalışıyor, aralarındaki soğukluğu gidermeye çabalıyordu. Zira Ali Bey birkaç gün önce Nuri Bey (Conker) ile karşılaşmış ve Köşk'e; Gazi'nin sofrasına neden oturmadığını açıklamıştı:

"Ne geleceğim Nuri! Görmüyor musun sofrada birtakım namussuzlar peyda oldu. Onlarla karşılaşmamak için gelmiyorum. Elimden bir kaza çıkacak."

Nuri Bey diklendi:

“Ne o Kel Ali, bize mi taş atıyorsun!”

“Sana niye taş atayım Nuri; biz aynı hamurdan değil miyiz? Ben Falih Rıfkı dalkavuşundan bahsediyorum. Hem İsmet Paşadan yana havlıyor; hem Gazi'nin sofrasından eksik olmuyor...”

Bahriye Bakanı İhsan Bey (Eryavuz)

Falih Rıfkı (Atay), Gazi Mustafa Kemal

Nuri Bey, bu konuşmayı çocukluk arkadaşı ve can yoldaşı Mustafa Kemal'e hemen ertesi gün söyledi. Gazi kararlı bir ses tonuyla görüşünü dile getirdi:

“Ali bizim arkadaşımız... Severiz de söveriz de... Ama Falih Rıfkı bir kalem! Bize hizmet ettiği ölçüde çevremizde olacak. Ali'den başka türlü yararlanırsınız... Falih Rıfkı'dan başka türlü...”

Gazi iki sevdiği dostunu bir araya getirmeyi düşünmüştü.

Meclis koridorlarında kendini korumak için vekil Deli Halit Paşa'yı vurduğu bilinen Ali Bey sofraya geldi, Falih Rıfkı'nın yanındaki boş sandalyeye oturdu. Atatürk İhsan Bey'den söz açtı:

“İhsan ne yapıyor? Görüyor musun? Üzgün mü?”

“Üzgündür Paşam, hem de çok üzgün. Hizmetlerine karşılık düştüğü durum ağırına gitti. Böyle bir arkadaşımızı dedikodulara; düşmanlıklara kurban vermeseydiniz. Bugüne kadar sustu ama bundan sonra o da İsmet Paşa için gazetelerde yayın yapacak.”

Aldığı cevap karşısında sinirlendi. “İhsan ne yapıyor?” sorusunun amacı dava arkadaşına mesaj göndermek; durumdan haberdar olduğunu anlatmak istemesiydi. Özensizliğe, dikkatsizliğe ve en önemlisi sofrasına sarhoş gelinmesine hiç tahammülü yoktu:

“Ya! Demek öyle, arkadaşımızı dedikodulara kurban ediyoruz? Kendisi de karşı saldırıya geçecek öyle mi?”

Sofra buz kesti. Atatürk sustu, öfkesini kontrol etti, Nuri Bey şakalarıyla gergin ortamı yumuşatmaya çalıştı; ama nafile. Gazi, öfkeli ses tonuyla, “Pekâlâ ne halleri varsa görsünler, karışmayacağım! İşte İsmet, işte İhsan. Gazetelerle de istediği yayınları yapsın!” diye konuştu.

Ali Bey o ara yanında oturan Falih Rıfkı'ya döndü, usulca hakaret etmeye başladı. Durumu fark eden Nuri Bey kulağına eğilip, “Cins ol! Ali Bey!” dedi. O söz bir Rumeli deyimiydi ve adam gibi otur anlamını taşıyordu. Ali Bey duymazdan geldi, rakısını dolu dolu yudumladı etrafını izlemeyi sürdürürken, Falih Rıfkı yerinden kalkıp başyaverin odasına gitti.

İstiklal Mahkemeleri'nin korkulu rüyası Ali Bey bu kez Recep Zühtü'yü hedef aldı:

“Bizim Recep yaman adamdır. İyi silahşordur. Uçan kuşu, havaya atılan meteliği vurur... Yiğittir. Severim kendisini.”

Mustafa Kemal öfkesine hâkim olmak için suskunluğu doğru buluyor, güvendiği ve saygı gösterdiği arkadaşının davranışlarını saniye saniye kontrol ediyordu.

Recep Zühtü öfkesini bastırıp, “Ne o Ali Bey, sıra bize mi geldi?” diye mırıldanırken eli silahının üzerine gitti. O ara Gazi'nin sesi duyuldu:

“Ne oldu Falihe? Faliş Bey nerede?”

Nuri Bey'in bas bariton sesi duyuldu:

“Ali Bey söylesene!”

Ali Bey ortamın gergin oluşunun farkına vardı:

“Ne söyleyeceğim Nuri Bey?”

Nuri Bey sustu, Gazi oturduğu sandalyede gövdesini dikleştirdi, “Ne oluyorsunuz? Faliş Bey nerede diye sordum?” diye tekrarladı.

Bu kez Edip Servet yanıt verdi:

“Ali Bey'in sözlerine gücendi. Yaver odasında oturuyor Paşam...”

Birden parladı. Sabrının sonuna gelmişti. Mavi gözlerinin etrafındaki beyazlık kızardı, Ali Bey'e:

“Sen benim soframda, benim arkadaşlarımı darıltacak sözleri söyleme cesaretini nasıl bulursun Ali Bey? Size bu hakkı kim verdi?” dedi.

Ok yaydan çıktı. Ama Kel Ali pervasızca konuşmasını sürdürdü:

“Paşam, ne kızıyorsunuz? Ben Faliş Bey'e bilinmeyen bir şey söylemedim ki. Biraz arkadaşça takıldım o kadar. Başkaları söyler kızmaz, ben çitlatırım mesele olur!”

“Ali Bey seni bu konuşmalarından men ediyorum!”

Kendi kendine mırıldandı:

“Pekâlâ, Paşam, pekâlâ!”

Edip Servet sofradan kalktı yaver odasına gitti. Yaver Rusuhi (Savaşçı), Faliş Rıfkı ile oturuyordu. Edip Servet Rusuhi Bey'e:

“Olay çıkabilir, içeri girsen iyi olur...” dedi.

Salona giren Rusuhi Bey Ali Çetinkaya'nın bir adım gerisinde beklemeye başlarken, Faliş Rıfkı ile Edip Servet de yerlerine geçti.

Gazi keskin bakışlarını Ali Çetinkaya'nın üzerinden bir an olsun ayırmıyordu, düşünceliydi...

Ali Bey birden yavere baktı, öfkeli sesiyle arkasında duran Yaver Rusuhi Bey'i göstererek:

“Bu adam burada neden durur Paşam?” dedi.

Gazi sert bir sesle karşılık verdi:

“Yaverim istediği yerde durur!”

“Bu adam sizin yaveriniz olamaz! Bu adam Nurettin Paşa'nın yaverliğini yapmıştır” dedi, Ali Bey. Demesiyle Gazi kınından çıkmış kılıç gibi üzerine atıldı...

Ali Bey yalvar yakar olurken Gazi fırtınayı çabuk dindirdi. Devrim arkadaşını daha fazla rencide etmek istemedi, “Geç edebinle otur!” diye bağırdı. Ardından, “Yemek gelsin!” diye seslendi. O sözler, sofranın dağıldığı anlamına geliyordu...

...

16 Nisan 1928

Meclis Soruşturma Komisyonu, 13 Şubat 1928'de İhsan Eryavuz ve Dr. Fikret Onuralp'in dokunulmazlıklarının kaldırılmasına ve Divan-ı Âli'de (Yüce Divan) yargılanmalarına karar verdi.

Falih Rıfki kararı gazeteye geldiğinde öğrendi:

“Dr. Fikret Onuralp'i dolandırıcılıktan 4 ay hapis, 100 lira ağır para, İhsan Eryavuz'u da görevi kötüye kullanmaktan ve rüşvet alma girişiminden 2 yıl ağır hapis ve 2 yıl memuriyetten men cezasına çarptırdı.”

Modern Bir Şehir Kurma Fikrinin Mimarı

İmparatorluktan kalan mesleki ve teknik eğitim son derece kötüydü. Memlekette doğru düzgün yol yoktu. Cumhuriyet'in temel devrim adımları atılırken Türk çocuklarının teknik ve sanat

* Olay tarihe Yavuz-Havuz Yolsuzluğu olarak geçti; verilen karar ise, Yüce Divan'ın Cumhuriyet tarihinde verdiği ilk mahkûmiyet kararı oldu. 26 Ocak 1928 tarihinde milletvekilliği düştü. Soyadı Kanunu ile aldığı “Eryavuz” soyadını Yavuz-Havuz Yolsuzluğu Davası'ndan sonra “Topçu” olarak değiştirmiştir.

alanında yetiştirmelerini sağlayacak önlemlerin de alınması gerekiyordu. Bunun için 1927 yılında meslek ve sanat okulları açma işi, il ve belediye idarelerinin sorumluluğundan alınarak, bu görev Eğitim Bakanlığı'na verilmişti.

Ülkede teknik elemanın en çok hissedilen eksik olduğuna işaret eden Falih Rıfkı da, Türk milletinin sanat ve mesleklerde ilerleyememesini imparatorluktan kalan kötü mirasa bağladı.

Ona göre, İmparatorlukta her şey “*suursuz bir taklit*” idi...

Ankara, Cumhuriyet'in ilk yıllarında inanılmaz bir hızla gelişti. Nüfusu 1927'de 74.000'e ulaşmıştı. Üç tür konut yapıldı. Kale ve yakın çevresinde geleneksel Osmanlı konut yapısına uygun konutlar yanında, dört beş katlı apartmanlara da yer verildi. Falih Rıfkı'nın önerdiği şekilde, bahçeli ev tipinde ve ayrık düzendeki memur konutları, ise üçüncü tip konutları oluşturdu.

Kamulaştırmalar yapıldı, inşaat malzemelerinin üretimi için fabrikalar açıldı. Ancak, kurduğu fabrikalar, kamulaştırmalarla sağladığı arsa stoku ile Emlak ve Kredi Eytam Bankası kredileri şehrin gelişmesine ayak uyduramayınca Şehremaneti'ne karşı başta Falih Rıfkı olmak üzere birçok aydın gazetecinin eleştirilerine uğradı.

Falih Rıfkı da yapılanları yeterli bulmayarak plansızlığa işaret ediyordu. Şehrin imarının plansız başarılamayacağına vurgu yaparak, “Ankara'nın asgari devlet merkezi nokta-i nazarından sabit bir planı ve programı olması gerektiğini” belirtti. Ankara nüfusunun dağılışındaki düzensizliği, plansızlığa, arsa değerinin hızla artmasını ve kent dışında tepeler üzerinde düzensiz mahalleler kurulmasını ise arsa spekülasyonlarına bağladı.

Ankara Şehremaneti'nden, anacaddelerle “müstesna” mahallelerde yapımına başlanan inşaatların tarz ve şekillerinin kontrol altında tutulmasını istedi.

Devletin idare edilebilmesi için gerekli memur kadrosu için hemen apartmanlar yapılmaya başlanmasını, Avrupa şehirlerinde olduğu gibi “amele mahalleleri” kurulmasını önerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomi ile hiç alakası olmayan "iptidai bir teşekkül" olarak tanımlayan Falih Rıfkı, imparatorluğun ekonomisine gayrimüslimlerin egemen olduğunu, hâkim millet sayılan Türklerin ise ekonomide hemen hemen hiç söz sahibi bulunmadıklarını düşünüyordu.

Türk tüccarları ise iktisatta ve "piyasa âleminde" yabancıların "haraç-güzarları" durumuna gelmişti, ülkeye zarar verdiğini söyleyerek eleştirdi. "Yabancı sermayenin düşmanı olmadığını" belirten Falih Rıfkı, bu konuda geçmişten ders alınmasını istedi. Bununla birlikte yabancı sermaye olmadan ülkenin kalkınamayacağını, bu sermayenin alınabilmesi için yabancılara kimi hak ve ayrıcalıklar verilebileceğini savunanları da "Türk inkılabının anlamını bir türlü anlayamayan kişiler" olarak değerlendirdi.

Falih Rıfkı Dil Encümeni'nde çalışırken aynı zamanda başkent Ankara'nın imarı ile de yakından ilgileniyor, gazetede Ankara Şehremaneti'nin eksiklerini eleştiren yazılar yazıyordu. Hükümet de Ankara'nın imarı işinin yavaş yürüdüğü kanısındaydı.

Bu arada hükümet Ankara Şehremaneti'nin düşük parasal gücü, zayıf teknik ve yönetsel kapasitesi nedeniyle imar işini başaramayacağı sonucuna vardı. 28 Mayıs 1928 tarihinde 1351 sayılı yasa ile Ankara İmar Müdürlüğü'nü kurdu. İmar Müdürlüğü Ankara'nın imarı işini üzerine aldı. Planlamayı ve uygulamayı yöneten ayrıca müdürlüğün karar organı olan İmar İdare Heyeti başkanlığına da Falih Rıfkı getirildi.

Görevinin ilk yılı Ankara'nın imarı ile ilgili proje yarışması ve imar projesinin seçimi çalışmalarıyla geçti.

Ekim 1928'de Alman ve Fransız mühendisler projelerini sundular. Falih Rıfkı'nın da aralarında bulunduğu 26 kişiden oluşan yarışma jürisi ile 6 kişilik alt komisyon Jansen'in planını Ankara İmar Planı olarak seçti.

Jansen planı kamuoyuna açıklandıktan sonra planın modern olup olmadığı konusunda tartımsalar çıktı. Falih Rıfkı, planın geçmiş yıllardan alınan dersler göz önünde bulundurularak

seçildiğini, bu nedenle en ufak ayrıntısına kadar uygulanması gerektiğini belirtti.

Planın modern olduğunu, tartışmaların kaynağının ise Jansen'in planında imar için öngörülen sermayenin düşük tutulmasından kaynaklandığını, oysa modern bir şehir kurmanın çok da "pahalı" olmadığını savundu.

Plan uygulamaya geçirildikten sonra eksiklerini de saptadı. Sayısı binleri bulan küçük memurlar için yapılacak konutların yetersiz olmasını temel eksiklik olarak gördü. Memurların hükümetten aldıkları kira yardımıyla oturulmayacak haldeki kerpiç evlere yerleştiklerine dikkat çeken Falih Rıfkı, sorunun bir an önce hal edilmesini ve programının tam olarak uygulamaya geçirilmesini istedi.

Falih Rıfkı Bey (soldan ikinci)

Kaf, Kef, Ayın, Gayın, Q

İstanbul

Bir yakınının başına bir felaket gelmişti Mina'nın boğazı düğümlendi nefes almakta güçlük çekti. Şefika Hanım evde olmadığı için durumu üvey babası Falih Rıfkı'ya söyledi. Hemen bir taksi çağrıldı; Falih Rıfkı Mina'yı KBB uzmanı Doktor Taptas'a

götürdü. Meğer babasının da ölmeden önce boğaz kasları sıkışmış bu yüzden çifte plörezi olarak birkaç gün içinde ölüvermiş. Doktor Taptas Mina'nın boğazına bir iğne yaparak sıkışan kası gevşetti ve ayağa kaldırdı. Üvey babasına olan sevgisi o günden sonra daha da ilerledi...

...

Gazi, 1928 yılı haziranında Ankara'da Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'den bir dil komisyonu kurulmasını istedi.

Komisyonun üyeleri Maarif Vekâleti Müsteşarı Mehmet Emin (Erişirgil), Talim ve Terbiye Dairesi Reisi İlhan (Sungu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Profesör Ragıp Hulusi, Ahmet Cevat (Emre) ve İbrahim Bey (Grandi) idi.

Falih Rıfkı yurtdışında seyahatteydi. Döner dönmez cumhurbaşkanını ziyarete gitti.

Gazi: "Hemen Ankara'ya git, komisyona katıl ve bu işi çabuk bitiriniz" dedi.

Komisyonunda ilk görülecek iş, yazı değiştirmek doğru mudur, değil midir, tartışmasına nihayet verip yeni alfabe harflerini seçmeye başlamaktı.

Komisyon çalışmalarına başladı...

Anlaşmazlıklar baş gösterdi. Osmanlıcadaki yabancı kelimelerin dahi bütün ses haklarını veren bir alfabe mi alınacaktı, yoksa Türkçe ve Türkçeleşen kelimeler mi esas alınacaktı?

Türkçe kelimeler için "kaf" (k) ve "kef" (k, g, ğ, n), "gef" (g, ğ) ve "gayın" (g, ğ) harfleri gereksiz görünüyordu. İstisnasız bütün Türkçe kelimelerde "k" ve "g" harfleri ince seslilerle "kef" ve "gef", kalın seslilerle "kaf" ve "gayın"dı.

"Kâzım kelimesini nasıl okuyacağız?" diyenler vardı.

Komisyonundan radikal bir karar çıktı. İki ayrı harf almak yerine Türk kurallarına uymayan Arapça kelimeler için "k" ve "g" harflerinin önüne bir "h" konulması kararlaştırıldı.

“Kâzım = Khazım” yazılacaktı.

Bu ve bunun gibi onlarca değişiklik ve kavram kargaşası günlerce sürdü. Komisyonun ortaya çıkardığı alfabe İstanbul'da bulunan Gazi'ye Falih Rıfkı tarafından getirildi.

Uzun uzun tetkik etti. Konuştuklarından bazıları “q” harfinde ısrar etmeye başladı.

Falih Rıfkı ve komisyon üyeleri Türkçe kelimelerde “k”nın ince seslilerle daima “k”, kalın seslilerle “ka” okunduğunu düşünerek “q-kü”yü alfabe almamıştı.

Kâzım Paşa (Özalp) yemeğe geçildiği vakit ortaya söz attı:

“Ben adımı nasıl yazacağım? ‘Kü’ harfi lazım” diye tutturdu.

Gazi de, “Bir harften ne çıkar? Kabul edelim” dedi.

Sohbetler tükendi, yemekleri bitti evlerinin yolunu tuttular. Falih Rıfkı ertesi günün ilk ışıklarıyla soluğu Gazi'nin yanında aldı.

Gazi bir ara Falih Rıfkı'ya dönerek sordu:

“Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz?”

“Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa mühletli iki teklif var dedim. Teklif sahiplerine göre ilk devirleri iki yazı bir arada öğretiliecektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı kısmı artıracaklardır. Daireler ve yüksek mektepler için de tedrici bazı usuller düşünülmüştür.”

Yüzüne baktı:

“Bu ya üç ayda olur, ya hiç olmaz” dedi. Sözlerini sürdürdü:

“Çocuğum, gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman dahi herkes bu eski yazılı parçayı okuyacaktır. Arada bir harp, bir iç buhran, bir terslik oldu mu, bizim yazı da Enver'in yazısına döner. Hemen terk olunuverir.”

* Gittiğimde meseleyi yeniden Ata'ya açtım. Atatürk elyazısı majüsküllerini bilmezdi. Küçük harfleri büyültmekle yetinirdi. Kâğıdı aldı, Kemal'in baş harfini küçük “kü”nün büyütülmüşü ile sonra da “K”nın büyütülmüşü ile yazdı. Birincisi hiç hoşuna gitmedi. Bu yüzden (kü) harfinden kurtulduk. Bereket Atatürk “kü”nün majüskülünü bilmiyordu. Çünkü o “K”nın büyütülmüşünden daha gösterişli idi. (Çankaya, Falih Rıfkı Atay)

Gazi, Sarayburnu Nutkunu Falih Rıfkı'ya Okutur

9 Ekim 1928, İstanbul

Sarayburnu'nda akşam geceye koşuyor, Gazi topluluğa bir konuşma yapıyordu:

“Sevgili kardeşlerim, huzurunuzla ne kadar bahtiyar olduğumu izah edemem. Duyduklarımı tek kelimelerle ifade edeceğim:

Memnunum, mütehassisim, mesudum. Bu vaziyetin bana ilham ettiği hissiyatı huzurunuzda ufak notlar halinde tespit ettim. Bunları içinizden bir vatandaşa okutacağım...

Arkadaşlar, bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlelerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Anladığımızın asarına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Buna katiyetle eminim...” dedi ve yerine geçerken elindeki küçük notları Falih Rıfkı'ya uzatarak, “Şu sözlerimi de sen oku” dedi.

Gırtlığının pasını almak için iki kez öksürdü, heyecanını bastırdı, yüksek sesle okumaya başladı:

“Her zaman, her yerde olduğu gibi, bu gece burada da halk ile karşı karşıya geldiğim anda, büyük, azametli bir kuvvetin tesiri altında kaldığımı duydum.

Bu kuvvet nedir?

Türk halkının, Türk içtimai heyetini teşkil eden yüksek insanların, kalp membalarından hislerin, arzuların, heyecanların, kastların, bir hedefte, bir gayede birleşmesidir.

Bu kuvvetin bu kadar maşeri olabilmesi, onun çok temiz, çok asil olması ile mümkündür. Bu benim ve bütün dünyanın gördüğü kuvvet, muhakkak, en yüksek vasıflarla mütemayizdir.

Bir millet, bu mahiyette bir kuvvet ve bir hayatîyet gösterdiği zaman, o milletin beşer tarihinde yepyeni bir safha açmakta olduğuna şüphe etmemelidir.

Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak şarkın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birinci olarak tezyin eden Müniretül Mehdiye Hanım sanatkârlığında muvaffak oldu.

Fakat benim Türk hissiyatı üzerindeki müşahedem şudur ki, artık bu musiki, bu basit musiki, Türk'ün çok münkeşif ruh ve his-sini tatmine kâfi gelemmez. Şimdi karşıda medeni dünyanın musi-kisi de işitildi.

Bu ana kadar şark musikisi denilen terennümler karşısında cansız gibi görünen halk, derhal harekete ve faaliyete geçti. Hepsî oynuyorlar. Bu pek tabiidir. Hakikaten Türk, fıtraten şen, şatırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için fark olunmamışsa, ken-dinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felaketli neticeleri vardır. Bunun fariki olmamak, kabahattir.

İşte Türk milleti bunun için gamlandı. Fakat artık millet hata-larını kanı ile tashih etmiştir; artık müsterihtir; artık Türk şendir; fıtratında olduğu gibi.

Artık Türk şendir, çünkü ona ilişmenin hatarnak olduğu tekrar ispat istemez, kanaatindedir.

Bu kanaat aynı zamanda temennidir.”

Konuşması bittiğinde Gazi tekrar ayağa kalkarak konuşmaya başladı:

“Vatandaşlar, arkadaşlar, çok işler yapılmıştır, amma bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu, bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatan-daşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatan-perverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yapar-ken düşününüz ki bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse bu, ayıptır...”

Halka doğru kadehini kaldırarak:

“Eskiden bunun bin mislini süprüntülüklerinde aşağılıkların-da gizli gizli içen ikiyüzlü sahtekârlar vardı. Ben sahtekâr değilim, milletimin şerefine içiyorum...”

Geç vakit iskeleye doğru güçlkle inerek motora binip Büyü-
kada Kulübü'ne yanaştılar. Bahçede ana binaya doğru ilerledikleri
sırada güzel giyimli kadınlar ve fraklı erkekler bir grup halinde
üzerlerine doğru geliyordu. Gazi Falih Rıfki'ya dönerek konuştu:

“Çocuk...” dedi. “Orada yaptığımızı burada yapamazdık.”

İşini Uyduran Uydurana

Ankara'da son şehirleşme kararlarına göre binalar dört katı ge-
cemeyecekti. Herkesin temiz hava alması için bu gerekliydi. Park
sayısı fazla olacak, yeşile dokunulmayacak; ağaç dikimine özen
gösterilecek, devlet daireleri bir semtte toplanacaktı.

Tüm bunlar yapılırken imar komisyonunun başında Falih Rıf-
kı vardı, belediye başkanı ve aynı zamanda vali olan Nevzat Bey
(Tandoğan) komisyonda üyeydi.

Nevzat Bey kentinin yabancı uzmanlarca imarına karşı isyan
etmeye daha ilk günden başlamıştı. Muhalefet edemiyor ama bal-
talama yolunu uyguluyordu.

Birçok büyük arsa spekülâtorlerin eline geçmişti. Jansen pla-
nı, devlet dairelerini Atatürk Bulvarı üzerinde topluyor ve hemen
yakınında 3000 memur konutu için de arsalar ayırıyordu. En son
bina, Büyük Millet Meclisi olacaktı. Devlet daireleri ile 3000 me-
murun ikamet edeceği bölgenin kamulaştırılması kararlaştırıldı.
Başvekil İsmet Paşa:

“Bunun için yüz bin liradan fazla para veremem” dedi.

Ülke fakirdi. Hepsinin bu para ile alınabilmesi için cadde üstün-
deki arsaların metrekaresine bir lira koymak lazımdı. Öyle yaptılar.
Emniyet anıtının bulunduğu kısımda Gazi'nin yakın arkadaşları da
arsalar edinmişti. Hemen fiyata itiraz ettiler. Falih Rıfki ve komis-
yon üyeleri durumu hemen Gazi'ye açtı. O da arkadaşlarını itiraz
etmekten men etti. Böylece arka taraflara doğru fiyatı aşağıya çekerek

* *Hakimiyet-i Milliye*: 11.08.1928 (31 Kasım 1928'de Büyük Millet Meclisi yeni alfabe
kanununu kabul etti).

bütün bölgeyi 118 bin liraya devlete mal etmiş olacaktı. Bu sefer de Meclis'teki spekülâtörler rahatsız oldu:

“Devlet daireleri bir araya toplanamaz, bir hava hücumunda hepsi yıkılıp gider!” diye kıyameti kopardılar.

O konu da Gazi'ye anlatıldı. Bulduğu çözüm hayatını askerliğe adanmış bir adamın zekâsıydı:

“Hepsini ayrı ayrı müdafaa edeceğim yerde bir arada müdafaa ederim, bundan ne çıkar?”

Belediye Reisi Nevzat Bey inatçıydı. Planlar için olmadık sözler söylüyordu:

“Malatya'da dağ başında yollar yapmışım. Jansen bana şehir içinde sokak yapmayı mı öğretecek?” diyor, Gazi'nin geçtiği bulvarı, epeyce para harcayarak süslemeyi de ihmal etmiyordu.

Profesör Jansen olumsuzluklardan bunaldığı bir vakit Falih Rıfkı'ya dert yandı.

“Kavşak prensiplerini nerede tatbik etmişsek oralarda kazalar olmamaktadır farkında mısınız efendim?”

“Hakikat vardır. Mutabıkız komisyon olarak...”

“Tuhaf zat bu valiniz, evinde iki ampulü yanmasa bir elektrikçi çağırır. Tesisata el sürmez. Çünkü elektrikte ölüm vardır. Ölüm olmadığı için benim planıma durmadan karışıyor. Halbuki şehir-cilik, elektrik tesisçiliğinden çok daha ince bir sanattır...”

Planda fakir aileler için de ucuz arsalar ayrıldı. Dışarıdan kente gelenler ilk olarak Ankara Kalesi tarafındaki sırtlarda gecekondular inşa ettiler...*

Serbest Fırka Macerası

Sofrası şikâyetlerle dolup taşıyordu. Ülkenin yeniden inşasının külfeti ağırdı...

* İmar Komisyonu o gecekondular için yıkılma kararı verdi, vilayet ve belediye alarış bile etmedi. Türkiye'de gecekondular faciası, işte o zamanlar Ankara Belediyesi'nin imar planlığını bu türlü baltalamasından aldı, yürüdü. (Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*)

Gazi, “Bir hükümet, sabahleyin meclise geldiği zaman, ekseriyet var mıdır, yoksa o gece bir dalgalanma ile kaybolmuş mudur, gibi bir şart içinde çalışamaz. Bir hizip değil, bir muhalefet partisi olmalıdır” diye düşünüyordu.*

Bulgaristan’dan İstanbul’a dönmüş oradan da Gazi’nin bulunduğu Yalova’ya gitmişti. Akşam yemekte söz Serbest Fırka’dan açıldı. Fikrini gizlemedi:

“Erkendir efendim. Yeni partinin etrafını büyük olasılık inkılap düşmanları saracaktır; şüphem yoktur...”

Sofrada bulunan vekillerin üzerinde gözlerini gezdirdi. Kafasındaki soruyu o milletvekillerine soracaktı. Öyle de yaptı. Sorunun muhatabı Şair Mehmet Emin Bey’di. Yanıtı emir telakki edildi, “Nasıl uygun görürseniz efendim” diye konuştu.

Gazi’nin daha önceden Serbest Fırka’da görevlendirilen kız kardeşi Makbule Hanım da masadaydı. Söze girdi:

“Paşam siz de bizim fırkaya hep beyefendi gibi zevatı veriyorsunuz...” dedi ve hemen ardından Falih Rıfkı’yı göstererek, “Bir de bu muharriri versenize...” diye ekledi.

* Devrimci Atatürk, irtica henüz olanca hıncı ile dipdiri iken, bir muhalefet partisinden kurulmasına neden izin verdi? Bu suale hiç kimse doğru cevapveremez. Çünkü hiç kimse açıkça fikrini söylememiştir. Bazıları derler ki İsmet Paşa’nın politikasını beğenmemiş de onu frenlemek için böyle yapmış. O zamanı hatırlayanlar bilir ve tarih de pek kolay öğrenecektir ki kuruluş devri idaresi, “baş başa” bir idare idi. Hükümet politikasını frenlemek için Atatürk’ün bir başkasına ihtiyacı yoktu. Zati böyle bir ihtiyaç zaafı, onun büyük gurur ve nefis güveni hassaları ile uzlaşmaz. Bazıları derler ki, Fethi Okyar’ın da katılmakta olduğu sağ temayüllü politikayı, açık münakaşalar içinde iflas ettirmek için öyle yapmış. Bu ihtimal de, Serbest Fırka kuruculuğuna ayırdığı arkadaşları ile kendi arasındaki münasebetlerin hususiyetlerine uymaz. Akla en yakın gelen teşhis, bence, şudur: Bu rejim nihayet normalleşecekti. Tek partili bir Meclis rejimi bir gün sona erecekti. Acaba rejimi normalleştirme eseri, Atatürk sağ ve bütün otoritesi ile ayakta iken, kendisi tarafından temin edilemez miydi? Böyle bir denemede Atatürk’ün muhalefet partisini Fethi Okyar kadar inanmadığı şahsiyetlere emanet etmesi şüphesiz tehlikeli olurdu. Fethi Okyar, Atatürk’ün onu hiçbir zaman feda etmeyecek bir arkadaşı idi. Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi’nin lideri olarak kalmalı, fakat Serbest Fırka da onun yüksek hakemliğini tanımalı idi. Asıl mühimi, Serbest Fırka devrim nizamına, Cumhuriyet Halk Partisi kadar bağlı kalmalı idi. Devrim nizamı dışındaki türlü meseleler, iktisat, maliye, ziraat ve ticaret işleri, iki parti arasındaki münakaşaları besleyebilirdi. (Çankaya, Falih Rıfkı Atay)

Gazi yanıtı geciktirmedi:

“Yo...” dedi. “Her ne kadar gazete ve gazeteci varsa hepsi sizin tarafta! Onu bize bırakınız.”

Sofra dağıldı herkes evlerine gitti. Sabah olduğunda erkenden uyanıp Ankara’ya doğru yola çıktı...

Ağustos sıcaklığı kente vardığında. Meclis tatildaydı ama siyasal gelişmeleri takip eden vekillerin çoğunluğu kenti terk etmemişti. Falih Rıfkı’nın etrafında toplanıp Gazi’nin neler planlandığını öğrenmeye çalıştılar. Her birinin ortak merakı aynıydı:

“Acaba Gazi İsmet Paşa’yı mı, Fethi Bey’i mi tutacak?”

Akşam evine dönerken düşüncelere daldı:

“Eğer Gazi’nin İsmet Paşadan vazgeçtiği kanaatine varsalar, birçokları yeni fırkaya akıp gidecek...”

Sabah oldu kahvaltısını yapıp Gazi’ye yakınlığıyla bilinen Nafia Vekili Recep Bey’in (Peker) yanına gitti.

Dertleşmeye başladılar. Recep Bey bir ara, “Yahu, Gazi’nin gerçek niyetini anlayabildin mi?” diye sordu. (O dahi olup biteni anlayamamıştı...)

Gazetede ki ofisine dönerken Serbest Fırka gazetecileriyle sözcülerinin aleyhinde bir yazı kaleme alarak mücadelesini bu yolla sürdürmeye başladı. Niyeti Gazi’den yana tavır almaktı. Muhalefet cephesi Falih Rıfkı’nın yazılarını okudukça küplere biniyor sürekli kendisini Gazi’ye şikâyet ediyordu...

Din, muhalefet kanadının kullandığı başlıca silahtı...

Gazi İsmet Paşa’yı Çankaya Köşkü’ne çağırırdı:

“Ne var, ne yok?” diye sordu.

“Efendim her şey yolundadır. Muhalefetle mücadelemizi yapıyoruz.”

Gazi sözünü kesti:

“Hayır. Muhalefet bana ve inkılabı karşı bir hareket halini almıştır. Bunu bırakamam” dedi.

Muhalefetin son şartı, Gazi’nin partiler üstü kalmasıydı:

“Ben bitaraf değil, bir tarafım” diye bitirdi sohbeti...

“Ya boğazına sarılmış olsaydı?”

Kendisine geçmişte tanıdığı, sesine hayran olduğu güzel sesli bir hafızın İstanbul gazinolarından birinde gazel okuduğu haberi verildi. Hafız aynı zamanda pehlivanlık da yapardı.

Gazi, “Demek iyileşmiş” dedi, geçmişe süzüldü. Sakarya Savaşı günleriydi.

Mustafa Kemal’e:

“Hafız cepheye getirtsek. Ezan ve Kuran okusa. Askerin maneviyatını kuvvetlendirir” dedi yanındaki yaveri.

Haber yollandı. Hafız Ankara’dan yola çıktı...

O aralar casuslar cirit atıyordu; çoğunluğu hoca kisvesi altında çalışma yürütüyordu. Cephe gerisine geldiğinde nafiz alıkonuldu, nereden gelip nereye gittiği soruldu:

“Beni Mustafa Kemal Paşa çağırttı, tanıdığımdır, ona gidiyorum” dedi. Ama bu yetmedi, hafızın casus olduğu sanıldı, hatta bir güzel de dayak yedi.

Cezbeli hafız karakoldan karakola dolaştırılırken iyice sinirlenmeye başladı. Bir ara askerlerin elinden kaçıp bir minarenin şerefesine çıkarak ezan okumaya başladı.

Cepheden haber gelene kadar epey uğraştılar casus sanılan hafızla... Durum Mustafa Kemal Paşa’nın kulağına geldi; esef duydu.

“Ne hallere sokmuşsunuz adamcağızı! Bırakın yanıma varsın!” diye emir verdi...

Geçmişten süzülüp kendine gelirken gülümsedi.

“Bir akşam getiriniz” dedi.

Dediği yapıldı. Hafız Dolmabahçe Sarayı’na misafir edildi.

Neşeliydi. Açıksözlüydü. Ağzına geleni esirgemezdi. Gecenin ilerleyen dakikalarında güzel nağmeler şakıdı. İnsanın içine işleyen sesi Gazi’nin kulaklarının pasını sildi. Bir ara; bir kadına gözü ilişti; kendisiyle yakından ilgilenmeye başladı. Ancak kadın ilgiden hoşlanmayarak hızla yanından uzaklaştı, kendini dışarı attı...

Ne olduysa hafız bir anda köpürdü, sofradan bir bıçak kaparak bağırmaya başladı.

“Şimdi sizi bitirdim!”

Gazi şaşırıldı kaldı. Olup biteni anlamaya çalıştı.

“Otur hafız” diye seslendi.

Sesini duyunca bu kez Gazi'nin üzerine yürümeye başladı. Koştı elleriyle Gazi'nin ceketinin yakasına yapıştı.

O hamleyi gören berberi ve sofracı başı koşup hafızı yaka paça alaşağı etti.

Hafız çıldırmış gibiydi. Berberi ve sofracı başının gayreti yerli olmayınca salonda nöbet tutan askerler de içeri girip olaya müdahale etti.

Falih Rıfkı olan bitenlere anbean tanıklık ederken ne yapacağını bilemedi, “*Ya boğazına sarılmış olsaydı?*” diye geçirdi içinden...

Hafız sarayın alt katındaki odalardan birine götürüldü, elleri ayakları bağlandı, krizi bitene kadar orada tutuldu.

Gazi sofradakilere dönüp geçmiş olsun dileklerini sunarken yaverinin kulağına eğilip, “*Tedavisi ve ailesi için ciddi yardımda bulunulsun*” diye fısıldadı.

Deli ve sarhoşla arası hoş değildi. Sofrada öyle olanları fark edince kibarca kalkar gider, “Sizler sohbetinize devam ediniz” derdi. O gece de aynısını yaptı...

Sofra dağıldı, keyfi kaçık evinin yolunu tutup uyumaya çalıştı, bir yıl öncesinin gazete ilanlarına akılı takıldı.

Dönemin gazete haberlerinde balo haberleri ya baş sayfada ya da iç sayfalarda ilanlar halinde verilerek, halkın sosyal hayata damgasını vuran baloya katılımı sağlanmaya çalışılırdı. Bazen balolara gitmek için gazetelerin dağıttığı kuponları biriktirmek gerekirdi. 31 Aralık 1929 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*'de yayımlanan bir ilanda Üç Maske Barı'nda düzenlenecek balodaki etkinlikler şöyle sıralanmaktaydı:

“*Kuyruksuz eşek, çiçek harbi, konfeti yağmuru, kar topu harbi...*”

Balolar aynı zamanda bir şıklık ve gösteriş yarışının da olduğu yerler haline gelmişti. Kıyafetler ya Avrupa'dan ısmarlanı ya Paris'ten getirilen modeller uyarınca İstanbul'daki terzilere diktirilirdi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok kişi balo adabına ayak uydurmakta güçlük çekmişti:

“Balo mekânının kapısında ayaklarındaki yumuşak mestleri bellerine sokup frakın kuyruğuyla gizleyen ama ilk turu attıktan sonra ayaklarını sıkarak rügan ayakkabılarını çıkarıp tekrar mestlerini giyen kaymakamlar, ilk danslarında kaskatı olan başörtülü ama açık giysi kıyafetli kadınlar, nedense her baloda mutlaka hastalanarak baloya katılamayan mülki idareciler, eğlenceli balo öykülerinin kahramanı olurlardı.”

Uyku tutmadı. Aklında, yaşadığı toprakların medeniyet yolunda kat etmesi gereken uzun yolculuk vardı. “Gazi'nin amacı halkın çağdaşlık seviyesini bir an önce ilerilere taşımak...” diye düşünürken kül tablasından süzülen izmarit kokusunu hissetti. Gün çoktan ışıdı...

“Elbiselerimi getirin. Köşk'ün önünde yakın!”

1929 kışı

Akşam Yalova'ya geçtiler.

Gazi'nin tutumlu olmak ve yerli üretim fikirleri günlerden beri kafasına takılmıştı. Bilinçli bir toplumla daha ileri seviyelere daha hızlı adımlarla gidilebilirdi. Sofranın konusu bu kez buydu. Gazi keyifli keyifli anlatıyordu.

“Tutumlu olmayı, okullardaki yavrularımıza öğretmeliyiz arkadaşlar” diye bitirdi sözlerini...

Sofradakiler aralarında konunun detaylarını konuşurken tekrar söze girdi.

“Bundan sonra önder olarak benim de yerli malı kullanmam gerek. Gardıroptaki elbiselerimi getirin. Köşk'ün önünde yakın!”

Herkes derin bir sessizliğe büründü. Birbirlerinin yüzüne bakmaya başladı. Sessizliği Falih Rıfkı bozdu:

“Paşacığım, elbiseleri yakmayın, birer tanesini bizlere verin. Biz de hatıra olarak saklayalım.”

Gazi hafifçe güldü. “Peki” dedi.

Berber Mehmet ile Sofracıbaşı İbrahim koşup gardıroptaki elbiselerden masadakilerin sayısı kadar getirip ortaya kanepeye koydular. Herkes birer tane seçti evine götürdü.*

Rukiye'nin Ev Meselesi

Ankara planında da Yenişehir'in anacade arkaları bahçeli evler semti, Çankaya ve Kavaklıdere daha geniş bahçeli villalar semtiydi. Evini güzel bir yerlere kondurmak isteyenler çıkarıcı vekilleri araya koyarak işlerini yoluna koyuyordu...

İmar komisyonu başkanıydı. Doğrudan Gazi ve İsmet Bey (İnönü) ile görüşebiliyordu...

Avusturyalı imar uzmanı Robert Oerley ofisine geldi. Misafir etti, kahvelerini yudumlarlarken Oerley bir ara, “Paşa Yenişehir'de manevi kızı Rukiye için ev yaptııırmuş; planı tasdik ettim” dedi.

Falih Rıfkı oturduğu koltuktan hızla kalktı, aynı hızla masaya konulan planı inceledi:

“Biliyorsunuz ki bu mahallelerde dükkân olmayacaktır. Halbuki evin projesinde bir dükkân var.”

“Müracaat Köşk'ten olduğu için dokunmadık. Size söylüyorum” dedi.

Akşam oldu, soluğu Köşk'te aldı, durumu anlattı. Gazi kaşlarını çatıı, kızgın bir ses tonuyla, “Ne demek bu? Bizim keyfimiz için planı mı bozacaksınız? Yarın mütehassıs söyle, projeyi geri alınız ve dükkânı siliniz” dedi.

* Atatürk o günden sonra elbiselerini Beyoğlu'ndaki tanınmış terzilerden biri olan Arman'a diktirdi. Kumaşını da yerli olanlardan seçti. Yerli Malı Haftası (resmi adıyla Tutum, Yatırım ve Türk Malları Haftası), o günden sonra 12-18 Aralık tarihleri arasında Türkiye'de tüm okullarda kutlanan özel hafta oldu.

“Öyle de oldu” diye geçirdi içinden ofisinin penceresinden dışarıyı seyrederken. İçine, kendine verilen görevi namusuyla yapmış birinin huzurlu ruh hali doluştu:

Fakat çıkarıcılık hâlâ sürüyordu. Gemisini yürüten kaptandı. Arsayı veya evi kaç kat ve nasıl bir bina yaptırabileceğini bilerek almış olanlar, mülklerini gelirlendirmek için plan disiplini bozmaya uğraşıyorlardı. Aklına o dönemlerde yaşadığı ilginç imar oyunlarını düşürdü:

“Bir milletvekili evinin bahçesi önündeki garaı bakkal dükkânına çevirmişti. Uğraştılar, kanunların isteyen istediği biçimde olamayacağı anlattılar...

Ankara, Jansen planına göre, boş bir toprakta kurulduğu için dünyanın en modern şehri olacaktı. Gerek trafik, gerek oturma bakımından Doğu'ya değil, Batı'ya da örnek olmak şerefini kazanacaktı. Bir müddet sonra menfaatler birleşerek imar komisyonu meselesini 'kuşa döndürdüler. Yabancı mütehasısı, maaşını azaltarak, gitmek zorunda bırakıldılar. Müdürleri emirlerine aldılar. Çırpındık, çırpındık, planın temellerinden kaymasını önlemeye muvaffak olmadık.”

“Saat meselesini başka zamana bırakalım.”

Akşam olduğunda Köşk'teydiler...

Şükrü (Kaya), Ruşen Eşref (Ünaydın) ile birlikte Köşk'te sohbet ediyorlardı. Bir ara konu dönüp dolaşıp Köşk'teki saatlere geldi. Anlaştılar, “Köşke hediye gelen kravatlardan birer tane bize hediye etsinler” diye karar kıldılar...

Sofraya katıldığında konuyu açtılar.

“Ha bu akşam başka...” dedi. “Üç arkadaşımsınız. Ne çıkar birer saatten? Fakat insaf ediniz, kalabalık olduğumuz zamanlar herkese nasıl saat bulabilirim?”

Keyiflendiler... Gece ilerledi ama saatlerden söz açılmıyordu. Hatırlatınca Gazi, “Bağışlayın...” dedi zili çalarak Sudanlı hizmetli Nesip Efendi'yi çağırdı.

“Yukarıda camekânda saatler var ya... Al getir...” dedi.

Nesip Efendi gitti gelmek bilmedi. Saat ilerliyordu. Üç dost saatlerin gelmesini sabırsızlıkla beklerken, tekrar hatırlatma gereği duydu.

Gazi zili bu kez daha kuvvetli çaldı. Nesip Efendi içeri girince de payladı:

“Ben sana söyleneni biliyorum. Beyler onlardan değil. Ne diyorsam yap.”

Sohbet sürdü. Şarkılar başladı. Üç arkadaş Gazi'yi hoş tutmak için sevdiği türkülerini dillendirirken Nesip Efendi elinde saatlerle içeri girdi.

“Getir bakayım” dedi.

İnadına gözüne kötü görünenleri seçmiş olmakla beraber pek de fena şeyler değildi...

“Bu arkadaşlarıma bunları mı layık görüyorsun? Götür, çabuk daha iyileri vardır, onları getir!” emrini verdi.

Nesip Efendi yine gitti gelmez... Merak, sabır hepsi bir arada; üç arkadaş şarkılı türkülü sofrada beklerken Gazi'nin gülmekten gözleri yaşıyordu:

“İsmarlamış olsam böyle bir meclis eğlencesi bulamazdım.”

Zaman iyice geç olmuştu. Nesip Efendi'den haber yoktu. Tekrar hatırlattılar, zile basıldı, bu kez başka saatlerle içeri girdi.

Ama Gazi onları da beğenmedi, geri gönderdi. Çankaya sabahı ağarmak üzereydi. Güzel bir gece geçiren Gazi, “*Vakit geç, sizin de benim de yarın işlerimiz var, saat meselesini başka zamana bırakalım*” deyince üç arkadaş hüsrarla evlerinin yolunu tuttu.

“Sevgili” Ketî

İlk Meclis'in ajandasından çıkan Men-i Müskirat (içki yasağı) kanunu dahi (1920) “Dilaver suyu” kod adı ile içilmesine mâni olamamıştı. Falih Rıfkı'nın anlatımı ile: “Yobaz diktası olduğu için herkesi kızdıran bu yasak zamanlarında en iyi içkiyi polis müdürü

çıkartıyordu.” Dilaver polis müdürünün, Dilaver suyu da rakının adı idi. Kanun 1924'te kaldırıldı.

Oysa Ankara meyhanelerinin tarihi I. Meclis'in çok daha önce-sine kadar uzanıyordu.

Anadolu tüccarının şehrin giriş kapısı olarak kullandığı Çankırı Caddesi, “Bir zamanlar Ankara”da eğlence mekânlarının bulunduğu cadde haline dönüşmüştü.

En eski ve en ünlü meyhanelerden birisi ise tabelasında eski harfli Türkçe ile “Elhamra” yazan, “Elhamra Bar”dı. Aka Gündüz'ün sık gittiği Fresko'nun Barı, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın sıkça gittiği Tabarin Bar “münevverlerin uğrak yerleri” olarak anılmaktaydı.

Tabarin Bar'ın müdavimlerindendi. İçeride yarı çıplak varyete kızları cirat atıyor, Köşk'ün müdavimleri olan Kılıç Ali, Recep Zühtü, Vasıf Beylerce de uğrak yeri oluyordu. Özellikle de Köşk sofrasından erken çıkıldığı zamanlarda gidilen Tabarin'de felekten geceler geçiriliyor, tabii böyle olunca da para yetiştirmek güç oluyordu.

Aralarında Falih Rıfkı'nın da bulunduğu Köşk müdavimleri bir gece Meclis Başkanı Kâzım Bey'in (Özalp) aklını çelip; şaka yollu, “Paşam, bize para ver de şöyle sayende bir eğlenelim. Gözümüz, gönlümüz açılsın” dedi. Kâzım Bey önce ne diyeceğini bilemedi sonra kendini toplayarak başından savuşturdu gülerek arkadaşlarını...

O sıralarda Falih Rıfkı'nın Tabarin Bar'da bir kadına tutulduğu söylentisi çıktı. Ketî adlı bir Alman kıızıydı bu. Güzeldi, sarışındı, gülbüzdü; bakmaya doyamazdı insan. Falih Rıfkı da o zamanlar genç, yakışıklı ve de ünlü bir yazar. Üstelik Gazi'nin sofrasının başkışilerinden biri...

Bir gün bu söylentileri Gazi'nin kulağına fısıldadılar. Çankaya Köşkü'nün sofralarından birindeydi. Yabancı pek kimse yoktu sofrada. Salih, Recep Zühtü, Kılıç Ali, Nuri ve Hasan Cavit Beyler gibi bilinen zatlar vardı.

Günün olayları konuşuldu. Söz dönüp dolaşıp Tabarin Bar'daki Alman kıızı Ketî'ye getirildi. Recep Zühtü konuyu allayıp pullayıp masaya yatırdı.

“Paşam, bu gazetecinin gidişatı hiç de iyi değil. Bence sizin yakınınız olması dolayısıyla yaşantısına biraz dikkat etmesi gerek.”

Gazi hayrete düştü, sordu:

“Ne varmış onun hayatında sanki?”

Recep Zühtü'nün de istediği bundan başka bir şey değildi. Maksat, Falih Rıfkı'nın Alman kızıyla ilişkisini Gazi'ye duyurmaktı. Kendinden emin bir tavırla başladı anlatmaya:

“Paşam, bu zat geceleri pavyona gidiyor, mevkiıyla bağdaşmayan davranışlarda bulunuyormuş.”

Kaşlarını çatarak sordu:

“Ne var bunda garip olan? Ne olmuş gidiyorsa? Pavyona gittiyse kıyamet kopmadı ya!”

“Pavyona gitmekle kalsa iyi... Orada bir de dostu varmış. Üstelik kadın Türk de değil. Adı da Ketî midir nedir? İşte bu yabancı kadınla mercimeği fırına atmışlar mı, yoksa atmak üzereler mi? Her neyse. Sizin bu kadar yakınınız olan bir kişinin bir Alman'la dost hayatı yaşaması doğru mu bilmem ki?”

Anlatılanları hayretle dinledi, sözü bitince sordu:

“Gözünle gördün mü ki, böyle tafsilatlı anlatıyorsun?”

“Bunu duymayan kalmadı Ankara'da Paşam. İsterseniz Meclis Başkanı Kâzım Paşa'ya sorun. Ara sıra pavyon parasını bile Paşa'dan istiyorlarmış.”

Recep Zühtü bu sözleriyle hem Falih Rıfkı'yı küçük düşürüyor hem de Kâzım Paşa'yı zor durumda bırakıyordu.

Gayet sakin bir tonda sordu:

“Bütün bunları söylemekte maksadın nedir?”

“Kötü bir maksadım yok Paşam. Sadece çevrenizdeki bir adamın özel hayatına biraz dikkat etmesi gerektiğine işaret etmek istedim. Bir insanın dostu da olabilir ama neden Türk kadını dururken, bir yabancı kadını seçmiştir? Bazı çevrelerde hiç hoş karşılanmayan bu durumdan türlü çeşit anlamlar çıkaranlar olur.”

Konuşmasını bitirdiğinde Gazi kızdı, sözlerini sert bir tonla dillendirdi:

“Bana bak Recep Bey. Deminden beri sözünü ettiğiniz o gazetecinin bana kafasıyla kalemî lazım. Geri kalanı kendisine aittir. Ne seni ilgilendirir, ne beni. Anladın mı?”

“Senin baban filan yok, boşanıyoruz!”

Şair Nâzım (Hikmet) İstanbul’da misafiriydi. Akşam yemeği yendi, yemekten sonra uzun bir sohbet gerçekleşti:

“Mustafa Kemal’in senin gibi ileri görüşlü adamlara ihtiyacı var. Devrimlerimizi sürdürebilmemiz için bu gereklidir.”

Nâzım’ı Cumhuriyet Halk Fırkası’na almaya çalışıyordu.

“Çok sorumluluk gerektiren önemli görevler verilebilir şahsınıza. Ayrıca kendi siyasi ve toplumsal görüşlerinizden ödün vermezsiniz.”

Nâzım söz söylemeden dinledi. Uzun uzadıya konuşarak aklını çelmeye çalıştı. Nâzım, “Bitti mi?” dedi. Bitti deyince, Nâzım kahkahalara boğularak bedenini divana attı, yuvarlanmaya başladı.

Olanlara fena halde bozuldu. Yüzü kızardı, kızdı, oturduğu sandalyede hafifçe doğruldu. Şaşkın şaşkın Nâzım’a baktı. Bir ara, o ana kadar hiç konuşmayan eşi Şefika Hanım’ın sesi duyuldu:

“Ayağa kalk Nâzım!”

Şaşkına döndü. Hemen doğruldu divana oturdu. Şefika Hanım bu kez de sesini iyice yükseltti:

“Eğil Nâzım!”

Nâzım eğildi, Şefika Hanım’ın hizasına geldi. Alnına konan öpücüğe mâni olamadı...

• • •

Mina 15 yaşındaydı. Arnavutköy Kız Koleji’nde okuyordu. Annesi Şefika Hanım Ankara’daydı. Falih Rıfkı ise tesadüfen İstanbul’da bulunuyordu. Telaşla ünlü cerrah Mim Kemal’i (Öke) aradı:

“Kemal Bey ivedi buluşmamız gerekiyor. Kızım fenalaşmış. Ne yapıp edip bir muayeneniz gerekiyor.”

Mim Kemal malzemelerini aldı buluşma yerine gitti. Oradan da Mina'nın okuduğu okula geçildi. Daha ilk muayenede apandisit olduğu anlaşıldı. Mina bir ambulansla acilen hastaneye kaldırılıp ameliyat edildi. Ameliyat başarılı geçince Falih Rıfkı Ankara'yı bağlatıp Şefika Hanım'ı durumdan haberdar etti. Ama Şefika Hanım'ın öfkesi volkan olup patladı:

“Sen bana haber vermeden kızımı nasıl bıçak altına yatırırsın a adam! Benim kızımı ameliyat ettirmeye senin ne hakkın var!”

Falih Rıfkı bunu bağışlayamadı. Şefika Hanım'ın öfkesi dinmek bilmedi, ayrılmaya karar verdi.

İstanbul'daki kızını aradı. “Halil'i alıp İstanbul'a geliyorum...” dedi. Mina, “Babam da geliyor mu ?” diye sorunca Şefika Hanım, “Senin baban filan yok, boşanıyoruz!” dedi.

Kardeşi Neşet (Atay) yengesine epey yalvardı:

“Apartmanın var. Sen İstanbul'da otur, o zaten sürekli Ankara'da. Yakar mısın o apartmanı?” dedi. Şefika Hanım hiç tereddütsüz, “Yakarım!” yanıtı verdi geri adım atmadı...

Neşet Halil (Atay) Mina (Urgan)

Gazi: “Derhal Menemen’i Vilmodit ilan edin!”

Dindar olmayan dinci gericiiler memleketin her tarafında kıskırtmalar yapıyordu...

29 Aralık 1930 günü Erenköylü Derviş Mehmet altı arkadaşıyla birlikte Menemen Hükümet Konağı'na geldi. Burnundan soluyordu; öfkeliydi. Bağırmaya başladı:

“Ben Mehdi'yim, dinimiz mahvoluyor, şeriatı kurtarmaya geldim!”

Halkı şeriat için bir bayrak altında toplamaya çalıştı. Kalabalık tekbirler getirerek toplanmaya başladı.

Kubilay Menemen'de yedek subaylık yapıyordu. Kalabalığa mâni olmak istedi. O sırada bine yakın Menemenli yaşananlara müdahale etmedi. Hatta bazıları tekbir getirerek kalabalığa katıldı.

Derviş Mehmet Kubilay'ın başını gövdesinden ayırdığında amacı na ulaşmıştı. Kesik baş bir kazığa saplanarak halka gösterildi. Bu arada meydana yetişen bir bekçi ile bir jandarma askeri de şehit düştü.

Haber Ankara'ya düştü, bomba etkisi yarattı. Mustafa Kemal hemen Kâzım Özalp ve Başbakan İsmet İnönü'yü çağırdı. Milli Müdafaa Vekili Zekâi Bey (Apaydın) Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa (Altay) Köşke çıktı...

Aşırı sinirliydi. Öfkesi burnundaydı:

“Binlerce Menemenliden kimse çıkıp mâni olmamış. Üstelik tekbirlerle teşvik etmişler. Onların namusunu ve dinini kurtaran ordunun subayının öldürülmesini sadece olayları çıkaranlar değil Menemenliler de çekmelidir. Bu bizim ve Cumhuriyet'in kafasını kesmektir. Bundan bütün Menemen sorumludur. Derhal bu kasaba Vilmodit (*Ville Maudite; Fransızca*) ilan edilmeye müstahak olmuştur.”

Kâzım Bey kısa süren sessizliği bozdu:

“Acaba ayrıntılı raporlar gelene kadar beklesek mi Paşam?”

Cevap vermedi, düşüncelere daldı. Taviz verme niyetinde değildi:

“İşte böyle olacak, dağılalım!”

Odada bulunanlar dağılırken aralarında bir karar aldılar:

“*Birkaç gün geçsin Paşa'nın tepkisinin ne ölçüde değişeceğini görelim...*”

Ancak kanuni işlemler hemen başlatıldı. Paşa'dan birkaç gün ses çıkmadı. Bir daha da Vilmodit'ten bahsetmedi.

* Vilmodit o kasabada yaşayan bütün herkesin şehir dışına çıkarılması, tam boşaltılmış o kabanin tamamıyla yakılıp haritadan silinmesi, kasaba meydanına ibret olsun diye siyah bir taş dikilmesi demektir.

Durum Meclis'te görüşüldü, bir aylık olağanüstü hal ilan edildi, yargılamalar yapıldı ve Anadolu Ajansı 3 Şubat 1931 günü tüm gazetelere olayı şöyle duyurdu:

"İdama mahkûm olanların haklarındaki hüküm bugün sabaha karşı saat iki buçukta merasimi kanuniye badelifa infaz edilmiştir.

Mehmet Emin'in sehpaşı şehit Kubilay'ın başının kesildiği yere konulmuştur."

Erenköylü Derviş Mehmet

Menemen'de şehit düşen Kubilay

Falih Rıfkı, Sağlık, Temizlik, Gazi

Menemen isyanı yapılan inkılapların henüz halka tam olarak benimsetilemediğini ortaya koydu. Bu durum Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticilerini inkılapların ve rejimin yerleşmesi, ülkenin içinde bulunduğu siyasal sosyal ve ekonomik problemlerin çözülmesi için yeni bir politika belirlemeye itti. Yeni politika arayışı

içinde Türk Ocakları'nın durumu da gündeme geldi; artık işlevini yitirdiği düşüncesinde birleşildi...

600 yılı aşkın bir süre hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nda sağlık hizmetleri halka indirilememiş, ağırlıklı olarak saray ve çevresinde kalmıştı. Devlet doğrudan halkın sağlığı ile ilgilenecek örgütlenmelere sahip değildi. Bu nedenle gerek Trablusgarp Savaşı, gerek Balkan ve I. Dünya savaşları sırasında yüz binlerce asker ve sivil halk salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmişti. Mütareke döneminde de durum çok farklı değildi.

Anadolu halkının yüzde 50'si sıtmalıydı. 1920'de Orta Anadolu'da üç milyon trahom hastası vardı. Bu oran nüfusun yüzde 70'ine karşılık geliyordu. TBMM'nin açılmasıyla kurulan yeni Türkiye Devleti halkçılık düşüncesini daha ilk günlerden uygulamaya koydu. 3 Mayıs 1920'de kurulan İcra Vekilleri Heyeti'nde sağlık işleri bakanlık düzeyinde örgütlendi. Cumhuriyet'in ilanından sonra bakanlık, bir yandan salgın hastalıklarla mücadele ederken diğer yandan hekimlerin mecburi hizmetleri ile ilgili düzenlemeler yaptı. 1930 yılında sağlık hizmetleri ile ilgili olarak çıkardığı "Belediye Kanunu" ve "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" ile halkın sağlık gereksinimlerini karşılamaya çalıştı...

Falih Rıfkı, Osmanlı Devleti'nin belirli ve düzenli bir sağlık politikası olmadığını, buna karşın Batı kaynaklı fikirlerin, ordu ile beraber tıp kurumlarına girmesi ile sağlık kurumlarının devamlı surette geliştiğini belirtti. Bu sayede doktorluğun Türk ulusuna uluslararası sahada Türkiye'ye onur veren kurumlardan biri haline geldiğini belirtti.

Türk doktorları yerine yabancı doktorları tercih etmelerini eleştirdi.

Türk doktorlarının geçimlerini bile sağlayacak kadar para kazanamadıklarını belirterek hükümetten Türk doktorlarını himaye etmesini, doktorlarınsa şerefini koruyacak tedbirleri almasını istedi.

Yeni devletin sağlık politikasının, aynı zamanda bir nüfus politikası olduğuna da dikkati çekti. Devletin ekonomik ve savunma güçlerini artırmak için memleketin nüfusunu da "birkaç misli"

artırmak gerektiğini savundu. Ülkenin nüfusunu artırmak için atılacak en büyük adım ise, planlı bir sağlık politikası ile çocuk ölümlerini azaltmaktır.

Hükümetten çocuk bakımı hakkında halkı eğitecek önlemler almasını istedi...

• • •

Menemen olayı yöneticiler ve aydınlar arasında ideoloji tartışmasını başlattı. Mustafa Kemal, aynı zamanda Serbest Fırka'nın kendini feshettiği gün olan 17 Kasım'da çıktığı üç aylık yurt gezisinde iken, basında rejime bir yön verme tartışmaları devam ediyordu. O tartışmalara Falih Rıfkı da katıldı.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde 21 Ocak 1931 tarihinde "Fırka ve Halk" başlığıyla yazdığı yazıda "Halk Fırkası'nın, o güne kadar, eski İttihat ve Terakki Fırkası gibi her işe karışmasının çıkaracağı sakıncalardan kaçındığı için basit bir seçim mekanizması olarak kaldığını, ama artık ona, bir inkılap fırkasının normal görevlerini verme zamanının geldiğini" belirtti.

Falih Rıfkı Bey (sağdan ikinci)

Gazi giyimine, yaşadığı alanın intizam ve temizliğine çok önem verirdi. Arkadaşlarının, hatta uzaktan tanıdıklarının yeni yaptıkları evleri gezer, banyo ve sıhhi tesislere bilhassa dikkat ederdi. Bir dostuna misafir gittiği zaman da, eğer nazı geçerse, tenkitlerini esirgemezdi. Duvara asılı şeylerde en küçük eğriliği görür, kalkıp düzeltirdi.

İstasyon binalarına bile gittiği zaman:

“Banyosu nerede?” diye soruşları, her gün yıkanma âdetini en mütevazı Türk yuvalarına kadar sokmak içindi.

Misafir gittiği evlerde ev sahibi ile konuşarak eşyanın yerlerini değiştirdiği olurdu. Yemek odası dar ve sıkıntılı bir odada ise ve yemeğe kalacaksa, sofrayı salona taşımaktan üşenmezdi. Atatürk'ün misafirlikleri tesadüfi olmakla beraber ev sahiplerini rahatsız etmezdi.

• • •

Gazi o gün neşeliydi. Canının sıkkın olduğunu söyleyerek yaverinden Nuri, Salih, Kılıç Ali Beyler ile Falih Rıfkı'yı Köşke çağırmasını istedi...

Geldiler, vakit kaybetmeden Ankara'da otomobillerle gezintiye çıktılar. Konvoy bir ara durdu. Gazi araçtan indi taşralı bir zengin yaptırdığı bir buçuk katlı büyük köşke yöneldi. Tesadüf ev sahibini de orada bulmuşlardı. Köşk son derece zengin donanımlıydı. Sahibi hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştı...

Gazi ve beraberindekiler köşkün salonundan başlayıp, yemek odasını hatta yatak odalarını bile gezdi. Aşağı kata indiklerinde muşamba örtülü kötü bir masa, aynı kötülükte bir iki dolap, duvar kenarlarında da yer minderleri gördüler. Ev sahibi büyük bir saflıkla:

“Paşam efendim, biz çoluk çocuk burada yemek yer, otururuz” deyiverdi.

Kız Öğrencilerin Etek Boyu Meselesi

Türkiye muasır medeniyet yolculuğunda hızla ilerliyordu.

Gölbaşı-Malatya demiryolu işletmeye açıldı...

İlk kadın operatör Dr. Suat, Haseki Nisa Hastanesi'nde sınav vererek uzmanlık belgesi aldı...

Ölçüler Kanunu kabul edildi...

Mudanya-Bursa demiryolu hükümetçe satın alındı...

1931 yılı sonbaharı olmuştu. Dolmabahçe Sarayı'nda dostlarını ağırlıyordu. Maarif Vekili Esat (Sagay) Bey de oradaydı. Yaptığı işleri anlatırken bir ara, "Paşam kız öğrencilerin kısa etek, kısa çorap ve kısa kollu gömlekle gezinmelerini uygun görmüyorum" dedi. "Daha kapalı giyinmelerini bir tamimle duyuracağım!"

Sofrada bulunun Doktor Reşit Galip Bey söze atıldı:

"Yanlıı düşünöyorsunuz efendim! Bu bir geriliktir. Kadınlar artık eski durumda yaşayamazlar, inkılaplardan en mühimi kadınlara verilen haktır, başka türlü Batılılaşmakta olduğumuzu iddia edemeyiz."

Mustafa Kemal vekilinin zor duruma düşmesini istemedi:

"Bu konuyu uzatmayalım, kısa çorap giymemek çok önemli değildir sonra tartışırız..."

Reşit Galip ısrarcı oldu. "Af buyurunuz Paşam bu inkılap bir zihniyet meselesidir, müsaade buyurursanız fikrimizi söyleyelim. Ayrıca sizin bulunduğunuz bir sofrada bunların söylenmesi bir küstahlıktır. Hoş görülemez."

O sert çıkış karşısında Reşit Galip'e döndü, "Yorgun görünüyorsunuz, madem konuşmalar da hoşunuza gitmiyor gidip istirahat edebilirsiniz" dedi.

Reşit Galip aldırış etmedi, "Burası milletin sofrasıdır kovulmamalıyım, kendimi iyi hissediyorum, kalkmam" diye cevaplandırdı.

Paşa fazla uzatmadı. "O halde biz kalkalım masayı beyefendiye bırakalım" diyerek sofradan kalktı, hemen odasına çekildi.

Herkes kalktı Reşit Galip yalnız başına sabaha kadar camdan denizi seyretti, sabah olunca da Başkâtip Tevfik Bey'den 25 lira borç alarak trenle Ankara'ya yola çıktı.

Mustafa Kemal olanları Tevfik Bey'den öğrenince, "Cebinde beş parası yok ama karakterinden hiç taviz vermiyor" dedi.

Ayrıca Tevfik Bey'e "Aç bakayım cüzdanını başka paran yok mu, insan sadece 25 lira mı verir?" diye sitem etti.

Falih Rıfkı ertesi gün Reşit Galip'ten yana tavır aldığını dost meclisinde dillendirdiğinde üzgündü...

Maarif Vekili Esat
(Sagay)

Reşit Galip Bey

Falih Rıfkı, "Kemalizm" ve Devletçilik

Türk Ocakları ile II. Meşrutiyet döneminde tanışmıştı.

10 Nisan 1931'de toplanan Türk Ocağı Kongresi'nde Mustafa Kemal'in isteği ile alınan karar doğrultusunda Ocaklar, Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleştirildi. Bu önemli karar bir aydın olarak Falih Rıfkı'yı da etkiledi. Birleştirme düşüncesine destek verdi.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın "sol bir inkılap fırkası", "solun" en tabii dayanağının ise "gençlik" olduğunu vurguluyordu yazılarında...

* Reşit Galip birkaç ay sonra Maarif Vekilliği'ne getirildi. Üniversiteler reformu onun vekilliği süresinde gerçekleştirildi.

Ona göre Cumhuriyet Halk Fırkası'nın solun unsurlarını yani gençleri, "kendi dışında bir müesseseye", yani Türk Ocakları'na bırakarak kendini tehlikeye atamayacağıydı.

Kemalizm terimini ilk kez 8 Temmuz 1931 tarihinde yazdığı "Politika" başlıklı makalesinde kullandı.

Bu tarihten itibaren de Kemalist ideolojiyi yorumlamaya çalışacaktı. "Kemalist" kavramının kimleri içine aldığını ve başlıca karakterinin ne olduğunu açıklamaya çalıştı. Bu çerçevede ilk olarak bağımsızlık ilkesini ele aldı. Lozan Antlaşması'yla tüm dünyaca kabul edilen bağımsız Türkiye'nin korunmasının Kemalizm'in başlıca davası olduğunu vurguladı.

Falih Rıfkı, "Kemalist" kavramını Türk inkılapçılarının adı, Kemalizm'i de, "Mustafa Kemal'in ülküsü, ebedi bir kurtuluş, yani her devirde o devrin en önünde, en ilerisinde, bireylere ve topluma daha iyi mutluluklar arama ve hazırlama davası" olarak tanımladı. Bu özelliği dolayısıyla Türkiye topraklarında Kemalizm'den başka bir ideolojinin hâkim olmasının söz konusu bile olmadığını savundu. Zira Kemalizm, "asla sözde politika yapmayan", tersine ilk günden beri "bir vatan inşa etmeye çalışan" bir düşünce idi.

Ona göre, Kemalizm'in en önemli özelliği, "1919'dan itibaren edinilen Türkiye tecrübelerinin bir bütünü" olmasına karşın, "durulmuş, kitaplaşmış, idareleşmiş bir dava" olmaması, "yürüyen, kılmıdayan, arayan canlı ve oynak bir ihtilal" olmasıydı. Bu nedenle Kemalizm'in "gözü her tarafa doğru acık olmak zorunda" idi.

"Yeni zamandan, yeni nizamdan, Faşizmden, Hitlerizmden, Komünizmden, Kapitalizmden, Sosyalizmden, liberalizm ve demokrasiden bahsederken acaba ne kastediyoruz? Türkiye için bir rejim örneği mi arıyoruz? Liberalizm ve demokrasinin buhranlarını tahlil ederken, hürriyet ve murakabenin faydasızlığını mı anlatmak istiyoruz?

Hayır, bilakis yeni Türkiye gençliğini misalcilikten, örnekçilikten, modelcilikten, Osmanlı taklitçiliğinden uzak tutmak davasında bulunuyoruz. Osmanlı darülfünununda her Fransız hukukçusunun

veya her İngiliz iktisatçısının sözü bir ayet idi. Türk Devleti'nin ve milletinin şartlarını bu hükümlerin kalıbına bir türlü uyduramayan Türk genci, karsısındaki ile münakaşa edebilmek için aynı ayarda bir başka Frenk hukukçusunun veya iktisatçısının tenkitlerini arayıp bulmak zaruretinde idi. Bütün Osmanlı fikriyat hayatı Arap kalesi ile Frenk dediklerine dayandırılmıştır. Ne siyasi, ne içtimai, ne iktisadi hiçbir buhran olmasaydı, Kemalist rejim Türkiye'yi yetiştirmek için kendine has usuller arayıp bulmaya mecburdu. Çünkü onun içinde bulunduğu şartlar büsbütün başka idi. Eğer liberalizm İngiltere ve Amerika'da bile iflas etmemiş olsaydı, eğer demokrasi Fransa'da bile en hararetle taraftarlarınca temelinden ıslah edilmeye muhtaç addolunmasaydı çok korkulur, iktisatta liberalizm ve siyasette sürü sürü fırka yeni Türkiye'yi tehlikeden tehlikeye atacaktı.

Biz Fatih softası kadar Şişli softasından da korkuyorduk. Bize memleketi ve halkı derin ve şuurlu bir anlayış ile müstakil, hür bir kafa lazımdı. Bizim için her memleketteki bütün tecrübeler musavi kıymettedirler. Hepsinden kendimize uyar olanı alır, aykırı olanı bırakırız. Biz bütün sistemleri serbestçe tetkik ve tenkit edebiliriz. Hiçbirine bağlanıp gözümüz kapalı, beynimiz kilitli memleketi ve halkı boş yere zorlayıp durmayız. Buhranlar işte bu davamıza yardım etmiştir. Çünkü Türk gençliğine mukaddes kanunlar ve mukaddes örnekler olmadığını anlatabilmek için, kürsü demagoglarının ve sokak politikacılarını buhran misalleri ile yendik.”

Devletçilik, sınıfsız toplumu öngörmekteydi. Devletçilik, “sadece halkın yapamadığı, yapmadığı işi yapmak demek değildi. Aynı zamanda devletin sınıf veya sınıflar hesap ve namına değil, memleketin yüksek iktisadi menfaatleri hesap ve namına iktisadi faaliyetler için kural koyucu ve denetleyici olması” demekti.

“Biz ne liberaliz, ne faşistiz, ne de sosyalistiz. Devlet sosyalizmini kabul ettiğimiz bile doğru değildir. Biz Türkiye'nin kendi bünyesine has bir rejim kurmak istiyoruz.”

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Devletçilik politikası ona göre “sezgili bir iktisat politikası”ydı. Zira CHP, Türkiye ekonomisindeki “hastalıkları” ne kitaplardan kalıplaşmış düşünceleri, ne de başka devletlerin ekonomi politikalarını aynen alarak tedavi yoluna gidiyordu. “CHP, kendi iktisadi yolunu, kendi ülkesinde aramamaktaydı.”

“Devlet demirden bir el gibi, memleketi kolundan tutup ileriye doğru götürmeli” ve iktisadi hayatın seyrini hızlandırmalıydı.

“Yalnız Türkiye’de değil, artık dünyanın hiçbir yerinde milli davadan ayrılmak mümkün değildir. Hindistan’ın en uzak köşesindeki İngiliz tezgâhının menfaatini şimdi Londra korumaktadır. Parola İngiliz İmparatorluğu’nun yüksek iktisadi menfaatidir. Bütün memleketler gibi Türkiye için de en sağlam emniyet, istikrar, itimat kaynağı, Türkiye Devleti’nin yüksek iktisadi menfaatini yegâne tanzim ve murakabe ölçüsü olarak kullanan bir devlet kuvveti olabilir. Halk Fırkası’nın devletçiliği bu demektir. Türkiye Cumhuriyeti’nin iktisadi tarihinde inkılapçı hükümetlerimizin bu emniyet, istikrar ve itimat hissine zarar verecek tezatlarla düştüğü görülmemiştir. Halk Fırkası’nın hükümetlerine verdiği ana istikamet nasıl sınıfsızlık ise, hususi ve resmi bütün iktisat cihazlarına verdiği parola da memleketçiliktir. İstikrar, emniyet ve itimat için iki unsur: prensipte şuurlu bir anlamsa harekette şuurlu bir vahdettir.”

Devletçiliğin yabancı sermayeye düşman olmadığını ısrarla vurguluyordu. Aksine, Batı sermayesinin memlekete Batı kafasıyla birlikte geleceği için Türk yatırımcılarını da üretimde kaliteye yönlendireceği, böylece yerli mal ve yerli ürün için büyük bir ilerleme imkânı hazırlayacağı inancındaydı.

Falih Rıfkı Türkiye’ye devletçiliği yerleştirebilmek için yapılması gerekenlere de işaret etti. Önlemlerin yerinde ve zamanında alınmasını, yeni bir iktisatçı kadro yaratılmasını zorunlu buldu. Yeni kadronun “kırtasiyecisi” olmayacak şekilde ayırt edici özelliklerle donatılmasını istedi.

Şevket Süreyya (Aydemir) aylık fikir mecmuası *Kadro*'da bir yazı kaleme aldı:

“İstanbul'un mütareke senelerindeki tarihini yazacak olan çocuklarımız ve torunlarımız, o günlerin bütün levsine ve iman teşettütlerine rağmen, milli istiklal mefkûresini tatlı bir alev gibi bu esir şehrin vicdanına akıtan bir avuç genç ve cüretli muharririn aziz simaları üstünde bilhassa duracaklardır. Falih Rıfkı bu muharrirlerden biridir.

Falih Rıfkı'yı ben, bilhassa son yazıları ile tanıdıktan sonradır ki, onun peşini, yazı hayatına ilk atıldığı günden beri bir an bile bırakmayan ve her zaman mürteci ve düşman karargâhtan gelen gayz ve iftira selinin sebebini ve manasını kavrayabildim. Falih Rıfkı'ya karşı hiç ir zaman 'bitaraf' kalınamaz. Bu ayarda bir adam ya muhakkak sevilir, ya ondan mutlak olarak nefret edilir. Zaten daima mücadele içinde yaşayan, mücadelede yerini ve cephesini tayin eden bir insan karşısında 'bitaraf'lığın hiçbir manası yoktur.”

Devletin iktisadi teşebbüslerinde en tehlikeli unsurları, bürokrasi ve sorumsuzluk olarak tanımladı. Devlet çalışanlarının görevlerini sadece masa başında bir imza atmak olarak algılamamaları gerektiğini savundu. Tekelleri ve fabrikaları kontrollerinde tutan memurların, yönettikleri fabrikaların Avrupa'dakiler kadar randımanlı çalışmalarını sağlamalarını, teknik ve teşkilatlarını aynı örneğe göre rasyonelleştirmeye çalışmalarını gerekli bularak sorumluluğa işaret etti.* Falih Rıfkı özel girişime hak tanımayan katı devletçilikten yana değildi. Hükümetin sanayiye geliştirmeye olanak tanıyacak gerekli alanlarda desteklenmesini savundu.

• • •

* Falih Rıfkı, “İnhisar ve Fabrikalarımız”, *Hâkimiyeti Milliye*, 14 Mart 1932, No. 3831, s. 1.

1932 yılının ilk ayıydı.

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) 1932'de Vedat Nedim (Tör), Şevket Süreyya (Aydemir), Burhan Asaf (Belge) ve İsmail Hüsrev (Tökin) ile birlikte *Kadro* adında bir dergi kurmuştu. Niyetleri Türk inkılabının ideolojisini yaymaktı. Emir bizzat Gazi tarafından verilmişti...

Kadrocular, Kemalizm'i bir sistem haline getirmeye çalıştı. İdeologları Şevket Süreyya Aydemir'di. Yakup Kadri ile Şevki Yazman dışında kalanlar sosyalistti. Dergi piyasaya çıktı. Başyazısında şunlar yazıyordu:

"Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap durmadı... İnkılabımız derinleşme ve genişleme istikametindedir. Bu inkılap kendisine prensip ve onu yaşatacaklara şuurlanabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikri unsurlar inkılabı ideoloji olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir.. Kadro bunun için çıkıyor."

Bu çıkışı ilk olarak Nâzım'ın (Hikmet) en yakın arkadaşı Vali Nû, (Vali Nurettin) *Akşam* gazetesinde eleştirdi. Ardından Aka Bey'in (Gündüz) *Hâkimiyet-i Milliye*'deki alaycı eleştirisi geldi.

Milliyet'te Burhan (Cahit) de onlara katılır. TP'liler de dergi çevresini Kemalist dalkavuklar diye eleştirir. Hilmi Ziya (Ülken) de, Şevket Süreyya'nın ilk sayıda kendisi hakkındaki eleştirisine ağır bir dille cevap verir. *Kadro*'nun çıkışı Gazi'nin sofrasında da tartışma konusu olur.

Kadro, ikinci sayısında Ziya Gökalp'i eleştirince Türkçü çevrelerden de tepki aldı. Namık Kemal, *Atsız Mecmua*'da Kadroculara acır. *Kadro*'da Nâzım Hikmet eleştirilince Nâzım Kadrocuları sevgilileri kollarında otomobillere kurulan golf pantolonlu zıpır sefihler diye eleştirir. Dergiyi Falih Rıfkı Atay, Nurullah Ataç, Sadri Ertem, İsmet Paşa, Şükrü Kaya, Ruşen Eşref Ünaydın destekler.

2. sayı çıktıktan sonra eleştirilere karşı dergiyi kapatmak isteyen Yakup Kadri Köşke çıkararak Mustafa Kemal'le görüşür. Mustafa Kemal cebinden dergiyi çıkararak Yakup Kadri'ye serzenişte bulunur. Dergide, inkılap bir şahsın veya zümrenin eseri halinde kalırsa milletin malı olamayacaktır iktibaslı yazısıyla, ne demek istediklerini sorar, sonra devam edin, dergiyi kapatmayın der. Aka Gündüz *Hâkimiyet-i Milliye*'de Kadrocuları halka avare demekle suçlayınca gazete yönetimi tarafından istifaya mecbur bırakılır. Gazi'nin sofrasında Kadrocular üzerinde sert tartışmalar çıkar. Recep Peker, Kadrocuların rejim aleyhinde yayın yaptığını söyleyince Gazi birden parlayarak Şükrü Kaya'ya "Bu işi ne zaman biteceksin?" der. Şükrü Kaya, "Başvekile söyleyin Paşam" der. İsmet Paşa da dergi yazarıdır ve bunu duymazlıktan gelir. Gazi, İsmet Paşa'ya dönerek "Gerçi, sen bunları seversin!" der. Yakup Kadri Ankara'ya gider, Gazi ve İsmet Paşa'yla görüşür. Bu toplantıda Gazi ona "Tiran'a elçi olduğunu" bildirir. Yakup Kadri Tiran'a gider ve dergi 36. sayıda dağı(tı)lır.*

Recep Peker

Yakup Kadri
(Karaosmanoğlu)

* Kadrocular, derginin kapanmasına Recep Peker'in sebep olduğunu söylemişlerdir. Dergileri kapatılmasına rağmen Kadrocuların hepsi devlet içinde kadrolara tayin edilmişlerdir.

Anadolu'nun Şehirleşmesine Katkıları

23 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen Jansen Planı, bütün güvence ve olumlu verilere rağmen, beklenilenin tersine sapmalara uğradı. Ankara İmar Müdürlüğü Ankara Belediyesi'ne bağlandı.

Falih Rıfkı Ankara'nın imarı konusunda gösterdiği duyarlılığı Anadolu'nun imarında da gösterdi..

Yunan ordusu Anadolu'yu terk ettiğinde, geride yıkık köyler, yakılmış kasabalar ve harap şehirler bırakmıştı. Falih Rıfkı'ya göre, zaferin kazanılması her şeyin bittiği anlamına gelmiyordu. Aksine her şey yeni başlıyordu. Bu nedenle bir an önce “harp edebiyatını bırakıp, bugünün en büyük sorunu olan Garbi Anadolu'nun imarına” başlanmalıydı.

I. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın kendi şehirleri için uyguladığı yöntemlerin incelenmesini ve Türkiye'de kullanılmasını önerdi.

Anadolu kentlerinin İstanbul'un ahşap yapıları yerine Ankara'nın kerpiç evleri ile yeniden inşa edilmeye başlandığına işaret eden Falih Rıfkı, tıpkı Ankara'nın imarında olduğu gibi Anadolu şehirlerinin imarında da eksiklikler olduğunu, Türkiye'de imar konusunda yasal düzenlemelerin bulunmamasının bu eksikliğin temel nedeni olduğunu belirtti. Ona göre, yasa olmaması ülkede mimarların ve bina yapanların keyfi hareket etmelerine neden oluyordu.

Üstelik planlamanın yanında bilimsel yöntemlere uyulmuyordu.

Kerpiçten inşaatın Avrupalıların taşralar için uyguladığı son usul olduğunu söyleyen Falih Rıfkı, Anadolu'nun imarında kerpiç kullanılmasını uygun buldu. Zira kerpici sıkıştırmak ve kerpiç üzerine sıva vurmak özellikle tek katlı yapılar için son derece uygundu.

Kentlerin yeniden imarını da tek başına yeterli bulmadı. O, aynı zamanda “bakıma” dikkati çekti. Yüzyıllardan beri Anadolu kasabaları

imarsızlık değil, “bakım” işlerinin aksatılmasından dolayı da harap oluyordu.

Güney Amerika gezisi sırasında, üç dört yıl içinde kurulan Brezilya şehir ve kasabalarının modernliğine hayran kalan Falih Rıfkı, şehirlerin imarında Avrupa ile birlikte Yenidünya'nın da örnek alınabileceğini düşünüyordu.

“Çocuk senin hakkın varmış!”

Rusya seyahatinden döndüğünde Dolmabahçe’de Birinci Dil Kurultayı toplanmak üzereydi. Gazi salona giren Falih Rıfkı’yı görünce buyur etti. “Gel yanıma otur...” dedi. Kısa süre soluklanmasına izin verdikten sonra, “Hüseyin Cahit Bey’in tezini biliyor musun?” dedi.

“Hayır efendim...”

“Öyle ise önce onu okuyunuz” diye emir verdi.

Birinci Dil Kurultayı için Edebiyat-ı Cedide azasının sağ kalkanlarından da tez istemişler, Halit Ziya ve başkaları fikirlerini söylemekten çekinmişlerdi. Hüseyin Cahit *ki bir sadeleştirmeci idi*, düşündüklerini yazıp yollamış. Fakat “*Eğer Mustafa Kemal bu kurultayda belli bir maksat elde etmek istiyor da benim yazdıklarım güçlük çıkarma mahiyetinde ise yırtınız, atınız*” ricasında bulunmuş.

Yırtıp atmamışlar da Atatürk’ün yanında okumuşlardı. Hüseyin Cahit pek ileri geri düşünmeden yazar. Eski Servet-i Fünun sahibi Ahmet İhsan, ki dilden bir şey anladığı olmadıktan başka, Türk edebiyat tarihinde mecmuasına unutulmaz bir yer verenler arasında Hüseyin Cahit vardır, okunan yazının bir cümlesinden:

“Öyledir o... Bakınız, askerler bu işe karışamazlar diyor” gam-mazlığı ile Atatürk’ü sinirlendirmiş.

Sofrada bulunanlardan birkaçı Hüseyin Cahit’e cevap vermek üzere vazife almışlar. Ve Hüseyin Cahit kurultaya gelse de

gelme de yazısının ve cevaplarının Atatürk'e tekrarlanacağı akşama rastlamışım.

Hüseyin Cahit'in tezini okudular. Atatürk döndü, Falih Rıfkı'ya sordu:

"Ne dersin?" dedi.

"Acaba bu tezi kurultayda hiç okutmamaklığınız mümkün değil midir, Paşam?"

"Niçin?"

"Fikirlerinden bir kısmı doğru. Fakat hepsi bir arada kurultaya gelecek olanlar tarafından iyi karşılanacaktır. Hüseyin Cahit'e neden bir zafer hazırlamalı?"

Oldukça sinirli bir sesle, "Ya? Öyle ise arkadaşlarımızın verecekleri cevapları dinle de Hüseyin Cahit Bey'in yerine sen müdaafaada bulun" dedi.

Cevaplar tekrarlandı. Falih Rıfkı hiçbirini kuvvetli bulmadı. Gazi'ye, Hüseyin Cahit'in bu cevapları kolayca karşılayabileceğini de söylemekten çekinmedi.

Sofra dağılırken Gazi kendisini alıkoydu ve herkes gittikten sonra: "Çocuğum, senin de Hüseyin Cahit gibi düşündüklerin olabilir. Fakat ona cevap verecek olanların cesaretlerini kırma!" diye konuştu.

Kurultayın ilk günü Hüseyin Cahit'in zaferi ile çalkalandı. Onun söyledikleri ne kadar iyi karşılanmışsa, cevap verenler o kadar kayıtsız görmüşlerdi. Locasından manzarayı görüp kavrayan Gazi, hasta yatağından Samih Rifat'ı kaldırarak kürsüye getirtmek zorunda kaldı.*

Hüseyin Cahit yenilmemişti ama ona cevap verenler yere seirilmiş olmaktan kurtulur gibi olmuşlardı. Toplantının sonunda cevapçılardan bir kısmı Gazi'nin etrafında toplandı:

"İşte Hüseyin Cahit bugün öldü!" diyorlardı.

* Falih Rıfkı Atay'ın görüşü: Samih Rifat iyi ve bol konuşur, bilmeyenlerin anlayışlarını tereddüde düşürecek diller sürmek marifetini gösterirdi.

Gazi onların söylediklerini gülümseyerek dinledi. Hüseyin Cahit ise akşam karanlığında saray bahçesinden dış kapıya doğru giderken, elini sıkmak isteyenler birbirleri ile adeta itişiyorlardı...

Ayaspaşadaki oturduğu apartmana geldi. Daha nefes almadan Dolmabahçe Sarayı'ndan bir otomobilin kapıya geldiğini fark etti. Şoför:

"Gazi Paşam sizi emretmişler" dedi.

Sofra kuruldu. Fikirler ortaya bir kez daha atıldı. Sofranın bir başında Gazi diğer başında Falih Rıfkı oturuyordu. Masanın diğer konukları cevapçılardı. Gazi her birinin söylediklerini bir kez daha dinledi ve dönüp Falih Rıfkı'ya, "Çocuk senin hakkın varmış!" dedi.

"Şey"

"Türk Dili Tetkik Encümeni" kuruldu. Başkan Samih Rifat'tı. Ruşen Eşref ve Celal Sahir dışındaki üyeler zorlamacı ve özleştir-meci-ydi.

Gazi denemeye karar vermişti. Dili sadeleştirmeden yanaydı. Bütün risklerini kabul eden bir düşünceye sahipti. En acayip kelimeleri bizzat kendisi Meclis kürsüsünde kullanmaktan çekinmemişti.

Falih Rıfkı ve onun gibi düşünenler Arapça olduğu için "şey" siz yazıp konuşacaklardı. Gazi'nin en güvendiği kişiler arasında Falih Rıfkı bulunuyordu.

"Yapmayınız Paşam..." dedi. "Bir mucize olsa da Anadolu'da ne kadar ölmüş Türk varsa hepsinin aynı anda dirilmesi mümkün olsa, hepsinin beraber ilk ağızlarından çıkacak kelime 'şey'dir' diye ısrar etti. "Şey" ona göre Türkçe bir kelimeydi...

Akşam olup da Köşke doğru otomobille yol alırken Gazi Falih Rıfkı'ya dönerek:

"Falihçiğim, sen de 'şey' gibi koyu Arapçaların Türkçe olduğunu iddia edecek kadar ileri varma!" deyiverdi.

Bu vekilin dili de zevki de eskinin eskisi idi.

Gazi, o günden sonra kendini seven başyazarları öz Türkçe yazmaya davet etti.

Kolay ve hızlı düşünüp, düşündüklerini kâğıda dökabilen bir yazardı. Bir makalesini 30 ya da en fazla 40 dakikada; kimi zaman kâğıdı yemek masasının üstüne koyar, döner, döner, bir saatte yarım sütun kadar bir şey yazardı. O yazıları çoğunlukla öz Türkçe idi.

Bir akşam, aşırıcılar gene kendisinden şikâyetçiydi. Sofrada İsmet Paşa o gün yazdığı bir başyazıyı okudu:

“Bundan daha iyi Türkçe ne olabilir?” diye konuştu.

Gazi tebessüm etti: “Ama içinde bizim kelimeler yok!” yanıtını verdi.

Halkevleri

Dünya ekonomik bunalımı ve Serbest Fırka deneyiminin başarısızlığı karşısında toplumsal devrimleri sürdürmek bunun için de yeni adımlar atma gereklilik ve isteği öne çıkmaktaydı. Bir yandan toplumsal gereksinimler, diğer yandan Avrupa'ya giderek eğitim gören gençlerin ülkede bir şeyler yapma, ulusal kalkınmada katkıda bulunma istekleri havayı daha da heyecanlandırdı. Bu gençlerden biri olan Vildan Aşir (Savaşır) de kimi ülkelerdeki yetişkin eğitimi ile ilgili kurumları incelemişti. Ülkeye dönüşünde halkın eğitimi ve kaynaştırılması amacıyla Çekoslovakya'da kurulu “Sokol” örgütlenmelerini Türkiye'nin özgün koşullarına en uygun örnek kuruluşlar olarak önerdi.

Öneriyi benimseyen Mustafa Kemal, Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip'e “Halkevleri'nin kuruluşu” ile ilgili çalışmalara başlanması için gerekli direktifi verdi.

Halkevleri'nin tüzüğünü hazırlamak üzere bir komite kuruldu. Komite çalışmalarını tamamladıktan sonra Halkevleri, 19 Şubat 1932'de on dört ilde aynı anda açıldı. Halkevinin açıldığı her şehir

ve kasabalarda dil, edebiyat, tarih, güzel sanatlar, sporla ilgili çalışmalar yapıldı.

İlk kurulduğunda 14 olan Halkevleri sayısı, 1933'te, 55'e ulaştı. Ayrıca Londra'da da bir şube açıldı.

Falih Rıfki ilk günden itibaren Halkevleri'nin çalışmalarını dikkatle izledi.

Halkevleri'nin "Yarının Türkiye'sini inşa etmek sorumluluğunu üzerine alan CHP'nin bütün kadrosu ile ülkeyi yapılandırırken bu uğurda gençleri tamamen yanına almak" ve "Kemalizm ülküsünün şuurlu unsurları olan fikir ve hareket adamlarını aynı muhitte toplamak" düşüncesinden kaynaklandığını savundu.

"CHP'nin en güzel eseri" olarak gördüğü Halkevleri'ni, "Kemalizm'in Doğu'da yeni bir dünya yaratma ülküsü" ve "bu uğurda çalışmaktan başka kaygısı olmayan ülkü adamlarının ocağı" olarak tanımladı. Bu nedenle Halkevleri'nin, "basit akademi ve okul" olarak nitelenmesine karşı çıktı. Halkevleri'nin "fikrin hayatla kaynaştığı ocaklar" olacağını ve "halkın fikren kalkınmasına hizmet edeceğini" savundu. Halkevleri'nin "Türk gençliği ile halkın kaynaşıp tanışma ocağı olduğuna" dikkati çekti.

İsmet Bey (İnönü), Falih Rıfki, İtalya Seyahati

Başvekil İsmet Bey ile Gazi Dolmabahçe Sarayı'nda bir gün sonra başlayacak İtalya seyahati ile ilgili konuşuyordu. Falih Rıfki olan bitenleri kaleme alırken heyette bulunduğundan daha dikkatliydi.

"Sen Türkiye'nin başvekilisin. Mussolini de resmen İtalya'nın başvekilidir. Arada hiçbir fark tanımayacaksınız..."

22 Mayıs 1932 günü İstanbul limanından hareket eden vapur, güneş batarken Çanakkale'den geçti. Çanakkaleliler motor ve sandallarla başvekilî selamlamaya çıkmışlardı. İsmet Bey (İnönü) güverteden mendiliyle selamladı halkı...

Vapur bir gün sonra Yunanistan'ın Pire limanına yanaştı. Eski başbakan Eleftherios Venizelos'un hasta olduğunu öğrenen heyet Atina'ya gitmeye karar verdi. Heyette Falih Rıfkı da vardı.

Ziyaret gerçekleşti, yola trenle devam edildi...

Ancak İtalya'dan gelen bir haber İsmet Bey'i çileden çıkardı. Programda Mussolini'nin istasyondaki karşılamaya gelmeyeceği bildirildi. Başvekil hemen duruma el koydu:

"Söyleyiniz kendilerine, Mussolini karşılamada olmayacaksa derhal vatanımıza dönülecektir. Resmi geziyi burada iptal ediyorum."

Faşist lider Mussolini yelkenlerini suya indirdi. 25 Mayıs günü sabahı saat 09.30'da Roma'ya varıldı. Heyet İtalya Başbakanı Benito Mussolini ve Dışişleri Bakanı Dino Grandi tarafından istasyonda bizzat karşılandı. İtalya Kralı Vittorio Emanuele III İsmet Bey ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey onuruna öğle yemeği verdi. Yemekte heyetten Parti Genel Sekreteri Recep, Afyon Mebusu Ali, Roma Elçisi Vasıf, Siirt Mebusu ve *Milliyet* Başyazarı Mehmet Beyler ile Falih Rıfkı bulunuyordu. Ziyafete kraliçe, veliaht ve prensler de katıldı.

Ziyaretin üçüncü gününde resmi görüşmeler yerini basın toplantısına bıraktı. Mussolini Türk gazetecilere açıklamalarda bulunacaktı. Falih Rıfkı erkenden toplantı salonuna gitti, en ön sıraya oturup konuşmanın notlarını tuttu.

"Türk inkılabı, tarihin kaydettiği en büyük inkılaplardan biridir. Türkiye'ye karşı gösterdiğimiz dostlukta sebat ve ısrar ediyoruz ve edeceğiz. İki memleket arasındaki dostluğun nasıl geliştiğini göreceksiniz. Bu samimidir; bir faşist sözüdür... Bugün milletler arasında gümrük duvarları dikmek siyaseti, tarihin aksine bir istikamettir. Gümrük duvarları milletleri birbirinden ayırır."

Aynı günün önemli olaylarından biri de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Bey'in akşam bakanlardan Italiani'nin

Licteur Sarayı'nda Faşist Partisi Genel Sekreteri Strace'yi ziyaret etmesi oldu.

*Cumhuriyet Gazetesi İtalya'ya giden heyetin ardından
bu manşeti atar.*

Heyetkilere akşam yemeği verildi. Sohbetler samimiydi...

Rusya'ya ilk gidişinde halk eğitim metotlarını yakından inceledi.

"Benim için inkılap davamızın tek teminatı kız oğlan bütün Türk çocukları sivil ve layık ilkokul eğitiminden geçirmişti. Kızılbaş-Sünni ayrılığı mı? İlkokul meselesi. Doğu illerinde Kürtleşme tehlikesi mi? İlkokul meselesi. Yobazlık o, taassup o, hepsi o mesele idi. Bizim, bize benzemeyenlerden tek farkımız sivil eğitim görmekten ibaretti. Bu işi halledemediğimiz için de Tanzimat'tan beri yeni nesiller büyük kalabalığın üzerinde köpükler gibi görünüp sönüyorduk. İnkılabın kaçınıcı yılı idi. Hâlâ ilkokul seferberliğini ele almamıştık..."

Recep Peker, Demokratların yaptığı üzere pek kısa zamanda rejimin neler yaptığını sayıp döküyordu. Falih Rıfkı söze girdi.

“Bence hiçbir şey yapmamışızdır. Mademki halk o halk, bulduğu yerinde duran halk...” dedi.

Recep Bey (Peker) inatçı ama temiz kalpli biriydi.

“Senden beklemezdim bu inkârcılığı...” diye sürdürdü sözlerini:

“Kilometrelerce ray yapıldı. Ya o fabrika bacalarına ne diyeceksiniz?... Şehir süsleri?... Hepsi de Tanzimat’tan beri az çok yapılmıştır. Sultan Hamit Hicaz demiryolunu bir milli eser olarak başarmadı mı? Hereke ve Zeytinburnu fabrikaları onun değil midir? Ama onun devrinde isyanlar, İttihatçılar devrinde de olmuştur. Bizim devrimizde de olmaktadır. Halk yığınlarındaki mukavemeti bir türlü sökemiyoruz.”

Recep Bey bir ara sustu, “Falihiğim gel barda bir şey içelim” dedi. Gönlünü alacaktı. Barın uzun iskemlesine çıktı. Birer kadeh bir şey ısmarladılar. İçkilerini yudumlarlarken neşeyle Falih Rıfkı’ya dönerek, “Bilmezsin seni ne kadar severim. *Zeytindağı*’n yok mu, bayılmışımdır o eserdeki görüşlerine ve buluşlarına...” diye iltifat etti.

Gülümsedi. Ama karşılığını da vermekten geri kalmadı:

“Recep Bey ben *Zeytindağı*’nda o kadar beğendiğin görüşlerimi ve buluşlarımı 21 yaşında not etmiştim. On beş yıl daha olgunlaştıktan sonra gördüklerimi demin nasıl karşıladığını düşün... Mustafa Kemal, Mustafa Kemal diyoruz. Yahut sen, Recep Bey... Çocuklukta hiç okumasaydınız yahut bir softa ocağına gitseydiniz, şimdi birer yobaz olmaz mıydınız? Memleket ne çekmezdi sizlerden? Mademki bu rejimin mektepleri ve hocaları bütün köyleri kaplamamıştır, hiçbir şey yapmamışızdır...” dedi.

Ona göre; Türkiye’nin ilerlemesi sırasında yaşanan yeni düzenlemeler Gazi’nin ömrü ile ölçülüyordu. Onun kurduğu partiye, tek parti adını verenler yanılmaktaydı. Halk Partisi en koyu geciricilikten en ileri fikre kadar bütün eğilimleri, itiraz edilemez bir

prensipler disiplini içinde dizginlemeye çalışan bir karma parti idi. O karma parti içinde mebuslar ve Gazi'nin bizzat görevlendirdiği siyasetçiler yabancıydı.

Gazi'nin bir zaman söyledikleri aklına geldi, içkisini yudumlarken:

“Davaya inanmayanları tasfiye ediniz, inananları etrafınızda toplayınız...”

Moskova Gezisi, Komünizm

Moskova'daki Milletlerarası Yazarlar Kongresi'ne katılmıştı. Ülkenin Komünist Partisi'nin ve hükümetinin o ziyaretten haberi var mı yok mu bilemiyordu. Ancak Milli Savunma Bakanı Kliment Vorosilov'un kendisine gösterdiği yakınlık dikkatinden kaçmamıştı. Çünkü Vorosilov kendisinin *Hâkimiyet-i Milliye* Başyazarı ve Gazi'nin çok yakınlarından biri olduğunu biliyordu.

*Moskova'da düzenlenen Yazarlar Kongresi
(Fahri Rıfkı Bey soldan altıncı)*

Elçiliğe uğradı, Büyükelçi Hüseyin Ragıp'a uğrayıp sohbet etti:

“Aman...” dedi, Hüseyin Bey. “Bu sırada halleri bir tuhaf... Biraz daha deşmeye bak, belki faydalı şeyler öğreniriz...”

Temaslarını sürdürdü. Kongredeki çalışmalara katıldı ve büyükelçiyle düşündükleri gibi de oldu. Hüseyin Ragıp buluşmalarında heyecanlıydı:

“Büyük haber...” dedi. “Stalin’in pek yakınlarından iki arkadaş sizinle görüşecekler. İki memleket arası münasebetler için bu fırsatı nimet bilmelisiniz.”

Buluşma gerçekleşti. Öğle yemeği vaktiydi.

Biri kısa sakallı, biri tıraşlı iki Rusça konuşan, sonra göğsünde büyük ihtilal nişanlarından birinin rozeti bulunan ve Türkçe konuşan üçüncü adam... Hepsi birbirinden dikkatli ve beyaz ceketli dört garson da hizmet ediyordu. Bir garson bile çok olduğuna göre bunların kontrol polisleri olduğunu tahmin etmişti. Sözü şöyle açtılar:

“Sizin partinizde sollar ve sağlar vardır. Biz bir gün sağların hâkim olmayacağını bilemeyiz. Bunlara güvenemeyiz de!”

Oturduğu sandalyede vücudunu dikleştirdi, derin bir nefes çekti sigarasından sözünü söyledi:

“Bizim partide yalnız Mustafa Kemal vardır ve onunla beraber olanlar...”

Gazi’nin Rusya politikasını iyi biliyordu. İki milletin bir daha karşı karşıya gelmemesi gerekiyordu. O düşünceleri samimi bir dille ifade etti. Şüphe uyandırıcı sözler söylememeye gayret etti. Zira masadakiler bir anlamda Stalin’in ajanlarıydı. Sözcülerden biri, “Mesela Müşir Fevzi Paşa’ya Bakü’yü vaat etseler ve bu taviz üzerinden aleyhimize bir ittifak arasalar Fevzi Paşa bunu reddetmez” diye konuştu.

Duyduklarının aksi olanlarını sıraladı. Türk siyasetinde böyle bir ayrışmanın söz konusu olmadığını anlatmaya çalıştı.

Sözcü konuşmasını sürdürdü:

“Türkiye bir emperyalist harbinde bizim için ya set ya sıçrama yeri vazifesi görür. Onu mu görür, bunu mu görür, sözler, şahıslar ve antlaşmalar bizi inandırmaz. Ancak rejim beraberliği ile emin olabiliriz...”

Hayal kırıklığıyla döndü İstanbul'a...

Dolmabahçe'de huzura çıktı; olan biten her şeyi anlattı.

"Git bunları bir de İsmet Paşa'ya anlat Falihçğim" dedi Gazi...

İsmet Bey de dikkatle dinledi kendisini. Başını salladı konuşmaya başladı:

"Karahan bize elçi geliyor. Seni elçiliğe davet ettikleri zaman bütün bunlar olmamış gibi davranacaksın. Yazılarında eski dostluk edebiyatını değiştirmeyeceksin..."

Eve geldiğinde defterine şu notları kaydetti:

"Zalim bir muamma içinde yaşıyoruz. Hiçbir iktisadi mezhep hiçbir tarihi din kalmamıştır. Kapitalizm sosyalizme doğru, sosyalizm kapitalizme doğru, Karl Marx ve Ford aynı deniz içinde birbirine sarılarak yardım çağırmaktadır. Devletler yıldızlar gibi birbirinden uzaklaşıyor."

Akşam sofrası kalabalıktı. Davetliler arasında Ruşen Eşref ve Falih Rıfkı da vardı. Demokrasi ile komünizm karşılaştırıyordu.

Gazi sağ elinin işaret ve başparmağını yanağına dayamış sadece dinliyordu. Herkes aklının yettiği, dilinin döndüğü kadar demokrasi ve komünizmi tarif etmeye çalışıyor, tarihten örnekler getirerek kendi tezlerini haklı göstermeye gayret ediyordu.

Kimi demokrasinin en iyi idare tarzı olduğunu, iyi yaşantının ölçüsü sayılacağını, kimi komünizmin eşitlik sağlamakla beraber, özgürlükleri kısıtladığını ileri sürüyor, fakat hiçbiri Gazi'yi hoşnut bırakacak tarifi bir türlü bulamıyordu.

Son sözün kendine geldiğini gören Gazi noktayı koydu:

"Demokrasi ile komünizm arasındaki fark şudur: Mermer, temiz bir salon... İçinde çırılçıplak uzanmış kehribar gibi bir sarışın, güzel bir kadın... Kadının üstüne bir tül örtülmüş. Üstündeki bu tül demokrasidir. Tülü çekip kaldırdığınız zaman altından komünizm çıkar. Aradaki fark bundan ibaret..."

Gazi: “Bana bu nutku söyleten şu arkadaşdır...”

Takvim yaprakları 23 Nisan 1933'ü gösteriyordu. Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey erken kalktı. Bir okulda düzenlenen törene katıldı.

Kızıl erkekli öğrencileri bir baba şefkatiyle kucaklayan, yanaklarını okşayan Reşit Galip'in kafasında şiir tadında sözcükler uçuşuyordu:

“Türk'üm, doğruyum, çalışkanım.

Yasam; küçüklerimi korumak

büyüklerimi saymak

yurdumu, budunumu özümden çok sevmektir.

Ülküm; yükselmek, ileri gitmektir.

Varlığım, Türk varlığına armağan olsun.”

Tören bitti. Heyccanla Çankaya Köşkü'ne çıktı. Gazi'nin yanında bulunan manevi kızı Afet Hanım'a (İnan) cebinden çıkardığı kâğıdı uzattı, “İşte cumhuriyetimizin 23 Nisan çocuklarına armağanı” dedi.

Gazi'nin de hoşuna gitti okudukları.

“Talim Terbiye Kurulu'nda gündeme getirsinler genelge yayımlasınlar” dedi.

• • •

* Öğrencilerin her gün tekrar edeceği “Öğrenci Andı” ile ilgili olarak Milli Eğitim Bakanlığı, 18 Mayıs 1933 tarih ve 1749/42 sayılı genelgeyi yayımlamıştır. “Öğrenci Andı”nın amacı ve söylenirken nelere dikkat edilmesi gerektiği bu genelgede açıklanmıştır. Ant, 1972 yılında değiştirildi. 29 Ağustos 1972 tarih ve 14291 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ilkokullar yönetmeliğinin 78. maddesinde antta yer alan “budunumu” kelimesi “milletimi” olarak değiştirilirken “Türk'üm, doğruyum, çalışkanım” diye başlayan cümle ile sonra yer alan “Ne mutlu Türk'üm diyene” cümlesi eklendi. 1997 yılında ikinci defa değiştirildi. “Öğrenci Andı”nın topluca söylenmesi ise Ak Parti Hükümeti'nin Güneydoğu politikasına sekte vurduğunu düşünmesi neticesinde Ekim 2013'te tamamen yasaklandı.

Sofrada Ruşen Eşref, Salih Bey, Falih Rıfkı, Recep Zühtü ve birkaç bilimadamı bulunuyordu. Mustafa Kemal, Salih Bozok'a sordu:

“Yarın günlerden ne?”

“Cuma efendim.”

“Peki, Hacı Bayram Camii’nde cuma vaazını kim verecek?”

“Bilmiyorum efendim.”

“Çocuk, git vaaz verecek hocayı al gel. Bu gece soframıza misafir olsun.”

Salih Bey kısa bir zaman sonra hoca efendiyle Çankaya’nın kapısından girer ve Paşa’nın “bilim sofrasına” misafir olur. Paşa kendisine portakal suyu ikram eder ve sohbet eder. Bir ara sorar:

“Hoca efendi yarın cuma hutbesi vereceksiniz, halka ne anlatacaksınız?”

“Günahtan sevaptan bahsedeceğim.”

“Başka ne anlatacaksınız?”

“Cennetten cehennemden bahsedeceğim.”

Bunun üzerine Mustafa Kemal şöyle der:

“Hoca efendi, binlerce şehidin kanıyla sulanan bu topraklar üzerinde hürriyet ve bağımsızlığımıza hangi imkânsızlıklar içinde kavuştuğumuzu, devrimleri, okkanın gidip kilonun, arşının gidip metrenin geldiğini, zeki ve çalışkan Türk ulusumuza siz anlatmayacaksınız da kim anlatacak?”

Hoca mahcup olmuştu. Paşa, Salih ve Ruşen ve Falih Rıfkı Bey’e dönerek konuştu.

“Hoca efendi bu gece bizim misafirimiz olsun. Kendisini devrimlerimiz hakkında irşat edin. Yarın Hacı Bayram Camii’nde devrimlerimiz hakkında hutbe verecek.”

Sonrasında yaverine seslendi:

“Hoca efendiye bir de yeni kıyafet dikilsin...”

• • •

Cumhuriyet’in 10. yılı yaklaşıyordu...

Herkes heyecanlıydı sofrada. Falih Rıfkı heyecanını anlatmaya başladı. Milli Mücadele günlerine atıflarda bulundu. Gazi'nin yüzündeki ifadesizlik dikkatini çekti. Lafı merak ettiği soruya getirdi:

“Sayın Gazi'm, cumhur reisi olmazdan önce halk ile temas ediyordunuz? Yıllar var ki sizi yalnız biz, sofranızdakiler dinliyoruz. Milletin sesinizi işittiği yok. Yalnız Meclis açılışlarında hükümetin verdiği yıllık raporu okuyorsunuz. Bütün temasınız bu.”

Şükrü Bey (Kaya) söze karıştı:

“Bakın, bakın ne diyor Falih? Hükümetin hazırladığı raporu okumak... Ya cumhur reisleri başka ne yapar?”

Ertesi gün Gazi tarihe geçen bir konuşma yaptı. Son sözleri binlerce kişi tarafından alkışlarla karşılandı:

“Türk Milleti...

Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük bayramımı, daha büyük şereflerle saadetlerle huzur ve refah içinde kutlamamı, gönülden dilerim.

Ne mutlu Türküm diyene!”

Cumhuriyet'in 10. yılı coşkuyla kutlandı. Akşam Köşk'te verilen yemekte herkes heyecanla Gazi'nin neler söyleyeceğini merak ediyordu.

Masaya geldi, herkes ayağa kalktı. Berber Mehmet sandalyesini altına sürdü, otururken hemen solundaki hanıma dönerek kulağına, “Çocuğum bilmiş olası ki bana bu nutku söyleten şu arkadaş-tır” dedi ve Falih Rıfkı'yı gösterdi.

Hikmet Feridun Es'in Falih Rıfkı Röportajı

Hava soğuktu. Soba aheste aheste yanıyordu. Yatağından kalktı, duşunu aldı. Üzerine şık bir gömlek geçirip zarif bir papyon taktı.

Az sonra hizmetçisi, Hikmet Feridun (Es) Bey'in geldiğini söylediğinde geniş salona geçip, "Kahvelerimizi hazırla, küllüğü de boşaltıver" dedi.

Birkaç hal hatır sormanın ardından röportaja geçildi. Hikmet Feridun önce yazmış olduğu *Denizaşırı, Yeni Rusya, Faşist Roma ve Zeytindağı* kitaplarından övgüyle söz etti, ilk sorusunu sordu:

"Gramer bizim gramer değil diyor. Dikkat edin, en kuvvetli hatiplerin sözlerini not edin. Sonra bu sözlerde gramer tahlili yapın, hatibin sözlerinin katiyen gramere uygun olmadığını göreceksiniz. Her sınıf halkın konuşuşunu tespit edin. Bunlar katiyen gramere uygun değildir. Bütün bir millet de yanlış konuşmuyor ya?... Demek ki gramer yanlış. Bu gramer Türk grameri değil. Herhalde elde mevcut gramerleri yapanlar Türk olmasa gerek..."

Kahveler yudumlanırken konu değişti.

"Efendim günlerinizi nasıl geçirirsiniz?"

"İlk zamanlar Ankara'nın çorak ve boş gündüzünü mümkün olduğu kadar görmemeye çalışırdık. Şimdi günlerimin büyük kısmı *Hâkimiyet-i Milliye*'de geçiyor. Tenha ve uzakta yaşamaktan hiç haz almamıştım. Kalabalık ve uğrak yerleri tercih ederdim."

"Eğlenceleriniz beyefendi?"

"Eskiden sükûnsuz ve sert gece eğlencesini severdim. Hayatta her şey gibi, rahatın da hareketlisini arardım. Bence tabiat ve sükûn ihtiyarlık döşeği idi. Ne okuduğum, ne yazdığım, ne uyuduğum, ne de uyandım saatler muntazam olmamıştır. Ne bohemliğe, ne de makine gibi işlemeye alışabildim. Çok sükûnsuz yaşamış olduğum için artık bugün pek az şeyden lezzet alıyorum. Kalabalıktan bezdiğimi hissediyorum."

"Meşhur bir gazeteci olmadan evvel ne olmak isterdiniz?"

"Evvla şair olmak istedim... Sonra romancı olmaya heves ettim. İkisi olmazsa bedbaht olacağımı zannederdim. Hiç hatırımda

olmayan gazetecilik ve politikacılık mesleğim oldu. İkisinin de dar teknik ve oyun havası bana zevk vermedi. Gazeteci olarak da, politikacı olarak da muharrir kaldım.

Falih Rifkî beyle bir saat..

“Evvelâ şair olmak istedim, sonra da romancı,,
“Sanat adamının kapıcılığa kayırılan
pehlivan kadar himayesi lâzımdır,,

Çok sık bir elbisesi.. Sık bir gömleği, zarif bir papyon.. Ev elbisesi dalkı dalkı, şarabı renginde güzel ipekten yapılmış.. Otardığımız geniş, rahat koltukların tam karşısında abeste abeste yanan soba.. İçeriki salondan gelen intizamı, doğruk piyano gamları işidiliyor.

Falih Rifkî beyin yeni kitaplarından “Denizgari”, dan, “Yeni Rusya..”, “Faşist Roma..”, “Zeytin dağından bahsettik.. Falih Rifkî bey Türkiye gramerden müthiş çıkıştı..

— Gramer bizim gramer değil diyor, Dikkat edin, en kuvvetli hatiplerin sözlerini not edin. Sonra bu sözlerde gramer tahlili yapın.

hatibin sözlerinin katiyen gramere uygun olmadığın göreceksiniz.. Her amaf halkın konuşunu tesbit edin.. Bunlar katiyen gramere uygun değildir. Bütün bir millet te yanlış konuşmuyor ya.. Demek ki gramer yanlış.. Bu gramer Türk grameri değil.. Her halde elde mevcut gramerleri yapanlar Türk olmama gerek..

(Devamı altıncı sayıfede)

Gazeteci Hikmet Feridun (Es) Bey'in Falih Rifkî röportajı

Hikmet Feridun (Es)

**“Sen kendine soyadı bulmayı
bana bırakmadın Falih?”**

Necip Fazıl, Şefika Hanım'ın bir arkadaşına âşıkta. Başkalarının evini kendi evi gibi kullanmayı severdi...

Falih Rıfkı Mina ile dertleşiyordu:

“Günün birinde bir de bakacağım ki bu herif benim pijamalarımı giymiş yatağında yatıyor” dedi. Dediği gibi de oldu. Mina bir cumartesi günü öğleyin yatılı okuldan dönünce Necip Fazıl'ı yatağına uzanmış olarak buldu. Mina'nın kırmızı sabahlığını üzerine giymişti. Kılı bacakları ortadaydı.

“Ulan bu ne hal!” diye hiddetlendi. Necip Fazıl pişkin pişkin yanıtladı:

“Tepebaşı'nda çok beğenilen bir oyunumu oynayacaklar. Sahneye çağırdıklarında üzerimdeki pantolon paçaları çamurlu ve ütüsüz olmasın diye size geldim, fırçalanmak ve ütülenmek için sizin Rum hizmetçiye verdim...”

• • •

Aile isimleri lakaplarla veya baba adlarıyla anlatılmaya çalışılıyordu. Aynı küçük ismi taşıyan birçok insandan birini ayırabilmek, ya takma ismiyle yapılıyor veya yabancılarla temasta olan bazı kimseler genelde, biri baba adı olmak üzere iki ad kullanılıyordu. (*Mesela Milli Mücadele sonunda 6 Kâzım Paşa, İstiklal Mahkemeleri üyeleri arasında 4 Ali Bey vardı...*)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal her ailenin bir soyadı olmasına karar verdi.

Halka yardımcı olmak üzere, değişik soyadlarının manalarını da gösteren kitaplar alfabetik sıraya uyularak basıldı. Soyadı bulmakta zorluk çekenlere valilik, kaymakamlık, idari müdürler

* Sonradan yanlış anlamlara çekilen bu soyadını Eriş olarak değiştirdi.

soyadları veriyordu. Mesela devamlı üzgün görünen karamsar kişilere Üzman, devamlı neşeli görünenlere Gülman gibi soyadları verildi.

Mustafa Kemal yakın arkadaşlarına da soyadlarını kendi verdi beraatla. Çocukluk arkadaşı Nuri Bey'e Conkbayırı'nda gösterdiği üstün hizmeti nedeniyle Conker, Kâzım Özalp'e önce Sakarya, ardından da adının önünde alp olduğu için Özalp dedi. Kılıç Ali, Ali Kılıç oldu, İş Bankası Müdürü Muammer Bey'e işinin eri olduğu için İşer soyadını verdi.

• • •

Mina heyecanla kendine bir soyadı bulmaya çalışıyor, içinde mutlaka U harfinin bulunmasını istiyordu. Necip Fazıl "Urgan'ı seç" dedi.

"Urgan ne demek?" diye sordu Mina.

"Anadolu'da ip anlamına gelir" dedi ve kahkahalar atarak "Senin gibi bir solcu günün birinde nasıl olsa asılacağı için bu soyadını sana uygun görüyorum" diye ekledi.

Sabah erkenden uyanan Falih Rıfkı soyadı bulmak için dergileri tarıyordu. Pek de hevesli değildi. "*Gözüme çarpan ilk kelimeyi kendime soyadı yapacağım*" diye düşünürken, gözüne çarpan ilk kelime "Atay" oldu. Ertesi gün çıkacak olan yazısını tamamladığında imzasını "Falih Rıfkı Atay" diye attı...

İki gün sonra Köşk'ün sofrasına oturduğunda ise Gazi'nin serzenişleriyle karşılaştı:

"Sen kendine soyadı bulmayı bana bırakmadın?" dedi.

"Her gün yazıyorum. Sizin bu işe ne kadar değer verdiğinizi bildiğimden bir gün bile geç kalmak istemedim" yanıtını verdi.

Söz dönüp dolaşp Gazi'nin soyadına geldi. Saffet Arıkan, "*Türkata* olsun sayın cumhur reisim" diye söze girdi. Sofrada bulunanlardan kimisi olumlu karşılarken tezat görüşler de ortaya çıktı. Sorun Meclis'e kadar gitti...

Meclis'te hayli tartışıldıktan sonra daha ahenkli ve manalı olan "Atatürk" şeklini aldı.

Zaman gazetesî, 25 Kasım 1934

Hâkimiyet-i Milliye'den Ulus'a

Ankara, millî teşkilatının çok kuvvetli olması ve İstanbul'a demiryoluyla bağli olması nedeniyle yeni devletin başkenti olarak seçildi. Ankara, 27 Aralık 1919 tarihinden itibaren Türk ulus hareketinin yönlendirildiğî merkez olmuştu. Mustafa Kemal Atatürk Aralık 1919'da Ankara'ya gelir gelmez yeni bir gazete tasarısını ele almaya başladı. Bu yeni gazete için Konya'dan getirilen baskı makineleriyle Meclis bahçesindeki binada bir basımevi kuruldu. Hazırlıklar iki hafta gibi kısa sürede tamamlanmış ve yeni gazetenin adını Mustafa Kemal *Hâkimiyet-i Milliye* koymuştur. Gazetenin ilk sayısı 10 Ocak 1920'de Atatürk'ün başyazısıyla yayımlanmıştı.

Milletin iradesini hâkim kılmak amacıyla olan *Hâkimiyet-i Milliye* haftada iki gün çıkarıldı ve 3 kuruşa satıldı. Millî Mücadele'nin kalbi olan Ankara bu dönemde yokluklar içindeydi. Tüm bu imkânsızlıklara rağmen *Hâkimiyet-i Milliye* haftada iki gün yayımlandı.

"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çizgi-si ve programı dahilinde ve Heyet-i Temsiliye'nin nezareti altında Ankara'da haftada iki defa neşredilmeye başlanan

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin ilk sayısından kâfi miktarı posta ile gönderilmiştir. Seneliği üç yüz, altı aylığı yüz altmış kuruştan abone kaydedileceklerin abone bedellerinin Ziraat Bankası vasıtasıyla gönderilmesi ve bu bapta yardım ve teşviklerin icrası bilhassa rica olunur. Mustafa Kemal.”

6 Şubat 1921'den itibaren gazete günlük olarak yayımlandı. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın yayın organı olarak yayımlanan gazete de bağımsızlığı savunan yazılar sıklıkla yer alıyordu. 11 Şubat 1920 tarihinde çıkan bir yazıda şöyle deniyordu:

“Hâkimiyet-i Milliye'nin başına geçenler, Bizans'ın zevkli hayatına, Anadolu'nun yalçın ve kimsesiz ufuklarını tercih etmişlerdir.”

Milli Mücadele süresince *Hâkimiyet-i Milliye* ismiyle çıkan gazete daha sonra devletin kurulmasının tamamlanmasıyla 1934 yılında *Ulus* adını aldı.

Adımız Andımızdır

Hâkimiyet-i Milliye, Ulus gazetesinin ilk ortaya çıkış biçimidir. *Hâkimiyet-i Milliye* 28 Kasım 1934 tarihinde isim değişikliğini şu şekilde duyurmuştur:

“Hâkimiyet-i Milliye'yi kuran Atatürk'tür. Gazetemize Ulus adını da o verdi. Adımız Andımızdır: Atatürk'ün ulusçuluk yolunda yürüyeceğiz.”

Mustafa Kemal Atatürk zaman zaman *Ulus* gazetesinin baş-yazılarını imzasız olarak yazdı, bazen de başka isim kullanarak kamuoyuna duyurmak istediği mesajları yine bu gazete aracılığıyla

gündeme getirdi. Falih Rıfkı Atay yönetiminde çıkan gazete adeta başkent Ankara'nın sesi olmuştur.

28 Kasım 1934 günkü Ulus gazetesi

“Bu çocuklar bizi çıkmazdan kurtaracaklar.”

Sofranın konusu “dil”di. Atatürk, Türkçenin öneminden söz ediyordu. Sohbet uzadıkça uzadı, içinden çıkılmaz bir hal aldı.

* Çünkü Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da Babiâli merkezli bir basın yapılanması vardı. Her ne kadar İstanbul basını içinde Milli Mücadele'yi destekleyen gazeteler yer alsada da I. Dünya Savaşı'nın ardından İstanbul hükümeti teslim olmuş, dolayısıyla basın da yabancıların eline geçmişti. *Ulus* gazetesi, yeni devleti kuran Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüşmesiyle birlikte bu partinin yayın organı oldu.

Konuklar sabaha karşı evlerinin yolunu tutacakken Atatürk Falih Rıfkı Atay'a seslendi:

“Çek bir sandalye kendine ve yanıma gel otur.”

Meraklandı. Sofradan kalkanları ondan daha fazla merak sardı. Herkes salondan çıktıktan sonra Atatürk söze girdi:

“Dili bir çıkmaza saptamışsınız! Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır. Ama ben de işi başkalarına bırakamam. Çıkmazdan biz kurtaracağız...”

Ertesi gün hiç vakit kaybetmeden Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın makamına geçti. Yeni bir lügat komisyonu kurma fikrini açtı. Hemen işe koyuldular.

Komisyonu Hasan Âli, Necmeddin Sadak, Celal Esat, Köprülü Fuat, Reşat Nuri, Ali Muzaffer gibi üyeler seçildi.

İlk iş olarak Anadolu Kulübü'nde “Cep Kılavuzu” denen Osmanlıcadan Türkçeye sözlük hazırlanma kararı alındı.

Son derece basitleştirilmiş bir sözlük yapacaklardı. Türkçesi olan yabancı kelimeler tasfiye edilecek, şivelerdeki ek ve köklerden yeni kelimeler üretilecekti...

Atatürk ile Karpiç Lokantası'nda buluşmuşlardı. Sohbetin konusu Cep Kılavuzu'ydü.

“Niçin müfrit (aşırı) dediklerinizi de heyete almıyorsunuz?” diye sordu Atatürk. Kendi fikrini söyledi:

“Yaptığınızın itiraz edilecek nesi var? Lügatinizi bitirdikten sonra tenkit edeceklerine onlarla şimdiden münakaşa edersiniz...”

Komisyon o günden sonra genişletildi. Yeni üyeler alındı...

Toplantılar tartışmalı geçmeye başlamıştı. Yusuf Ziya Ortaç Frenkçe hangi kelime ortaya atılsa aslının Türkçe olduğunu iddia eden üyelerden biriydi. Naim Hazım, Arapça kelimelerin köklerini Türkçeye dönüştürmeye çabalıyordu.

Falih Rıfkı şiveciler grubundaydı. Özleştirmecilerin teklifleri ise uydurmacılık damgası yiyerek hareketin de kötülenmesine sebep olmuştu. Üyelerden biri:

“Efendim Türkçede beş yüz kelime mi vardır? İşte lügat budur, derim, üstünü yasak ederim” derken, bir başkası:

“Kelimenin güzeli çirkini olmaz” diyordu.

Falîh Rıfkı'nın da aralarında bulunduğu üyeler dilde ırkçılığa inanmıyor, Türkçenin ek ve köklerinin yeterli olacağını savunuyordu.

Bazı üyeler eşi olmayan ve eşlenmesine ihtimal dahi bulunmayan öz bir dil yaratma hayalindeydi...

Bir toplantıda, “hüküm” kelimesi üstünde duruluyordu. Terimler arasındaki “yargı” dışında bu kelimenin Türkçede kalmasından başka çare yoktu. Fakat bir türlü münakaşanın sonunu getiremiyorlardı.

Toplantı öylece sona erdi. Herkes dağılırken dostu Abdülkadir İnan odada kaldı. Daha önceki bir sohbetinde Falîh Rıfkı Atay'a, “Ben Asya Türklerinin çoğunun lehçelerini biliyorum. Sizin ve Yakup Kadri'lerin lehçesini de anlıyorum. Benim aklımın ermediği bir lehçe varsa, o da Türk Dil Kurumu'nun lehçesi!” demişti.

“Görüyorum ki pek sıkılıyorsunuz” dedi. “Siz bana güçlük çektiğiniz kelimeleri söyleyiniz. Bir Türkçe asla vardırabiliriz.”

“İşte, hüküm kelimesi” dedi Falîh Rıfkı.

“Yarına kadar müsaade ediniz” diyerek odadan çıktı.

Ertesi gün bazı lehçelerde “ök” akıl anlamına geldiğine, bunun birtakım lehçelerde “uk” şeklini aldığına ve Yakutçada “um” eki ile kelime yapılabildiğine dair belgeler getirdi...

Toplantı başladığında Falîh Rıfkı Atay ayağa kalktı komisyon üyelerine seslendi:

“Hüküm kelimesi Türkçedir.”

Komisyonunda konuşulanları rapor ediyor akşamları da Atatürk'e sunuyordu. “Hüküm” kelimesinin nasıl üretildiğini anlatınca Atatürk de keyif aldı:

“Mümkün olduğu kadar çok Türkçe kelime bırakalım, ancak bu kelimelerin Türkçe olduğunu da izah edebilelim.”

Kılavuz çıktı, ama kimse tatmin olmamıştı. Atatürk bir gün:

“İsmet Paşa’yı gördüm. Konuşamıyoruz, dilsiz kaldık, bu kadar çalıştık, küçük bir kılavuz çıkardık, diyor” dedi.

Komisyon tekrar işe koyuldu daha fazla yol kat edildi... Atatürk bir ziyareti sırasında Başvekil İsmet İnönü’ye “Bu çocuklar bizi çıkmazdan kurtaracaklar” dedi...

...

1935 sonbaharında Atatürk İstanbul’dan Ankara’ya rahatsız dönmüştü. Kurum üyelerini yanına davet etti. Yataktaydı. Fransızca yazılmış bir kısa etütten bahsetti. Bu etüt Viyanalı Doktor Kvirgiç tarafından yazılmıştı. Viyanalı doktora göre ilk tefekkür güneşle alakalı idi. Dillerin doğuşu da güneşe bağlanmalı idi.

Atatürk’ün maksadı birçok yabancı kelimelerin Türkçe olduğunu ispat ettirerek, Türk lüğatini dünyanın en zengin olanlarından biri haline getirmekti.

Atatürk’ün uydurma bir tarih peşinde koştuğu ileri sürülüyordu. Falih Rıfkı Atay da Atatürk’ün Güneş-Dil Teorisi’ni benimsemeyenlerin arasındaydı. Ama konu dil olunca hak vermişti:

“Dilimiz ve tarihimiz, ne Osmanlı aydınlarının sandığı gibi hiçbir şey, ne de Atatürk devrinin zorladığı her şey idi. Atatürk, aşırıları deneyerek doğruyu bulmak istemiştir...”

Falih Rıfkı Atay Florya Köşkü’nde (elinde şapka olan)

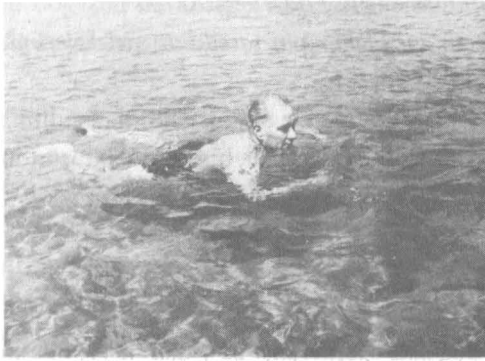
Falîh Rıfkı Atay: “Atatürk hasta...”

Atatürk yazları İstanbul'a gelmeyi sıklaştırmıştı. Başlıca zevkleri arasında Boğaz gezileri yapmak vardı. O gezilerin hemen hepsine Falîh Rıfkı Atay'ı da davet ediyordu.

Halk ile kalabalık içinde yaşamaktan hoşlanıyordu. Vatandaşların eğlendiğini görmekten büyük mutluluk duyuyordu.

Yine öyle bir gündü. Motorun kaptanına Kalamış Koyu'nda demir atmasını emretti. Kayıkların bolca olduğu bir bölgede balık tutanlarla sohbetle koyuldu. O aralar yüzme bilmiyordu. Göz göze geldiklerinde Falîh Rıfkı Atay, “Paşam Selanik'te doğup büyüdü-nüz. Hiç denize girmez miydiniz?” diye sordu. Yanıt hemen geldi:

“Aman çocuğum, o zaman soyunup denize girmek ne demekti, nasıl bakarlardı insana...”

Atatürk Florya'da yüzerken

Atatürk'ün Florya'yı keşfetmesi herkesi mutlu etmişti. Deniz Köşkü'nü inşa ettirilince yüzme öğrenmeye başladı. Sonrasında denize âşık oldu...

1936 yılı yazıydı...

Parlamentolar arası konferanslardan birine gitmiş, iki buçuk ay kadar memleketten uzakta kalmıştı. Döndüğünde Atatürk

Florya'daydı. Akşam davet verecekti. Yaverine davetliler gelmeden Falih Rıfkı Atay'ı görmek istediğini söylemişti...

İsmet İnönü ile beraber oturuyorlardı.

Falih Rıfkı Atay'ı görünce ayaklandılar, sarılıp öpüştüler.

"Yahu aylardan beri yoksun, gidip gördüklerini anlat bakayım..."

Konudan konuya sıçradılar. Zaman çabucak akıp geçti. Davet listesinde bulunanlar gelmeye başladı. Kalabalık artınca:

"Yemek salonuna geçelim" dedi.

Salona geçtiler, içkilerini yudumlamayı sürdürdüler. Atatürk üç akşam önceki arkadaşı arasında hiç de hoş olmayan bir olayı anlatmaya başladı. Bir aralık Falih Rıfkı Atay'a dönerek:

"O akşam sen de burada idin. Nedir intiban?" diye sordu.

Ne diyeceğini bilemedi. Önce suskun kalmayı seçti. Sonra da aklından, "Atatürk hasta..." diye geçirdi:

"En kuvvetli, en sağlam, en sarsılmaz melekelerinden biri olan hafızası çökmüş..."

Kendini toparladı, "Henüz bugün geldim efendim..." diyebilirdi.

Atatürk elini alnından geçirdi, bir müddet düşündü:

"Evet öyle!" dedi.

Falih Rıfkı, Boğazlar Konusu ve Suriye

Montrö Boğazlar Konferansı 22 Haziran 1936'da toplanacaktı. Konferansa katılacaklar arasında Falih Rıfkı Atay da vardı. *Ulus* gazetesinde Montrö'nün toplanma gerekçesini dile getirdi:

"Barışçı olduğumuz kadar Türkiye'nin emniyet ve hürriyet davasına bağlıyız. İki taraflı veya kolektif anlaşmalarda dünya barışını ve Türkiye'nin emniyetini ararız. Barışı aramanın temel şartı kuvvetli olmak ve müdafaa kuvvetini tam yapmaktır. Silahsızlanma davası iflas etmiştir. Bugünkü durumun sorumlusu Türkiye değildir. Olupbittiler politikası ile

emniyet taahhütleri çatışmaktadır. Bu manzara karşısında Türkiye'nin Boğazların güvenliği ile ilgili olan emniyet davasını ciddi ve hakiki bir tetkikten geçirmemesine imkân yoktur. Türkiye'nin dayandığı iki esas vardır: Boğazların savunulması Türkiye'nin mesuliyeti altındadır. İkincisi de barış nizamının müdafaası için bugünkü müesseseler kâfi değildir... Barışçı dış politikasına sadakatten ayrılmayan Türkiye, barış emniyetinin hayaller değil, ancak realiteler üzerinde bulunabileceğini bilmek ve bütün tedbirlerini bu esasta almak mecburiyetindedir..."

Konferansa katıldı. Görüşlerini gazetedeki köşesinden aktardı. Yakındoğu'nun ve Akdeniz'in güvenliğini ancak kuvvetli bir Türkiye'nin sağlayabileceğini düşünüyordu. Konferansa katılan devletlerden Boğazlar davasını, Avrupa devletlerinin diğer anlaşmazlıklarıyla karıştırmamalarını istedi.

...

Fransa'nın 5 Eylül 1936'da Suriye ile bir anlaşma imzalayarak Suriye'deki manda yönetimini üç yıl içinde kaldırılacağını Milletler Cemiyeti'ne duyurması Türkiye'nin ilgisini sancağa yöneltmesine neden oldu.

Falih Rıfki, Fransa'nın bu girişimi karşısında Suriye'nin özgürlüğüne kavuşmasını "hak" olarak değerlendirirken "250 bin Türk'ün" geleceğinin belirsizliğine dikkati çekti.

Türkiye Cumhuriyeti de 26 Eylül 1936 Milletler Cemiyeti Konseyi'ne yaptığı başvuru ile Fransa'dan, Suriye'yle yaptığı anlaşmanın bir benzerini sancakla da yapmasını, dolayısıyla sancağın da bağımsızlığına kavuşturulmasını istedi. *Ulus* gazetesinde Türkiye'nin görüşünü halka ve dünyaya anlatma görevini üstlendi.

Ona göre, sancak sorununun ortaya çıkmasının tek sebebi "Fransa'nın Ankara Antlaşması'nı uygulamaması" idi. "Sancakta

Suriyelilerin iddia ettikleri gibi Türklerin azınlık değil, çoğunluk olduğunu" belirten Falih Rıfkı, Fransa'ya "Ankara İtilafnamesi'yle sancaktaki ekseriyetin millî ve içtimai ihtiyaçlarına uyan hususî bir idare kurma taahhüdünü" hatırlattı. Sancağın bağımsız olması gerektiğini savundu.

Türkiye ve Fransa sancak konusunda anlaşılmayınca sorunu Milletler Cemiyeti'ne taşıdılar.

Ankara Antlaşması'nın sancak konusunda bir senet niteliğinde olduğunu düşünen Falih Rıfkı, sancak sorununun 1936 yılı sonunda aldığı durumu şu cümlelerle dile getirdi:

"Sancak nerede? Suriye'ye düştü. Suriye nerede? Cenevre'ye kaçtı. Cenevre nerede? Artık onu da merhum Wilson'dan sorunuz. Biz ne çocuğuz ne de davaya yabancıyız. Senedin kimin ve nerede olduğunu çok iyi biliyoruz."

Fransa'nın isteği üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi 21 Ocak 1937'de toplandı. İki ülkenin tezleri burada yeniden gündeme geldi. Bu seferki görüşmelerde Fransa, uluslararası olaylardan dolayı Türkiye'nin jeopolitik öneminin arttığını düşünerek konferansta daha olumlu bir tavır takındı. Toplantı sonunda sancak meselesi ile ilgili önemli kararlar alındı. Daha önce sancağa raporör olarak atanan Sandler'in hazırladığı rapor kabul edildi. Buna göre:

1. Sancak Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında olarak, dahili işlerini tam bir istiklal ile idare etmek hakkına malik olacak, fakat siyaseten Suriye Devleti'nin kadrosuna dahil bulunacaktır.
2. Sancağın kendi parlamentosu ve hükümeti olacaktır. Sancak kendi anayasalarını bizzat tanzim etmek hakkını haizdir.
3. Sancak askerlikten muaf tutulacak ve halkı askerlik hizmetine tabi tutulmayacaktır.
4. Türkiye ile Fransa sancağı her türlü tecavüze karşı müştereken garanti etmektedirler.

Falih Rıfkı, bu anlaşmayı “Türkiye’nin barış için çalıştığının bir belgesi, Türklüğün haklarının korunmasına nasıl büyük bir dikkat gösterildiğinin delili” olarak değerlendirdi. Anlaşmayla sancağın geleceğinin güvenceye kavuşturulduğunu belirtti.*

Anlaşmanın ardından seçimlerin yapılması için çalışmalar başladı. Fakat seçimler sırasında çıkan karışıklıklar iki ülke arasındaki ilişkileri gerdiği gibi, sancakta da sorun yaşanmasına neden oldu. Falih Rıfkı bu karışıklıkların nedenini Fransa’nın anlaşmadan sonra ikili oynamasına bağladı. Fransız temsilcileri; bir yandan Hatay halkına “Sakın Fransa’nın Hatay’dan çıkacağını zannetmeyiniz, yarın yine elimizdesiniz” derken, öte yandan Suriye halkına da, “Ne duruyorsunuz? Hatay’ın elden gittiğini görmüyor musunuz?” diyerek grev çağrısı yapıyordu. Zira Fransa Hatay’ın özgürlüğüne kavuşmasının, her açıdan Suriye’nin de bağımsızlığını müjdelediğine inanıyordu. Bu ortamda Türkiye’nin izlemesi gereken politika da işaret etti:

“Her şeyi tatbik halledecektir. Türk Hatay, kendi hürriyet ve hükümetine kavuşuncaya kadar iyimser olmayacağız. Bu davayı Fransızlar, Fransa’ya ait bir şeref davasının başkalarınca telakki edilmesini istedikleri gibi telakki etmedikçe, yani bizim için kiskanılır olduğunu kabul etmedikçe ve icaplarını yerine getirmedikçe buhran bitmeyecektir.”

Dersim, İsyan, Falih Rıfkı Atay

Tarih 27 Mart 1937’yi gösteriyordu. Tunceli-Erzincan yolundaki bir köprü Haydaran ve Demanan aşiretleri tarafından yakıldı.

* Sandler Raporu’nun kabulünden sonra kurulan komisyon Sancak Statüsü’nü ve anayasasını belirledi. İskenderun Sancağı’nı ve Antakya’nın bütünlüğünü garanti eden Fransız-Türk mukavelesi 29 Mayıs 1937’de imzalandı. Falih Rıfkı anlaşmayla Türkiye’nin hem 1921’de verdiği sözü tuttuğunu, hem de uluslararası alanda saygın ve onurlu bir yer edindiğini vurguladı. (Falih Rıfkı Atay, “Hatay Eseri”, *Ulus*, 30 Mayıs 1937, No. 5688, s. 1.)

Diğer Türk birlikleri ile bağlantı kurulmasın diye Dersimli gruplar tarafından bölgenin telefon hatları kesildi. Jandarma birliklerine pusu kuruldu. Pax bucağı karakoluna baskın düzenlendi. Seyit Rıza bizzat Sin Karakolu'nun da basılması için adamlarına emir verdi. Bölgedeki 9. Seyyar Jandarma Taburu'na da baskın düzenlendi. Kendi vatandaşlarından kurulu düzensiz gerilla kuvvetlerine karşı savaşmak üzere eğitilmemiş ve bu yönde bir hazırlığı olmayan askeri kuvvetler kendilerini korumakta zafiyet içine düştü. Birçok askeri birlik basılarak askerler öldürüldü ve yaralandı. Asiler Mazgirt Köprüsü'nü de tahrip etmişti.

Almanya ve İtalya'nın İsmet İnönü'yü cumhurbaşkanı yapmak istedikleri kulaktan kulağa yayılmıştı. 4 Şubat 1937 tarihli bir İngiliz istihbarat belgesine göre Almanya ve İtalya'nın amacı kontrol edilebilir bir hükümet kurmaktır.

General Abdullah Alpdoğan bölgeye bir harekât düzenledi, ama başarılı olamadı. Aşiretlerin morali yükseldi isyanı bastırmak daha da güçleşti. General Alpdoğan 50 bin askerle bu kez ikinci harekâtı düzenledi. Fakat dağları aşmak mümkün olmadı. Hava saldırısı planlandı.

• • •

1923 yılında *Türk Sözü* gazetesini çıkaran ve Halkevleri Başkanlığı da yapan Ferit Celal Güven, Kurtuluş Mücadelesi'nde Adana'da Sarıçam Buruk Cephesi Komutanlığı da yapmıştı. Başyazar Ferit Celal Güven, Atatürk'ün sofrasında görmekten mutluluk duyduğu bir gazeteci idi.

O gün Ferit Celal Güven ve meslektaş Edip Servet yine köşkeydi. Atatürk Sabiha Gökçen'in Dersim Harekâtı'nda nasıl davranacağını konuşuyordu:

“Sabiha seni Kürtler düşürürler de ele geçirirlerse, biz iflas ederiz. Seni esir olarak tutuklarlar ve biz kurtulamayız senin yüzünden.”

Sabiha Gökçen'in kışları çatıldı, göğsünü ileri itti, kararlılıkla yanıt verdi:

“Paşam ben o meseleyi hallettim. Uçaktan düşeceğim zaman intihar etmiş olacağım. Yanımda tabancam var. Ben kimsenin eline geçmem.”

Atatürk önce odadaki karatahtaya ardından yanında bulunan Ferit Celal Güven ve Edip Servet'e bakarak, “O havalinin haritasını yapacak bir arkadaş kalksın, haritayı yapsın. Elimde bir erkân-ı harbiye planı var. Onun üzerinde çalışalım...” dedi.

Edip Servet atıldı:

“Burada Ferit Celal var, ressamdır, her şey elinden gelir, o yapsın.”

Ferit Celal karatahtanın başına geçti ve Dersim'in krokisini çizdi.

Atatürk karatahta başında Sabiha Gökçen'e detaylı bilgiler verirken, derin düşünceler içindeydi.

Berber Mehmet, Atatürk'ün o düşünceli anlarının farkında, odanın bir köşesinde olup bitenleri seyrediyordu. Bir gün öncesinde, Muhafız Alayı'nda Atatürk'ün de izlediği güreş sonrası bedeninin birçok yeri sızlıyordu.

Atatürk bir gün öncesinde 20 eri güreştirmiş, üzerlerindeki gömlekleri parçalanmış erlere kendi gömleklerini verip giymelerini istemiş, erler de, “Köylerimize, çocuklarımıza ve evlerimize bundan daha büyük ne götürebiliriz?” demişlerdi.

Atatürk, Berber Mehmet'e dönerek, “Memo git elbise dolabından üzerinde etiketi olan er gömleğini getir” diye emretti.

Hızla gitti, gömleği kapıp getirip verdi. Salonda çıt çıkmıyor, herkes Atatürk'ün ne yapacağını, ne söyleyeceğini merak ediyordu. Gömleği iki eliyle açarak yüksek sesle salonda bulunanlara seslendi:

“Bu gömleği görüyor musunuz arkadaşlar! Dün arkadaşlarının hepsiyle başa çıkan erin gömleğidir bu. Yamalı bir gömlek fakat tertemiz. Türk köylüsü gibi. Onun ruhu gibi sade. Kendi dolabımda, kendi eşyalarımın yanında, benim için sevimli, gözümü doyuran, içimi açan bir anı.”

Gözleri nemlendi.

“Dünyada sevgisi benim için biricik cömert olan şey Mehmet’in, Türk köylüsünün soyluluğundan gelen şeylerdir. Onun sevgisine inanmış ve kanmış olanlar, insanların en mutlusudur.”

...

Hava Kuvvetleri’nden 3 uçak filosu isyancıların saklandıkları en önemli karargâh olan Laş mevkiini bomba yağmuruna tuttu.

Hava harekâtı da istenilen başarıyı elde edemedi. 13 Eylül 1937 tarihinde isyanın lideri Seyit Rıza barış görüşmesi için Erzincan Vilayet Konağı’na geldi ve o arada tutuklandı. Seyit Rıza ile birlikte 6 kişi idam edildi, çok sayıda isyancı değişik hapis cezalarına çarptırıldı.

Atatürk 17 Kasım 1937 tarihinde Diyarbakır’dan Elazığ’a geldi ve Tunceli’nin Pertek kazasına geçerek Murat Nehri üzerindeki Sıngeç Köprüsü’nün açılış törenine katıldı.

Falih Rıfkı Atay konuyla ilgili görüşlerini gazetesinde açıkça şöyle özetleyecekti:

“Kanunun (Tecelli Kanunu) bugün kamutaya sevk edilmesine sebep, ne bir isyan, ne de buna benzer anormal bir haldir: Ara sıra had nöbetlerle tepen müzmin bir hastalığı kökünden gidermektir.

Cumhuriyet hükümeti âdet ve ananesi olduğu üzere tenkil değil tedbiri almaktadır.”

“Falih, Atatürk’ün derisinin rengine bak. Bir ölü rengi...”

Atatürk akşamları bir müddet bilardo oynardı. Ancak son günlerde bundan vazgeçmişti. Çabuk canı sıkılır oyunu yarıda bırakırdı...

Akşam oldu, davetliler geldi, uzun uzadıya sohbetler edildi...

Falih Rıfki yorulduğunu hissedip sofradan usulca kalktı. Köşk'ün yemek odasından bılardolu hole çıkılan kapı yanında bir kanepe vardı. O kanepeye uzanıverdi. Bir aralık kapının açıldığını hissetti. İçeri giren Atatürk'tü. Birden sıçrayıp , "Affedersiniz!" demek istedi önce, ama son anda karar verip uyuma numarası yaptı. Atatürk ellerini yıkamaya kalkmıştı. Yıkadı, dönerken uyandırmamak için ayak uçlarına basarak merdivenleri yavaşça tırmandı.

Çok geçmeden doğruldu, yattığı kanepeden kalktı, tekrar salona geçip yerine oturdu.

O aralar sigarayı bırakmış pipo kullanıyordu. Sohbet uzayınca tekrar salondan çıktı yaverler odasına geçti. Niyeti pipo içmekti. Daha tütün kesesini cebinden çıkarmadan bir garson geldi, "Paşa Hazretleri sizi istiyorlar!" dedi. Daha o gitmeden bir ikincisi, bir üçüncüsü koştu. Hemen sofraya döndü. Atatürk sapsarı kesilmişti. Bir hayli söylendiği de belliydi. Yerini boş gördüğüne sinirlenmişti.

"Nerede idiniz?" diye sordu.

"Biraz başyaverin yanına gitmiştim."

"Gecenin bu geç saatinde başyaverle görüşecek işleriniz ne idi?"

"Hayır efendim, görüşmeye gitmedim. Ben bir senedir cigarayı bıraktım. Fakat nikotini bırakamadım. Ara sıra pipo içiyorum. Büyüklerin yanında pipo içilmeyeceği için dışarı çıkmıştım."

"Peki, buyurun, oturun" dedi.

Bütün bunların sebebinin, karaciğerini kemiren illet olduğunu bilmiyorlardı. Hafızası her geçen gün zayıflıyordu.

"Atatürk, bizim elimizden, yirminci asrın en büyük milli kahramanı milletin elinden, bir büyük deha insanlığın elinden gidiyordu. Askerlikte ve politikada hiç şaşmaz sağduyusundan başka, bütün maddi manevi varlığında bir göçüş

hali seziyorduk. Atatürk, sonsuz ölüm ülkesinin eşliğinde idi. Onun, bir dönülmez yolda bizden uzaklaştığını yana yakıla anlıyorduk.

Nihayet tıp, zalim teşhisini koydu. Kendisine gerçeği olduğu gibi söylemediler de, tam bir perhiz disiplini içine aldılar. Birkaç gün yatak odasında kaldı. Bir akşam başyaver beni telefonla arayarak karımla beraber Atatürk'e akşam yemeğine davetli olduğumuzu bildirdi. Gittik. Birkaç kişi idik. Atatürk, solgun ve sararmış, masaya oturdu:

'Ben hiçbir şey içmeyeceğim. Fakat siz bir şeyler içiniz. Konuşunuz. Bir müddet böyle yapalım' dedi.

Akşam sessiz ve neşesiz, o ve herkes kendi içine bükülmüş ve büyük bir sırrın karanlığına gömülmüş olarak geçti.

Fırtınadan sonraki deniz gibi, bitkin bir durgunluğu vardı. Dudakları güç oynuyordu. Şevk, onun bahçesine son yapraklarını dökmüştü. O kadar güzel ince dudaklarının o kadar tatlı ve ısıtıcı gülüşü, bir ıtır gibi uçmuştu. Baba Atatürk, arkadaş Atatürk, karındaş Atatürk, varlığı bir hava gibi içini kaplayan, daha on yıl önce en güzel tanrılardan daha güzel, Omiros'un kahramanlarından daha destankâri, altın saçlı, çevik ve kıvrak, o 43 yaşındaki gencin hatırası, bir asırlık eski ve uzak bir hayale dönmüştü. O akşam Çankaya'da dostları ile son sofrası idi.

Ankara istasyonunda son defa selamlamaya gitmiştik. Güneyden gelen trenden indi, garın salonuna kadar güçlkle geldi, ayakta duramayarak oturdu. Yanımda bulunan Saracoğlu:

'Falih, Atatürk'ün derisinin rengine bak. Bir ölü rengi...' dedi.

Daha önce, Bursada bir kriz geçirdikten sonra vapura binerken Ali Fuat Cebesoy'a:

'Bu başka hastalık... Bildiğimiz hastalıklardan değil bu... Akşam şerifler hayırlar olsun!' dediğini işitmiştim.

Bu bir ayrılık çeşmesi vedaı idi: Atatürk'ü bir daha geri gelinmeyen sefere yolcu ediyorduk."

Falih Rifkî Atay

Nâzım Hikmet'in Mektubu

21 Ocak 1938

"Cumhur reisi Atatürk'ün Yüksek Katma, Türk Ordusu'nu 'isyana teşvik' ettiğim iddiasıyla 'on beş yıl ağır hapis' cezası giydim. Şimdi de Türk Donanması'nı 'isyana teşvik etmekle' suçlanıyorum. Türk inkılabına ve senin adına ant içerim ki suçsuzum. Askeri isyana teşvik etmedim. Kör değilim ve senin yaptığım her ileri dev hamleyi anlayabilen bir kafam, yurdumu seven bir yüreğim var. Askeri isyana teşvik etmedim.

Yurdumun ve inkılapçı senin karşında alnım açıktır. Yüksek askeri makamlar, devlet ve adalet, küçük bürokrat ve gizli rejim düşmanlarınca aldatılıyorlar. Askeri isyana teşvik etmedim.

Deli, serseri, mürteci, satılmış; inkılap ve yurt haini değilim ki, bunu bir an olsun düşünebileyim. Askeri isyana teşvik etmedim.

Senin eserine ve sana, aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim. Sırtıma yüklenen ve yükletilecek hapis yıllarını taşıyabilecek kadar sabırlı olabilirdim. Büyük işlerinin arasında seni bir Türk şairinin felaketi ile alakalandırmak istemezdim. Bağışla beni. Seni bir an kendimle meşgul ettimse, alnıma vurulmak istenen bu 'inkılap askerini isyana teşvik' damgasının ancak senin ellerinle silinebileceğine inandığımdandır. Başvurabileceğim en inkılapçı baş sensin. Kemalizm ve senden adalet istiyorum. Türk inkılabına ve senin başına ant içerim ki, suçsuzum."

Nâzım Hikmet Ran

Nâzım Hikmet bu mektubu yazdığı sırada Silivri açıklarında demirli bulunan *Erkin* isimli gemide bir tuvaletin içine tıkkılı durumdaydı ve başka bir davadan yargılanıyordu. Atatürk Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması için gittiği Adana'dan dönmüş, Dolmabahçe'de ağır hasta olarak yatıyordu. Mektubun yerine ulaşabilmesi için birinin Nâzım Hikmet'i ziyaret etmesi gerekiyordu. Çünkü yerine ulaşmayacağını düşünerek Nâzım Hikmet, kendisini kapatanlara vermek istemiyordu.

17 Ağustos 1938'de karısı Piraye'nin ailesinin Altunizade'den komşusu savcı Haluk Şehsuvaroğlu ziyaretine geldi ve mektubu okuyabilmesi için açık olarak ona verdi. Haluk Şehsuvaroğlu da kaybolma olasılığına karşı mektubun bir kopyasını çıkarıp postaya verdi.

Dayısı Ali Fuat Cebesoy Dolmabahçe'deydi. Mektup ona ulaştı. Özel kalemde kayda geçti. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya teslim edildi.*

Nâzım Hikmet'in dayısı Ali Fuat Cebesoy

* Bazı kaynaklara göre o mektup Atatürk'ün ağır hasta oluşu nedeniyle hiçbir zaman ona okunamadı. Bir başka kaynağa göre Ali Fuat Cebesoy mektubu okudu. Atatürk, "Görüyorsun ne durumdayım. Mareşal'i (Fevzi Çakmak) darıltmadan siz bir çözüm bulun" dedi. Bir çözüm bulunamamış olacak, Nâzım Hikmet verilen cezayı çekti. İki davadan toplam 28 yıl cezası vardı. 13 yıl sonra aftan çıktı.

Mektubun bir öncesi vardı tabii. En çarpıcı özelliği Nâzım Hikmet'in bir kanıta dayanarak mahkûm edilmeyişidir. Düşüncesi mahkûm edilmesi için yeterli sebep olmuştur. Okunan kitapların yasak olmadığı Adalet Bakanlığı tarafından mahkemeye bildirilmesi üzerine savcı Şerif Budak'ın ettiği söz tarihe geçti:

"Biz bu davada delil arayacak kadar saf değiliz."

Davaya adaleti hâkim kılmak isteyen hâkimler de vardı; mahkeme başkanı Amiral Hüsnü Gökdenizer, "ortada hiçbir şey yok, bu çocuklara yazık ediyorsunuz. Bu yaptığınız donanmaya kötülüktür" diyerek istifasını verdi.

Gazeteci Falih Rıfki Atay yıllar sonra TBMM'de Kâzım Özalp'ten duyduğu sözleri gazetesinde yazdı: "Vesika yokmuş ha? Delil bulunamazmış ha? Biz onu Divani Harb'e mahkûm ettirelim de gününü görsün." (*Dünya* gazetesi, 2 Mayıs 1965.)

“Atatürk’e, yaşarken verdiğiniz sözü unutmayınız!”

Atatürk'ün ağır hastalığı 1938 Mart'ından 10 Kasım'a kadar sekiz ay sürecekti...

Bir müddet Savarona yatında kalmış, daha sonra Dolmabahçe Sarayı'na kaldırılmıştı. Savarona'da iken kendisini muayene eden Fransız profesörü, hükümete:

“Tıbbın yardımı ile Atatürk nihayet bir iki yıl daha yaşayabilir. Fakat şimdi yata gittiğimizde bağırsak veya beyin kanamasından onu ölmüş bulabilirsiniz. Tedbirlerinizi buna göre alınız” dedi.

O akşam Atatürk:

“Hekimle her şeyi konuştunuz, değil mi?” diye sordu. Sonra:

“Eğer konuştunuzsa anlamışsınızdır. Hemen Ankara'ya işlerinizi başına gidiniz” dedi.

Kimseye sezdirmemekle beraber, öleceğini anlamışa benziyordu. Atatürk'ün ölüm felsefesi sade idi:

“Ölümü istemek bir cesaret değildir ama ölümden korkmak ahmaklıktır” derdi.

Dolmabahçe Sarayı'na gelen gidenlerle görüşüyor, fakat gittikçe kuvvetten düşüyordu. Karnı içinde biriken su, kendisini fazla rahatsız ediyordu. İğne ile ilk su alındığı zaman:

“Oh... Ne kadar rahat ettim” dedi.

16 gün ıstırap içinde yattı. Hekimleri çağırttı:

“Hemen suyu alınız” diye emretti.

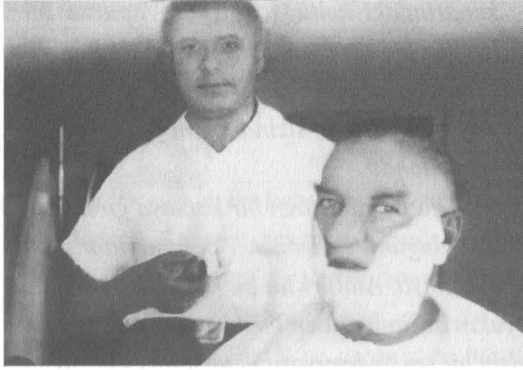
Su alınırken:

“Hepsini alın... Hiç bırakmayım...” diye sızlanıyordu.

O gecesini kıvranımlar içinde geçirmişti. Hekimine:

“Dün gece başka adam olmuştum, değişmiştim. Bu ne idi? Ne tuhaf... Ben asıl dün gece hasta idim” dedi.

Hasta olmasına rağmen günlük bakımını yaptırmaktan geri kalmıyordu. Kalkar kalkmaz Berberi Mehmet Tanrıkut Mete'ye tıraşını olmayı ihmal etmiyordu.

*Atatürk 13 yıl berberliğini yapan
Mehmet Tanrıkut Mete'ye tıraş olurken*

Bütün arzusu Ankara'ya gitmek, Cumhuriyet'in on beşinci yıldönümü töreninde bulunmak, ordusu ve milleti ile son defa karşılaşmaktı. Hatta stadyum merdivenlerini çıkmaktan kurtulması için acele olarak bir asansör de yaptırmıştı.

O durumda iken bile dil çalışmalarını yakından takip ediyor, yılbaşı nutkunun hazırlanması işine yardım ediyordu: "Büyük kamutaya, şimdiye kadar olduğu gibi, bütün işlerinde başarılar dilerim" cümlesi Meclis'e devlet reisi sıfatı ile son sözü oldu.

Ankara'ya gitmekten ümit kesince, dudaklarını bükerek:

"Bu zayıf halimde Ankara'ya gitmekte bir fayda görmüyorum. Gidersem hiç kimsenin yardımı olmadan hiç olmazsa otomobile kadar yürüyebilmeli, arkadaşlarımla selamlaşabilmeliyim, bunları yapamayacağımı anlıyorum" dedi.

Hekimler yediği her şeyi kontrol ediyordu. Ama iştahı her geçen gün azalıyordu.

Cumhuriyet Bayramı gecesi, Boğaziçi vapurlarından birini tutan gençler, Dolmabahçe Sarayı'nın rıhtımına yaklaşmışlar, haykırıyorlardı. Atatürk kesik kesik konuşarak pencereye gitmek istediğini anlattı. Kollarına girdiler.

Pencere kenarındaki koltuğa oturdu. Vapurda bir kıyamettir koptu. Gençler hep bir ağızdan “Dağ başını duman almış! Gümüş dere durmaz akar!” marşını söylüyorlardı. Atatürk mırıldandı:

“Bu bayramlar ve yarınlara sizindir, güle güle...” dedi ve gözyaşları ile ölüm yatağına döndü.

Atatürk bir defa üç gün süren bir komaya girdi. Kendine geldiği vakit, uyumuş olduğunu söylediler. Pek inanmamış, fakat ne olduğunu da anlamamıştı. Atatürk'ün bu komadan kurtuluşu bir mucize idi. Pek yakın hekimlerinden biri demişti ki:

“Size edebi bir şey söylemiyorum, yirminci asır tıbbının kudretini bilen bir insan olarak söylüyorum, ölüm ondan korktu.”

Fakat ikinci ve son komadan uyanamadı. Kıvrınmalar, çırpınmalar içinde yanıyordu. Kendini kaybetmeden son sözü:

“Saat kaç?” olmuştu.

Belki de bir önceki komadan sonra uyumuş olduğunu söyleyenleri kontrol etmek istiyordu. 10 Kasım sabahı yüzü gittikçe renk değiştiriyor, hançere hırıltısı artıyordu. Saat dokuzu beş geçe sert bir asker bakışı ile başucundaki hekime doğru döndü, gözlerini açtı, son nefesi idi.

Yakınları son hasretlerinden biri, iyi olursa bir yaylaya çıkmak, orada artık yalnız serin kaynak suları ve süt içmek özlemesi olduğunu söylemişlerdi. Rumeli yaylalarındaki koyun sürülerinin çan sesleri kulağında, bu vatan ve millet kurtarıcısı, bir gurbet ve sıla acısı içinde idi.

Üzüntüsünden kahroldu. İçine kapandı. Kimselerle görüşmek istemiyordu. En iyi yaptığı şeyi seçti. Yazdı:

“Kurtarıcımı ve en büyük evladımı kaybettin...”

Türk Milleti, sen sağ ol!

Bırakınız, son kanlı damlasına kadar, gözyaşlarımızı O'nun yanında tüketiniz. Atatürk'ün ölümünü görmüş olanlar, bir daha kime ağlayacaksınız?

Aylardan beri, on yedi milyon O'nun başucunda, bu faciayı geciktirmek için çırpındı, durdu. Bir tanrı veya kahraman mı, bir baba, dost veya kardeş mi?

Onunla ne kaybediyorduk?

Hayır. Onsuz nemiz kalacaktı?

Boş sözü bırakalım!

Atatürk ölmüştür, hakikat bu!

Müthiş olan bu!

On yedi milyon bir günde, bir babadan öksüz kaldı.

En mesut Türkler, Atatürk yaşarken ölmüş olanlardır. Ömrümüzün ve Türk Tarihi'nin en acı yasını tutmak talihsizliği bize düştü. Halk, en büyük Türk Kahramanı'nı, ordu en büyük Türk Başbuğu'nu, tarih en büyük Türk'ü ve asrımız en büyük insanını kaybetti. Acının derinliğini, sıcak ruh yaramız soğumaya ve uyuşan beynimiz yeniden işlemeye başladığı zaman anlayacağız.

Benden sonra... Benden sonra... Senelerden beri, hepimiz, böyle bir kara günün ıstırabını, bu iki kelime ile gönlümüzden uzaklaştırıyorduk. Düşünmekten korkuyorduk.

İşte O'nsuz kaldık...

O'nsuz... Fakat O'na bin kere verdiğimiz bir tek namus sözüyle kaldık. Eserini ve davasını korumak ve yükseltmek!

Bizler için hayatın bir manası varsa; bu yemini yerine getirmek için yaşamaktır.

Bugün O'na ağlayıp, yanmak için bir tek kalbiz. Yarın O'nun eserini ve davasını müdafaa etmek için bir tek irade gibi kaynaşacağız.

Atatürk, şimdiye kadar bilmeyenler, bu milletin seni ne kadar sevdiğini, senden sonra, ismin ve eserin üzerine titrerken anlayacaklar!

Aklımızın ve kalbimizin vazifelerini ayıralım.

Ey bütün ağlaşanlar!

Gözyaşlarınızı birbirine kattığınız gibi, ellerinizi birbirine uzatınız.

Atatürk'e, yaşarken verdiğiniz sözü unutmayınız!"

* Falih Rıfkı Atay (Ulus gazetesi, 11 Kasım 1938)

Anıtkabir'in Yerini Tespit Eden Komisyon Üyesi

Hükümet Anıtkabir'in yerini belirleme işini önce teknik, ardından tarihi açıdan ele aldı ve konuyu uzmanlardan oluşan bir heyete devretti. Ankara şehir planını yapan Jansen'in de aralarında bulunduğu heyet 1939 senesi şubat ayına kadar çalışmalarını sürdürdü. Daha sonra konu parti grubuna taşındı. Grupta bir komisyon kuruldu. Falih Rıfkı'nın da görev aldığı bu komisyon Anıtkabir'in, Çankaya Köşkü'nün yanındaki tepeye yapılmasına karar verdi. Ancak son anda komisyon Anıtkabir'in bugünkü yerinde inşa edilmesi doğrultusunda oy verdiler ve rapor bu doğrultuda oluştu.

Parti komisyon üyelerinin çoğunluğu kararlarını değiştirdi. Günümüzdeki yeri kabul ettiler. Ancak Falih Rıfkı (Ankara), Ferit Güven (İçel) ve Selah Cimboz (İstanbul) ile birlikte bu kararı desteklemedi. Atatürk'ün Milli Mücadele hatıralarına bağlı olduğunu, bütün hayatı boyunca Çankaya'dan ayrılmadığını, Çankaya'nın şehrin her tarafına hâkim olduğunu, ölümünden sonra Çankaya'dan ayırmanın haklı bir gerekçesi bulunmadığını belirterek Anıtkabir'in Çankaya'da yapılmasını istedi.

2. BÖLÜM

Atatürk'ün Ardından

Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanlığı koltuğuna İsmet İnönü oturmuştu.

Gazeteler 12 Kasım 1938 günü, yeni cumhurbaşkanının İsmet İnönü olduğunu yorumsuz ve inanılmaz bir sessizlik içinde duyuruyorlardı okurlarına. Hatta Kemalist yönetimin sözcülerinden Falih Rıfkı Atay, olayı daha da düzleştirerek, “*Meclis, dün Atatürk'ün hatırasını ağlayarak takdis ettikten sonra, ilk iş olarak İsmet İnönü'yü devlet reisliği vazife ve hizmetine çağırmıştır*” şeklinde sundu.

O günlerde öne çıkan isimler arasında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Başbakan Celal Bayar, eski başbakan İsmet İnönü ve Atatürk döneminin derin işlerini yürüten, özellikle istihbarata ve polise hâkim olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya vardı.

Puslu günler yerini artık koyu karanlık günlere bırakacaktı...

• • •

Usta bir kalem en çok arzu edilmeyen yıllarda *Markopaşa* adında bir mizah dergisini Aziz Nesin ile 1000 liralık bir sermaye ile kurar. *Markopaşa*'da Sabahattin Ali en mühim siyasi yazılarını kaleme alır. Bunlardan dolayı tutuklanır ve Sultanahmet'te üç ay hapis yatar. Kimleri rahatsız etmez ki *Markopaşa*? Cemil Sait Barlas, Falih Rıfkı Atay, Başbakan Recep Peker ve daha niceleri. Son olarak dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü.

Markopaşa sadece hükümet tarafından “Sovyetçi” olmakla suçlanmaz. Falih Rıfkı Atay'ın *Ulus*'ta benzer sözlerle itham ettiği

Sabahattin Ali ve dolayısıyla *Markopaşa* kendini öyle bir savunur ki Falih Rıfkı *Markopaşa*'ya düşman kesiliverir:

"Ukalanın biri Meclis'te, Hz. Muhammed'in kızları Hendek Savaşı'nda şehit düştüler demiş. Meclis'te bulunan zarif bir zat da 'Kızları değil, oğullarıdır, Muhammed'in değil, Ali'nin oğullarıdır. Hendek Savaşı değil, Kerbelâdır. Hangi birini düzeltelim?' demiş. İşte bu hatalar gibi, Ulus gazetesi de âdeti olduğu üzere büyük bir gaf yapmıştır. Hangi birini düzeltelim?"

Markopaşa, Ulus'ta yapılan karalamaya karşı cevap verir:

"Markopaşa Sovyet değildir, selam ayakta değil, elle verilir. Sovyet selamı öyle değildir. Resimde Markopaşa selam vermiyor, elini kulağına götürmüş dert dinliyor. Ve işin en mükemmeli de bu resim tek bir çizgi ilave edilmeden Ulus'un arşivinden alınmıştır.

Ey Ulus ve ey Falih Rıfkı!

Neren doğru ki, kalemin doğru olsun!"

Führer'in Doğum Günü

İkinci Dünya Savaşı'nın çanları çalıyordu. Alman propaganda örgütü Türkiye'de açıktan açığa çalışıyordu. *Cumhuriyet* gazetesinin sahibi Yunus Nadi bu propagandanın en ateşli gönüllülerindendi. Hatta adı "Yunus Nazi" olarak anılmaya başlanmıştı...

• • •

1939 senesinin 20 Nisan sabahı Berlin sokaklarında telaşlı bir koşuşturmaca vardı. Potsdamer, Platz gibi yıllar sonra müttefik

bombalarıyla yerle bir olacak meydanlar, baştan başa gamalı bayraklarla donatılmıştı. Hitler'in ikamet ettiği sarayın pencerelerinde mızıklar çalınırken, Zafer Takı'nın altından yürüyen 50 bin asker, resmi geçidini tamamlamak üzereydi. Hitler'in 50. doğum günü tüm Almanya'da coşkuyla kutlanıyordu.

Hitler, uluslararası sistemin o yıl kendisine sunduğu doğum günü hediyeleri olan Varşova ve Prag'ı teslim almaya hazırlanırken, yeni hediye paketleri olmaktan korkan Doğu Avrupa ülkelerinin temsilcileri de "Führer"ın yaş gününü tebrik etmek üzere Berlin'e gelmeye başlamışlardı.

50. yaş gününde Hitler'in Türkiye'den de çok özel konukları vardı. CHP ve aynı zamanda hükümet yönetimi "Führer"ın doğum gününe bir heyetle katılmayı kararlaştırmış, heyette, *Cumhuriyet* gazetesinin sahibi ve baş redaktörü Yunus Nadi, Nafia Vekili General Ali Fuat Cebesoy, yazar ve Ankara mebusu Falih Rıfkı Atay, Dışişleri Vekili Necmettin Sadak, General Pertev Demirhan ve Orgeneral Asım Gündüz yer almışlardı.

18 Nisan'da Sirkeci Garı'ndan Doğu Ekspresi'yle yola çıkan heyet, 20 Nisan sabahı Berlin'e vardı.

Heyetin yola çıkışını ve "Führer"ın yaş günü kutlamalarını manşetten duyuran *Cumhuriyet* gazetesi, 21 Nisan 1939 tarihli sayısında heyetin Berlin'de Hitler tarafından büyük "hüsnükabul" gördüğünü ve Alman ricali ile de samimi hasbıhallerde bulunduğunu halka müjdeledi.

Hitler'in doğum günü programı oldukça yoğundu. Saat 09.00'da ordu ve polis kuvvetlerinin resmi merasimi tamamlanmış, 09.45'te "Führer", mekânında tebrikleri kabul etmeye başlamıştı. Papa Monsenyör Cesare Orsonico ve İtalyan Faşist Milisleri'nin Erkânıharbiye Reisi General Russo ilk tebrik edenler arasındaydı. *Cumhuriyet* gazetesi, Türk heyetinin tebrik merasimindeki sırasından bahsetmedi ancak, Hitler'in gelen heyetler onuruna Hariciye Nezareti'nde verdiği beş çayını detaylarıyla anlattı:

“Öğleden sonra saat 17.00’de Hariciye Nezareti’nde mükellef bir çay ziyafeti verilmiştir. 23 devletin murahhasları Berlindeki elçiler ve yüksek Alman ricali ziyafette hazır bulunmuşlardır.

Türkiye Nafia Vekili General Ali Fuat’ın riyasetindeki murahhas heyet de Hitler’e takdim edilmiştir. Almanya Devlet Reisi (Hitler) Türk heyet-i azasının teker teker ellerini sıkmış ve kendilerine iltifatta bulunmuştur. Türk murahhasları diğer Alman ricali tarafından da büyük hüsnükabul görmüştür. Mareşal Göring bu münasebetle kısa bir hitabede bulunarak Hitler’in Alman tarihinde tesadüf edilen en büyük adam olduğunu söylemiştir.”

Heyet döndü. Falih Rıfkı Atay, Hitler’in doğum günü kutlamalarını ve beş çayını şöyle anlattı:

“Hitler’in ellinci yıldönümü şenliklerine Türkiye de davetliydi. General Ali Fuat Cebesoy’un reisliği altındaki heyetle birlikte Berlin’e gidenler arasını da ben de vardım. Şehir sırma, silah ve kibir kadar koyu bir gurur içindeydi. Harbin yüzümüze soluğunu hissediyorduk. Başbakanlık sarayının somaki sütunları arasında mavi gözlü Hitler ellerimizi sıkı. Sonra hep beraber şeref salonuna geçtik. Heyet reislerini birer birer karşısına götürdüler. Kimine tatlı kimine acı baktı. Balkan memleketlerinden birinin dış bakanına çıkıştığını bile gördük. Osmanlı padişahlarının Yedikule günlerini hatıra getiren korkulu bir hava idi. Ali Fuat Cebesoy hepsinden talihli çıktı. Hitler onunla konuştuğu sırada güler yüzünü ve sıcak bakışını takındı...”

II. Dünya Savaşı öncesi Hitler’e ve “Alman Davası”na sempati ile bakan Falih Rıfkı, II. Dünya Savaşı boyunca basında Almanya’nın “davalarında çok ileri gittiğini ve insanlığı tehlikeye attığını” savundu.

Ona göre Türkiye'nin savaş dışı kalması iki şartı yerine getirmesine bağlıydı. Birincisi II. Dünya Savaşı bir "Sanayi Harbî" idi. Bu nedenle Türkiye istiklalini korumak için savaş sanayiini hızla geliştirmek zorundaydı.

Zira ithal malıyla silahlanma üzücü olduğu kadar tesadüfe bağlı ve daima çok pahalıydı.

İkincisi ise devlet ve halk birliğinin sağlanmasıydı. Bu birliğin temelini de "istiklal ve milli müdafaa siyasetindeki bölünmez, parçalanmaz, delinmez ve deşilmez kanaat ve dava birliği" oluştuyordu. Bu nedenle milli politikanın değişmez unsurunun "milli selamet" olduğunu unutmayarak Türkiye için barış hali geçici imiş gibi davranıp milli birliği kuvvetlendirmek şarttı. "Hazırlanmak, birlik kalmak ve inanmak", Türkiye'nin savaş dışı kalmasına yeterli olacaktı.

II. Dünya Savaşı yeni bir savaş anlayışı getirmekle birlikte, yeni bir milli savunma anlayışı da getirmekteydi. Zira II. Dünya Savaşı, cepheyi ilk anda bütün memleket sathında genişletmek anlayışı üstüne kurulmuştu. Bu nedenle vatandaşlar milli savunmada bizzat sorumluydular. Milli savunma ruhunu, milli heyecanı uyandırmak ve her an savaşa hazır olmak için halk örgütlendirilmeliydi.

Halide Edip'le İlgili Görüşü

1940 yılında Edebiyat Fakültesi'nin İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü kuruldu. Mina Urgan o tarihlerde asistandı. İsmet İnönü Halide Edip'i ve bazı değerli hocaları Türkiye'ye çağırırdı. Halide Hanım Edebiyat Fakültesi'nin başına geçti. Lakabı, Dekaniçe idi.

Halide Hanım'ın asistanlığını yaptığı yıllarda Mina Urgan Falih Rıfkı Atay'la sık sık görüşüyordu:

"Halide Edip istediği erkeğin yüreğini çalabilir. Cemal Paşa ile aralarında hiçbir şey geçmemiştir. Ama öyle sultası altına almıştı ki adamcağız onunla danışmadan, onayını almadan, basit bir evrakı bile imzalamayacak haldeydi."

“Peki ya Atatürk’ü sever miydi Halide Hoca?”

“Atatürk’ü hiç sevmezdi. Onun yakışıklı olduğunu bile kabul etmezdi. Atatürk’ün güzelliğiyle ünlü elleriyle ilgili ‘Hiç de güzel değildi elleri; kaplan pençesine benzerdi’ demişti.”

Mina hayrete düştü, Falih Rıfkı Atay sözlerini sürdürdü:

“Halide Hanım, öteki erkekleri etkilediği gibi, Mustafa Kemal’i de etkilemek istemişti. Ama Gazi ‘Hanımefendi, ne dersiniz, acaba Cumhuriyet’i ilan edeyim mi?’ ya da ‘Halifelîği kaldırmamı doğru buluyor musunuz?’ diye sorulmasını istediye de bunu başaramamıştı. Öyle olunca da Mustafa Kemal’e düşman kesilmişti.”

...

Yeni Mecmua’nın yazarı Hakkı Süha’nın Edebi Portreler köşesinin konuğu 46 yaşındaki Falih Rıfkı Atay’dı.

9 Şubat 1940 günü yayımlandı izlenimleri:

“Kendinden ve resminden önce, Tanin’de yazısını ve adını görmüştüm. Üslubunun, testere çeliği gibi yumuşak keskinliği vardı.

Kendisi bu üslubu için, ‘İçinde biraz Halit Ziya’yı, azıcık Cenap’ı, bir kısım da Halide Hanım’ı sezer gibi oluyorum’ derdi. Fakat doğrusu şu ki az zamanda bütün yabancılar, onun kuvvetli şahsiyeti, hususi rengi içinde eriyip gittiler ve Falih som bir varlık olarak belirdi. Onu yirmi altı yıl evvel, bir akşamüstü Tepebaşı Bahçesi’nde tanıdım. Romanya’dan henüz dönmüştü...

‘Sanat yapmıyorum. Edebiyata özenmiyorum!’ dediği zamanlar, sanatta en çok muvaffak olduğu demlerdir...

Moskova’ya omuzlarında mebusluğun ağırlığı, fırka hudutlarının çerçevesi içinde gitmişti. Giden adam, yalnız Ulus başmuharriri, sade bir fırka mümessili, bir devlet adamı olsaydı,

ancak gösterilmek isteneni görecekti. Falih Rıfkı, bir sanatkâr olduğu için, bize oradaki rejimin içini, Rusya'nın ruhunu göstermenin yolunu buldu.

Falih'i siyasi muharrir diye ele almak, onun hakiki kıymetlerine göz yummaktan başka manaya gelmez. Bu tarafı, onun en zayıf yanıdır. Gerçi tereddütsüz üslubuna, keskin ifadesine, çıplak ve yalçın mantığına dayanarak çok hükümler verdi.

Fakat çok kere yanıldı. Dönüşler, ne kadar ustaca olursa olsun, tezatları örtemez. Amma, dünyanın hangi siyasi muharririnden velilerin şaşmazlığı beklenebilir? Hele şu yaşadığımız karmaşık çağda!

Şimdi Karnak'ın en şanlı kâhini gelse, bugün ak dediği yarın kara çıkar. Gönül isterdi ki Falihe o kadar güler yüz gösteren talih, hiç değilse, birkaç bin ciltlik ana kitap okumak fırsatını da versin. Fakat o, bir kere galiba:

'Kitap okunmaz. Kitaba müracaat edilir!' manasında bir şey söylemişti. Bunu ciddi bir fikir olarak kabul etmiyor mutat şakalarından biri sayıyorum."

Nihal Atsız oğluna vasiyetini yazmıştı:

"Yağmur oğlum! Bugün tam bir buçuk yaşındasın. Vasiyetnameyi bitirdim, kapatıyorum. Sana bir resmimi yadigâr olarak bırakıyorum. Öğütlerimi iyi tut, iyi bir Türk ol. Komünizm bize düşman bir meslektir. Bunu iyi belle. Yahudiler bütün milletlerin gizli düşmanıdır. Ruslar, Çinliler, Acemler, Yunanlılar tarihi düşmanlarımızdır. Bulgarlar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler, Fransızlar, Araplar, Sırpalar, Hırvatlar, İspanyollar, Portekizliler, Rumenler yeni düşmanlarımızdır. Japonlar, Afganlılar ve Amerikalılar yarınki düşmanlarımızdır. Ermeniler, Kürtler, Çerkezler, Abazalar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Lazlar, Lezgiler, Gürcüler, Çeçenler içerideki düşmanlarımızdır. Bu

kadar çok düşmanla çarpışmak için iyi hazırlanmalı. Tanrı yardımcın olsun!”

Ekmekte Karne Uygulaması

Refah vapuru soruşturması tek parti döneminde CHP Meclis Grubu'nda üzerinde tartışma yaşanan önemli olaylardan biridir. Bu olay tek parti döneminde yönetim içinde asker ve sivil kanatlar arasındaki güç dengesine yönelik sonuçları olmuş bir tartışmadır. Soruşturmanın konusu olan *Refah* vapuru Türkiye'ye teslim edilmek üzere hazırlanmış savaş gemilerini ülkeye getirecek askeri personeli taşıırken, 23 Haziran 1941 tarihinde kimliği meçhul bir denizaltı tarafından torpillenerek batırılmıştı. Kazada vapurda bulunan toplam 200 kişiden yalnızca 32 kişi kurtulabilmişti. Akdeniz'de II. Dünya Savaşı nedeniyle gemilerin batırılması çok olağandışı olmasa da, *Refah* vapurunun yeterince sağlam olmadığı ve gemide yeterli sayıda kurtarma aracının bulunmadığı iddiaları soruşturmaya konu olmuştu.

Bu soruşturmayı kolaylaştırmak üzere Milli Savunma Bakanı Saffet Arıkan görevinden istifa etti. 13 Ocak 1942 tarihinde *Refah* vapuru soruşturmasına ilişkin olarak Genelkurmay Başkanlığı sonucu bildirerek soruşturma dosyasını hükümete yolladı. Başvekil Refik Saydam parti grubunda “*o zaman vekil olan iki mebusun isticabına lüzum görüldüğünden evrakın Millet Meclisi Reisliği'ne tevdi edileceğini*” söylemiştir.

Bunu takiben 16 Ocak tarihinde TBMM'de iki eski vekil hakkında soruşturma yapıp yapılmayacağını incelemek üzere beş kişilik bir encümen seçilmişti.

Encümen dosyaları inceledikten sonra kararını vermiştir. Encümende Recep Peker vekillerin görevlerini yerine getirdiklerini savunmuştur. Beşler Encümeni'nin mazbatasında Recep Peker'in fikri kabul edilmişti. Ancak oybirliği sağlanamamıştı.

Refah vapuru soruşturması dosyası 2 Şubat'ta Meclis'te görüşülmeye başlandı. Meclis'te uzun uzadıya tartışıldıktan sonra, o zaman vekil bulunan iki mebusun bu olayda sorumlulukları görülmediğinden iki vekil hakkında ayrıca ceza soruşturması açılmasına gerek görülmemişti.

• • •

1942 yılında karne uygulamasının en tipik örneği “ekmek karnesi” olmuştu. 13 Ocak 1942 tarihinde, ekmek tüketimi sınırlanarak, ekmek dağıtımı karne usulüne bağlanmıştır. Hükümet, fırınların önündeki karmaşayı önleyebilmek için karne usulünü getirerek uygulamaya koymuştu. Uygulama, ilk olarak, İstanbul'da başlamıştı.

Bu doğrultuda ekmek ve ekmeklik hububat ihtiyacının tespiti ile ekmeğin kart usulü ile dağıtımı ve bunlara ait masrafları karşılamak üzere Ticaret Vekâleti'ne 200 bin lira ödenek verilmişti. Ayrıca İstanbul'un çeşitli yerlerine 200 adet dağıtım yeri açılmıştı.

Milli Korunma Kanunu'nun 21'inci maddesine göre, halen tanzim satışı yapılan ve yapılacak olan kent, kasaba ve köylerde ekmek ve ekmeklik hububat tüketiminin miktarları da belirlenmişti. Buna göre, günlük ekmek miktarı, 7 yaşına kadar çocuklara 187,5 gram, 7 yaşından büyük çocuklar için 375 gram, ağır işçiler için 750 gram olarak tahsis edilmişti. Ekmek kartlarının doldurulması işinin belediyeler tarafından kendi sorumlulukları altında yürütülmesi kararlaştırılmıştı.

Bu hak edilen miktar (istihkak), 28 Şubat'tan itibaren daha da düşürülerek çocuklar için 150 gram, büyükler için 300 grama indirilmiştir.

6 Mayıs'ta yeni ürünün piyasaya girişine kadar ekmek istihkakının bir gün tam, bir gün eksik verilmesine karar verilerek ekmek miktarı iki günde bir 150 grama indirilmişti.

3 Haziran'dan itibaren ise ekmek istihkakı artırılarak, ekmek miktarı büyüklere 300 gram, küçüklere 150 gram ve ağır işçilere 600 gram olarak yeniden belirlenmişti.

Çıkarılan tek tip ekmek, o dönemlerde, "kara ekmek" olarak nitelenmiş bulunmasına rağmen yıl boyunca ekmeğin içeriğinin de değiştirilmesi söz konusu olmuştu. 11 Mart'ta uygulamaya sokulan Koordinasyon kararıyla Toprak Mahsulleri Ofisi'nin stokları uygun olan yerlerde, ekmeklik una %25 oranına kadar mısır unu karıştırılabilmesine izin verilmişti.

13 Nisan 1942'de bu katkı maddelerine arpa da eklenmişti.

10 Ekim 1942'de ise Ticaret Vekâleti'nce yayımlanan tamimde yurdun bazı yerlerinde ekmeklik una patates karıştırılması sonucu elde edilen ekmeğin daha beyaz, yumuşak ve lezzetli olduğunun anlaşılması nedeniyle bütün vilayetlere lüzumu halinde ekmeğe patates karıştırılması tavsiye edilmişti.

Ekmek karnesi uygulamasının başlatılacağı günlerde birçok köşe yazarı uygulamayı çeşitli yönleriyle değerlendirmişti. Bunlardan biri olan Falih Rıfkı Atay Türkiye'de uygulanan ekmek karnesi usulünü şu şekilde savunmuştu:

"Darlık zoru ile gıda kısmak için değil, israftı, kaçacağı önlemek, buğday ve un yoğaltımını bir düzene sokmak, halkı tutumlu bulundurmak için koymaktayız. Otellerde, lokantalarda, evlerde hesapsızlık yüzünden artan ekmek parçaları, sonra hamurlar; tatlılar, israf veya idaresizlik, hüziün verici bir haldedir. Bundan başka, hiç sebepsiz, yarın ekmek bulup bulamamak kaygısına düşen halkın sık sık büyük şehirlerde fırınlara üşüştüğü görülür. Ticaret Vekillîği'nin, bu yersiz telaşın manevi zararını önlemek için yalnız İstanbul'da bir iki bin çuval fazla un dağıttığı vardır."

Falih Rıfkı Atay ekmek karnesi usulünün yararlarını da şu şekilde sıraladı:

"Kart usulü tatbik edildikten sonra, ilk alacağımız manevi netice, halkın kendini doyuracak ekmek bulacağına güvenmesi olacaktır; halk elindeki karta, bir ekmek sigortası gibi bakacaktır. Maddi

netice ise, buğdayımızı ve unumuzu tam ihtiyaca kadar harcamak, her ihtimale karşı stok yapabilmek, hesabımızı bilmek olacaktır.”

“Hindistan gerçek hürriyete kavuşamaz...”

Mustafa Kemal'in mazlum milletlere ilk etkileri milli sınırlar içinde, milli bir devlet kurmak için Türk milleti ile beraber emperyalist Batılı devletlere karşı girilen Milli Mücadele ile başlamıştı. Milli Mücadele'nin yapıldığı tarihlerde, dünyada 300 milyon Müslüman sömürge durumundaydı. Müslüman olmayanlarla beraber dünya nüfusunun üçte ikisi sömürgeydi.

Anadolu'da gerçekleştirilen Milli Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal, Türk Milleti'nin giriştiği mücadelenin yalnız kendisi için olmadığını “bütün mazlum milletlerin” davası olduğunu düşünmüştü:

“Türkiye'nin bugünkü mücadelesi, yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye, büyük ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin, bütün Doğu'nun davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Doğu milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir.”

Atatürk ve Milli Mücadele Asya ve Afrika'daki birçok millete örnek olmuştur.

• • •

Önce trenle Bağdat'a, oradan da uçakla Basra ve Bahreyn üzerinden Hindistan'a ulaşacaklardı. Türk gazetecilerle birlikte seyahatleydi. Rajsamand, Gwalior, Agra, Delhi, Pişaver, Kalküta, Haydarabat, Bombay ve Lahor'u gezecek görecekleirdi.

“Bu, barış zamanında zenginler, savaş vaktinde gazeteciler seyahatidir. Hele şimdi harplerde hakiki ikinci cephe, gazetelerdir: Her iki savaşkan taraf, bu vasıtayı kendi yanına çekmek ister” diye geçirdi içinden.

Türk Basın Heyeti 8 Ocak 1943 günü Hindistan'daydı.

Falih Rıfki Atay başkanlığındaki heyet iki aya yakın orada kalacak iki ülke arkasındaki bağları güçlendirecek çalışmalarda bulunacaklardı.

Heyet mutluydu. Falih Rıfki'nın aldığı notlar arasında Gandi'nin kayınpederinin *"Biz Doğu milletlerinin Batı emperyalizminden tam bağımsızlıkla kurtulabileceğine Atatürk'ün zaferi üzerine inandık..."* demesi yüreklerini sımsıcak etmişti.

Geçmişe dalıp alaycı bir muhasebe yaptı:

"Ah şu Osmanlı saltanatı, bir Hicaz şerifini emirliğe yükseltmek için kendi parçalanıncaya kadar inat etti. Koca Britanya İmparatorluğu ise bizim bir şeriflikten üç kral çıkardı. İngilizler en hünerli erkek terzileridir!"

Hindistan gezisi sırasında

Lahor'dalardı. Pakistanlı olduğunu öğrendiği bir gazeteci meslektaşı sordu:

"Sizin nasıl Kuran prensipleri dışında bir dış politikanız olabilir? Kuran Cihad-fi Sebilullah emretmiştir. Müslüman devletlerin Hıristiyan devletlerle başka türlü ilişkisi olamaz" dedi.

Atatürk hayranlığı içindeki Müslüman ve Hindu gençleri, softa baskısı altındaki yığının despotluğundan korkarak kendi söyleyemediklerini Falih Rıfki ve arkadaşlarına söylemeye çalışıyordu. İçlerinden biri konuştu:

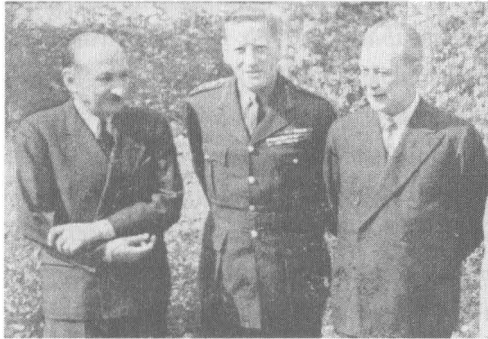
“Bize bir Çanakkale demeci bırakınız!”

Ayrılırken birkaç cümle söyledi:

“Pakistanlılar kadınlarını çuvaldan çıkarmadıkça ve Hindular ineklerini ahıra sokmadıkça Hindistan gerçek hürriyete kavuşamaz.”

Hindistan'ı tabir yerindeyse karış karış gezdi. Kitabını yazdı. Ülkeyi asrın meselesi olarak görüyordu:

“Bilhassa tetkiklerimizde ve hükümlerimizde, hiçbir aykırı hisse kılınmayarak, objektif olmaya dikkat etmeliyiz. Hintliler kendileri hakkında ne düşünüldüğüne pek meraklıdır ve Garplılardan çok daha fazla alıngandırlar. Bir defa sevdiği vakit, Hintlinin dostluğu en yüksek fedakârlığa kadar gider. Hintli, eğer arkadaşça olursa, en aşırı tenkitlere gücenmez. Kendisi ile âdetlerini, geleneklerini ve itikatlarını serbestçe münakaşa edersiniz. Fakat samimi olmayan bir söz, millî davalarına karşı kayıtsızlık gösteren sakat bir kelime, hemen gönüllerini kırar.”

Yeni Hindistan'ın başkumandanı ile beraber

Nevzat Tandoğan, Bediüzzaman

31 Ağustos 1943 Salı günü Bediüzzaman'ın Araba Pazarı semtindeki evini basarak arama yaparlar. Aramada eserler yakalanır, daha sonra tevkif edilerek Ankara'ya götürülmesine karar verilir. Bediüzzaman Kastamonu Olukbaşı Karakolu'ndan ayrılıp da polis

nezaretinde Ankara'ya giderken polislere hitaben, "O Mithat'a söyleyin, benim eski ve yeni yazı ile yazılı müdafaalarımı peşimden göndersin" diyerek otobüse biner.

Ziya Dilek yolculuğu anlatır:

"İlgaz'daki memuriyetime gitmek için otobüsüne binmiştim. Olukbaşı'nda polis ve jandarma tarafından otobüs durdurularak arabanın arkasında üç kişilik yer ayırdılar. Buraya Bediüzzaman Hoca Efendi'yi yerleştirdiler. Otobüs hareket edince yetmiş yaşında bir ihtiyar ve hasta olan Hoca Efendi rahatsızlandı. 'Beni madem siyasi mücrim kabul ediyorlar, hususi bir taksi ile gönderilmem lazımdır' deyince ikinci koltukta hemen yanımda oturan bir asker 'Ben buradan kalkıyorum. Hocam siz buyurun' dedi. Böylece askerle hocanın yerini değiştirdiler. Bediüzzaman yanındaki Ziya'ya 'Arkadaşlarına müjdeyi ver merak etmesinler. Mahkûm olmayacağız. Ya mütareke veya musalaha edeceklerdir' dedi.

'Şoför efendiye söylerseniz acaba makineyi durdurur mu? Dinde cebir yoktur. Arabadakilere bir nasihatim var' deyince arabayı durdurdu. Arabadakilere hitaben söyledi: 'Bu gece büyük ihtimal Leyle-i Kadir'dir. Diğer günlerde Kuran okunursa harf başına on sevap, ramazanda okunursa bin sevap, Leyle-i Kadir'de okunursa otuz bin sevap verilir. Size şimdi şu işi yaparsanız beş sarı lira var, bunu kazanmak ister misiniz?' Yolcular, 'Evet isteriz' diye cevap verince, 'Bu fani hayatta beş sarı lira kazanmak için bütün gücünüzü ve enerjinizi sarf ediyorsunuz. Sonsuz ebedi bir hayat için dağarcığınızı azık hazırlamak ister misiniz?' dedi. Yolcular, 'Evet isteriz' deyince Bediüzzaman 'Öyle ise şimdi her Müslüman üç İhlas bir Fatiha bir Ayet-el Kürsi okursa ebedi hayat için dağarcığına azık hazırlamış olur' dedi.

Şoför Rizeli Lütfü ve diğer yolcular 'Allah razı olsun hocam sizden' dediler. Az sonra iftar vakti girdi. İlgaz meşhur çamlığındaki su başında otobüs iftar molası verdi. Orada Hoca Efendi'ye belediye tarafından verilen azık ile bizimkini değiştirdik. Ve öyle iftarı yaptık. Akşam namazını da beraber kıldık. İlgaz'da Hoca Efendi'den

ayrıldım ve işime gittim. Fakat bir müddet sonra beni de tevkif ettiler. Denizli'ye sevk ettiler. Ben Denizli'ye gittiğimde henüz Hoca Efendi'yi getirmemişlerdi. Hapishanedeki arkadaşlar merakla 'Üstat hazretlerini gördünüz mü?' diye sorunca hatırıma Ilgaz yolunda arabada yazdırdığı ayet geldi. Onu çıkarıp onlara okudum: 'Sabreyle başına gelecek kaza-yı Rabb'aniyeye teslim ol. Sen inayet gözü altındasın. Merak etme. Gecelerde tespih ve tahmidata devam eyle.'

Çankırı yoluyla Ankara'ya getirilir Bediüzzaman. Ankara'da Vali Nevzat Tandoğan vilayette Said Nursi ile görüşmek ister. Selahtin Çelebi vilayette Tandoğan'ın odasının önündedir. Memurlar Bediüzzaman'ı getirirler, beraberce içeri valinin odasına girerler, sonra memurlar çıkar kapı kapanır, içeriden şiddetli sesler gelir. Sonra zil çalar kapıcı içeri girer. Bu sırada Bediüzzaman hiddetle Tandoğan'a "Ben sizin ecdadınızı temsil ediyorum. Münzevi yaşıyorum. Kıyafet Kanunu münzevilere tatbik edilmez. Ben dışarı çıkmıyorum. Beni icbarla (zorunda bırakma) siz çıkarıyorsunuz. Başından bul" diyordu.

Bediüzzaman Tandoğan'a "Bu sarık bu başla beraber çıkar" tarzında konuşur. Kıyafetinden asla taviz vermez. Oradan Denizli'ye hapishaneye götürülür.

Ankara'da içlerinde Diyanet İşleri Müşavere Kurulu azasından Profesör Yusuf Ziya Yörükhan, Necati Lügal, Tarih Kurumu'ndan Yusuf Aykut'tan oluşan heyet eserleri satır satır tetkik eder. "Bediüzzaman'ın siyasi faaliyeti yoktur" diye karar verirler.

Nevzat Tandoğan

Said Nursi

İrkçılık-Turancılık Davası

Gazanfer Kunt, kendi deyimi ile “1943 yılında *Ulus* gazetesiyle temasa geçtiğinde”, tek parti, tek gazete dönemidir. Stajyerlik sonrasında kadro, Genel İdare Kurulu’ndan çıkmaktadır. Falih Rıfkı, Mümtaz Faik Beylerin de çalıştığı *Ulus* gazetesine esas eleman olarak işe alınır. Kemal Zeki Gençosman, Nermin Abadan, Kemal Bağlarlı da aynı dönemde işe girerler ama onlar savaş yıllarında, yabancı radyoları dinleyerek haber toplamaktadırlar.

Gazanfer Kunt, *Ulus* gazetesinin röportajlarını yapan genç elemanıdır artık. Cahit Sıtkı ile Yenişehir’de bir daireyi paylaşırsa da gece geç saatlere kadar gazetede kalmaktadır. Onun bu fedakârlığını gazete hizmetlisi, “Biraz uyu” diyerek, kuştüyü yastıklı, maroken koltuklu Falih Rıfkı Bey’in odasını açarak ödüllendirmeye de başlamıştır.

• • •

14 Aralık’ta Basın Birliği Kongresi toplandı.

Birliğin merkez idare heyeti reisliğine Falih Rıfkı Atay seçildi. 1905 yılıydı...

Kadıköy’de, soğuk bir ocak günü dünyaya gelmişti. Koyu bir Türkçüydü... İleriki yıllarında, “*Evet, övünerek söylüyorum ve tekrar ediyorum: Türkçü ve Turancı olduğum için...*” diyecekti.*

Atsız, yükseköğrenim çağına gelip Askeri Tıbbiye’ye kaydolduğu çağlarda Türkçülük fikrinin etkisi altına girmeye başladı. Ziya Gökalp’in cenaze töreninin yapıldığı günün gecesi Türkçülük fikrine karşı öğrencilerle kavga ettiği ve daha sonrasında ise aralarında birtakım problemler geçen Arap asıllı Bağdatlı Mesut adlı bir mülazıma (teğmen) selam vermediği gerekçesi ile 4 Mart 1925 tarihinde 3. sınıf talebesiyken Askeri Tıbbiye’den çıkarılmıştı...

* Nihal Atsız, *İçimizdeki Şeytanlar*, Sabahattin Ali’nin *İçimizdeki Şeytan* eserini eleştirmek için yazılmıştı.

Dönemin başbakanı Şükrü Saracoğlu 5 Ağustos 1942'de TBMM'de yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

"Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan veya azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz. Ve her vakit bu istikamette çalışacağız."

Bu açıklamaya rağmen devletin her tarafına "komünist" kadroların yerleştirilmekte olduğunu düşünen Nihal Atsız dönemin başbakanı Şükrü Saracoğlu'na *Orhun* dergisinde 1 Mart 1944 ve bir ay sonra 1 Nisan 1944'te olmak üzere iki açık mektup kaleme aldı, başbakana şikâyet ve uyarıda bulundu. Şikâyet ettiklerinin arasında Ahmet Cevat Emre, Sabahattin Ali, Sadrettin Celal Antel ve Hasan Âli Yücel de vardı. Başbakan Saracoğlu'nun da Türkçü olduğuna inanıyor ama buna karşılık devletin her tarafına komünist ve hain kadroların yerleştirilmekte olduğunu iddia ediyordu. Başbakana şikâyet edilenler arasında Sabahattin Ali de vardı.*

* Nihal Atsız ve Sabahattin Ali, 1926-1927'li yıllarda, Türk Ocakları'nda karşılaşarak tanışmışlardı... Sabahattin Ali, gençlik çağlarında Türkçülük dünya görüşünü benimseyen ve Türk Ocakları'na devam eden bir kişiydi. Nihal Atsız, Sabahattin Ali hakkındaki izlenimlerini şu şekilde aktarmaktaydı:

"O zaman Türk Ocakları'nda ırkçılık düşünceleri olmadığı için, Kızıl Elma'ya, Müslüman olmak şartıyla, her ırktan vatandaşlar geliyordu. Muallim mektebinde talebe olan Sabahattin Ali de oraya gelenlerden biri idi. Lüzumundan pek fazla ve gürültü ile konuşan, ağır sözlere bile kızmayan ve herkesle hemen laubali olan bu çocuk, birtakım manzumeler yazıyor ve emsaline göre muvaffak da oluyordu. Daima mübalağaya meyyal olan tabiatı dolayısıyla överken de, hicvederken de şiddetli teşbihler yapıyor, etrafındakileri güldürüyordu. Hiç sıkılmayan gayet serbest bir huyu vardı. Kendisini ilk gördüğüm zaman pek yüksekten konuştuğu için, talebe olduğunu öğrendiğim bu gence, 'Siz Yüksek Muallim Mektebi'nden misiniz?' diye sormuştum. O hemen sırtmış ve 'Hayır, Alçak Muallim'denim' diye cevap vermişti. Kızıl Elma odasında ekseriya Türkçülük meseleleri üzerinde münakaşalar yapılırdı. İnanmış, ateşli gençlerin yaptığı bu münakaşalar daha genç olan talebeler üzerinde müessir oluyordu. Nitekim o zamana kadar hiçbir şey olmayan Sabahattin Ali'de bile milliyetperverane şiirler yazmak isteği uyanmıştı. Bunları bilhassa, kendisini en fazla sabırla dinleyen bir doktor arkadaşına okur ve onun telkinlerine göre bazı yerlerini değiştirirdi." (Nihal Atsız, *İçimizdeki Şeytanlar*, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1997, s. 10-11)

Atsız, şikâyet ettiği kişilerin Marksist faaliyetlerde bulunduklarını ve Milli Eğitim Bakanı'nın "komünistleri kolladığını" ileri sürmüştü. Bakan Hasan Âli Yücel'i istifaya çağırmıştı. Mektuplar Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'i telaş ve endişeye sürükledi. Bakan Yücel ile *Ulus* gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın teşviki ile Sabahattin Ali, Nihal Atsız'ı mahkemeye verdi.

Bunun üzerine Hasan Âli Yücel, 7 Nisan 1944 tarihinde Atsız'ın Boğaziçi Lisesi'ndeki edebiyat öğretmenliğine son verdi, *Orhun* dergisi de Bakanlar Kurulu kararı ile kapatıldı.

Mahkeme 26 Nisan 1944 günü Ankara'da başladı. Üniversite gençliği mahkeme salonunu hıncahınç doldurdu. Yoğun kalabalık tezahüratlar yaptı Atsız'a arka çıktı. Mahkeme heyeti içeriye pencerelerden girebildi.

Mahkeme 3 Mayıs 1944'e ertelendi. Ne olduysa davanın ikinci celsesi 3 Mayıs 1944 günü oldu. Türkçü gençler galeyana geldi. Ankara Adliyesi'nin koridorları ve adliyenin önü yüzlerce genç tarafından dolup taşıtı. Bazı gençler Ulus Meydanı'na doğru protesto yürüyüşüne geçti.

Kafile Ulus Meydanı'ndan sonra Başbakan Şükrü Saracoğlu ile görüşmek istemişse de bunda başarılı olamadı, gençlerin gösterileri hükümet tarafından şiddetle önlendi; 165 genç gözaltına alındı, tutuklandı.

Davanın 9 Mayıs 1944 günü yapılan karar oturumuydu.

Nihal Atsız mahkeme heyetine; "Sabahattin Ali'den sorulsun, hıyanetini ispat edelim mi? Buna razı mı?" diye sordu. Sabahattin Ali ise bu sözler karşısında sessiz kaldı yanıt veremedi. Atsız, Ali'ye "vatan haini" dediği için 6 aya mahkûm edildi. Cezası

* Alpaslan Türkeş olaylarla ilgili yıllar sonra, "Bunlar Milli Şef ve onun gözde Milli Eğitim Bakanı'na nasıl gösteri yapabiliyorlardı? O zamana kadar Milli Şef'in müsaa-de etmediği hiçbir gösteri yapılamazdı. Demokrasi, Eşitlik, Hürriyet, Gençlik... Bütün bunlar Türkiye'nin 1944 iktidarında hep palavradır. Halkın alkışları, gençlikten çıkacak 'Yaşa!' naraları kayıtsız şartsız İnönü'nün tekelinde kalmalıdır" diyecekti. (Alpaslan Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayı*, İstanbul, 1992, s. 39)

hâkim tarafından “millî tahrik” gerekçesi ile 4 aya indirildi ve 4 aylık o ceza da ertelendi.

Atsız, cezasının ertelenmesine rağmen mahkemenin kapısından çıkarken tevkif edildi.

50'nci Yaş Yazısı

50 yaşındaydı. Ömrünün muhasebesini yaptı, “Elli Yaşım” yazısında:

“Elli yaşı ilk düşündürdüğü şey, inişte olmaktır. Bu bir asrın yarısı, fakat Türkiye’de uzun bir ömrün üçte ikisidir. İniste, yürümek gibi, yıllar da hızlı geçiyor.

Kısalıkta ve uzunlukta zaman kadar oynak, onun kadar ölçsüz, Nisçiliği onun kadar cilveli ne var?

Güzel bir hayat, zamanı düşündürmeyen, ondan ne bıktıran, ne de onu aratan yaşama sanatıdır.

Yılların geleceklere insana ne kadar uzak, geçmişleri ne yakın gelir.

Hayat, yaşanılarak öğrenilen bir sanattır.

Bütün mesele göğüste nefesi hafif, ruhta havayı hafif ve sınırlı neşeli tutabilmektedir. İnsanı asıl yaşatlarının ölümü düşündürür.

İnsanlar, yaşlandıkça genç ahbablar edinmelidirler. Akrancılık, ileri yaşıta sizi de tek başınıza bırakabilir.

İstirapsız ölmek, çekmeden sürünmeden ve inmeli bir yatalak olmadan ölmek, eğer bir şey istemekte mana olsaydı, bunu isterdim.”

29 Mart 1945 Perşembe günü verilen kararla 13 sanık beraat etmiş, Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz

Türkkan, Nurullah Barıman, Cihat Savaş Fer, Nejdet Sançar, Dr. Fethi Tevetoglu, Alparslan Türkeş, Cebbar Şenel ve Cemal Oğuz Öcal'a 10 yıla kadar uzanan değişik hapis ve sürgün cezaları verildi.

...

İkinci Dünya Savaşı, sonuçları itibariyle dünyada ve Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Türkiye savaş sonunda iç ve dış politikada sıkıntıya düştü. Halk savaş sırasında CHP'nin uyguladığı savaş ekonomisinden memnun kalmamıştı. Çektiği sıkıntıların savaştan çok CHP yönetiminden kaynaklandığını düşünmekteydi. Dış politikada da Türkiye savaş sonunda oluşan Doğu ve Batı blokundan birini seçmek zorunluluğu ile karsı karşıya kaldı. İç politikada bir muhalefet partisinin olmasından dolayı yüz yüze kalınan sıkıntı, dışarıda demokrasi cephesine katılma isteği CHP'nin çok partili rejime geçme kararında etkili oldu.

...

3 Mayıs'ın ilk yıldönümü 1945 senesinde o sıralarda Tophane'deki Askeri Cezaevi'nde tutuklu bulunan bir grup Türkçü tarafından örtüsüz bir masa etrafında yapılan bir toplantı ile anılmış, daha sonraki yıllarda ise çeşitli törenlerle kutlanmış ve Türk milliyetçilerinin bir geleneği Türkçülük Günü oluşmuştur.

Falih Rıfkı San Francisco'da

II. Dünya Savaşı sırasında 4 Şubat 1945-11 Şubat 1945 tarihleri arasında SSCB'nin önde gelen tatil yeri Yalta'nın 3 kilometre güneyinde bulunan Livadia Sarayı'nda düzenlenen ve Birleşik Krallık Başbakanı Churchill, Amerika Birleşik Devletleri Devlet Başkanı Roosevelt ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri

Stalin tarafından “Üç Büyük” (*Big Three*) ülkenin katıldığı bir konferans düzenlenmişti.

Konferansın başlıca konuları, Polonya topraklarının değişimi, Almanya'nın bölünmesi ve SSCB'nin Japon İmparatorluğu'na savaş ilan etmesiydi.

Birleşmiş Milletler'deki veto yetkisi de bu konferansta kararlaştırıldı. Bunun haricinde gizli oturumlarla özellikle İsrail yanlısı toprak paylaşımlarının yapıldığı yeni bir dünya düzeninin temellerinin atıldığı ifade edilmekteydi.

Gazetelerin tarihlerinde 27 Mayıs 1945 yazıyordu.

Falih Rıfka Atay San Francisco'da, yabancı gazeteciler şerefine bir kokteyl verdi. Toplantıda Amerikalı sinema artistleri de hazır bulunuyordu. *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Doğan Nadi yaşanları gazetesine geçti:

“San Francisco konferansındaki Türk delegasyonu basın heyeti başkanı Ulus başmuharriri Falih Rıfka Atay, konferans müzakerelerini takip etmekte olan yabancı gazeteciler ve gene konferans münasebetiyle orada bulunan muhtelif milletlere mensup muharrirler şerefine bir kokteyl vermiştir.

Yüz elliden fazla davetli arasında Amerikan sinema ve temaşa âleminin tanınmış simaları bu arada Hollywood'da çevirdiği filmleri dünya seyircileri tarafından büyük bir rağbete mazhar olmuş ve bazı filmleri memleketimizde de gösterilmiş bulunan Türk artisti Turhan Bey, son vücuda getirilen Amerikan kurdelelerinin parlak yıldızı Lana Turner, Turhan Bey'e birkaç esrinde partönerlik eden Maria Montez bilhassa gözü çekiyordu.”

6 Haziran'a kadar süreceği belirtilen konferansın amacı şöyle dile getiriliyordu:

“Associated Press ve New York Times'ın bildirdiklerine nazaran küçük devletler büyük devletlerin verebilecekleri izahat ve teminat ne olursa olsun Yalta formülüne yani güvenlik konseyinin oy

usulüne ve veto hakkına karşı cephe alacaklardır. Filhakika konferansın muvaffakiyetle neticelenmesi için ortadan kaldırılması icap eden bir engel kalmıştır ki o da delegelerin bir aydan beri halletmeye çalıştıkları oy usulüdür.”

• • •

Yüksek Mahkeme 1. İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nin bu kararını “usul ve esas yönünden” bozmuştur. Tutuklu sanıkların hemen salıverilmesini ve davanın 2. Sıkıyönetim Mahkemesi'nde görülmesini kararlaştırmıştır. Bu karar, 26 Ekim 1945 günü, yıldırım telgrafı ile İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na bildirilerek tutukluların hemen salıverilmesi sağlanmıştı. Böylece, kimi Türkçüler için 1 yıl beş buçuk ay süren hapis ve zindan hayatı sona ermiştir. Zeki Velidi Togan, Alparslan Türkeş, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Cihat Savaş Fer, Nurullah Barıman, Fethi Tevetoglu, Nejdett Sançar, Cebbâr Şenel ve Cemal Oğuz Öcal 26 Ekim 1945'e kadar tutuklu kalmıştır. Askeri Yargıtay'ın 87 sayfa tutan kararında, her sanığın durumu ve kendisine yöneltilen suçlamalar ayrı ayrı değerlendirilerek, onların her biri için ayrı aklamaya kararı verilmesi öngörülüyordu.

Atsız dahil sanıklar, tabutluk diye adlandırılan hücrelerde işkence gördüklerini iddia etti.*

1946-1947 Yerel Meclis Seçimleri

CHP, geleneksel olarak dört yılda bir yaptığı ve 1947 yılında yapılması gereken Büyük Kurultay'ı bir yıl erken toplantıya çağırmış

* 31 Mart 1947'deki celsede ise; mahkeme aralarında Nihal Atsız, Alparslan Türkeş, Nejdett Sançar, Dr. Fethi Tevetoglu, Hasan Ferit Cansever'in de bulunduğu 23 Türkçü'nün beraatine karar verdi.

Türkçülük-Turancılık davasının meşhur askeri savcısı Kâzım Alöç; iddianamenin İnönü'nün direktifleri ile Falih Rıfkı Atay tarafından kaleme alındığını, *Yeni Günaydın* gazetesinde ikrar edecekti...

ve 10 Mayıs 1946'da yapılan bu olağanüstü toplantıda üç konu tartışmaya açılmıştı:

1. Tek dereceli seçime karar vermek
2. Sınıf esasları üzerine cemiyetler kurulmasını mümkünleştirmek
3. Parti tüzüğündeki "Değişmez Başkan" maddesini tadil etmek

Bu düzenlemeler sayesinde tek dereceli seçimler ile TBMM doğrudan halk tarafından seçilmeye başlanacak; örgütlenme hakkına getirilen kısıtlamalar kaldırılarak demokratikleşme süreci hızlandırılacak; parti her kurultayda başkanını seçme olanağına kavuşturulacaktı.

CHP açısından önemi açık olan bu konuların yanı sıra yapılan hazırlıklardan biri de, genel ve yerel seçimlerin öne alınması olmuştur. Sonbaharda yapılması gereken belediye seçimleri mayıs ayına alınmıştı.

Falih Rifki Atay, belediye seçimleri konusunu CHP bakış açısından şöyle değerlendirmekteydi:

"Dünkü grup toplantısında belediye seçimlerinin, yalnız bu defalık, eylül yerine mayıs ayında yapılmasına ve kanuna bu seçimlerin bir günde bitmesini sağlayan bir madde konmasına karar verilmiştir. Bunun, belki de gelecek kasım ayından önce yeni Meclis seçimine karar verilebilmesi ihtimali ile ilgili olduğu tahmin olunabilir. Eğer bilinmedik ve beklenmedik haller olmaz da Büyük Millet Meclisi böyle bir karar verirse, memleketin ulaştırma ve iklim şartlarına göre yeni seçimler için en elverişli zaman kıştan önceki aylardır. Belediye meclisi seçimlerinin mayıs ayına alınmasının sebebi de, Meclis seçimlerinin tam serbestliği bakımından, içeride ve dışarıda, herhangi bir tereddüde imkân bırakılmamasıdır. Meclis seçimlerini, belediye meclislerinin teftiş heyetleri denetleyecek ve idare edecektir. Bugünkü meclisler, doğrudan doğruya Halk Partisi

adaylarından kurulmuştur. Muhâlifler ya da onların iddialarına inananlar, serbest bir seçimde Cumhuriyet Halk Partisi adaylarının kazanamayacağı davasındadırlar. Biz, millet itimadının bizimle beraber olduğu davasındayız. İlk imtihanı belediye seçimleri ile geçirmemiz, ilerde her türlü aykırı tartışmaları yersiz ve manasız kılacaktır. Burada akla gelecek tek sual, muhalefet partilerinin yeni seçimler için hazır olup olmadıklarıdır. Demokrat Parti Lideri Sayın Celal Bayar'ın Tasvir gazetesinin 23 Nisan tarihli sayısında çıkan demeci, hiç kimsenin bu sual üzerinde oynamasına müsaade etmeyecek kadar açıktır. Celal Bayar diyordu ki: 'Seçimler önümüzdeki seneden evvel de yapılacak olsa, yukarıda işaret ettiğim şartlar yerine getirilmiş ise, derhal iştirak edebilecek vaziyetteyiz.' Celal Bayar'ın 'yukarıda işaret ettiğim' dediği şartlar, seçimin tek dereceli olması ve kanunsuz müdahaleler yapılmamasıdır. Birinci şart, kurultay karar verince, yerine gelmiş olacaktır. İkinci şartın, uzak bir ihtimal olarak bile, öne sürülmesi için hiçbir sebep yoktur. Bu bakımdan herhangi bir inanca vermeyi dahi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin dürüstlüğü ve siyasi savaşılar geleneği hesabına küçüklük sayarız."

21 Nisan 1946 tarihinde 4 ilde yapılacak olan milletvekili ara seçimlerinde CHP aday göstermemiş, DP ise gerekli şartların oluşmadığını gerekçe göstererek seçime katılmamıştı. Konuya ilişkin açıklamayı Celal Bayar bir mülakatında şöyle ifade etmişti:

"Partimiz seçimlere karışmamaya karar vermiştir. Bütün hızımızı umumi ve yeni seçime saklıyoruz.

Eğer demokrasimiz normal bir inkişafa kavuşamazsa bunun mesuliyetini halkta değil, hakiki parti mefhumunu kavramak istemeyen bazı partilerde aramak lazım gelecektir."

10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan belediye seçimlerini Demokrat Parti CHP'nin erken genel seçim kararı nedeni ile boykot etmiş ve seçimlere katılmamıştı. Bu nedenle bu seçimler tek parti ile yapıldığı için demokratiklik niteliği kazanamamıştı. İnönü seçimlerden önce DP'nin boykotu karşısında yapmış olduğu konuşmada, "Son zamanlarda bazı devletlerde seçime iştirak etmeme taktiği

görülmüştür. Bunun manası yabancı devletlere karşı memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idaremizi yabancı devletlere karşı kötölemek teşebbüsünü Türkiye denen devlette vatandaşların hoş görmeyeceklerine eminim...” şeklinde bir eleştiri getirmişti.

Bu nedenlerle CHP Hükümeti'nin çıkartmış olduğu 5.06.1946 tarihli yeni Seçim Kanunu ile seçimle ilgili önemli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre ülkede iki dereceli seçim sistemi tek dereceli seçim sistemine çevrilmiş, seçmenlerin adaylarını aracısız seçebilmeleri, adayların istedikleri partiden veya bağımsız aday olabilmeleri sağlanmıştı. Yeni Seçim Kanunu bu gibi demokratik değişikliklerin yanında, “açık-oy, gizli tasnif” gibi antidemokratik oylama sistemini de getirmişti. CHP “Cemiyetler Kanunu” ve “Matbuat Kanunu”nda da değişikliğe gitmek için 29 Nisan 1946'da çalışmalarına başlamıştı. 5 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen Cemiyetler Kanunu'nda cemiyetlerin kurulmaları veya kendilerini feshetmeleri herhangi bir izne tabi tutulmamış ve cemiyetlerin kapatılması bağımsız mahkemelere bırakılmıştır. Bu son derece önemli bir değişikliktir, zira yasa çıktıktan 1950 yılına kadarki süreçte kurulan dernek sayısı 7219'a ulaşmıştı. Bu sayı hafife alınmayacak kadar önemli olmuştu. Yeni Cemiyetler Kanunu ile ülkede sendika kurma hakkı da tanınmış ve hızlı bir sendikalaşma olmuştu. Ülkede sendikal faaliyetler önce kamu iktisadi kurumlarında CHP'nin teşviki ile kurulma ve kısa zamanda ülkenin birçok kesiminde, farklı işkollarını kapsayan sendikalaşma hareketleri ile başlamıştı. Bu sendikalaşma, dernek ve parti kurmadaki kolaylığın sebepleri arasında CHP'nin kendi oy bölgelerini oluşturmak yanında ABD, İngiltere ve Batılı ülkelere Türkiye'nin hızla demokratikleşen bir ülke trendine girdiğini gösterme çabaları yatmıştır

“Hoş geldin Missouri...”

Missouri ve ona eşlik eden *Providence* zırhlısı 5 Nisan 1946 sabahı İstanbul Limanı'na gelmişlerdi. Filo Komutanı Amiral Hewitt

ve Truman'ın özel temsilcisi Veddell aynı akşam trenle Ankara'ya hareket etmişlerdi. 6 Nisan'da Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kabul edilen özel konukların şerefine Genelkurmay Başkanı, Ankara Palas'ta bir ziyafet vermişti.

Ziyaretin resmi gerekçesi, 11 Kasım 1944'te vefat eden Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün naaşını, İstanbul'a getirmekti. *Missouri*'nin Türkiye ziyareti, büyük bir propagandaya dönüştürüldü.

Cumhuriyet gazetesi: “*Missouri* zırhlısı, dün Cebelitarık'tan geçerek Akdenize girdi. Dost memleketin harp gemileri, cuma sabahı limanımızda bulunacaklar” diye yazdı.

Hereke'de özel bir halı yaptırıldı, bu halının üzerine İstanbul'un bir haritası kabartma olarak işlenmişti Dolmabahçe'de Amerikalıların dolarlarını Türk parasına çevirmek üzere özel bir büro açılmıştı. Tekel, özel olarak yaptırdığı ve 50'şer adetlik üzerinde “*Missouri*” yazan kutular içindeki sigaraları satışa çıkardı. Bu kutuların üzerine Türk ve Amerikan bayrakları konulmuş ve İngilizce olarak da “*Hoş geldin Missouri*” yazılmıştı. Ayrıca kutunun üzerinde bir de *Missouri*'nin resmi vardı. PTT, bir *Missouri* serisi pul çıkarmıştı. İstanbul Belediyesi'nin ayırdığı 12 otobüs gece yarısından bir saat sonraya kadar yalnız Amerikalıların emrinde olmak üzere Dolmabahçe ile Taksim arasında işleyecektir. Diğer taraftan bütün taşıtlar Amerikalıların emrine amade olacak ve değerli misafirlerimiz hiçbir bilet almayacak ve ücret vermeyecektir. Üç sinemanın balkonlarıyla, tiyatrolarda 80 kişilik yer misafirlerimize ayrılmıştı.

Ulus gazetesi, *Missouri*'nin İstanbul'a geldiği günde “*Welcome Missouri*” başlıklı bir manşet ile yayımlanmıştı:

“Yeryüzünün en büyük devleti Birleşik Amerika'nın en büyük zırhlısı *Missouri* bu sabah erkenden İstanbul'a varmış, orada demirlemiş bulunacak.”

Ayrıca kamuoyuna zırlılıyla ilgili şu bilgiler de aktarılmıştı:

“Bu gemi, geçen yıl Uzakdoğu sularına gittiği zaman orada güneş memleketinin sönmeyeceğine inanılan güneşi onun güvertesinde sönmüş, onun içinde tarihin bir devri kapanıp bir devri açılmıştı. Missouri’yi gezecek olan Türk vatandaşları, o büyük tarihi olayın gölgeleriyle izlerine de orada ziyaret edip sevinç duyacaklardır. Sevinç duyacaklardır çünkü o teslim töreniyle müşterek olduğumuz bir davanın sonuncu zaferi de gerçekleşmiş ve yeryüzünde saldırganlık canavarının ikinci büyük dişi de orada sökülmüştü.”

Missouri’nin gelişi nedeniyle İstanbul Belediyesi tarafından Karaköy’den Beşiktaş’a kadar olan sahil ile Beyoğlu’nun bir kısım semtlerindeki evler ve dükkânlar aynı renge boyanmıştı. Genelevler beyaza boyatılmış, hayat kadınları, Amerikan denizcilerinin sağlığı gözetilerek doktor denetiminden geçirilmiş, barlar, pavyonlar kapılarına “Welcome” pankartları asmışlar, halk bu kadar büyük gemiyi görebilmek, geceleri pırıl pırıl ışıklarını izleyebilmek için sokaklara dökülmüştü.

Falih Rıfki Atay, “Missouri” başlıklı yazısında Amerikan bayrağındaki yıldızlardan birinin de Türk ulusunun kendi talih yıldızı olduğunu yazdı:

“Amerika’nın ne istediğini biliyoruz; hür, eşit ve egemen milletlerin ortaklaşa güvenliğine dayanan harpsiz, saldırısız, sadede ahlak ve kanun bağlaşma ve antlaşmalarının hüküm sürdüğü bir dünya! Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkese, Amerikan bayrağında kendi talih yıldızını da görür.”

Atay, Missouri’nin, Türk ve Amerikan dostluğunun pekişmesinde, barışçı ve hürriyetçi Amerika ile Türkiye’nin aynı yolda yaşacaklarını belirtiyordu:

“Missouri zırhlısı ve yanındaki harp gemileriyle İstanbul'a gelen Amiral, Sunay ve erler sabahtan beri Türk Milleti'nin, aramızda bulunuşları her yuvaya sevinç ve şenlik veren misafirleridir. Onlar karaya çıktıklarından ayrılacakları dakikaya kadar, Amerika'nın ne kadar sevildiğini, gözlerin bakışında ve yüzlerin neşesinde görecekler, Türk fikrinin ve ülkesünün Amerikan insaniyetçiliği prensiplerinden ne kadar farksız olduğunu görüştüklerinin her sözünden anlayacaklardır.”

Missouri zırhlısının Türkiye ziyareti, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştu.

Falih Rıfkı Atay Missouri Türkiye'den ayrılmadan bir gün önce ise şunları kâğıda döktü:

“Dostluğumuzun sağlamlığı duygusunu, Amerikalıların barışçı ve hürriyetçi bütün milletlerin tabii dostu olmasından alıyoruz. Amerika harpçi değildir. Amerika son saniyeye kadar sadece barış vasıtalarını kullanmak azminde bulunan bir memleketidir... Amerika, 1918'de de bugünkü gibi olsaydı İkinci Dünya Harbi olmazdı. Amerika isterse yeni bir harp olmaz. Hürriyeti seven bütün yurtlardaki Amerikan sevgisinin gerçek kaynağı onun devamlı bir barış inancası olmasıdır. Harpsiz ve esaretsiz bir dünya ülkesünün dayanağı olmasıdır.

Türk Milleti'nin bu büyük dostluk tezahürü karşısında duyduğu heyecan, minnettarlık ve sevgi sonsuzdur.”

* Missouri zırhlısı, ABD'nin en büyük savaş gemisiydi. Dünyanın da, Japonların Yama-to zırhlısından sonra, ikinci büyük savaş gemisiydi. Uzunluğu 270 metreydi. Ağırlığı 57.000 tondur. 1600 mürettebatı vardı. Amerikalıların Japonlara karşı Pasifik savaşlarında görev almıştı. Japonya'nın ABD'ye teslim oluşunun töreni, yedi ay önce bu zırhlının güvertesinde yapılmıştı. Missouri Tokyo Körfezi'nde demir atmıştı. Silindiri şapkalılarıyla gemiye çıkan Japon heyeti mensuplarıyla Güneydoğu Pasifik'teki Amerikan kuvvetlerinin komutanı General Mac Arthur, Japonların teslim belgesini karşılıklı olarak Missouri'de imzalamışlardı.

CHP Kurultayı'nın hemen ardından, 13 Mayıs 1946 tarihinde, Genel Başkan Celal Bayar bir de beyanname yayımlayarak İnönü'ye cevap vermişti. İnönü'nün pek çok isnadına cevap teşkil etmekle beraber seçimlerin öne alınmak istenmesinin gerçek nedenlerinden söz edilmekteydi:

“Seçimlerde acele edilmek suretiyle kullanılan taktik meydandadır. Bizim kanaatimiz odur ki, kanuni ve idari tedbirler alınmadan, seçimler için gereken sair hazırlıklar yapılmadan ve karşı partilere teşkilatlanma imkânı bırakılmadan acele seçimlere geçmek taktiği kullanmakla, eğer tabir caizse, vatandaşlar için seçim mücadelesi yollarını bizzat Halk Partisi zorlaştırmış bulunmaktadır.”

Falih Rıfki Atay, Demokrat Parti'nin son demeci üzerine, CHP'nin yayın organı olan *Ulus* gazetesindeki “*Basiret Sahipleri Dört Gözle İbret Alsınlar*” başlığını taşıyan yazısında DP'ye ilginç bir ithamda bulunmuş, DP ile Moskova'nın ilişkisinden şüphelendiğini ifade etmiştir. Konuya ilişkin haber *Cumhuriyet* gazetesinde yer almıştı:

“Demokrat Parti'nin yazıcısı Moskova Radyosu'nun lafçısından daha aşağı bir demagog olmadığını kolayca ispat etmiştir.”

Tandoğan'ı İntihara Götüren Cinayet Davası

Tandoğan 1894 doğumluydu; varlıklı bir aileden geliyordu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da istihbarat subayı olarak görev almıştı; savaşın son iki yılında bu görevinin yanında öğretmenliğe de başlamıştı. Sonra birdenbire 1918 yılında polisliğe geçti. Belki de maaşının neredeyse iki misli artması, onun bu tercihinde önemli bir rol oynamıştı.

İstanbul'un işgali sırasında 1920-1922 yılları arasında açıkta kalmıştı; bu sırada nasıl geçindiğini bilmiyoruz. Fakat İstanbul'a milli ordunun girişinden hemen sonra, muhtemelen İttihatçı

olarak tanınmasının karşılığı olarak, yeniden görevine geri dönebilmşti. Daha önceleri Sait Molla'nın izlenmesinde olsun, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin evraklarının ele geçirilmesinde olsun, hatta Ali Kemal'in İstanbul'dan İzmir'e gönderilmesinde olsun birinci derecede rol oynamıştı. İstanbul Valisi Esat Paşa'yla uyumlu çalıştı. Onun valilikten alınmasından sonra polislikten ayrıldı. Bir süre belediyede çalıştı. Ardından 1925 yılında Malatya valisi oldu. Malatya'ya Başbakan İnönü'nün talebi üzerine gönderilmişti. Malatya'da sarhoşları şehir dışına çıkartıp, orada bırakmak gibi uygulamalarıyla tanındı. İleride Ankaralı sarhoşlar da Malatyalı sarhoşlarla aynı kaderi paylaşacaklardı. 1927 yılında CHP'nin Konya milletvekili oldu; fakat kısa bir süre sonra da Ankara valisi olarak atandı. Milletvekilliğinden ayrılmak zorunda kaldı. Asıl olarak bu görevde tanındı.

Said Nursi'yi makamına getirterek zorla şapka giydirmeye çalışmış, kendi döneminde köylülerin Ankara'ya girmesini yasaklamıştı.

3 Mayıs 1944'te tutuklanıp huzuruna çıkarılan Osman Yüksel Serdengeçti'ye "Ulan öküz Anadolu! Sizin milliyetçilikle, komünizm ile ne işiniz var? Milliyetçilik lazımsa bunu biz yaparız. Komünizm gerekirse onu da biz getiririz. Sizin iki vazifeniz var: Birincisi, çiftçilik yapıp mahsul yetiştirmek. İkincisi, askere çağırduğumuzda askere gelmek!" dediği iddia edilmişti.

Osman Yüksel (Serdengeçti)(ortada)

Nevzat Tandoğan 1929 yılından itibaren kesintisiz olarak 17 yıl boyunca Ankara valisiydi. Bu, aynı zamanda kentin belediye başkanı olmak anlamına da geliyordu. Yeniden kurulan başkent'in bu dönemde tek ve değişmez yöneticisi olmak öyle kolay da değildi. Pek çok değişken ilişkiyi bir arada götürmeyi bilmek gerekiyordu. Bu kırılğan dengeler içinde idarecilikle siyasetin birbirine karıştığı bir ortamda, üstelik Tandoğan gibi iş yapmasını bilen bir idarecinin yıldızının parlamaması için hiçbir neden yoktu.

Otobüs Duracağında Sıra Onun Uygulaması

Yeni Avrupalı başkent Ankara'da kılık kıyafeti pek de yerinde olmayanların kentin belirli ve fiyakalı caddelerinde, sokaklarında dolaşmalarını yasaklamak tamamen onun fikriydi. Ankara'da rejimin övgü dolu törenleri yine onun tarafından düzenlenmekteydi. Atatürk'ün Milli Mücadele'de Ankara'ya geliş tarihi olan 27 Aralık'ın törenselleştirilmesi, ilk kez kutlanmaya başlanması da yine 1932 yılında olmuştu; elbette Tandoğan'ın bu organizasyondaki rolü çok önemliydi.

Yine Ankara'nın simgelerinden sayılan ünlü Güvenpark'taki anıt da yine onun organizasyonunda hazırlanmıştı. Bu o kadar geniş bir harcamayla yapılmıştı ki, anıtın bütçesi, pek çok belediyenin yıllık bütçesini aşıyordu. Yine de belirtmek gerekir ki, Ankaralıların otobüs duraklarında sıraya girmeleri gibi hâlâ pek çok kentte rastlanmayan kültürel âdetler, yine Tandoğan'ın ısrarlı çabalarıyla gerçekleşmişti! Tabii Ankara'nın yeşillenmesini unutmamak gerekir. Fakat ünlü Jansen Planı'yla bir türlü barışamamıştı. Bu bakımdan Ankara'nın imar planının Jansen'in düşlediğinden farklı olması da, onun fikriydi.

Dönemin Genelkurmay Başkanı Kâzım Orbay'ın oğlu Haşmet Orbay'ın adı Ankara'da işlenen bir cinayet hadisesine karışmıştı. Tarihe Ankara cinayeti olarak geçecek bu olayda, mahkemede de

ifade edildiğine göre, Haşmet Orbay, Dr. Neşet isimli bir doktoru muayenehanesinde vurarak öldürmüştü (16 Ekim 1945). Bütün bu olup bitenlerden, 17 yıldan beri Ankara valiliği yapan Nevzat Tandoğan'ın da haberi oldu. Mahkemede dile getirildiğine göre, Tandoğan bildiklerini ilgili mercilere bildirmek yerine, o da yetkisini cinayeti örtbas etme yönünde kullanarak, bu cinayeti üstlenmesi için Reşit Mercan isimli kişiyi tehdit ettiği iddia edildi. Bir müddet sonra, çok yönlü bir soruşturma başlatıldı. Cinayetin aydınlatılmamasında Vali Tandoğan'ın parmağının olduğu anlaşılınca, mahkemenin Bolu'da yapılmasına karar verildi. 9 Temmuz 1946 günü duruşma Bolu'ya çağrılan Vali Tandoğan, hiç ummadığı bir durumla karşılaştı. Mahkemede, cinayeti kasten ve bilerek örtbas etmekle suçlanınca, tehevvüre kapılarak hâkimlere bağırmaya başladı: "Buraya beni 'tanık' olarak çağırdınız, ama bakıyorum da 'sanık' yerine koymaya başladınız. Ben buraya tanık olarak geldim, sanık olarak değil!" Bu duruşmadan sonra Tandoğan arkadaşları, dostları dahil herkesin, ona farklı bir gözle bakmaya başladığını düşünmeye başladı. Vali Tandoğan, o akşam evine geldi; ancak, bir türlü yatamadı. "Bunu bana nasıl yaparlar?" deyip durdu. "Evet! Evet! Beni en güvendiğim kimseler ihbar etmiş olmalı" diye kendi kendine bağırıp çığırmağa başladı. Nihayet kendini tutamayarak silahını kafasına dayayıp tetiğe bastı...

* Tandoğan'ın ertesi gün alınan intihar haberi muhtemelen bu duruşmanın somut bir sonucuuydu. Cinayetin niçin işlendiği hiçbir zaman anlaşılamadı; fakat Orbay cinayetten mahkûm oldu. İktidar siyasi amaçlarla asıl faili gizlemeye çalışmaktan dolayı yıprandı. Tandoğan muhtemelen bu davada iktidardan ve güvendiği kişilerden destek görmediği için hayal kırıklığına uğramıştı. Rejim değişince, eski rejimin kurallarında iş gören idareciler için hayat zorlaşmıştı anlaşılan. Herhalde Tandoğan ihanete uğradığını düşünüyordu. Koskocaman valinin basit bir mahkemeye çağrılmasını haysiyet meselesi yapmıştı; haysiyetine ağır bir darbe aldığını düşünüyordu. Belki haksız da sayılmazdı. Anlayamadığı şey, yeni rejimde eski usullerle iş yapmanın artık imkânsız oluşu ve onun buna ayak uyduramadığıydı. Bu, trajik bir intiharla sonuçlanmıştı. Kısa bir süre sonra 30 Temmuz 1946 tarihinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay da görevinden ayrılacak ve Yüksek Askerî Şûra üyeliğine atanacaktı. Bir cinayet, çok önemli pozisyonları etkilemişti...

Böylesine mühim bir intihar basında pek çok söylentiye neden oldu; kimisi onun zaten daha önce de intihar etme eğiliminden söz ediyor; kimisi bir gönül ilişkisinin böyle sonuçlandığını ima ediyor; kimisi de eskisi gibi İnönü'den yakınlık görmemesinin yarattığı bir ruhi çöküntüye atıfta bulunuyordu. *Ulus* gazetesinde Falih Rıfkı Atay, “namus ve haysiyet tanımayan”, sadece daha çok satış için her şeyi yapan basını eleştirdi.

Ulus Gazetesi Başyazarlığından Ayrılır

1947 yılında muhalefetin Peker hükümetine eleştirilerinin artması sonucu Peker, birtakım önlemler alma yoluna gitmiş, muhalefet ile hükümet bir çıkmaza sürüklenmişti. Esasen bu çatışmanın nedeni DP'nin İstanbul'da yapılan ara seçimlere katılmaması olmuştu. Ara seçime katılımın az olması ve seçimin demokratik olmaması CHP Hükümeti'ne dış basından eleştiri getirmişti. Aradaki çatışmayı durdurmak amacıyla Celal Bayar ile İnönü'nün başa görüşmeleri sonunda görüşme konularını İnönü 11 Temmuz 1947 tarihinde radyodan okumuş ve bu tarihe “12 Temmuz Beyannamesi” olarak geçmişti. Bu beyannamede İnönü DP'yi savunarak Peker'e karşı çıkmış, kendisini partiler üstü konumda tutarak *“Devlet reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görüyorum... İhtilalci bir teşekkül değil bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek şarttır... Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır...”* demişti. İnönü'nün bu hareketi Cumhurbaşkanı olarak ilk defa demokratik çizgide gerçekleşmişti.

DP'nin liberal politikasına karşı Recep Peker Hükümeti'nin aşırı devletçi politikaları halkı CHP'den uzaklaştırmaya başlamıştır.

İsmet İnönü'nün liberalleşme siyaseti nedeniyle Recep Peker'i sert şekilde eleştiren "12 Temmuz Beyannamesi" sonrasında İnönü ile Recep Peker'in arası açılmıştır. Bu nedenle Peker 26 Ağustos 1947'de CHP grubunda yaptığı güven oylamasında 35'ler diye adlandırılan bir muhalefetle karşılaşmıştı. Bunun sonucunda Peker 9 Eylül'de Hükümet'ten, daha sonra da CHP Genel Kurul Üyeliği'nden istifa etmişti. Recep Peker'den sonra İnönü'ye tepki olarak Falih Rıfkı Atay da *Ulus* gazetesi başyazarlığından ayrıldı.*

Demokrat Parti'ye Yol Gösterir

18 Temmuz: Demokrat Parti'den ayrılan, Kurtuluş Savaşı komutanlarından Mareşal Fevzi Çakmak ve Osman Bölükbaşı Millet Partisi'ni kurdu.

Mareşal, Bölükbaşı ve Öner gibi etkili liderlerin etrafında toplananların iddialarına göre, İnönü, Türkiye'ye demokratik bir düzen getirmekten çok, Batı dünyası için göstermelik bir muhalefet yaratmış, başına da "mutemet adamı" Bayar'ı "münasip" görmüştü.

Bayar, Milli Şef'e boyun eğmiş ve DP bir "muvazaa" partisi olarak siyasete atılmıştı. Mareşal de, muhalefeti uyusukluğa sevk etmek için yayımlandığına inandığı 12 Temmuz Beyannamesi'ni "bir tilki masalı" olarak nitelendirmişti.

Devletçiliği yalnızca CHP'nin ilkesi olarak görmedi. "Kalkınma" ve "kurtulma" şartı olarak değerlendirdi. Devletçi politikanın bir zorunluluktan kaynaklandığını ısrarla vurguladı. Bu nedenle,

* *Ulus* gazetesinde yeni başyazar 35'lerden Nihat Erim olurken hükümeti de Hasan Saka kurmuştur. Böylece CHP yönetimi DP'den oldukça etkilenecek Peker'in devletçiliğine karşı Saka'nın liberal politikasını tercih etmiştir (Koçak, 1986b: 148). CHP ekonomi alanında 1946 yılında 5 Yıllık Sanayi Planı ve 1947'de Türkiye Kalkınma Planı'nı uygulamaya almış ve 1948'de Türkiye İktisat Kongresi'ni düzenlemiştir. Fakat bu uygulamalar esnasında Peker hükümeti zamanında ilk devalüasyon yapılmış ve TL dolar karşısında değer kaybetmiştir; örneğin 1946'da 1 dolar 1,28 TL iken birdenbire 2,80'e çıkmıştır.

çok partili yaşama geçtikten sonra kurulan ve liberal ekonomi politikasını benimseyen Demokrat Parti'nin ekonomi politikasını eleştirdi. Türkiye'nin liberal ve kapitalist temeller üzerinde gelişebileceği düşüncesinin "Avrupa'dan daima bir adım geri kalma inadında dikeliş durmaktan" kaynaklandığını iddia etti. Demokrat Parti'nin savunduğu liberalizmi "bir avuç zengin Türk yaratma pahasına memleketi yeniden köle haline getirme" politikası olarak gördü.

Türkiye'de devletçilik her şeyin temeli ve devlet, örnek ve kılavuz olmuştur. Bugün de olmaz, daha uzun müddet liderliğe devam etmezse iktisadi hayatımızda apaçık duran birtakım boşlukları dolduramayız. Doldurulması gereken boşluklar belki doldurulandan fazladır. Bir zamanlar tamamıyla ecnebi olan Tekel, hazineye milyonlar kazandırmaktadır.

Devletçilik milli bir ekonomi yaratmıştır. Bunu unutmamak gerekir.

Falih Rıfki, demokratik sistemde devletçiliğin iyi yürüyemeyeceğini kabul etmekle birlikte, bütün devlet idarecilerinin ve muhalefet partilerinin bu gerçeği devletçilik aleyhine kullanmaları yerine, onu daha verimli bir çığıra sokmak için yardım etmeleri gerektiği görüşündeydi.

Ona göre, devlet işletmelerini kapatmak yerine, fabrikaların yerlerinin iyi seçildiği, teknik açıdan da iyi durumda olduğu gerçeği görülmeli, işletmeler gruplara ayrılmalı, her grup tanınmış firma veya uzmanlardan birinin belirli bir süre ile idaresi altına verilmeliydi.

Falih Rıfki, Demokrat Parti yöneticilerini devletçilik politikasından tamamen uzaklaşmanın ülke ekonomisine vereceği zararlar konusunda uymayı da görev bildi.

Türkiye'nin kalkınma politikasının devletçilik prensibiyle yürüyebileceğine inanıyordu:

"Yirminci asır liberal değildir. Liberalizm kendi vatanında olmuştur. İngiltere'de dahi İşçi Partisi'nin yaptığı devletleştirmeler

geriye çevrilmemiştir. Türkiye gibi genç bir yirminci asır devletinden milli iktisat, ne sağa ne sola doğru doktrinci bir kafanın donmuş kalıpları içine hapsedilemez. Her iktisadi mesele kendi başına, milli ihtiyaç şartlarına göre serbestçe ele alınmak ve karara bağlanmak lazımdır. Türk milletinin devletçi olmadığı bir yalandan ibarettir. Türk milleti niçin daha fazlasını yapmıyorsa diye devletin yakasına yapışmıştır. Bizde devletçilik gerçekte milletçilik olarak doğmuştur. Bizde devletleştirme gerçekte milileştirmedir. Biz kalkındırıcı devletçilikle milli ekonomiyi geliştirecek hususi teşebbüs arasında iyi ve memleket gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun bir denkleştirmenin en hayırlı yol olduğuna inanıyoruz.”

Sözleriyle Demokrat Parti iktidarının tutması gereken yolu gösterdi.

Falih Rıfkı Atay, Nâzım Hikmet Ran

Nâzım Hikmet'in hapis en kurtarılması için bütün dünya Türkiye'deki ilgilileri en üst boyuttan dilekçe ve telgraf yağmuruna tutarken ilerici Türk gençleri de boş durmuyordu. 150 imzalı ve hepsi de genç olan bir öğrenci hareketi, Cumhurbaşkanı İnönü'ye ve Meclis Başkanlığı'na bir dilekçe sundu.

Af kampanyası, o tarihe kadar memlekette görülmemiş bir yüksekliğe erişmişti. Orhan Veli, Melih Cevdet Anday ve Oktay Rifat'ın çıkardığı *Yaprak* dergisi çok önemli bir uyarı yazısı yayımladı:

“Adli bir hata yüzünden 13 yıldan beri hapiste yatan şair Nâzım Hikmet'in son günlerdeki hali memleket aydınlarını heyecana düşürdü. İstanbul aydınları, Ankara aydınları, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği ve başka topluluklar ayrı ayrı, cumhurbaşkanına, meclis başkanına ve başbakana başvurup, şairin serbest bırakılmasını istediler. Dilekçelerin

altına imza eden şairler, ressamalar, musikişinaslar, profesörler, doçentler, gazeteciler arasında Çallıdan Neyzen Tevfike, Refik Fersan'dan Adnan Saygun'a, Nurullah Ataç'tan Falih Rıfkı Atay'a kadar bütün yurt aydınlarının adı var. Bu davranışların sebebini Türk aydınlarının tarihimizde bir leke olarak kalacak bir işin sorumluluğuna ortak olmak istemeyişlerinde görüyoruz."

Falih Rıfkı Atay Meclis kürsüsünde

Atay, Bayur, Kuran-ı Kerim

Münakaşaya girdiği Hikmet Bayur'a cevaben Ulus gazetesinde şunları kaleme aldı:

"Ben Ezan'ın ve Tekbir'in Türkçeye çevrilmesinde Atatürk'ün bizzat çalıştığını ve bir hayli değişiklikler yapıldığını bilirim. Hatta Türkçe zevki bakımından bu değişikliklerin bazılarını sevmemiş ve itiraz etmiştik. Bay Hikmet Bayur'a haber vereyim ki Atatürk sağ kalsaydı, çoktan Kuran da Türkçe (ibadette) okunacaktı. Bu işi, önceleri bir metin meselesi, sonra da dil çalışmalarının bitmemiş olması geciktirmiştir. Tarihi doğru öğrenmek isteyenler için hakikat budur!"

Türk Tarih Kurumu'nun kurucu üyelerinden olup 1935'te Yusuf Akçura'nın ölümü üzerine Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurum başkanlığına getirilen Bolu Milletvekili Hasan Cemil Çambel de *Ulus* gazetesinde, Falih Rıfkı Atay'a destek vermişti:

"Dünkü Ulus'taki yazınızı okudum. Dediğiniz doğrudur. Çünkü canlı şahitleri hâlâ bugün aramızda yaşamakta olan en yakın tarihimizin henüz unutulmamış bir sayfasının sadık ifadesidir. Evet! Ezan'ı ve Tekbir'i Türkçeleştiren, başka hiç kimse değil, Atatürk'ün kendisidir. Dr. Reşit Galip'i bu işe memur etmişti. Reşit Galip İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, aynı vazifeyi bana verdi."

Beyaz Devrim

14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimler Türkiye'de 27 yıllık tek parti devrini sona erdirdi. 1923'ten beridir tek başına ülkeyi idare eden Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı halkoyu ile Demokrat Parti'ye devredecekti. Seçim sonuçlarına göre DP %52,7 oy alarak 408 milletvekilliği kazanmıştı. CHP %39,4 ile 69 milletvekili ile temsil edilme hakkı kazandı. Millet Partisi 1, bağımsızlar 9 milletvekiline sahip oldular...

Atatürk'ten sonra 11,5 yıldır cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan İsmet İnönü artık ana muhalefet lideriydi. 22 Mayıs 1950 günü TBMM açıldı. Refik Koraltan başkanlığa seçildi. Ardından yapılan cumhurbaşkanlığı oylamasında DP Genel Başkanı, İzmir Milletvekili Celal Bayar 453 milletvekilinin katıldığı oylamada 387 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanı seçildi. Hükümeti kurmakla DP Aydın Milletvekili Adnan Menderes görevlendirildi. Aynı gün Menderes kendisinin ilk, Cumhuriyet'in 19. hükümetini kurdu. 2 Haziran'da güvenoyu aldı. 9 Haziran 1950'de DP Genel İdare Kurulu Adnan

Menderes'i genel başkanlığa seçti. Dünyada belki çok nadir görülen bir olay gerçekleşmişti. Uzun yıllar boyu ülkeyi kendi otoritesi ile yöneten iktidar, tamamen serbest, hür, kansız ve hilesiz bir seçim ile yerini bir başka partiye bırakmıştı. Bu yüzden 1950 seçimleri, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde "Beyaz Devrim" olarak adlandırılmıştı.

Hükümet programında "devri sabık" yapılmayacağı belirtilerek, 27 yıllık dönemin hesabını sormaya kalkmayacağı açıklandı.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes

Demokrat Parti hükümetinin ikinci önemli icraatı, Arapça ezan okunma yasağını kaldırması oldu. 5 Temmuz günü: Radyo-dan dini program yayın yasağı kaldırıldı.

7 Temmuz: Dünya Bankası Türkiye'ye 16 milyon 400 bin dolar kredi açtı.

9 Temmuz: Kuzey-Güney Kore Savaşı'nda Birleşmiş Milletler bütün ulusları, komünist Kuzey Kore'ye karşı ABD'nin geniş katılımıyla oluşturulacak askeri güce katılmaya çağırdı.

28 Temmuz: Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesini protesto amacıyla bildiri dağıtmasına izin verilmedi, cemiyet başkanı Behice Boran ve genel sekreter Adnan Cemgil tutuklandı.

1 Ağustos: Türkiye Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) başvurdu.

28 Ağustos: Bir yazarın tarih kitaplarından İnönü'nün adını çıkartması tartışmalara yol açtı.

Türkçü yazarlardan M. Raif Ogan'ın kaleme aldığı bir yazı Falih Rıfkı'yı üzecekti:

"Falih Rıfkı Atay; Cumhuriyet gazetesinde 'züppeliğin' edebi tarifine girdi. Kırk küsur yıl evvel Tanin'de, 'Akdeniz'in ağzında bir kemik' gibi, bugünkü uydurma anlayışların ünlü ozanlarını imrendirecek şiirlerle yazıcılığa başlayan sabık milletvekili; dünya üzerinde ne mazi ve hal, ne de müstakbelde bir benzerine rastlanmayacak biçimdeki kendi kendisinden başkasına benzemeyen partisi mecburi tasfiyeye uğradıktan sonra Ulus'ta ve Cumhuriyet'te din ve imanlarına bağlı olan Türk milletinin mukaddesatıyla alay etmeyi âdet edindi. Allah Teâlâ'nın; ölüden diri, diriden ölü yaratmaya kadir olduğuna inanan Müslümanlar; namaz kılan, oruç tutan salih bir sarıklı Müslüman olan merhum Cibali imamının sulbünden bu düşünce ve meşrepte bir veledin peyda olmuş bulunmasına şaşmazlar."

3 Eylül: Belediye seçimlerinde 600'ü aşkın CHP'li belediyeden 560'ı Demokrat Parti'ye geçti.

25 Eylül: General Tahsin Yazıcı komutasındaki 4500 kişilik bir tabur, tüm masraflar bize ait olmak üzere ve TBMM kararı olmaksızın Kore Savaşı'na gönderildi.

16 Eylül: Türkiye'nin, NATO'ya girme başvurusu reddedildi.

3 Aralık: Arap harfleriyle tedrisat yapmak için gizli ya da aleni dersane açanlar hakkında 23 Eylül 1931 gün ve 12073 sayılı kararnamedeki yasaklama kaldırıldı.

12 Aralık: Hükümet, CHP Genel Merkez Binası'na el koyarak Hazine'ye mal etti.

Falîh Rıfkı Atay, Menderes Hükümetleri

20 Şubat: Rus yazarların kitaplarının okul kütüphanelerinden çıkarılmasına karar verildi.

24 Şubat: Kırşehir'de Atatürk büstü saldırıya uğradı.

12 Mart: Demokrat Parti Konya İl Kongresi'nde fes, çarşaf ve Arap harflerinin serbest bırakılması istendi.

13 Mart: Demokrat Parti İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Halife Abdülmecit gibi sınır dışı edilmesini istedi.

25 Mart: Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, solcu öğretmenlerin tasfiyesinin sürdüğünü açıkladı...

20 Nisan 1951'de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü "statükonun korunması gerektiğini" savunarak Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tezini ortaya koydu.

Yunanistan'ın ve ada Rumlarının isteklerine rağmen İngiltere'nin adayı bırakmaya niyeti yoktu.

3 Mayıs: Demokrat Parti Meclis Grubu'nda din eğitiminin genişletilmesi istendi.

4 Mayıs: Menderes Meclis'te yaptığı konuşmada "Halkevleri, Halkodaları faşist anlayış ve düşüncelerin ürünüdür. Bunlar sosyal yapımız içindeki tümüyle gereksiz, boş, geri ve yabancı unsurlardır" dedi.

Falîh Rıfkı, Menderes hükümetinin kuruluşundan sonra, Milli Eğitim'de yapılan uygulamalardan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'yi sorumlu tuttu. 1951 eğitim yılında okul kitaplarının hazırlanamamasını ve pahalı oluşunu konu edinerek eleştirilmesine başladı.

Hükümetin eğitim politikasının, "*millî eğitimden solcu tasfiye etmeye dönüştüğüne*" dikkati çekti. Milli eğitimin siyasallaştırdığı üzerinde durdu.

Tevfik İleri'nin *Milliyetçiler Derneği* ile ilişkisi olduğunu, başkanlığın bu derneğe para yardımıyla bile bulunduğunu iddia etti.

Milliyetçiler Derneği üyelerinin Atatürkçü öğretmenleri komünistlik veya dinsizlik ile suçlayıp zor yoluyla okuldan uzaklaştırırken bakanın bu uygulamalara göz yumduğunu, okulları “zulüm ve fesat ocağına dönüştürdüğünü” belirtti. “Milli Eğitim’in Tevfik İleri’den kurtarılması” gerektiğini savundu.

Demokrat Parti ile başlayan dönemde Atatürk'ün en büyük eseri olan “Tevhid-i Tedrisat'ın” yıkıldığına, İmam Hatip okullarının yeniden medreseye çevrildiğine, böylece Türk milletini karanlığa sürükleyecek, “İki Kafa Sistemi”nin yeniden kurulduğuna dikkat çekti.

Bu dönemde eski yazı ve medrese eğitimi artarken, diğer yandan devlet okullarında eğitimin tehlikeye girdiğine işaret etti. Buna ise, halka yapılan telkinler sonucu kız çocuklarını okula göndermeme alışkanlığının yeniden başlamasını örnek verdi.

Din dersi vermenin ve verdirmenin suç olmadığını, “ders programlarında yapılacak küçük değişikliklerle, okulların halk için daha verimli bir hale getirileceğini” savundu.

Demokrat Parti'yi eğitim seferberliğini durdurmak ve eğitim disiplinini bilerek yıkmakla suçladı. Halkevleri'nin ve Koy Enstitüleri'nin kapatılmasını bu iddialarına kanıt olarak gösterdi. Ona göre, hükümet, yalnızca Halkevleri'ni hedef almamış, gençliğin gelişmesini sağlayan kütüphaneleri, gençleri ve aydınları buluşturan kültür, folklor ve halk hizmetleri için türlü çalışmalara hizmet veren yüzlerce binayı kapatarak, Türk gençliğini ve aydınları hedef almıştı.

Türkiye’de pek çok şey değiştiği halde halkın eğitimsizliğinin sürdüğüne dikkat çeken Falih Rıfkı, ilk eğitim ve halk eğitimi seferberliği ile bu durumun ortadan kaldırılabilmesine yeniden işaret etti. Halkın eğitimden yoksun bırakılması durumunda, Türk demokrasisinin “felaketlerle” yüz yüze gelmesine, Türkiye’nin tekrar bir ortaçağ devleti olmasına neden olunacağını ileri sürdü. Bunun önüne geçmek için hükümetten bir an evvel eğitim

seferberliğini başlatmasını, eğitimde teferruat anlayışından ve çocukları kendi kafasına göre kalıba dökme zihniyetinden vazgeçmesini öğütledi.

Demokrat Parti'nin, yükseköğretim politikasına da ciddi eleştiriler yöneltti. *"Cumhuriyetin mecbur kalarak uyguladığı kemiyetçi sistemden vazgeçerek, artık üniversitelerde kaliteye önem verilmesi"* gerektiğini savundu.

• • •

İlk sayısı 2 Mart 1952'de çıkan *Dünya* gazetesinde yazıyordu.

Demokrat Parti'nin üniversiteleri baskı altında tutmasına da karşı çıktı: "İkiyüzlü" davrandığını ileri sürdü. İktidarın gazetelerde CHP lehine yazı yazan profesörleri siyaset yapmakla suçlarken DP lehine yazı yazanlardan hiç bahsetmemesini buna örnek gösterdi. *"İlkelerin değil, partizanlığın temel alındığını"* vurguladı.

"Atatürk ve İnönü dönemlerinde üniversitelerin politika yaşağı altında olmadıklarını" dikkati çeken Falih Rıfkı, "üniversite profesörlerinin ülke işleriyle uğraşmak anlamına gelen politika ile ilgilenmelerini" doğal buldu. Eğitimin işsizliğin önüne de geçeceğini savundu. *"Ben okuturum gerisine karışmam"* devrinin geçtiğini, devletin yetiştirdiği vatandaş ile sonuna kadar ilgilenmek zorunda olduğunu belirtti. Planlı bir ekonomi ve eğitimle ülkede işsizliğin kalmayacağını savundu.

"Gençler her yerde irticacın üzerine yürüyünüz!"

11 Ağustos 1950'de Demokrat Parti Hükümeti NATO'ya girmek için ilk başvurusunu yaptı. Ancak kabul edilmemişti. Aynı günlerde Birleşmiş Milletler Kore'de başlayan savaşa asker gönderme kararı almıştı. Bu karar üzerine Başbakan Adnan Menderes Bakanlar Kurulu'nu topladı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar

başkanlığında TBMM başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'un da katılımıyla yapılan bu toplantı sonrası TBMM'de muhalefetin görüşleri alınmaksızın 25 Temmuz 1950'de Kore'ye 4500 kişilik bir kuvvet gönderileceği açıklandı. Muhalefetin itirazına rağmen kasım ayına kadar Kore'ye 6000 kişilik bir kuvvet gönderildi. Türk askeri Kore'de cesaret örneği sergiledi.

Falih Rıfkı Atay tepkisini kâğıda döktü:

“Türkiye’yi zafer, fakat Türk milletini inkılap kurtardı. Eğer bu ikinci kurtuluş olmasaydı, o zaferin de günleri, ayları yahut yılları sayılı olduğuna şüphe yoktu. İki buçuk asırlık tartışmayı tekrar yenilemek, tekrar nizam birliğini ve bütünlüğünü ikiye bölmek isteyenler vardı. İrtica iki buçuk asırdan beri ne yaptıysa tekrar onu yapmaya uğraşıyor.

Atatürk 1938’de gözlerini yummuştur: Atatürk ölmemelidir. Gençler her yerde irticam üzerine yürüyünüz. Halkı kara kuvvetin tekrar esiri olmaya bırakmayınız. İnkılap nizamı yıkılmak değil, ilerlemekten geri kaldı mı, ne politikalar, ne nutuklar, ne mitingler, ne de rejimlerin bir değeri vardır. Hepsı birbiri içine geçerek birbiri arkasından geçerek, bizi veya çocuklarımızı vatansız, sancaksız ve hürriyetsiz kılmaktan başka bir şeye yaramaz.”

Falih Rıfkı bu sözleriyle inkılabın güvencesi olarak gördüğü gençliği de göreve çağırdı. Siyasi partilere girmelerini, irticaya savaş açmalarını istedi. DP'nin inkılabı unutturup Türkiye'yi eskiye götürmeye çabaladığına dikkati çekti.

• • •

22 Haziran 1951: İstanbul İnönü Stadi'nın adı Mithat Paşa Stadi olarak değiştirildi.

1 Temmuz: Atatürk'ün heykel ve büstlerine karşı ülke düzeyinde yaygınlaşmış olan saldırıları kınamak için yurdun çeşitli yerlerinde protesto mitingleri yapıldı.

25 Temmuz: Atatürk Kanunu 25 Temmuz 1951'de Meclis'te kabul edildi. Amaç, Atatürk devrimlerini korumak, Atatürk heykel ve anıtlarına saldırıların önüne geçmektir.

CHP tetikteydi. Onlara göre hükümetin irticaa ezanla verdiği "avans"tı bu olayların nedeni. Nadir Nadi'nin deyişiyle, inkılap aleyhtarlığı hortlamış, yobazların cesareti artmıştı. Eylemciler devlet kuvvetine el kaldıramadığı için inkılaplarımızın sembolü Atatürk'e saldırmak, hıncını ondan almak istiyorlardı.

Hükümet duruma el koymak zorunda hissetti kendisini. Bunun için 1951 Nisan'ında bir adım attı ve Atatürk'ün şahsı aleyhinde işlenen suçlara dair kanun tasarısını Adalet Komisyonu'na getirdi. Ancak bu sırada hiç beklenmedik bir şey oldu. Kısa bir süre öncesine kadar CHP ve yandaş basını tarafından irticaya prim verdiği gerekçesiyle eleştirilen DP hükümeti, aynı çevreler tarafından bu defa da anayasaya aykırı kanun çıkarmakla suçlanacaktı.

Nadir Nadi, 14 Nisan 1951 günü *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan "Ata'yı korumak" başlıklı yazısında Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun yersizliğinden dem vuruyor ve şu çarpıcı cümleyi kuruyordu: *"Hatta daha ileri giderek böyle bir kanunun rejim bakımından bir gerileme işareti yerine geçeceğini söylüyoruz."*

Falih Rıfık Atay da 22 Nisan 1951 tarihli *Ulus*'ta bu kanunun çıkmasından utandığını, Atatürk'ü putlaştırmamak gerektiğini yazıyordu. Atay'a göre böyle bir kanun çıkarmak medeni cesareti kaybetmek demektir. Atay, o günden bugüne Atatürk hakkında yazılıp çizilenleri şu sert sözlerle çöp kutusuna atıyordu: *"Bu kanun çıktıktan sonra Atatürk'ü sevenlerin ve kendisine bağlı olanların onu methedeceğini sanıyor musunuz? Karşılarında ağız açacak kimse olmayınca bunun dalkavukluktan ne farkı olabilir? Demek ki yakın zamanda Atatürk'ten bahsedilmeyecek."*

Narodni Dom Fikri

Halkevleri'nin kuruluşunda incelenen bütün bu kurum ve ülkelerin yanında hiç şüphesiz ki en etkili olanı Sovyet Rusya'ydı. Çünkü Sovyet Rusya'da 1800'lü yılların ikinci yarısında başlayan ve Halkçılık anlamına gelen Narodnik hareket Türkiye'deki bazı aydınları da etkilemiştir. Bu harekette gönüllü gençler köy köy dolaşarak halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. İşte bu hareketten doğan Narodni Dom (Halkevi) isimli kurumlardan esinlenilerek Türkiye'de de Halkevleri'nin kurulduğu ileri sürülmüştü. Hatta o dönemde Sovyet Rusya'ya seyahatte bulunan Falih Rıfki Atay'ın Türkiye'ye Narodni Dom fikrini getirdiği iddia edilmekteydi.*

8 Ağustos: Hükümet, Halkevleri'ne el koydu.

21 Ekim 1951 günü Falih Rıfki Atay'ın, *Yeni Rusya* adlı kitabı okul kitaplıklarından toplatıldı.

Oğlum, Sevgili Bülent'im

Ankara Adli Tabibi olan Prof. Dr. Fahri Ecevit, tek oğlu Bülent'e çok düşküncü. İşten artakalan zamanlarını hep oğluyla geçirirdi. Hatta sık çıktığı köy gezilerine de götürürdü yanında oğlunu.

* Falih Rıfki Atay bu gezisine ait anılarını *Yeni Rusya* isimli kitabında kaleme almış, cemiyet olma ve eğitim ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Rusya'dan ben bir ders getiriyorum: Bu ders, Türk ihtilalini organize etmek, yeni gençliği yetiştirmek ve Türk cemiyetini birkaç hamlede terbiye etmek usulleridir. Bu asırda cemiyetsiz yaşamak imkânsızdır; ne kapitalizm, ne Bolşevizm, ne sosyalizm, hiçbirisi, teknik ve makinenin ve elektriğin tarlaya kadar girmiş olduğu bir asırda, bütün cemiyet terbiye edilmiş olmaksızın, teessüs edemez; temel atamaz..." diye yazarken yine eğitim ve yığın terbiyesi ile ilgili olarak şu satırları kaleme almaktadır:

"Bütün Türk cemiyeti bu asrın terbiyesini almadıkça, inkılabın kökü havadadır."

"Hiç durmaksızın büyük yığın terbiyesine geçmek..." ifadeleri ile eğitim ve öğretimin önemine değinirken cemiyet olmanın, dönemin şartlarına uyum sağlamanın gerekliliğinden bahsetmektedir.

Aynı zamanda Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Adli Tıp dersleri veren Fahri Bey, 1943 seçimlerinde babası Mustafa Efendi'nin memleketi Kastamonu'dan milletvekili seçilmişti. 1946'da yeniden seçildi. Fakat CHP, 1950 seçimlerinde onu aday göstermeyince Ankara'da yapacak bir işi kalmadı.

Oğlu Bülent Ecevit'i, yakın arkadaşı Nihat Erim'in yardımıyla CHP'nin yayın organı *Ulus*'ta işe soktu ve eşi Nazlı Hanım ile birlikte doğduğu kent olan İstanbul'a döndü.

Fahri Bey, İstanbul'a taşındıktan sonra da oğlunun omuzlarından yardım elini çekmedi. Oğlunun yazılarını titizlikle inceledi, uyarılarını mektuplarına yansıttı.

Sıcak, içten, sakınmasız, özlem doluydu satırları. Eşi Nazlı Hanım'la birlikte İstanbul'a taşınalı bir yılı aşmış; bu sürede oğlunu ve gelini Rahşan'ı çok az görebilmişti. Üstelik Bülent, mektuplara aynı sıklıkla yanıt veremiyor, nadiren yazabiliyordu. Bu durum Fahri Bey'in özlemine artırıyordu. 18 Ağustos 1951 günü yine oturdu, daktilosunu önüne çekti, kâğıdı taktı ve yeni bir mektuba başladı...

"Oğlum...

Bu mektuba ayın on sekizinde başladım. Ne zaman biteceğini Allah bilir. Belki yollarım belki yollamam, onu da Hak Teâlâ bilir. İşim yok gücüm yok. Ben yazayım da sen ister oku ister okuma. Onu da zatâliniz bilir. Görüyorsun ki her şey ilimle muhat (kuşatılmış) benim yaşadığım dünyada!

Bu sabah gelen Yeni İstanbul gazetesinde Falih Rıfkı'nın hoşuma giden bir yazısı vardı. Herifi hiç sevmediğim halde bu fıkra kılıklı yazısını pek sevdim. Okumanı tavsiye ederim. Hakikaten mendebur usta yazıcı. Şekip Tunca çattığına pişman olmuş galiba. Barışmak istiyor. Ne zarif yazmış kerata. Bu nevi bütün suçları, bu tarzda özürlenirse peşin peşin affetmeye daima hazırım..."

Fahri Bey'in, dönemin ünlü başyazarlarından Falih Rıfkı Atay'a kızmasının nedeni CHP içindeki çekişmelere dayanıyordu. Falih Rıfkı Atay, 1946'da CHP içinde başlayan kavgada ılımlılara karşı "aşırıları"nın lideri konumundaki eski başbakan Recep Peker'in yanında tavır almış, CHP'nin ekonomide liberalleşme politikalarını eleştiren yazılar yazmaya başlamıştı.

Bülent Ecevit babası Prof. Dr. Fahri Ecevit ile

19 Eylül: Kuzey Atlantik Paktı Konseyi, Türkiye ve Yunanistan'a NATO'ya katılma çağrısı yaptı.

20 Eylül: Türkiye'nin NATO'ya katılması kabul edildi.

9 Ekim: Devlet iç borçları 2 milyar 565 milyon liraya yükseldi.

Türkiye'nin NATO'ya Girip Girmemesi

12 Ocak 1952: ABD yönetimi, Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye 58 milyon dolarlık askeri yardım yapılmasını onayladı.

15 Ocak: Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) girişini onayladı.

• • •

Hükümetin ve Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetine hakaret ettikleri iddiasıyla haklarında dava açılan Falih Rıfkı Atay ve *Ulus* gazetesi yazışmaları müdürü Cemal Sağlam'ın duruşmasına devam edildi.

Ağır ceza mahkemesinde devam edilen duruşmada sanık vekilleri müdafaalarını yaptı. Her iki avukat da *Ulus*'ta intişar eden "Çeteciler" yazısında hakaret unsuru bulunmadığını, iddia makamının ceza unsuru olarak gördüğü kelimeleri teker teker tahlil etmiş ve bu yazıda bir zihniyetin tenkit edildiğini bildirmişlerdi. Ayrıca bu kabil yazılarda paragraf paragraf suç unsuru aramanın doğru olmaya-çağını tamamının tetkike tabi tutulması icap ettiğini ve bu hususta Yargıtay içtihat kararı mevcut olduğunu söylemişler ve müvekkillerinin beraatlarını istemişlerdir. Duruşma başka bir güne bırakıldı...

17 Ocak 1952'de dava beraat kararıyla sona erdi.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi konusunda ihtiyatlıydı. "Türkiye'ye bir şey kazandırmaz. Türkiye hep veren taraf olacak" diye düşünüyordu.

Ona göre Türkiye tehdit altındaydı. Rusya ciddi bir tehlikeydi. Türkiye NATO'ya girdiğinde Avrupalılardan taahhütler almalıydı. Üçüncü bir dünya savaşı çıktığında Türkiye yalnız kalabilirdi. NATO'ya güvenmiyordu. Hatta İstanbul, Rusya tarafından işgal bile edilebilirdi.*

• • •

* Bu düşünceleri Türkiye'nin NATO'ya girmesinden sonra da değişmedi. Türkiye'nin NATO'ya girmekle "koskoca Akdeniz barışını kurmak gibi büyük bir sorumluluk" aldığını, bu nedenle hükümetin, NATO'ya üyede devletlerden acilen güvenliğini nasıl savunacaklarına ilksin ilkeleri belirlemelerini istemesi gerektiğine işaret etti. Zira NATO üyesi Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı, ordusunun sınırlarda savaşacak güçle donatılmasını istemek Türkiye'nin en doğal hakkıydı.

21 Ocak: Milli Savunma Bakanlığı, Kore'de 34 subay, 46 astsubay ve 1252 erin şehit olduğunu açıkladı.

18 Şubat: NATO'ya katılma protokolünü 1951 yılında Londra'da imzalayan Türkiye, 18 Şubat'ta örgüte resmen üye oldu. Bunun neticesi olarak topraklarımıza ABD askeri üsleri kurulmaya başlandı...

Dünya gazetesi, yayımına siyasi günlük gazete olarak 1 Mart 1952'de çıkmaya başladı. Kurucusu ve başyazarı Falih Rıfkı Atay'dı.

5 Haziran: Lozan Antlaşması'na göre Fener Rum Patrikhanesi'nin başındaki kişinin TC vatandaşı olması gerekir. Bu ilke ilk kez ABD'den uçakla gönderilen Athenagoras'ın Türkiye'ye sokulması ile ihlal edildi. Başbakan Menderes Athenagoras'ı ziyaret etti.

8 Ekim: Balıkesir'e giden CHP lideri İnönü'yü vali kent dışında karşılayarak, kente girmemesini, girerse olaylar çıkabileceğini ve kendisinin sorumluluk almayacağını belirtti. İnönü gezisinden vazgeçti.

24 Aralık: "Anayasayı Yaşayan Dile Çevirmek" şeklinde adlandırılan yasa önerisi ile 1945 yılında Türkçeleştirilmiş olan anayasa metni, yürürlükten kaldırıldı. 24 Nisan 1924'te kabul edilmiş olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yeniden uygulamaya kondu, anayasadaki öz Türkçe kelimeler ayıklandı. (Örneğin, "bakanlıklar", "vekâlet" oldu, Genelkurmay Başkanlığı'nın adı "Erkân-ı Harbiye-i Umumi Reisliği" şeklinde değiştirildi.)

Menderes Dost Bildiği Gazetecilerle İşbirliğine Girer

Başbakan Adnan Menderes, *"Bir suiistimal veya kötülüğü hemen yazmayın, önce bana duyurun, bir şey yapılmadığını görürseniz istediğiniz sertlikte yazın"* ricasında bulundu.

Falih Rıfkı Atay'ın ortağı Bedii Faik dönemin gözde bakanlarından Dr. Mükerrrem Sarol'la ilgili bir dosya geldi. Dosyada Sarol'un Etiler'de yaptıracağı evin malzemeleriyle ilgili usulsüzlük, devralacağı gazete için yüksek kâğıt tahsisi iddiaları vardı.

Bedii Faik, “Çok önemli” diyerek, Adnan Menderes’ten randevuyu kopardı. Menderes’le Bedii Faik arasındaki görüşme şöyle geçti:

Bedii Faik: İşte zatîâlinize bir dost gazetecilik örneği efendim. Bir bakınız...

Adnan Menderes: Bedii Faik Bey, sokun onları cebinize... O bakan bizim doktor mu? Her şeyi biliyorum. Sizin belge sandığınız o evrakın hiçbir hukuki değeri olmadığı gibi, fazla bir ağırlığı olduğunu da sanmıyorum.

Bedii Faik: Affedersiniz ama görmeden, incelemeden böyle bir hükme nasıl varıyorsunuz?

Adnan Menderes: Görmeye gerek dahi duymam. Çünkü CHP tezgâhında hazırlandıklarını adım gibi biliyorum.

Bedii Faik, Menderes’in bu tavrına şaşırır, o sözlerini sürdürür...

Adnan Menderes: Bedii Faik Bey, biz, benim arkadaşlarım beş parasız muhalefet yapmanın bütün acılarını ve sıkıntılarını çekerken, CHP’liler keseleri ve kasaları dopdolu, mideleri tok, yanakları beslenmekten al al, meydanlarda bize karşı dikiliyordu. Yok artık öyle yağma, bırakınız da bizim arkadaşlarımızın da benizlerine kan gelsin...

Bunun üzerine Bedii Faik, ayağa kalktı, belgeleri cebine koydu. Menderes, belgelerin Bedii Faik’in ceket cebinde yarattığı şişkinliğe parmağıyla bastırarak noktayı koydu...

Adnan Menderes: O belge dedikleriniz her nelerse, onlarda bir suiistimalden önce, böyle bir kanlanıp canlanma hakkını ararsanız bulacağınızdan eminim...

Bedii Faik olanları Falih Rıfkı Atay’a detaylarıyla anlattı sonra da kararını aktardı:

“Elimdeki belgeleri yayımlamayı düşünüyorum...”

Falih Rıfkı Atay, kararı onayladı ve üstelede:

“Bu polemîği gazetenin manşeti yapın ve daha akacağından hiç şüphe etmediğim bütün belgeleri ve bilgileri hiç duraksamadan yayımlayın...”

Bedii Faik

Adnan Menderes,
Necip Fazıl Kısakürek (sağda)

9 Nisan 1953: Maliye Bakanı Hasan Polatkan, döviz açığının 553 milyon dolar olduğunu açıkladı.

14 Nisan: Döviz alım satımı serbest bırakıldı.

17 Nisan: Ev kiralarına yüzde 100, dükkân kiralarına yüzde 150 zam yapıldı.

20 Nisan 1953 günü, Falih Rıfkı Atay'ın *Dünya* gazetesinde çıkan başmakalesi "Bir de yerli film derdi çıktı" adındaydı. Yazısında yabancı filmlerden alınan yüzde 75'lik vergiyle yerli filmlerden alınan yüzde 25'lik vergi arasındaki eşitsizliğin, sinema salonlarında iyi yabancı filmlerin gösterilmesini engellediği ve gazete tefrikalarından da daha aşağı yerli filmleri kolladığı gerekçesiyle eleştirdi. Ona göre Türkiye'de sinema, yani "gözle görüldüğü için zihinleri daha derinden karıştıran bir propaganda vasıtası" aşağı seviyenin sömürülmesine hizmet etmekteydi. Oysa devlet iyi sanatı ve iyi sanatçıyı ancak ödüllendirerek korumalıydı.

30 Mayıs: Sovyetler Birliği hükümeti Türkiye'ye bir nota verdi. Türkiye'den toprak talebi olmadığını, dostluk ilişkisi kurmak istediklerini bildirdi.

8 Temmuz: Millet Partisi irticai faaliyet gerekçesiyle kapatıldı, mallarına el kondu.

21 Temmuz: Profesörlerin politika ile uğraşmalarını yasaklayan kanun kabul edildi.

27 Temmuz: 2 milyondan fazla insanın öldüğü Kore Savaşı sona erdi.

9 Eylül: *Millet* gazetesi başyazarı Nurettin Ardıçoğlu 3 sene 2 ay, yazışları müdürü Hüsnü Söylemezoğlu 2 sene 1 ay hapse mahkûm oldu.

14 Aralık: Hükümet, CHP'nin menkul ve gayrimenkullerinin Hazine'ye devredilmesine yönelik yasayı çıkardı.

Ulus Gazetesinin Kapatılışı

Kuruluşundan beri iktidar partisi gazetesi olan *Ulus*, 1950 seçimlerinden sonra muhalefet gazetesi konumunda oldu. O yıllarda yazar kadrosunda şu isimler vardı: Cemal Sağlam, Bülent Ecevit, Haluk Tuncalı, Nihat Subaşı, Seyfettin Turhan, Kemal Zeki Gençosman, Feridun Fazıl Tülbentçi, Metin And, İbrahim Cüceoğlu, Ahmet Şükrü Esmer, Erdoğan Tamer, Beyhan Cenkçi, Şinasi Nahit Berker...

Ankara'da yeni kurulan hükümetin kamuoyu yaratmasına aracılık eden *Ulus* gazetesi 1953 yılında Demokrat Parti'nin CHP'nin mal varlıklarına el koymasıyla kapatıldı.

Ulus son sayısını 15 Aralık 1953 tarihinde çıkarırken “*Müsterih Ol Atatürk*” başlığıyla şu şekilde duyurmuştu:

“Ulus’un bugün son sayısını çıkarıyoruz. Bu satırlarımız Ulu’s’ta son yazılarımız olacaktır. İşlerimizi bitirdikten sonra kurşunkalemlerimizi ceplerimize koyacağız ve binamızın merdivenlerinden son defa ineceğiz.

İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye ve Ulus Atatürk davasının son yolcuları...”

Gazete 16 Aralık 1953'te *Yeni Ulus* adıyla tekrar yayımlanmaya başladı.*

* Gazete ilk sayısında “Yeni Ulus Vazife Başındadır” başlığıyla *Ulus*’un kapanışıyla ilgili şunları söylemişti:

“Dün *Ulus*’un son sayısı 125.000’den fazla basıldı. İktidar partisince CHP mallarına el koymak için hazırlanan kanun teklifi Büyük Millet Meclisi’nin pazartesi günkü oturumunda kabul edilmiştir. Kanun dün Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmıştır.

**Menderes: “Bunu bana sen değil,
patronun bile soramaz...”**

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kabul edildi...

27 Ocak 1954: 6234 sayılı yasayla Köy Enstitüleri kapatıldı.

24 Şubat: İstanbul'da sıcaklık -6 dereceye düştü. Tuna Nehri'nden koparak Karadeniz'e ulaşın ve daha sonra İstanbul Boğazı'na inen buzlar Boğaz'ı ve limanı kapladı. Deniz trafiği durdu.

7 Mart: Petrol işletmeciliğini yabancı sermayeye açan ve Max Ball adlı bir yabancıнын hazırladığı Petrol Yasası Meclis'te kabul edildi.

8 Mart: Basını sıkı kontrol altına alan ve basın suçlarına yönelik cezaları yükselten Basın Kanunu kabul edildi. Hakaret suçuyla yargılananlara iddialarını mahkemede ispat hakkı tanınması isteği reddedildi.

• • •

Gazeteler Falih Rıfkı Atay'ın Ankara Palas Otel'i'ne yüklü miktarda borcu olduğu haberleriyle çalkalanıyordu. Mevzu 20 sene evveline dayanıyordu; Ankara'yı güzelleştirmeye çalıştıkları yıllara. Oturdu haberini yapan gazeteye bir demeç gönderdi, konuya açıklık getirdi.

“Bundan 20 sene evvel siyasi nüfuz kullanarak zengin olanlardan biri bana demişti ki: ‘Birader sen nasıl adamsın paran yok

Bugün de Resmi Gazete'de neşredileceği ve bugünden itibaren yürürlüğe gireceği anlaşılmaktadır. Henüz yürürlüğe girmemiş olmasına rağmen bu kanuna uyularak *Ulus* matbaa ve tesislerinin bulunduğu bina terk edilmiş, yeni kiralanan binalara taşınılmıştır. *Yeni Ulus* gazetesi yeni binalarında yeni bir şekilde hizmetlerine devamı dünden itibaren başlamış bulunmaktadır. *Ulus* gazetesi Müsadere Kanunu ile kapatıldığı için Atatürk ideallerine ve CHP'nin 6 okunda ifadesini bulan prensiplere inanmış olan Türk vatandaşları davalarının yerde kalacağından endişe etmesinler.”

Yeni çıkan gazetenin sloganı *Ulus*'taki “Adımız Andımızdır” yerine bu defa “Cumhuriyetçi, devrimci, halkçı, laik milliyetçi, devletçi gazete” şeklindeydi.

borcun var?' Ulus'taki yazılarımı hazmedemeyen birtakım partizanlar da Ankara Palas Otel'i'ne borcum olduğunu keşfetmişler. Ankara Palas yüzde 90 sermayesi Fransız olan bir anonim şirkettir. Bu şirket alacağını almasını, vereceğini vermesini bilir. Demek ki 20 senelik tek parti iktidarından ben Hâkimiyet-i Milliye'nin ve Ulus'un 20 yıllık yazarı borçlu çıkmışım. Bu da ancak benim samimi bir fikir davacısı olduğumdan bugüne kadar şüphe edenler varsa onları da şüpheden kurtarır.

Bizim köşe başındaki bakkala da bir aylık borcum var. Listesini versem hoşlarına gider miyim? Kaldı ki bu hesabın tasfiye olunmak üzere bulunan başka bir anonim şirketin hisse senetleri olarak karşılığı vardır. Ve şirketin mesul sermayedarları ile anlaşma yapmışımdır. Acaba Ankara'da ve İstanbul'da bir arsamı bulamazlar mıydı?

Bununla beraber bana bu haftaki Ulus konuşması için güzel bir mevzu verdiler. Karşılıklı eğleniriz."

14 Mart: Demokrat Parti'den istifa ederek CHP'ye geçen Adnan Menderes'in yeğeni Özdemir Evliyazade, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklandı.

18 Nisan: Mersin'de seçim konuşması yapan ana muhalefet lideri İnönü DP'lilerin saldırısı ile engellendi, İnönü alandan zorlukla kaçırılıp kurtarılabildi.

2 Mayıs: Genel seçimler yapıldı. Oyların %57,6'sını alan Demokrat Parti 503 sandalye kazanırken, %35,4 oy alan CHP sadece 31 milletvekili çıkarabildi.

TBMM ilk toplantısını yaptı. Celal Bayar yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Adnan Menderes, kabineyi kurmakla görevlendirildi. Seçimlerden hemen sonra Celal Bayar "İnce demokrasiye paydos" söylemiyle, antidemokratik yasalarla tedbirlerin sürdürüleceğinin altını çiziyordu.

30 Mayıs: Muhalefet lideri Osman Bölükbaşı'yı seçen Kırşehir, ceza olarak il olmaktan çıkarılıp ilçe yapıldı. Bununla da yetinilmedi ve bölünerek eski ilçelerinden bir kısmı ile Nevşehir ili kuruldu. Seçimlerde CHP'ye oy veren Malatya ceza amacıyla bölünerek Adıyaman ili kuruldu.

• • •

Takvim yaprakları 9 Haziran 1954'ü gösteriyordu...

Ethem Menderes (*Adnan Menderes'le akrabalığı yoktur*) ile Ankara Valisi Kemal Aygün'e neşren hakarete bulundukları iddiasıyla haklarında gereken kanuni muamele yapılmış olan *Dünya* gazetesi sahibi Falih Rıfkı Atay ile yazışları müdürü Ali İhsan Göğüş'ün duruşmalarına Toplu Basın Mahkemesi'nde başladı. Mahkeme heyeti duruşmada bulunmayan Atay ve Göğüş'ün ihzaren celplerine karar verdi.

Falih Rıfkı Atay'ın haysiyet divanına verilmesi için bir grup CHP'li genel sekreterliğe müracaat etti...

Partililer, Atay'ın son günlerde gazetesinde yazdığı makalelerin parti disiplinine aykırı bulunduğunu ileri sürüyordu.

Parti Meclisi'ne seçilen eski Ordu milletvekili Nafiz Fırat, Atay'ın son yazdığı “şerefli insanlara sığınan bazı kimselerin parti meclisine girdiği” sözlerine açıklık getirilmesini istedi:

“Faliş Rıfkı Atay şerefli bir insansa bu sığıntıların kim olduğunu açıklamalıdır. Yoksa koskoca bir parti meclisini teşkil eden zevatı şaibe altında bulundurmaya hakkı yoktur.”

Genel sekreterlik, ilgili makaleleri ve iddiacıların ileri sürdükleri delilleri tetkik etti.

• • •

Gazeteler kâğıt sıkıntısı çekiyordu. Mayısın 14. günüydü. Başbakan Adnan Menderes Park Otel'i'nin salonunda basın toplantısı düzenlemiş, gazetelerin sahip ve başyazarları gibi yazişleri müdürleriyle ünlü köşe yazarları da o toplantıya davet edilmişti. Davetliler arasında Ali Naci Karacan, Faliş Rıfkı Atay, Sefa Kılıçlıoğlu, Etem İzzet Benice, Bedii Faik, Nadir Nadi ile Refii Cevat Ulunay vardı.

Adnan Menderes'in sinirli olduğu dikkat çekiyordu. Başbakanın konuşması başladı, davetliler kendisini sessizce dinlemeye başladı.

Menderes bir ara es verdi. O an bunu fırsat bilen *Dünya* gazetesinin genç yazişleri müdürü Ali İhsan Göğüş söz istedi. Kendisini de takdim ettikten sonra sorusunu sordu:

“Sayın başbakan... Her gazete gibi *Dünya* gazetesi de büyük çapta kâğıt sıkıntısı çekiyor. Biz sayfalarımızda kısıntı yaparak yayınımızı sürdürmeye çalışırken size yakın *Zafer* gazetesi, bol bol ama gereksiz resimleriyle biz İstanbul gazetelerine nispet yaparcasına çıkıyor... *Zafer*'e de kâğıt kısıntısı yapmayı düşünüyor musunuz? Yoksa bizlere de *Zafer*'e verilen kadar kâğıt tahsis edilmesine emir verecek misiniz?”

Ortalık bir anda buz kesti... Menderes soruya öfkelenildi cevabını azarlar gibi verdi:

“Bunu bana sen değil, patronun bile soramaz... Biz ülkemizin döviz rezervine göre davranıyoruz... Kaldı ki sen diğer gazetelerin temsilcisi misin, haddini aşarak konuşuyorsun!”

Ali İhsan Göğüş'ün yanında oturan patronu Falih Rıfkı Atay, ceketinden aşağı çekerek Göğüş'ü oturtmaya çalışırken herkesin duyabileceği ses tonuyla “Bu soruyu sormadan keşke daha önce bana söyleseydin!” diyerek rahatsızlığını ifade etti.

Basın toplantısı bitti, Başbakan Menderes Ali İhsan Göğüş'ün yanına geldi ve elini sıkarak “Buyurun genç gazeteci, beraber yemek yiyelim!” diyerek davette bulundu.

Gazete sahip ve başyazarları gibi orada bulunan bütün gazetecilerin kıskanç bakışları arasında, Ali İhsan Göğüş asık suratla, özür falan dilemeden Başbakan'ın yemek davetini, “İşim çok, gelelemeyeceğim!” diyerek reddetti. O sözlerin ardından da patronu Falih Rıfkı Atay'a dönerek herkesin duyabileceği şekilde seslendi:

“Gazetenizdeki görevimden istifa ettim!”

Herkes şaşkındı... Ali İhsan Göğüş *Dünya* gazetesindeki 5 yıllık çalışma hayatını beklenmedik bir biçimde noktaladı. Orada bulunanların bakışları bir anda Falih Rıfkı Atay'ın üzerine odaklandı... Ama Ali İhsan Göğüş'ü kararından döndürmek için yapacak bir şey yoktu...

Aradan iki gün geçtiğinde *Cumhuriyet* gazetesinin baş sayfasında Ali İhsan Göğüş'ün resmi altında şu başlık göze çarptı:

“Ali İhsan Göğüş, yarından itibaren gazetemizde yazılarına başlıyor.”

Falih Rıfkı Atay 24 Ekim günü “Çete” başlıklı bir yazı kaleme aldı ve o yazı yayımlandı.

Cumhuriyet Savcılığı hemen düğmeye bastı. Gerek kendisi gerek gazetenin sahibi aleyhinde bir dava açıldı. Davaya müdahil avukat olarak Hamid Şevket İnce katıldı. Ankara Savcılığı'ndan

İstanbul Toplu Basın Mahkemesi Savcılığı'na gönderilen talimat üzerine ifadeleri alındı. Diğer taraftan bir başka yazısından dolayı da Falih Rıfkı Atay askeri mahkemeye verildi ve Ankara Garnizon Mahkemesi tarafından ifadesi alındı.

Falih Rıfkı Atay askeri mahkemeye verilir

Eşi Mehruba Hanım'ın Gözüyle Falih Rıfkı Atay

Gazeteci Sermet Sami Uysal ikinci eşi Mehruba Atay ile röportaj yapmayı planladı. Kendisine eşini; Falih Rıfkı Atay'ı soracaktı. Telefon açtı, durumu anlattı.

"Falih, Serkldoryan'dadır; mülakat gününü lütfen onunla kararlaştırın..." yanıtını aldı.

Serkldoryan'a gitti, bir görevli kendisini içeri buyur edip beklemesini istedi. Kısa süre sonra Falih Rıfkı geldi. Sermet Sami karşısına sert birinin çıkacağını tahmin ederken halim selim biri gelince şaşırdı...

Sohbet edildi, röportaj günü kararlaştırıldı, adres olarak Atay ailesinin o aralar oturdukları Çiçek Pasajı seçildi.

Pasaj gecenin geç saatlerine kadar açıldı. Gürültülüydü. Hele hafta sonları iyi havada tıklım tıklım olurdu. Boş sandalye bulmak neredeyse imkânsızdı.

Sermet Sami Galatasaray tarafındaki kapıdan girdi Çiçek Pasajı'na. Balık pazarına çıkmadan önce sağ kola düşen merdivenleri çıkararak zili çaldı. Kapıyı hizmetçi açtı, Falih Rıfkı'ya seslendi.

Sırtında ropdöşambr ile koridoru geçip yanına geldi:

"Ah..." dedi. "Dün gece eşim birden rahatsızlandı! Bu vaziyette röportaj yapmamız imkânsızlaştı. Sizi boşu boşuna buraya kadar yormuş olduk, çok üzgünüm."

Aradan on beş gün geçti Sermet tekrar aradı. Telefonu Mehruha Hanım açtı. Yaz gelmiş yazlığa taşınmışlardı. Yazlıkları Caddebostan'da, plaj yolunda, sol koldaki çıkmaz sokakta, tam karşıya gelen köşkte oturuyorlardı.

Köşke vardığında Falih Rıfkı eşinin torunuyla oynuyordu.

"Buyurun ben oynamaya devam edeyim, siz rahat rahat röportajınızı yapın" dedi, Bahçeye inip torununu gezdirmeye başladı.

Röportaj sırasında içeri elinde bir tabancayla Mehruha Hanım'ın kızı Hale'nin yedi yaşındaki oğlu Toca girdi. Mehruha Hanım, "Toca'nın adını Falih Bey koydu; Toca, Kanuni'nin serhat beylerinden birinin adıdır" dedi.

Falih Rıfkı Atay ailesiyle

Sohbet koyulaştıkça Mehruba Hanım anlatmayı sürdürdü:

“Falih Rıfkı benim üçüncü eşimdir. İlk eşim Enis Akaygen'dir. Diplomatı kendisi. Kızım Hale ile intihar eden büyük kızım Enis Bey'dendir. Öldükten sonra Fadıl Kibar ile evlendim. 14 sene birlikte yaşadık. Kısa bir süre sonra Falih Rıfkı Bey ile evlendik. Onun da bir oğlu var adı Halil'dir; hariciyeci. Biz evleneli 20 sene oluyor.”

“Nasıl tanıştınız?”

“Yazılarını okur, kendisini bilmezdim. Ada'daki bir Hilal-i Ahmer balosunda ağaç altında oturuyordum. Falih yanıma geldi... Ve benimle evlenmek istediğini söyledi. Ben de kabul ettim. Evlenmeden önce bir süre birlikte yaşadık. Atatürk evlenmemize izin vermedi. Bana bir keresinde, *'Sakın Falih Rıfkı ile evlenme; bu bohem hayatını seven bir insan, bununla evlenmek akıl kârı değil. Güzel bir kadın görse senin gözlerinin önünde onunla dans eder'* dedi.

Atatürk ile aramızda filozofik bir evlenme münakaşası oldu. *'Paşam tercihini benden yana kullanmıştır, içim rahat bu nedenle partiyi ben kazandım ve evlendik'* dedim. Atatürk de bu durumu hoş gördü.”

Mehruba Hanım Atatürk'ü özlemle anarak sözlerini sürdürdü:

“Bir gün hizmetçi seslendi: 'Atatürk geldi' dedi. Biz de Atatürk'ün otomobili sandık. Çünkü ara sıra Atatürk arabasını gönderip Falih Rıfkı'yı Çankaya'ya aldırırdı. Onun için, *'Biraz beklesin'* dedik. Kız da çıkıp kendisine böyle söylemiş. Atatürk hiç itiraz etmemiş.

Bir müddet sonra antreye indiğimde Atatürk'ü ayakta beklerken görünce ne yapacağımı şaşırdım. Ama o hiçbir şey olmamış gibi, *'Geçiyordum, şöyle bir uğradım'* dedi.”

Gözleri doldu anlatırken. İçini çekti, kahvesini yudumladı devam etti.

“Atatürk bir keresinde yine bu kez Caddebostan'daki evimize gelmişti. Falih Rıfkı'ya seslenerek, *'Kalk, hanımının elini öp'* dedi. 'Evi böyle tertemiz ve intizamlı tuttuğu için...'

Atatürk içkiyi severdi. Son zamanlarda çok az içerdi. Enginar hülâsası^{*} yerdî. Biz içerdik o bakardı; sevdiklerinin mutlu oluşu onu da mutlu ederdi. İkinci kızımın söz ederken, ‘Sen bundan kork’ derdi. Ve ikinci kızım hiç sebep yokken 24 yaşında intihar etti.”

Sermet Sami, eşi Falih Rıfkı Atay’ın yazı hayatını sordu. “Sizin tesiriniz olur mu?” dedi.

“Evet, bir gün Atatürk bana; bu hususu şu cümlelerle ifade etmişti: ‘*Bu çocuk eskiden de güzel yazardı. Ama sen onu büsbütün kuvvetlendirdin.*’ Falih Rıfkı bekârken ruhen derbederdi. Çok çapkındı ama şimdi onlara veda etti.”

“Nasıl çalışır?”

“Ayakta gezinirken ufak ufak kâğıtları kırıp kıvrıp atar. Halit Ziya akrabamdır; odasına kapanıp yazardı. Şair ve bestekâr olan İhsan Raif annemdir. Ona ise akşamüzeri ilham gelirdi. Sabahları yazar. Sonra kalemine kimsenin el dokundurmasını istemez çok kızar. Kazara elimiz değerse hemen anlar. İkiye kadar yazı yazar sonra çıkar yedide eve gelir.”

“Çalışırken bir şey içer mi?”

“Evet, çok sigara içer. Bazen alkol kullanınca daha fazla inkişaf (gelişim) gelir.”

“Arkadaşlarını daha ziyade politikacılardan seçer. Seçtiği insanlarla konuşurken fikrinin aksini iddia edenlere kızar. Onları ikna etmeye çalışır.”

“Eşinizin belli başlı hususiyetleri?”

“Rahatına çok düşkündür. Muntazam hayatı çok sever, güzel hazırlanmış bir sofraya çok hoşuna gider.”

“Eşinizin en beğendiğiniz yanı?”

“Temiz kalpliliği ve tok gözlülüğü. Kimsenin mevkiini kıskanmaz, bilakis memnun olur. Elinden hiçbir iş gelmez, şu bardağı şuradan alıp şuraya koymaz. Kazara bir tabak kaldırsa ‘*Bak ben ne yaptım!*’ der. Gözlüğünü bile kaybetse bulup eline vermek gerekir.”

^{*} Herhangi bir maddenin, alkol, eter vb. bir eritici ile ayrılmış veya başka bir yol ile elde edilmiş etkili özü.

“Eşinizin beğendiğiniz en büyük hususiyeti?”

“Yazılarından ziyade konuşurken az kelimeyle tesirli cümleler kurmasıdır.”

“Eşiniz hayranlarından çok mektup alır mı?”

“Hem de pek çok alır. Ama yoğun olduğundan açıp okumaya fırsatı olmaz. Üstelik parti düşünce, hanımlardan âşıkane mektuplar geldi. Hâlâ gazete idarehanesine güzel hanımlar gider. Matbaanın hakiki sahibi ben olduğum halde rahatımı bozmamak için oraya adımımı bile atmam.”

Sermet Sami Falih Rıfkı ve eşi Mehruba Atay, 1954

Hüseyin Cahit Yalçın 79 Yaşında Hapsi Boylar

21 Haziran: Demokrat Parti kendi kadrolarını kurmak için devlette tasfiyeye yöneldi. Yeni çıkarılan bir yasayla hükümete, 60 yaşını ya da 25 hizmet yılını doldurmuş yargıç ve profesörleri emekliye ayırma yetkisi verildi.

5 Temmuz: Memur Tasfiye Yasası çıktı. Artık; memurlara bir süre için işten el çektirilebilecek ya da emekli edilebilecekti.

* Sermet Sami Uysal. Görüşme tarihi: 10 Haziran 1954. Yayımlanma tarihi: *Cumhuriyet* gazetesi, 17 Haziran 1954. *Eşlerine Göre Ediplerimiz* önemli bir belge kitabı. Gazeteci-Türkolog Sermet Sami Uysal, 1954 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı “Eşlerine Göre Ediplerimiz” başlıklı söyleşileri bir kitapta topladı. Reşat Nuri Güntekin, Peyami Safa, Nurullah Ataç, Orhan Kemal, Falih Rıfkı Atay gibi edebiyatımızın ünlü isimlerinin eşleri de en az yazarlar kadar renkli...

7 Ağustos: *Millet* gazetesi sahibi Fuat Arna, bir yazısında Başbakan Adnan Menderes'e hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklandı.

18 Ağustos: *Millet* gazetesi yazarı Nurettin Arıçoğlu ile yandaşları müdürü Hüsnü Söylemezoğlu gazetede çıkan bir yazıdan dolayı yedişer ay hapis cezasına çarptırıldılar.

21 Ağustos: Liseler 11 sınıfa indirildi.

28 Ağustos: Emekli General Sadık Aldoğan tutuklandı. Gerekçe; *Millet* gazetesine yazdığı bir yazıda adliyenin manevi kişiliğine hakaret etmekte.

23 Eylül: *Yeni Ulus* gazetesindeki yazıları nedeniyle Hüseyin Cahit Yalçın, Cemal Sağlam, İbrahim Cüceoğlu hapis, Nihat Erim para cezasına çarptırıldı.

Ekim 1954

Gül Diken adlı bir mizah dergisinde yazısı yayımlandı. Adı *Gülmek*'ti:

"Tuhaflık sanatkârlarından biri 1952 yazında demişti ki:

'Sahnedeki eskilerle de alay ediyorduk, gülüyorlardı. Şimdiki kızıyorlar.'

Nitekim gazetelerin verdiği havadis doğru ise bundan böyle hususi tiyatrolarda memurlar bulunacakmış. Bunlar büyüklerimize takılmak saygısızlığını gösterenleri mahkemeye vereceklermiş.

İşsiz kalmamaları için biz bu sanatkârlara küçüklerle takılmalarını tavsiye etmekten başka ne yapabiliriz? Tek gülelim de kendimize gülelim.

Bu münasebetle gazetelerde karikatürü görünmez olan bir hükümet adamının, demek ki artık unutuldu, diye azap çekmesi hatırımıza geldi.

Fransız zekâsı durmadan büyükleriyle alay eder. Komik türkücülerin başlıca konularından biri, cumhur reisleridir."

Atatürk'ten verdi örneğini:

“Mustafa Kemal alaycı idi. Yakınlarının takılmalarını ne kadar hoş gördüğü de şimdi gözümüzün önüne geliyor. Bir gün çiftlikteki ilk köşkün önünde oturuyorduk. Çiftlik ziyanda idi. Atatürk hasis değilse de hayli tutumlu olduğundan, para kaybetmeyi sevmeydi. O gün yine geçen yılın zarar hesabını vermişlerdi. Henüz bir ağaç olmayan bu bozkır parçasının o köşesinde bir havuz yapmışlar. Suyun içine de renkli ampul koymuşlar. Hava kararınca fıskiyeyi işlettiler. Mavili kırmızı yeşilli sular fışkırdı. Atatürk bir bomboş, tamtakır toprağa, bir de renkli su yelpazesine bakarak:

‘A be Mustafa Kemal, sen çiftçi misin? Hayır. Baban çiftçi mi idi? Hayır. Ziraat okudun mu? O da hayır. İşte böyle bilmediği işe girişip parasını kaybedenlere sular bile güler’ demişti.

Kendi kendisiyle de alay etmesini biliyordu. Çünkü zekâsı ince, hissi ince, ruhu ince idi.”

1 Aralık: Demokrat Parti'ye muhalif *Yeni Ulus* gazetesinin yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın, “hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ettiği” gerekçesiyle 26 ay hapse mahkûm edildi ve 79 yaşında hapse girdi.

Hüseyin Cahit Yalçın, 1957

Falîh Rıfkı Atay, Kıbrıs, Yunanistan

1 Nisan 1955: Kıbrıs'ta EOKA terör örgütü faaliyetlerine başladı.

8 Nisan: İstanbul'da hane başına 100 gram kahve dağıtımına başlandı. Kahve alanlar, muhtarların hazırladığı listeleri imzaladı.

14 Mayıs: Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupadaki sosyalist ülkeler yeni bir askeri ittifak içeren Varşova Paketi'ni imzaladılar.

20 Mayıs: *Akis* dergisi yazışmaları müdürü Cüneyt Arcayürek tutuklandı.

9 Haziran: Türk bayrağını yırtmaktan sanık 4 Amerikalı beraat etti.

10 Haziran: İstanbul Hilton Oteli açıldı. 2,5 yılda biten otelde 300 oda, 500 yatak bulunuyordu.

EOKA örgütü, Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak amacıyla eylemler yapmaya başlamıştı. O eylemler Kıbrıs'ı içsavaşın içine düşürdü...

20 Temmuz: Polis CHP Isparta İl Kongresi'ni dağıttı. Genel Sekreter Kasım Gülek kürsüden indirildi.

24 Ağustos: Karadeniz gezisine çıkmış olan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Sinop'ta tutuklanarak İstanbul'a getirildi ve bir gün hapiste kaldı.*

...

Haziran sonunda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı görüşmeye çağırdı. Türkiye kararlılığını göstermek için Yunanistan'a sert bir nota vererek, adadaki yıkıcı faaliyetlerine son vermesini istedi.

İşadamı Vehbi Koç, Falîh Rıfkı Atay ile sohbetteydi. Bir ara söz Kıbrıs'tan açılmışken, *"İnönü son mücadelesiyle Atatürk'ü bence geçti"* dedi.

O sırada Kıbrıs konusuyla ilgili mitingler artmıştı. Yine sokaktan sesler geliyordu:

"Kıbrıs Türk'tür! Türk kalacak..."

* Ertesi yıl benzer bir geziye kalkışması ve Rize'de dükkân sahiplerinin elini sıkması, gösteri yürüyüşü sayılarak 6 ay hapse mahkûm olacaktı.

Dışarıdan gelen sese kulak vermesini isteyerek kısa süren sessizliğini bozdu:

“Bak Koçzade; Atatürk hasta döşeğinde karnından her gün kalem kalınlığındaki iğneyle beş buçuk kilo su aldırır ve acılar içinde kıvrılırken, Hatay’ı aldı ve anavatana kattı! Hasta döşeğinde bile vatana bir küçük vatan daha katmıştır! Haydi kalk da bak bakalım şimdi, hepsi iki ayaklarının üzerinde rahatça durabilir bir sağlık ve sağlamlık içinde olanların hepsini, senin İnönü’nün yanına kat ve emrine ver ve bak bakalım Kıbrıs’ın yarısını dahi alabiliyor mu?”

Londra’da 27 Ağustos 1955’te toplanan konferansta Türkiye adanın kendisine verilmesini isterken, Yunanistan ENOSİS’te diretti. Bu sırada, *İstanbul Ekspres* gazetesinde Atatürk’ün Selanik’teki evine bomba atıldığı haberi yayımlandı. 6 Eylül günüydü. Haber çabuk yayıldı.

“Kıbrıs Türk’tür” cemiyetinin İstanbul Taksim Meydanı’nda düzenlediği açık hava toplantısı, olayların fitilini ateşledi. Kısa zamanda Rum vatandaşların işyeri ve evlerine yönelik yağmalamalar başladı. İstanbul, Ankara, İzmir’de sıkıyönetim ilan edildi.

Bir gün sonra olaylar diğer kentlere de sıçradı TBMM olağanüstü toplandı. Hükümet harekete geçti. Bir taşla iki kuş vurmalar başladı. Emniyet amirliklerince komünist olarak bilinen 48 kişi, tahrik ve tahrip suçlamasıyla tutuklanıp Harbiye’ye getirildi. İdam talebiyle yargılanması öngörülen bu kişiler arasında Aziz Nesin, Kemal Tahir, Dr. Can Boratav, Asım Bezirci, Hasan İzzettin Dinamo da bulunuyordu.

• • •

Bedii Faik Akın, şair Attilâ İlhan’ın komünist tevkifatlarının olduğu 1955 yılında solcuların isimlerinin yazılı olduğu bir dosyayı kendilerine satmak istediğini söyledi.

Falih Rıfık Atay’ın ortağı Bedii Faik Akın *Dünya* gazetesindeki yazışları odasında oturuyordu. İdare müdürü Kemal Çilingiroğlu bir alt kattan kendisini telefonla aradı:

“Acaba bana gelebilir misin, ben mi sana geleyim? Bir şey göstereceğim...”

Ardından yukarı getirip gösterdi. Gösterdiği basılmamış bir kiptaptı. “Bu komünistlerin içyüzü, bütün Türkiye’deki komünistleri yazıyor. Attilâ İlhan ‘Yazın’ diye bize getirip satmak istiyor...” dedi.

Bedii Faik meraklandı. “Kaç para istiyormuş?” diye sordu. 5 bin lira istediğini öğrenince kitabı incelemeye başladı. Listede Mina Urgan ve Orhan Kemal’in isimlerini görünce hayrete düştü. Telefona sarılıp kapı görevlisini aradı, öfkeli ses tonuyla, “O herifi hemen kov buradan, hemen defolup gitsin!” diye haykırdı.

Bedii Faik hemen sonra İstanbul Emniyeti 1. Şube Müdürü Ahmet Topaloğlu’nu aradı. Listedekilerin adını ve içeriğini söyledi, “Yayımlarsak sizin komünist takibatınıza falan zarar verir miyiz?” diye de sordu. Şube müdürünün yanıtı kısa ve özdü:

“Ne münasebet bize de sattı daha evvel. *Sabah* gazetesinde.”

• • •

9 Eylül: İstanbul’da 3, Ankara ve İzmir’de birer askeri mahkeme kuruldu.

12 Eylül: TBMM sıkıyönetimi 6 ay uzattı.

16 Eylül: İzmir’de *Sabah Postası* gazetesi kapatıldı, gazete sorumlu yazışları müdürü ve başyazarı Orhan Rahmi Gökçe tutuklandı.

19 Eylül: Muhalif yayınlarından dolayı Ankara’da *Ulus* gazetesi süresiz, İstanbul’da ise *Hergün*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri 15 gün süreyle kapatıldı. Aynı gün Falih Rıfkı Atay’ın *Babanız Atatürk* adlı eseri Doğan Kardeş Yayınları’ndan çıktı...

* Bedii Faik hatıralarını yazdığı sırada idare müdürü Kemal Çilingiroğlu öldüğünden, “Şahitler öldü” diyerek Attilâ İlhan’ın ismini vermemişti. Ama Attilâ İlhan *Cumhuriyet* gazetesine verdiği bir beyanatta, “Beni kastediyor, benim şöhretimden faydalanarak kendisine şöhret yapmak istiyor” dedi. (8 Kasım 2012 günü yapılan Bedii Faik Akın röportajı)

Falih Rıfki, Kıbrıs sorununun çıkışında başaktörün Kilise, daha sonra da Sovyet ajanları olduğunu savundu. Ortodoks Kilisesi'nin Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı günden itibaren emperyalist bir politika benimsediğine dikkati çekti. Amacı Bizans'ı yeniden kurmak olan Kilise'nin Balkan Savaşları'ndan sonra bile bu amacından vazgeçmediğine, aksine büsbütün artırdığına. "Anadolu faciasının" başlıca sorumlusunun da Kilise olduğuna işaret etti. Falih Rıfki'ye göre, Kilise'nin arkasında da Sovyetler vardı...

Falih Rıfki Yunanistan'ın Kıbrıs'ı "bir milli savunma konusu" olarak ileri süremeyeceğini; zira tarihsel haklar açısından adayı isteme hakkının Türkiye'de olduğunu belirtti. Rum çoğunluğunun adanın Yunanistan'a katılmasını gerektirmeyeceğini de özellikle vurguladı.

Dostluk edebiyatının artık geçersiz olduğunu dile getirerek, Türk hükümetinin, Kıbrıs sorunu ışığında bir kez daha ders alarak, Ege'deki haklarına sahip çıkması gerektiğini savundu. 6-7 Eylül olaylarını kınadı. Olaylara neden olanların cezalandırılmasını istedi.

20 Kasım 1955 günkü yazısında şunları kaleme aldı:

"Kendilerini bu millete Tanrı'nın gökten indirdiği nimet sananların hayalleri ve hırsları yüzünden neler çektiklerini yalnız Osmanlı Türkiye'si değil, Hitler Almanyası, Mussolini İtalyası da gösterir. Geçen Harp (2. Dünya Savaşı) sonrasında hayal ve hırslarına, Hitler'le Mussolini'nin asla tatmadıkları eşsiz bir zaferin takmış olduğu kanatları kendi eli ile kesip koparmasını bilen, dehasını milli ve milletlerarası imkânlar ölçüsü içinde tutan tek adam şüphesiz Atatürk'tür.

Atatürk'ün hususiyetlerinin başında; çok düşünmek, çok danışmak, kendi inandıklarını iyice kontrol etmek ve başkalarının da ona inandıklarını görmek gelir. Anadolu'ya geçmezden önce İstanbul'da görüşmediği, danışmadığı ne dost, ne düşman

kalmıştır. Sofrasını da, bütün sesleri ve fikirleri duymak, kendisinininkilerle karşılaştırmak için başlıca vasıta olarak kullanmıştır.”

1956 yılına girilmesine sadece bir gün kalmıştı. Yazarlara yeni yıl beklentileri soruldu. *Cumhuriyet* gazetesinde yeni yılın ilk günü yayımlanacaktı. Dileklerini yazıp gazeteye gönderdiler:

“Gelecek sene çok evvel başlanmış bir romanımı bitirmeyi düşünüyorum. Bu, benim on beşinci büyük romanım olacak.

İnsanın en samimi olduğu an, yorgun olduğu andır. Ben de şu anda çok yorgun bulunuyorum. Yorgunluğun verdiği bu samimiyetle söyleyebilirim ki, gelecek sene, ne bizde, ne de dünyada bir değişiklik olacağını pek ummuyorum. Reşat Nuri Güntekin.”

Reşat Nuri Güntekin

“Kendimden bahsetmek itiyadında olmadığım için sualinizin birinci kısmını geçiyorum. 1956 yılı eşliğinde, hiçbir zaman, hatta en beis verici günlerde dahi, memleketim için objektif bir görüşten doğan ümidimi kaybetmemiş olduğuma şükre diyorum.

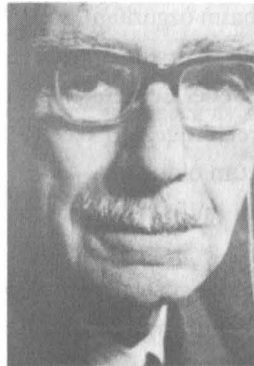
Gelecek yıl, gerek bizde, gerek dünyada neler olacağını tahmin etmek güçtür. Karşımızda fırtına alameti karanlık bulutlar olduğu kadar, hayra alamet ışıklar da gözümüzü gönlümüzü aydınlatmaktadır... Halide Edip Adıvar"

Halide Edip Adıvar

"Gelecek sene Allah'ın canımı almasına dua ediyorum. İnşallah ölürüm. Atatürk'ten evvel ölmediğime ise bin kere pişmanım. Memleketi bu halde görmek, yüreğimi paramparça ediyor.

Büyük devletlerin akılsızlığından, kafasızlığından, ileriye göremeyişlerinden düşmanımız daima muzaffer olacaktır. İşte söyleyeceğim bu kadar. Yakup Kadri Karaosmanoğlu."

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Osman Bölükbaşı, Türkiye, seçim

1956 Şubat ayıydı...

Meriç ve Tunca nehirleri dondu; Yeşilköy ve Mecidiyeköy'e kurtlar indi ve İstanbul halkı ekmeksiz kaldı. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle gazetelerin sayfaları 6'ya indirildi.

Tutuklamalar ve hüküm giymelerin ardı arkası kesilmiyordu. 2 Mart günü cumhurbaşkanına hakaretten sanık *Ulus* gazetesi yazarı Şinasi Nahit Berker 1 yıl hapse mahkûm oldu.

Başbakan Adnan Menderes, 8 Nisan günü muhalefeti, “siyasi sapıklık, sahte ihtilalcilik, inkârcılık, adi ve alçak iftiracılık, sahte hürriyetçilik ve tedhişçilikle” suçladı.

11 Nisan 1956: Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek, ütüsüz eski bir pantolon ve yırtık ayakkabılarla halkın karşısına çıktı. Gülek, Başbakan Adnan Menderes'i eleştirdi. “Barajların temellerinde çok haram para var. Açılışlara harcanan parayla en az 80 köy ilkokulu yapıldı” dedi.

1 Mayıs 1956: 6-7 Eylül olaylarında zarar gören kiliselere 10 milyon lira avans verildi. Ayın son günü CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, “Adım adım mutlakıyete gidiyoruz” diye açıklama yaptı.

7 Haziran: Demokrat Parti hükümetinin hazırladığı yeni Basın Kanunu Meclis'te kabul edildi. Hürriyet Partisi adına konuşan Turan Güneş, “Bu kanunla, değil basın özgürlüğü, basın bile kalmayacak” dedi.

9 Haziran: Basına baskılar sürdü; *Halk* gazetesi toplatıldı.

14 Haziran: CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, TBMM'nin manevi şahsına hakaret ettiği gerekçesiyle 1 yıl hapse ve 4 ay Bursada ikamete mahkûm oldu.

15 Haziran: En etkili muhalif yayınlardan haftalık *Akis* dergisi toplatıldı.

27 Haziran: Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu görüşmelerinde, İnönü, “Aramızdaki farkı bilelim. Biz mutlakıyetten bugüne geldik, siz bugünden mutlakıyete gidiyorsunuz” dedi. Muhalefet topluca salonu terk etti. Tasarı DP'lilerin oylarıyla yasalaştı.

30 Temmuz: Ordu, Giresun ve Trabzon'da Cumhuriyet Halk Partililerin siyasi toplantı yapmalarına izin verilmedi.

4 Ağustos: *Ulus* gazetesi toplatıldı.

13 Ağustos: Bakanlar Kurulu'nca ortaokullarda din dersi okutulmasına karar verildi.

14 Eylül: *Akis* dergisi toplatıldı.

28 Eylül 1956: Maliye, İstanbul'da Hazine'ye ait 10 bin arsa ve 500 binayı satışa çıkardı.

11 Şubat 1957: CHP Genel Başkanı İnönü'nün damadı ve *Akis* dergisi başyazarı Metin Toker tutuklanarak cezaevine girdi.

14 Şubat: Başbakan Menderes, Ankara'da Kocatepe Camii'nin yapımı için cami yaptıрма derneğine 100.000 TL bağışta bulundu.

11 Nisan: *Halk* gazetesi sahibi Ratip Tahir Burak, bir karikatürü nedeniyle tutuklandı.

17 Nisan: Atatürk Orman Çiftliği'nden arazi satılabilmesine olanak tanıyan kanun kabul edildi.

6 Mayıs: İstanbul, Ankara, Eskişehir, Adana ve Bursa'da işçi sendikaları kapatıldı.

11 Mayıs: *Zaman* gazetesinden Nusret Safa Coşkun ve Rifat Ekinci birer yıl hapse mahkûm oldular.

19 Mayıs: Kayseri'de halka yaptığı açıklamada Menderes, DP'nin iktidarda olduğu yedi yıl içinde yeni 15.000 cami inşa edildiğini ve başta Süleymaniye olmak üzere 86 caminin onarıldığını belirterek övündü.

27 Mayıs: *Demokrat İzmir* gazetesi 1 ay süreyle kapatıldı.

31 Mayıs: Bakırköy Derbi Lastik Fabrikası hammadde yokluğundan kapandı. 720 işçi işsiz kaldı.

•••

Osman Bölükbaşı, dokunulmazlığı kaldırıldığı için, Ankara Adliyesi'ne çağrıldı. Mahkeme kapısında beklerken, bir polisin tavrına sinirlenip, ansızın adliyeden ayrıldı.

Bölükbaşı, siyasi polis tarafından evinde bulunup, tekrar mahkemeye getirildi. CMP lideri, hâkim huzuruna çıkarıldıktan sonra, tutuklandı. Takvim yaprakları 2 Temmuz 1957'yi gösteriyordu...

Demir kapı gürültüyle açıldı. Herkesin gözü kapıya dikilmişti. “Galiba geldi...” dedi mahkûmlardan biri.

Koğuşun kapısı aralandı. Upuzun boylu bir adam göründü. Yanında gardiyanlar vardı. Başını, kapının pervazına vurmamak için bir hayli eğildi ve içeriye girdi. Mahkûmlardan biri, yeni gelen bu uzun boylu kişiye, “Çabuk geldiniz” dedi.

Osman Bölükbaşı, cezaevinde, gazetecilerin “Hilton” dedikleri koğuşa yerleşti. Önce birkaç günlüğüne, sonra birkaç aylığına burada konuk olacaktı.

Bölükbaşı, yorgun ve şaşkındı. Koğuştakiler, rahat etmesi için ellerinden geleni yaptı. Ranzaya uzanan Bölükbaşı, tavanda yanan çiplak ampule bakarken, buraya nasıl geldiğini düşünüyordu.

Ankara Adliyesi'nin koridorundaki tahta sandalyede otururken, bir polis memuru gelip, avukatlar dahil herkesin oradan uzaklaşması için savcının emir verdiğini söylemiş, bunun üzerine Bölükbaşı patlamıştı:

“Savcı, böyle bir emri veremez. Sanık, avukatıyla her dakika temas edebilir. Ben hâlâ milletvekiliyim. Hakkımda tutuklama kararı da yok. Bana elinizi süremezsiniz, ben gidiyorum.”

Bölükbaşı, bu sözlerden sonra, polislerin şaşkın bakışları arasında koridordan merdivenlere, oradan da adliyenin dış kapısına kadar ulaştı. Kapıda kendisini bekleyen partililer, “*Hürriyet kahramanı, çok yaşa!*” diye bağırıyorlardı.

Bölükbaşı, bir arabaya atladığı gibi Necatibey Caddesi'ndeki evine gelmişti. Evin önü de, adliye gibi kalabalıktı. Partililer alkışlıyor, sevgi gösterilerinde bulunuyorlardı.

Ev, ziyaretçi akınına uğramıştı. Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin, Enver Güreli ve Behçet Kayaalp'ten oluşan Hürriyet Partisi heyeti “geçmiş olsun”a gelmişti. Bölükbaşı, “Hürriyetin partisi gelir ama kendisi gelmez” diyerek, yaşlı gözlerle çocuklarına sarılıyordu.

Bölükbaşı, Ankara polisini peşine taktı

Biraz sonra, Ankara Emniyeti'nin Birinci Şube Müdürü Niyazi Bicioğlu, evin kapısında görüldü.

Ardından halk, polis tarafından copla dağıtılmaya çalışıldı. Bölükbaşı, polis gözetimi altında, ekip arabasına bindirilip adliyeye götürülerek, tutuklama kararı eline tutuşturuldu.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, tutuklanışının ilk ziyaret gününde Bölükbaşı'nı görmek için cezaevine geldi.*

İki lider, bir odada uzun uzun konuştular. Paşa, Bölükbaşı'na moral verdi.**

Bölükbaşı'nın avukatı Fuat Arna, bu arada boş durmuyor, müvekkilini tahliye için girişimlerde bulunuyordu. Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ne yaptığı itiraz da reddedilmişti. Yasaya göre, en yakın ağır ceza mahkemesine, bir kez daha itirazda bulunabilirdi. En yakın ağır ceza mahkemesi ise Keskin ilçesindeydi.

Arna'nın itirazı üzerine, Sırrı Kalayoğlu'nun başkanlığında toplanan Keskin Ağır Ceza Mahkemesi, dosyayı inceledi, tanıklar dinledi ve Bölükbaşı'nın tahliyesine karar verdi. Karar, telgrafla Ankara'ya ulaştırıldı. Bölükbaşı, birkaç gün sonra tekrar evindeydi.

Eşini ve çocuklarını yanına alarak, bu kez İstanbul'daki gerçek Hilton'da dinlenmeye gitti.

Ankara'da ise, tutuklama kararı yeniden onaylandı. İstanbul'a haber salındı. İstanbul Hilton'dan alınan Bölükbaşı, bir trene bindirilerek Ankara'ya yollandı. Tekrar "Ankara Hilton"a gelmiş, özgürlüğü ise, yaklaşık 24 saat sürmüştü.

* Damadı gazeteci Metin Toker, mahkûmiyetini, "Hilton'da geçirdiği için, Paşa birkaç aydan beri buranın müdavimi olmuştu. Bölükbaşı, mahkûmlarla avukatların görüştüğü hücrede Paşa'yı bekliyordu.

** Bölükbaşı, bu ziyarete ilişkin anısını, daha sonra şöyle anlatacaktı:

"Ertesi sabah, 'Bir misafiriniz geldi' dediler. 'Kimmiş misafirim?' dedim. Az sonra avukatların odasında, İsmet Paşa ile karşılaştık. Tabii arada tel var. İlk sözü şu oldu: 'Kahraman kardeşim, yüzünü tellere daya, tellerini öpeyim!' Yüzümü tellere dayadım ve öptü. O anı hiç unutamam."

Said Nursi'den Menderes'e Destek

Said Nursi bir yandan Demokratları destekliyor, diğer yandan da ikazlarıyla onlara Kuran hakikatlerini hatırlatmayı ihmal etmiyordu. Menderes'e bir mektup yazdı, İslam'ın çok önemli olan ancak günümüz siyasi cereyanları tarafından dikkate alınmayan ve ihmali büyük cinayetlerin işlenmesine sebep olan üç hususa özellikle dikkatini çekti:

1. “Birisinin cinayetiyle başkaları, akraba ve dostları mesul olamaz” (*En'âm Suresi, 164. ayet*) esası, tarafgirlik ve partililikle ihlal edilmemeli, bu tehlikeye karşı İslam kardeşliği esas alınıp Kuran'ın söz konusu hükmü dayanak yapılmalı.
2. “Kavmin efendisi, onlara hizmet edendir” şeklindeki Peygamber (a.s.m.) emri hayata geçirilmeli, memuriyetin bir hizmetkârlık olduğu şuuru yerleştirilmelidir. Memurluk, hâkimiyet ve tahakküm aracı olmamalıdır. Memuriyeti hizmetkârlıktan çıkarıp tahakküme dönüştürmek, kiblesiz namaz kılmaya benzer.
3. “Mümin mümine karşı bir binanın kenetlenmiş taşları gibidir” hadisini esas yapıp hariçteki düşmanlara karşı dahil-deki adavet unutulmalı, dayanışma sağlanmalıdır. Bu esas göz önüne alınırsa sosyal hayatı sağlam temele oturtmak mümkün olacaktır.

Said Nursi'nin Menderes'e desteğinden en çok rahatsız olanların başında CHP lideri İnönü geliyordu. Nursi'nin Ankara ziyareti Meclis'te çok sert tartışmalara yol açtı. İnönü Meclis kürsüsünden Menderes'e, “Siz şeriatı hortlatıyorsunuz, irtıcaı hortlatıyorsunuz. Bediüzzaman'ı gezdiriyorsunuz...” diye hitap etti. Menderes'in cevabı gecikmedi:

“Allah aşkına, paşa niçin bu kadar dinden, dindarlardan rahatsız oluyor, öleceğini bilmiyor mu? Şimdiye kadar kendisine ne

zararları dokunmuştur? Bütün hayatını dine vakfetmiş bir pir-i faniden ne istiyor? Niçin eziyetinden hoşlanıyor, niçin meşakkat çekmesinden hoşlanıyor, niye bu kadar dine ve dindarlara karşıdır, anlayamıyorum?”

İnönü'nün karşılığı tehdit niteliğinde oldu:

“Efendim siz, Atatürkçülerle istihza (*gizli alay*) ediyorsunuz. Öyle zaman gelecek ki sizi ben dahi kurtaramayacağım” şeklindeki meşhur tehdidini savurmuştur.

1957 Seçimlerine Gidiş

Gazeteleri her gün aldırıyor, son satırına kadar okuyordu. Bir yıl önceye alınan ve 27 Ekim 1957’de, yani 3 ay sonra yapılacak olan genel seçimlere, muhalefet partilerinin işbirliği içerisinde girmek için yaptıkları çalışmaları gazetelerden izliyordu.

Dört duvar arasına sıkışmışlığın getirdiği çaresizlik, aile özlemi, eşinin beklediği bebek... İşte bu manzara karşısında, Bölükbaşı’nın sinirleri iyice bozulmuştu.

Diktafoncu Hasan Efendi, Yine İşbaşında

Bölükbaşı, her gün yemeğini getiren sadık ve vefalı partidaşı, “Diktafoncu Hasan Efendi” aracılığıyla, eşine, küçük not kâğıtları ile sorular soruyor, o da yazılı cevap veriyordu.

Mediha Hanım, bebek bekliyordu. 1957 yılının eylül ayı başlarında bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Adını önceden kararlaştırmışlardı: “Gönül Hürriyet.”

Haber cezaevine ulaştığında, Bölükbaşı çok sevindi. Koğuştaki arkadaşlarına çay ısmarladı. Ve arkasından konuştu:

“Hürriyet dünyaya geldi; inşallah Türkiye’ye de gelir.”

Bölükbaşı, “Ankara Hilton”da zor günler geçiredursun; genel seçimler gelip çatmıştı. DP, seçim yasasında yaptığı bir değişiklikle,

muhalefet partilerinin seçimlerde işbirliği ve ortak liste yapmalarını önledi.

20 Ekim: DP'nin din istismarı hızlanıyor. Menderes Adana'da yaptığı seçim konuşmasında *"İstanbul'u ikinci bir Mekke, Eyüp Sultan Camii'ni de ikinci bir Kâbe yapacağız"* dedi.

27 Ekim 1957: Genel seçimler yapıldı. Oyların %47,9'unu alan DP 419, %41,1'ini alan CHP: 173, %7,1'ini alan CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi) 4, %3,8'ini alan HP (Hürriyet Partisi) 2 ve bağımsızlar 2 milletvekili çıkardı.

Seçimlere şaibe karıştığı söylentileri her kesimce dillendirilmeye başlandı. Baskı ve sandık hileleri tepkilere, kan akmasına neden olmuştu. Gaziantep'te seçimi ilkönce CHP'nin kazandığı ilan edildi, ardından o karar değiştirildi. Bu olayın yarattığı tepkiler iki gün sonra CHP'lilerin Cumhuriyet Bayramı kutlama alanına sokulmaması nedeniyle doruğa çıktı, ayaklanmaya dönüştü. Olayları yatıştırmak amacıyla askeri uçaklar kent üzerinde alçak uçuş yaptı.'

TBMM'deki yeni dönemin ilk gününde, milletvekilleri yemin ederken, Bölükbaşı da "Ankara Hilton"daki yatağına uzanmış, olan biteni radyodan izliyordu.

Birden yataktan fırladı. Üzerinde pijamaları ile cezaevi koğuşunda, milletvekili "yemin"i etti.

Tekrar milletvekili seçilerek, dokunulmazlığı yenilenen Bölükbaşı'nın derhal serbest bırakılması gerekiyordu. Ama seçimi kazanan DP'nin önde gelenleri ise, pek öyle düşünmüyorlardı.

Bölükbaşı'nın avukatı ve dava arkadaşı Ahmet Tahtakılıç, Kırşehir milletvekilleri Osman Canatan ve Hayri Çopuroğlu ile birlikte, o günlerde Başbakan Adnan Menderes'i ziyaret ederek, tekrar milletvekili seçilen Bölükbaşı'nın hapisten çıkarılması gerektiğini anlattı.

Bu ziyaret duyulur duyulmaz, Bölükbaşı'nın rakipleri müthiş bir şekilde kazan kaynatmaya başladı. Cesur ve kabadayı Bölükbaşı, demek ki, Menderes'e yalvaracak hale gelmişti!

* Aralarında Ali İhsan Göğüş ve Cemil Sait Barlas gibi önde gelenlerin de bulunduğu CHP'liler tutuklandı, 5,5 ay hapiste kaldı.

Oysa Tahtakılıç'ın Menderes'i ziyaretinden, Bölükbaşı'nın haberi bile olmamıştı.

Bölükbaşı, avukatları Fuat Arna, Niyazi Ağırnaslı ve Ahmet Tahtakılıç'ın yoğun çabaları sonunda nihayet tahliye edildi.

Hapishanenin kapısında omuzlara alındı, sevgi gösterileri ve çiçeklerle sarılmış halde evine getirildi.

Eşini ve çocuklarını hasretle kucakladı.

"Ankara Hilton"daki zoraki konukluğu, artık sona ermişti.

29 Ekim günü Gaziantep olayları ile seçim günü Mersin'de bir CHP'linin öldürülmesi olayına yayın yasağı konuldu.

Yeni meclisin toplanacağı 1 Kasım günü halkın tepkisinden çekinen iktidar başta Meclis'in çevresini tanklarla çevirmek dahil kentin tüm önemli noktalarına askeri birlikler yerleştirdi. TBMM, 11. Dönem çalışmalarına böyle bir ortamda başladı.

Hürriyet Partisi fesih kararı aldı. CHP ile güç birliğine karar verildi.

İstanbul Milletvekili Celal Bayar 413 oyla, 3. defa cumhurbaşkanlığına seçildi. Kabinayı kurmakla Adnan Menderes görevlendirildi.

Falih Rıfki Atay 63 yaşındaydı, olan biteni yakından dikkatle takip ediyordu...

"İdam sehparlarında can verenlerden ders alsalar ya..."

28 Ocak 1958: Kıbrıs'ta Türklere yönelik şiddet olayları meydana geldi. İngiliz askeri Türklere karşı ilk defa silah kullandı.

3 Mart: Demokrat Parti örgütlerinin ramazan ayı boyunca camilerde düzenlediği mevlitlerin propaganda amacıyla devlet radyosundan naklen yayını uygulaması başlatıldı.

9 Nisan: CHP'nin yayın organı olan *Ulus* gazetesi üçüncü kez bir ay süreyle kapatıldı. Kapatmaya, Ankara Milletvekili Bülent Ecevit'in bir yazısı yol açtı. Gazetenin sorumlu müdürü Ülkü

Arman 1 yıl, karikatürcü Halim Büyükbulut da 14 ay hapis cezası aldı.

30 Nisan: Et sıkıntısını gidermek için Yeni Zelanda'dan koyun eti dışalım yapıldı.

7 Mayıs: *Ulus* gazetesi yazarı Şinasi Nahit Berker 8 ay yatmak üzere cezaevine girdi. Bir gün sonra sıra *Yeni Gün* gazetesi yazışları müdürü Erdoğan Tokatlı'ya geldi. O da 34 günlük esaret için cezaevinin yolunu tuttu.

8 Mayıs: Sıkıyönetim kararlarına uymadığı iddiasıyla *Milliyet* gazetesi 15 gün süreyle kapatıldı.

9 Mayıs: *Yeni Gün* gazetesi ve *Akis* dergisi birer ay kapatıldı. Yazışları müdürleri Altan Öymen 10 ay, Tarık Holulu 16 ay hapis cezasına çarptırıldı.

14 Mayıs: *Akis* dergisi sorumlu müdürü Ziya Ademhan 1 yıl hapse mahkûm oldu.

28 Mayıs: Eskişehir'de *Hür Bilek* gazetesinin sahibi Abdülkadir Gürol ile yazarı İsmail Aras birer yıl hapis cezasına çarptırıldı; gazete 1 ay süreyle kapatıldı.

28 Mayıs: *Akis* dergisi yazışları müdürü Yusuf Ziya Ademhan 3 yıl, başyazarı Metin Toker 1 yıl hapis cezasına çarptırıldı; dergi de 3 ay kapatıldı.

28 Mayıs: Basın suçlularının affı tasarısı, DP'lilerin oyu ile reddedildi.

2 Haziran: İnönü'nün, İstanbul CHP Merkezi'nde yaptığı basın toplantısındaki demecine yayın yasağı konuldu.

5 Haziran: Lüleburgaz'da yayımlanmakta olan *Özdilek* gazetesinin sahibi ve başyazarı Gültekin Arda 9 ay hapis cezasına çarptırıldı.

25 Haziran: CHP Ankara Milletvekili Bülent Ecevit'in bir yazısı nedeniyle, *Ulus* gazetesi yazışları müdürü Ülkü Arman 1 yıl hapse mahkûm oldu; gazete 1 ay kapatıldı.

14 Temmuz günü Irak'ta darbe gerçekleşti, Kral Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa öldürüldü.

16 Temmuz: Ortadoğu'daki muhtemel karışıklıklara müdahale etmek amacıyla 11 bin ABD askerinin İncirlik Üssü'ne indirilmesine başlandı. Nükleer silah taşıyan ABD uçakları İncirlik Üssü'ne indi.

2 Ağustos 1958: Uluslararası Para Fonu (IMF) baskısıyla, Cumhuriyet tarihinin en yüksek orandaki devalüasyonu yapılarak 1 dolar 2,80 TL'den 9 TL'ye çıkarıldı. Devalüasyon oranı yüzde 221 oldu.

IMF Türkiye'ye 250 milyon dolar kredi verdi.

Eylül ayına girildiğinde Adnan Menderes'ten muhalefet partilerine tehdit içerikli çarpıcı bir açıklama geldi:

"İdam sehparlarında can verenlerden ders alsalar ya..."

İsmet İnönü'den yanıt gecikmedi:

"Sehpalar kurulursa nasıl işleyeceğini kimse bilemez."

• • •

İzmir'in Kurtuluş Günü törenlerine siyasi parti temsilcilerinin katılması, iktidar aleyhine ve CHP lehine tezahürat yapılacağı endişesiyle yasaklandı.

Başbakan Menderes, 21 Eylül günü CHP'nin parti olmadığını, İsmet İnönü'nün siyaseti bırakması gerektiğini, basının her istediğini yazamayacağını açıkladı.

Siyasi salvalar birbirini kovalıyordu. İsmet İnönü bir demecinde, *"Demokrasiye paydos demeye Demokrat Parti genel başkanının gücü yetmeyecektir!"* diye konuştu.

Başbakan Adnan Menderes yurttaşlara muhalefetin kin ve husumet cephesine karşı bir "Vatan Cephesi" kurmaları çağrısında bulundu. Vatandaşlar CHP'ye karşı olanlar vatansever kabul edilecekti. Ülkenin her yanında Vatan Cephesi örgütleri kurulmaya başlandı. Üyeler aslında DP'ye üye oluyorlar, fakat katıldıkları örgüte "Vatan Cephesi" deniliyordu. Vatan Cephesi kuranların ve katılanların adları her gün radyoda tek tek okunuyordu. Rakipsiz tek yayın organı olan devlet radyosunda (çoğu gerçekdışı olduğu iddia edilen) bu listelerin her gün ve dakikalarca okunması, vatandaşa sıkıntı ve tepkinin

yanı sıra siyasal gerilimi de büsbütün artıran bir kampanyaydı. DP ve CHP'lilerin kahvehanelerini dahi ayırdıkları gözlenmeye başlandı.

• • •

İsmet İnönü 18 Ekim günü Zile'yi ziyaret ediyordu.

Ancak kaymakamlık tarafından halkın ev ve işyerlerinden çıkmamaları salık verildi. Buna rağmen halk sokağa çıkınca güvenlik güçleriyle çatışmalar yaşandı.

19 Ekim: Başbakan Menderes, Said Nursi'nin yaşadığı Emirdağ'da iki tuğralı, yeşil bayrak açılarak karşılandı. Said Nursi, bu olaydan sonra ülke içinde gezilere başladı.*

Kasım ayı girdiğinde CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesi 1 ay süre ile tekrar kapatıldı. Ayın sonunda İnönü'nün damadı Metin Toker, *Akis* dergisindeki bir yazıdan dolayı ikinci kez 1 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

DP Hükümeti Adalet Bakanı Esat Budakoğlu, TBMM'de bir soru üzerine, Demokrat Parti'nin ilk sekiz yıllık hükümet dönemi içerisinde 811 gazeteciye toplam 57 yıl hapis cezası verilmiş olduğunu açıkladı.

Eugene Pulliam Olayı... Menderes'in Uçağının Düşüşü

Amerika'nın ünlü gazetecilerinden Eugene Pulliam 1958 yılının ortalarında Türkiye'ye gelmiş ve Başbakan'la görüşmek istemişti. Uzun zaman beklettiler kendisini. Pulliam da görüşmekten vazgeçti, tam Amerika'ya dönecekti ki Menderes'in İzmir'e giderken vapurda kendisini kabul edeceğini bildirdiler. Pulliam da pekâlâ deyip *Ege* vapuruyla İzmir yolculuğuna çıktı. Ama Başbakan parti işlerine vermişti kendisini; yine Pulliam'a zaman ayıramadı; görüşemediler.

* Menderes, *Risale-i Nur*'ların ilk kez serbestçe basılması için 1956'da talimat vermiş ve kâğıt tahsisi yapmıştı.

Emin Yalman çıkacak gerginliği önlemek için elinden geleni yaptı, iki başyazı döşendi; fayda etmedi. Pulliam küskün ayrıldı Türkiye'den. Amerika'da 72 gazetede çıktı bu yazılar. Bir yazının başlığı "*On İkiye Çeyrek Var*"dı. Pulliam, Türkiye'deki tehlikeli gidişatın üzerinde duruyordu bu yazısında. Menderes için hiç de övünülecek bir şey değildi bütün bunlar. *Dünya, Ulus, Vatan* ve *Kervan* bunun çevirisini yayımladı. *Kim* ve *Akis* dergileri de bunu aldılar sütunlarına. Başbakan, yazıyı basan gazeteler hakkında kovuşturma yapılması için savcılara izin verdi. Davalar açıldı.

21 Ocak 1959: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ulus* gazetesindeki bir yazısı nedeniyle kendisi ve yazı işleri müdürü Ülkü Arman birer yıl hapse mahkûm oldu; gazete bir ay süreyle kapatıldı.

•••

Başbakan Menderes 1959 yılının 17 Şubat sabahı, Londra'ya gitmek üzere Türk Hava Yolları'na ait Viscount tipi 4 motorlu "Sev" yolcu uçağına binmişti. İngiltere'ye, bağımsız Kıbrıs devletini kuracak olan Londra Anlaşması'na imza atmaya gidiyordu.

Ancak Yeşilköy'den havalandıktan sonra Londra'da havanın kapalı olması nedeniyle uçağın önce Paris'e inmesi düşünülmüş, ancak daha sonra uçak Londra'nın 40 kilometre güneyindeki Gatwick Havaalanı'na yönelmişti.

Saat 19.00'da uçağın yolcuları havaalanının yakınındaki çam ormanına doğru indiğini fark ettiler. Pilot, göremediği iniş pistine 2 mil kala alçalmış ve ağaçlara çarpan uçak, 250 metre kadar sürüklendikten sonra durabilmişti.

Bu arada Menderes'in oturduğu kuyruk kısmı kopmuş ve gövde bir süre sürüklendikten sonra durup yanmaya başlamıştı. Yolcular feryat ederek yanan uçaktan çıkmaya çalışıyordu.

Kazada 14 kişi yaşamını yitirdi. Başbakan Adnan Menderes kurtuldu.

Uçağın sol arka tarafında pencere kenarında oturan Menderes, koyu gri renkte bir sis tabakasının ortasında görmedikleri bir piste doğru inerken hissettiklerini Türkiye'ye döndüğünde şöyle anlattı:

“Ölüm korkusunun, ölümden daha beter bir duygu olduğunu o an hissettim. İki âlemin ortasıydım: Takdire sığınmaktan başka yapacak bir şey yoktu. İlk aklıma gelen sureyi okumaya başlayarak kendimi kadere teslim ettim.”

20 Şubat 1959: Adnan Menderes İngiltere'den dönerken

Üç gün sonra yurda dönen Menderes boğa ve develerin dahi kesildiği görkemli törenlerle karşılandı. Uçak kazasından kurtulmuş olması nedeniyle taraftarları arasında adeta evliya mertebesinde kabul edilen Menderes Eyüp Sultan'a gitti, yanında büyük bir kalabalıkla türbede dua etti, dağıtılmak üzere resimler çek-tirdi. Menderes'in müsteşarı Ahmet Salih Korur, Eyüp Sultan Camii'nin avlusunda büyük bir iftar yemeği verdi. Korur'un imzasıyla davetlilere gönderilen iftar çağrıları, 2 Mart 1959 değil, 2 Ramazan 1378 tarihini taşıyordu.

13 Mart: Amerikalı gazeteci Pulliam'ın Türkiye hakkında yazdığı yazıyı *Ulus* gazetesinde yayımladığı gerekçesiyle gazetenin yazışleri müdürü Erman'a 16 ay hapis cezası verildi; *Ulus* bir ay kapatıldı.

* Olayın Türkiye'de duyulması üzerine, iktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik bir anda yerini ılımlı bir ortama bıraktı. Ancak bu bahar havası fazla sürmedi.

20 Mart: *Akis* dergisi yazarları müdürü Yusuf Ademhan 12 ay hapis cezasına mahkûm edildi. Dergi bir ay süreyle kapatıldı.

23 Mart: Ankara'da yayımlanan *Öncü* gazetesi süresiz olarak kapatıldı.

25 Mart 1959 günü görülen davada, *Dünya* başyazarı Falih Rıf-
kı Atay ile yazarları müdürü Yekta Ragıp Önen için 1 yıldan 3 yıla
kadar hapis cezası istendiği bilgisi gelmişti. Nisan ayında, *Kim*'in
duruşmasına devam edilmiş, sanık avukatları "hakaret" olup ol-
madığını tayin için bilirkişi talebinde bulunmuşlar, fakat mahke-
me bu isteği reddetmişti.

27 Mayıs 1959 tarihli duruşmada, Pulliam davalarına ilişkin
olarak, Yalman, Tirali ve Akpınar'ın 1 ila 3 yıl hapsi istenmiş-
ti. Duruşmadan aktarılan bilgi de, sanık avukatları Amerika'da
Pulliam'ın makalesinin yayımlanması üzerine başbakanın itibarı-
nın zedelendiği iddiasıyla Washington Elçiliği kanalından takibat
açılması için Amerikan makamlarına bir müracaat yapıp yapıp-
madığının Dışişleri Bakanlığı'ndan sorulmasını talep etmişler,
buna karşılık savcı, "*Türk kanunlarına göre suç teşkil eden bir fiilin
başka bir memlekette tahkik mevzuu ve suç olmaması fiilin başka
bir memlekette tahkik mevzuu ve suç olmaması fiilin Türkiye'deki
suç mahiyetini ortadan kaldıramaz*" iddiasında bulunmuş ve mah-
keme talebi reddetmişti

Abdi İpekçi "Mr. Pulliam"a açık mektup yayımladı:

*"Lütfen bir daha Türkiye hakkında yazı yazmayın. Çünkü bu-
rada basın hür olduğunu sanan bazı meslektaşlarımız, sizin
yazılarımızı alıp yayımlıyorlar ve hapse giriyorlar."*

1 Temmuz 1959 günkü duruşmada, *Dünya* ile ilgili kararın
5 Ağustos'a kaldığı bildirildi.

İkinci mahkûmiyet kararı, 15 Temmuz 1959 tarihli davada,
Kim için çıkmış, bunun hemen ardından da, *Vatan*'ın kararı belli
olmuştu.

9 Eylül 1959 tarihli duruşmada Menderes'in *Dünya* ile ilgili şikâyetini geri alması üzerine dava düştü.

Mahkeme kararlarına göre, *Vatan*'ın sahibi Ahmet Emin Yalman'a 15 ay 16 gün hapis, sorumlu müdürleri Naim Tiralı ile Selami Akpınar'a ise, 16'şar ay hapis ve toplam 11.888 lira para cezası verildi.

Vatan gazetesinin kapatılışı üzerine, Yakup Kadri Karaosmanoğlu "Bir Basın Davası Üzerine" başlıklı başyazı kaleme aldı. Yazıda bir gazete kapatılışının ve bir gazetecinin mahkûm edilişinin ilk olmadığını, fakat bu gazetenin bir zamanlar DP iktidarının en ateşli mücadele organı iken şimdi baskı altında ezilişinin görülmesinin ilginç olduğunun altını çizdi.

Benzer içerikte bir diğer yazı da Yalman'ın mahkûmiyetinin kesinleşmesinin ardından da *Ulus*'ta "Gününde" başlıklı köşede "Yakında Görüşürüz Ahmet Emin" başlığı ile yayımlanmıştı.

Bütün bu cezalandırmalara karşı, aynı yazıyı alıntılamanı Falih Rıfkı Atay'ın ortağı olduğu *Dünya*'ya yaklaşım farklı olmuştu. Kimilerine göre Atay'ın Başbakan Menderes ile araları o dönemde iyiydi, kimilerine göre ise Falih Rıfkı Atay hastaydı, Menderes bu nedenle kendini affetmişti...'

Eugene Pulliam

* Rıfkı Salim Burçak hatıratında, Başbakan A. Menderes'in Falih Rıfkı Atay'ın hasta olması nedeniyle, davasını geri çektiğini ve bu nedenle de onu affetmekle oldukça faydalı bir iş yaptığını inandığını söylemişti.

Falîh Rıfkı Atay'ın Kalp Krizi Geçirmesi

8 Nisan 1959 günü 3 gazeteyi; *Tercüman*, *Büyük Doğu* ve *Hür Adam*'ı dava etti.

Gazetelere aleyhine neşren hakaret davası açtı. *Tercüman*'da Peyami Safa'nın, *Büyük Doğu*'da Atsız'ın, *Hür Adam*'da ise bazı makalelerde kendisine hakaret edildiğini iddia ediyordu. Davaya Toplu Basın Mahkemesi'nde bakılması kararlaştırıldı.

30 Nisan günüydü...

İsmet İnönü'nün Kurtuluş Savaşı'nda karargâh olarak kullandığı evi ziyaret etmesi, Uşak Valisi tarafından önlenmek istendi. Valinin bu yasadışı buyruğunu kabul etmeyen Emniyet Müdürü ve Jandarma Komutanı aynı gün görevden alındı. Polis, halkı dağıtmak için göz yaşartıcı bomba kullandı.

Uşak'tan ayrılmak üzere tren istasyonuna gitmekte olan İnönü'nün arabası önü kesilerek durduruldu. İnönü arabadan inip, yaya olarak istasyona giderken arkasından başına taş atıldı. İnönü başından kan akarak trene ulaştı ve İzmir'e gitti. Bu kez de İzmir'de düzenlemek istediği toplantı engellendi. DP'li partizanlar, *Demokrat İzmir* gazetesini bastı, matbaa makinelerini parçaladı.

İnönü'yü karşılamaya gelenleri jandarma dağıttı; 10 kişi yaralandı; olaya yayın yasağı kondu.

4 Mayıs olmuştu. İnönü'nün arabası İstanbul Topkapı'da Trafik Müdürü tarafından durduruldu. Çevrede organize olarak toplanmış ve içirilmiş zorbalar tarafından araba sarıldı. Bir binbaşının olaya müdahale edip askerlere emir vermesi sonucu İnönü son dakikada linç edilmekten kurtuldu. Olaya yayın yasağı kondu. Aynı gün Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri protesto amacıyla Meclis oturumuna katılmadı.

Falîh Rıfkı Atay sıkıntılıydı. Göğsünün üzerinde iri bir kaya varmış gibi hissediyordu kendini. Çok geçmeden gerçek anlaşıldı. Apar topar hastaneye kaldırıldı. Kalp krizi geçirmişti, şans eseri

kurtuldu. Sağlık durumunun iyi olduğu 2 Temmuz 1959 günkü *Milliyet* gazetesinin 2. sayfasında yer aldı.

27 Mayıs Darbesi'ne Giden Kara Yolculuk

Mersin'e gitmekte olan Menderes'in önüne Tarsus'ta elinde kasa bacağı olan Ali Bayat adlı bir şahıs çıktı ve bacaklarının arasına sıkıştırmış olduğu beş yaşındaki çocuğu göstererek "Uçak kazasından kurtulduğunuz için oğlumu size kurban edeceğim" dedi, son anda engellendi...

Şubat, mart ve nisan ayları gazeteciler için pek de hayırlı olmayacaktı. Siyaset arenası ise bir o kadar hareketliydi...

25 Şubat'ta CHP'li Cemil Sait Barlas (*Mehmet Barlas'ın babası*), 10 ay hapse mahkûm oldu... Bir gün sonra hükûmet, İnönü'nün diğer birkaç milletvekili ile birlikte siyasi faaliyetleri nedeniyle dokunulmazlığının kaldırılmasını istedi. Gazeteci Ahmet Emin Yalman, 15 ay 16 günlük mahkûmiyetini çekmek üzere cezaevine girdi.

Nisan ayının ikinci günü partisinin il kongresine gitmekte olan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün bulunduğu tren, Kayseri'ye 32 km kala valinin emriyle askeri birlikler tarafından önü kesilerek durduruldu. Saatlerce süren bir sınır mücadelesini kazanan İnönü, Kayseri'de büyük bir kalabalık tarafından karşılandı.

CHP Meclis Grubu, yayımladığı bildiriyle, son olaylar üzerinde durarak, yurdun selameti bakımından seçimlerin bir an önce yapılmasını istedi.

Başbakan Menderes Parti Grubu'nda konuşuyordu:

"Memleket bugün kabili idare olmaktan çıkmıştır. İşler çoktan laçka olmuştur. Adliye işlemez hale gelmiş, idare âciz düşmüştür..."

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Kayseri gezisinde karşılaştığı engellemeler ve bunlara alet edilmeleri nedeniyle bazı subaylar ordudan istifa etti. İstifa eden subaylar tutuklanarak cezaevine konuldu.

Nisan ayının ortalarıydı, DP Grubu yayımladığı bildiri ile CHP'yi "silahlı ve tertipli ayaklanmalar hazırlamakla", bir kısım basını da bunu yalan ve çarpıtılmış haberlerle desteklemekle suçladı ve üç ayda işini bitirecek bir Tahkikat (Soruşturma) Komisyonu'nun kurulması yönünde kararın alındığını açıklıyordu.

Ayın son günleri Meclis bünyesinde kurulan 15 üyeli Tahkikat Komisyonu'na ek yetkiler veren kanun, uzun ve çetin tartışmalardan sonra kabul edildi. 12 CHP milletvekili 3-6, İnönü ise 12 oturum Meclis'ten çıkarılma cezası aldı. İnönü'nün konuşmasının tutanaklardan silinmesi kararı alındı. Oturumdan çıkarılma cezası alan CHP milletvekilleri direnince genel kurul salonundan polis zoruyla çıkarıldı. Komisyonun ilk icraatı, ülkedeki tüm siyasal etkinliklerin ve Meclis görüşmelerinin yayımlanmasını yasaklamak oldu.

Kurulan komisyon; sivil ve askeri savcılarla yargıçların tüm yetkilerine sahip olacak, istediği ev ve kuruluşu basabilecek, öngördüğü evrak, belge ve eşyalara el koyabilecek, gazeteleri toplayabilecek ve matbaalarıyla birlikte kapatabilecekti. Komisyon kararlarına karşı gelmenin veya savsaklamanın cezası üç yıla kadar hapis olacaktı.

DP'nin yargı yetkisini özel bir heyete veren bu kararı açık bir anayasa ihlaliydi ve iktidardan düşüp yargılandıklarında sorumlu tutuldukları en ağır suçu oluşturdu.

28 Nisan günü TBMM görüşmelerini haber yapmaya kalkışan tüm gazeteler toplatıldı...

Aynı gün İstanbul Üniversitesi öğrencileri, üniversite merkez binasında hükümet aleyhine gösteri yaptı. Güvenlik güçleri, gösterilere müdahale etti. Güvenlik güçlerinin üniversiteden ayrılmasını isteyen Rektör Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, tartaklanarak Emniyet Müdürlüğü'ne götürüldü. Polis çaresiz kaldı, ordu birlikleri çağrıldı.

Gösterilerde, Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz polis ateşi sonucu vurularak öldü, 40 kişi yaralandı.

Turan Emeksiz'in vurulduğu an

Üniversiteden çıkıp Sirkeci'ye kadar ilerleyen gençlerin karşı tarafa geçmemesi için köprüler açılarak geçiş kesildi. Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi. Üniversiteler 1 ay süreyle kapatıldı.

2 Mayıs günü NATO Bakanlar Konseyi İstanbul'da toplanmıştı. Protesto gösterileri yapıldı.

KKK Orgeneral Cemal Gürsel

3 Mayıs: Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, yazılı olarak hükümeti uyarmak istedi:

"Aziz Vekilim,

Dün geceki konuşmalarımızın ışığı altında, zatiâlinize memleketin huzur ve istikrarı için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkındaki görüşlerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazîfe bilirim.

Sayın başbakanın açıklamalarını dinledim ve okudum. Bunlarda, benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zemin henüz mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de, yine de düşüncelerimin sizlere iblağının zarureti inaniyorum.

Muhterem Vekilim,

Şu hakikati kabul etmek lazımdır ki, Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vakalar vatandaş ruhunda derin teessür ve hükümete karşı telâfi-si güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele, ordunun, talebelere karşı akılsızca kullanılması işin vahametini artırmış, ordu mensuplarında huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın Vekilim,

Bu ahval küçümsenecek, cebir ve şiddetle geçirilecek şeylerden değildir. Memleket, hükümet ve partinizin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sükûnetli, fakat ciddi ve cezri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır.
2. Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suihalleri bütün memlekette yayılmış bulunan zevat çıkartılmalı, yeni kabine mutlak dürüst, makul, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.
3. İstanbul, Ankara valileri, emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.
4. Ankara Örfî İdare Kumandanı derhal değiştirilmelidir.
5. Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.

6. Mevkuf gazeteciler af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir.
7. Son hadiselerde tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri yeniden faaliyete geçmelidir.
8. Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.
9. Vatandaşın hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.
10. Ordunun meseleleri süratle halledilmelidir.
11. Din istismarcılığından vazgeçilmelidir.
12. Suiistimaller oluyor mu, bilmiyorum, fakat olduğu hakkında umumi bir kanaat mevcuttur ve milletin hükümete itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin süratle bertaraf edilmesi lazımdır.
13. Müstesna zamanlar ve günler haricinde hükümet büyüklerinin memleket gezilerinde suni büyük vatandaş toplulukları ile karşılaşmaları usulü terk edilmelidir.

Muhterem Vekilim,

Bu yazdıklarım asla bir parti ve politika mülahaza ve tesiriyle yazılmamıştır. Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zaruri kıldığına inandığım için arz edilmiştir.

Sizlerin vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. İyi düşününüz. İyi yapınız. Memlekette çok şeyler yaptığınız muhakkaktır. Fakat bu asla kâfi değildir. Bu yapılan işleri müstemleke idarecileri de yapar, yapıyor ve yapmıştır. Asıl mühim olan toplumun ruhunda yaşama zevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökleştirilmesi ve vatandaş idrakinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır. Olaylar bu yolda olmadığınızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile

yaptıkları masumane tezahürata karşı, kıtalar sevk edilmesi ve onların desteği ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri, profesörleri ile beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi, dünyada görülmemiş feci bir şeydir. Bu hengâmede kız talebelerin yürekler parçalayan çığlıklarının analar, babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak memleketin huzuru bakımından büyük bir hata ve hazin bir gaflet olduğuna kaniyim.

Bizim gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi?

İstikbali, hissiz, duygusuz, müstemleke ruhlu, yalnız maddeci bedbaht insanlara mı bırakmak istiyoruz?

Sayın Vekilim,

Maruzatım muhakkak ki çok mühim ve hatta çok cürekâranedir. Fakat memleket için, milletin selameti için, hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için dikkate alınması lazımdır ve hatta çok lazımdır. Saygılarımla.”

Demokrat Partililer hükümete destek için Ankara Kızılay’da bir gösteri düzenlemeye karar vermişlerdi. Muhalefeti destekleyen gençler de boş durmadı. Fısıltı gazetesi işledi. Parola 555 K idi. Yani “beşinci ayın beşinde, saat beşte, Kızılay’da...” Tarih 5 Mayıs 1960’ı gösteriyordu. DP’nin gösteri planı geri tepmiş oldu ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes alanda protestolarla karşılandı.

555 K gösterilerinin fotoğraflarını ve haberini yayımladığı gerekçesiyle Zafer gazetesi 1 hafta süreyle kapatıldı.

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel görevinden izinli olarak ayrıldı.

* Bu mektup ihtilalden sonra açıklanmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı 19 Mayıs gösterilerini yasakladığını açıkladı. Törenler yapılamadı. İki gün sonra Harp Okulu öğrencileri Ankara'da, hükümet aleyhinde sessiz bir yürüyüş yaptı. Önlem olarak Harp Okulu öğrencileri tatile gönderildi.

Haberleşmeye sansür koyan Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, beş kişinin bir araya gelerek dolaşmasını yasakladı. Meclis, 20 Haziran 1960 tarihine kadar tatil edildi.

Ve postallar gün ışığına çıktı...

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri idareyi ele aldı. Meclis feshedildi. Yeni anayasa ve demokratik müesseselerin kurulması hazırlığına başlandı. Bir gün sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar istifa etti. 3 asker, 14 sivilden oluşan bir hükümet kurulduğu duyuruldu.

29 Mayıs: DP İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik, tutuklu bulunduğu Harp Okulu'nda pencereden atlayarak intihar etti. Gözaltına alınmış olan 150 kişi Yassıada'ya getirildi.

Darbe Sonrası Falih Rıfkı

"Falih Rıfkı sorumluluklarını başkalarına yüklerdi. '*Halil'e ancak ablası karıştır*' diyerek, ağır bir psikolojik bunalıma giren kendi öz oğlunun bütün sorumluluğunu benim üstüme yükledi. Kendi öz oğlunu 12 yıl yattığı psikiyatri koğuşunda bir kez benim zorumla ziyaret etti. Oğlunun sorumluluğunu bana yüklediği gibi *Dünya* gazetesinin sorumluluğunu da Bedii Faik'e yükledi. Zaten sınırlı olan malını mülkünü ikinci eşine sattıktan sona, bana bir gün kahkahalar atarak dedi ki:

'Bak Mina, benim artık tek bir kuruşum yok. Gazetede ücretli yazarım. Eğer Bedii Faik beni kovarsa, karım da boşarsa, bana kim bakacak? Sen bakacaksın elbette!' Ben de gülererek, *'Bakarım elbette!'* dedim. Gerçekten de bakardım eğer gerekseydi.

Falih Rıfkı siyasal değişime uğradıktan sonra, onunla kıyasıya kavga ettiğimiz oldu. Karşılıklı bağırıp çağırıyorduk. *'Senin gibi*

düşünenleri, bu millet günün birinde asacak' bile dedi bana. Ben de *'Belki bu millet sizin gibi düşünenleri asar günün birinde!'* dedim onu tehdit edercesine. Ama bu kavgalar, ne aramızı açtı ne de Falih Rıfkı'ya duyduğum gönül borcuna halel getirdi. Çünkü Falih Rıfkı bir çocuğun babaya gerek duyacağı yıllarda, babam olmuş, beni mutlu etmişti."

Böyle anlatacağı yıllar sonra Mina Urgan üvey babasını...

• • •

Şefika Hanım'dan boşandıktan sonra da Mina'ya öz kızıymış gibi davrandı...

Ekim 1960'ta Milli Birlik Komitesi 147 öğretim üyesini üniversitelerden uzaklaştırdı. Görevine son verilenler arasında Emin Bilgiç, Ali Fuat Başgil, Sabahattin Eyüboğlu, Yavuz Abadan, Nusret Hızır, Tarık Zafer Tunaya, Mina Urgan ve Haldun Taner de vardı. Genelde bu tasfiyeler üniversite içinden gelen ihbarlara dayanıyordu.

Milli Birlik Komitesi 147'ler olayının olumsuz yankılarını ortadan kaldırmak için gazete yöneticileriyle görüşme yolunu seçti. Amaçları kamuoyunun sinirlerini yatıştırmaktı.

• • •

Haldun Taner, Dostoyevski'nin aynı adlı tamamlanmamış öyküsünden esinlenerek, 147'lerin görevden alınışıyla ilgili *Timsah* adlı oyunu yazdı. O dönem gazete yazılarında 147'lere destek vermiş olan Taner, *Timsah*'la görevden alınan öğretim üyelerine destek olmayı ve onlara moral vermeyi amaçladı. Oyun 2008'de yazarın eşi Demet Taner ile Selçuk Erez'in çabasıyla *Haldun Taner'in Timsahı* adıyla kitap olarak basıldı...

• • •

Komite üyeleri bir gün *Dünya* gazetesine de uğradı. Falih Rıfkı'ya, "Bu 147'ler sorunludur. Kimi eşcinseldir, kimi asistanıyla yatmıştır, kimi hırsızdır. Suçlulardır efendim bunlar!" dedi.

Sessizce söylenenleri dinledi. "Mina'nın suçu nedir?" diye sordu. Aldığı cevap "Aman efendim o tescilli komünisttir" oldu. Bir anda parladı. "O komünist filan değildir! Bu rezil memlekette hâlâ sosyal adalete ve gerçek eşitliğe inanan bir budaladır! Benden daha iyi mi bileceksiniz? Benim kızımdır o!"

Milli Birlik üyeleri kaçarcasına uzaklaştı gazeteden...

Milli Birlik Komitesi

1960 İhtilali'nden sonra Atatürk'ün "tam kıvamını verdiği Türk milliyetçiliğinin" tamamen tahrip edildiği, "milliyetçi" teriminin bile "Türkçü" olanların değil, "ırkçı" olanların tekeline geçtiğini savunmaya başladı. Bu tahribin sorumluluğunu ise isim vermemekle birlikte "Milli Birlik Komitesi'ndeki ırkçılara ve arkadaşlarına" yükledi. Zira 27 Mayıs'tan sonra ırkçılık, "kültür dernekleri adı altında eski Halkevleri ve Türk Ocakları kalıntıları üzerine kurularak" devlet kurumlarına yerleşmişti.

1960'lı yıllarda, Falih Rıfkı'da halkçılık kavramı yerini "sosyal adaletçilik" düşüncesine bıraktı. Bunda 1961 Anayasası'nın ekonomide planlamayı ve "sosyal adaleti" öngören ilkeleri kadar, belki ondan daha fazla "komünizm tehlikesi" etkili oldu.

Batı'da sosyal adalet düzeninin herkesin hakkını verdiğine, sosyal adaletin sınırlarının çizildiğine, kurallarının belirlendiğine dikkati çekti. Türkiye'nin de 1961 Anayasası çerçevesinde "sosyal adalet" ilkesini uygulamasını istedi.

27 Mayıs askeri darbesinden sonra "bazı işlerin" aceleye geldiğini ve yarım kaldığını, ordu için alınmış olan refah artırıcı önlemlerin sivil kadrolara yansıtılmadığını belirtti. "Sosyal adaletçilik" konusunda atılması gereken ilk adımın devlet hizmetlerini çeviren

sivil kadrolardaki fazlalıkları tasfiye etmek ve memurların maaşlarını iyileştirmek olduğunu savundu.

Falih Rıfki, 1960'lı yıllarda da güdümlü ve karma ekonomi disiplinini benimsemekle birlikte, özellikle kamuyu ilgilendiren devlet işletmelerinin devlet elinde kalmasını savundu.

Türkiye'nin her alanda olduğu gibi ekonomik konularda da yüzünü Batı'ya dönmesini istedi. Devlet elinde olan fabrika ve işletmelerin idare meclislerindeki kayırmalara son verilmesini, şişkin kadroların ve bürokrasinin, Batı'daki benzerleri göz önünde bulundurularak düzene sokulmasını da gerekli gördü.

Falih Rıfki, "27 Mayıs İnkılabı'nın", "Atatürkçü ve inkılapçı olmayan bir rejimin Türkiye'de tutunamayacağı gerçeğini" ortaya koyduğu kanısındaydı. Bu nedenle, Milli Birlik Komitesi'nin kurduğu hükümeti ve rejimi "Geçici Milli İnkılap Rejimi" olarak adlandırdı.

"27 Mayıs'ın bizce en ehemmiyetli tarafı Atatürkçülüğün bu memlekette artık yenilmez olduğunun anlaşılmasıdır. Atatürk yaşadığı zamandan daha kuvvetlidir. Bu demektir ki Atatürk bile Atatürkçülüğün gölgesinde kalmıştır. Bütün yetişen gençler, sivil asker, yüzde doksan Atatürk milliyetçisidirler..." diyerek 27 Mayıs'a destek vermeyi sürdürdü.

1962 yılı ortalarından itibaren iktidarı sivil yönetime terk eden Milli Birlik Komitesi üyelerine ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik eleştirilerde bulundu. Ona göre, 27 Mayıs 1960 sonrası, on yıllık DP iktidarında inkılaplardan verilen tavizler bertaraf edilmeliydi. CHP devrimci karakterini ortaya koymalı, Atatürkçülüğün önderliğini eline almalıydı.

CHP yöneticileri parti içindeki aşırı sol ve aşırı sağ savunucularını tasfiye etmeliydi.

1962 sonrasında CHP'nin bu görevi yerine getiremediğine inanan Falih Rıfki, CHP'yi ve özellikle İsmet İnönü'yü, Atatürk devrimlerine "ihanet etmekle" suçladı. Tek parti devrine de atıfta bulunarak şu eleştiri yaptı:

“Biz yağın eğitimi yolunda, devrim eğitimi yolunda politikacı milletvekillerinin üniversitelerde verdikleri inkılap derslerinden öte gidemedik. İstiklal Mahkemeleri ile devrimlere karşı koyma yasaklarının, gitgide yaptıklarımızı topluma mal edeceğine sanıyorduk. Hürriyet çözülüşü oldu mu, başımıza geleceği hayalimizden geçirmiyorduk.

Üstelik de davamız bir koca millete çağ değıştirtmek, totaliter bir devlet sistemini laikleştirmek, toplum işlerinde nakil yerine aklı egemen kılmaktı. Tanzimat'ın yetiştirdiği, rüştiye, idadi ve yüksekokul azınlığıydı. Cumhuriyet devri yalnız rüştiyenin adını ortaokula, idadininkini liseye, Darülfünun'un üniversiteye değıştirmekle kaldı. Yağın o yağın. Devrim yolunda yağın eğitimi Atatürk'ten sonra, başıboş kalmadıysa da devrim düşmanlarının elinde kaldı. Yeryüzünde hiçbir devrimin, halk yağınlarını eserlerini yıkmak isteyenlere bıraktığı, okullara gidenlerden daha fazlasının gittiği ibadet yerlerini yıkıcılara teslim ettiği, bizden ve bizim gibilerden başkasında görülmemiştir. Bizim devrimciler yağını eğitimden başka hiçbir şeyin değıştiremeyeceği gerçeğini temelden kavramamışlardır.”

CHP'yi statükoculuk ve devrim tavizciliği ile suçlarken, CHP milletvekilleri ve kimi aydınları da aynı nedenle eleştirdi. CHP ve kimi aydınların kendisine karşı yönelttikleri “Demokrat Parti'nin sözcüsü olduğu” suçlamalarına da, “Ben herhangi bir partiden değilim. Amacım Türk inkılapçılığının iki temel taşı olan laiklik ve eğitim birliğini savunmaktır” diyerek karşılık verdi.

Menderes'in İdamı

Yassıada Mahkemesi, Menderes ve arkadaşları için idam kararı alırken gazeteleri de kendine dayanak gösterdi. Karar dosyasında bazı yerli ve yabancı gazetelerde çıkan yazılara yer verildi.

Adnan Menderes'in son günleri

Darbe yönetiminin tahsis ettiği mahkeme heyeti, Batı Almanya, İsviçre, Amerika, İtalya, Fransa, Avusturya ve İngiltere'deki medya kuruluşlarından alıntı yapmış, yedi ülkeden delil toplayan mahkeme, 18 makaleyi 27 Mayıs'a götüren yol güzergâhı olarak belirlemiştir. Türkiye'den *Dünya* gazetesi yazarı Falih Rıfkı Atay (23 yazısı), *Vatan* gazetesi yazarları Ahmet Emin Yalman (7 yazısı) ile Behçet Kemal Çağlar (1 yazı), *Cumhuriyet* gazetesinden Nadir Nadi (15 yazısı) ve *Milliyet* gazetesinden Çetin Altan'ın (11 yazısı) darbe öncesi ve sonrasındaki köşeleri de karara konulmuştur.

Yazılarda işlenen en dikkat çekici tema ise sivil diktatörlük iddiasıydı.

Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel Başbakanlık binasında bir basın toplantısında (soldan sağa) Cemal Gürsel, Alpaslan Türkeş, Basın Müşaviri Fikret Tokat, Nadir Nadi (Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı), Falih Rıfkı Atay (Dünya Gazetesi Başyazarı)

23 Haziran 1960

14 Eylül 1960 günü *Milliyet* gazetesinde şöyle bir haber çıktı:

“Örtülü ödenek ve resmi ilanlar konusunda tahkikat yapan 9 numaralı kurul evvelki gün bazı gazetecilerin de ifadesine müracaat etti. Tanık olarak dinlenenler arasında Dünya gazetesi sahipleri Falih Rıfkı Atay ile Bedii Faik de vardı. Yazımızda örtülü ödenek hakkında ifadelerinin alındığı hakkında bir kayıt bulunmamasına rağmen Falih Rıfkı Atay ve Bedii Faik bir iltibasa meydan vermemek maksadıyla bir açıklama göndermemişlerdir. Bunda düşük iktidarın kâğıt, ilan ve sair oylardan yaptığı baskılar hakkında malumatlarına müracaat edildiği bildirilmektedir. Falih Rıfkı Atay ve Bedii Faik gibi 27 Mayıs'tan evvelki mücadeleleri herkese malum iki gazetecinin kurula sanık değil ancak tanık olarak davet edilecekleri tabii olduğu için bunu ayrıca tasrih etmemiştik. Muhtemel bir yanlış anlaşılmayı önlemek için bu açıklamayı yapıyoruz.”

CHP'den İstifası, 22 Şubat 1962 Ayaklanması

11 Aralık 1962

Erkenden uyandı. Kararlıydı. O kararı çok ince eleyip sık dokuyarak vermişti. Gönülden bağlı olduğu birine veda edecekti. CHP'den istifa ettiğini parti genel başkanına bir telgrafla bildirdi. İsmet İnönü'ye şunları yazdı:

“Hiç sarsılmaksızın Atatürk'e bağlı kaldığım için, Atatürkçülüğe ihanet edenlerin baskısı ile bir gün, savunma hakkımı bile kullanamayarak partiden kovulmak pek acı geleceğinden, şimdiden allahımsarladık.”

İstifa eden Atay *Milliyet* gazetesine verdiği demeçte ise şunları söyledi:

“1950'den önce İnönü takımıyla anlaşmamak yüzünden Ulus başyazarlığından istifa etmişim. Bayar-Menderes rejimine karşı savaşmakta anlaştığımız için, 27 Mayıs Devrimi'ne kadar birlik olduk. Çok defa CHP'nin eski şereflerini savunmak için tek başımıza kaldık. Yeni seçimlerden sonra CHP lider takımı Bayar-Menderes devri tavizlerine karşı hiçbir tepki göstermediği, bütün olupbittileri benimsedikten başka o devrin gerici davranışlarına rötuş mazereti ile adeta katıldığı için, Atatürkçülük uğruna savaşın, ister istemez CHP'nin lider takımına karşı bir mücadele halini aldı. Bu mücadele benim ideal ve namus borcumdur.”

Fahri Rıfkı Atay'ın CHP'den istifa ettiği haberi

Parola: Harbiyeli Aldanmaz

Darbeye generallerden çok, genç subaylar tepkiliydi. Onlara göre iktidar sivillere devredilmemişti.

Silahlı Kuvvetler Birliği bu amaçla oluşturulmuştu. 6 Haziran 1961'de Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun emekliye sevk edilmesi ve Korgeneral İrfan Tansel'in Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na atanması olayına "genç subaylar", başkaldırdı.

Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir ve arkadaşları İrfan Tansel'in tayinine bir muhtıra ile karşı durunca saflar daha da netleşti...

15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde CHP umutliydu. DP'nin 27 Mayıs'ın altında ezilip yok olduğu düşünölüyordu. Ama beklenen gerçekleşmedi. CHP ancak yüzde 36,5 oy alabilmişti. DP'nin yerine kurulan AP ise yüzde 34,8 ile başa baş çıkmıştı. 450 üyeli Meclis'te CHP 173, AP 158 ve 150 senato üyeliğinin de 71'ini AP, 36'sını CIIP almıştı. Şüphesiz seçim sonuçları CHP'yi olduğu kadar, genç subayları da etkilemişti. Siyasi ortam neredeyse 27 Mayıs öncesine dönmek üzereydi.

Seçim sonuçlarından sonra, Türk Silahlı Kuvvetleri içinde bir fikir ayrılığı belirmeye başladı.

Bir grup genç subay yol yakinken "*memleketin geleceği bakımından idareye el konulması*" fikrini savunuyordu. İkinci fikre göre ise, şimdi askeri müdahale hareketine gerek yoktu. Tecrübe edilmeli, başarısızlıkları görüldükten sonra müdahale edilmeliydi.

Bu fikri savunanlar daha ziyade Hava Kuvvetleri'nin temsilcileri olan Kurmay Albay Halim Menteş, Hava Albay Fevzi Arsin idi, bunlar CHP'liler ile devamlı surette temasta oldukları için memleketi ancak İsmet İnönü başta olmak üzere CHP'nin kurtaracağına inanıyorlardı. Bu fikir gerek Ankara Grubu'nda, gerek İstanbul Grubu'nda tartışıldıktan sonra birinci fikir ekseriyet kazandığı için İstanbul'da 21 Ekim 1961 günü Harp

Akademileri'nde yapılan büyük toplantıda 10 general ve 28 albay bir protokol imzaladı.

Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti CHP ve AP tarafından kuruldu. 26 Ekim 1961'de de Türkiye'nin dördüncü cumhurbaşkanlığına, ihtilal lideri Cemal Gürsel seçildi. Bu ortam, 27 Mayıs öncesi CHP-DP tartışmalarının tekrar manşet olması ve AP yanlılarının açıkça 27 Mayıs aleyhinde propaganda-lara başlamasıyla siyasi ortam yeniden gerginleşmişti. 27 Mayıs cuntacıları, daha bir yıl geçmeden meşru müdafaa durumunda kalmışlardı.

19 Ocak 1962'de Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın başkanlığında düzenlenen, yüksek rütbeli subayların katıldıkları bir başka toplantıda, Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, Jandarma Okulu Komutanı Albay Necati Ünsalan ve öteki bazı komutanlar askeri müdahalenin kaçınılmaz olduğunu savundu.

9 Şubat 1962'de İstanbul'da Balmumcu'da toplanan 57 general ve albaydan 37'sinin; askeri müdahalenin 28 Şubat'a kadar gerçekleştirilmesi yolunda imzaladıkları protokole Talat Aydemir de sonradan katıldı.

Ancak, 16 Şubat gecesi İstanbul'da, örgütün general ve amiral sınıfının aldığı bir kararla; sadece general, amiral ve albayların katıldıkları ve 1. Ordu İstihbarat Başkanı Vahit Gürkan'ın boykot ettiği bir toplantı düzenlendi.

Artık, her şey bitmişti. Bir oyun sahneye konmak üzereydi. Peki, oyun nasıl sahneye konacaktı?

20 Şubat günü Hükümet ve Genelkurmay belirli birlik kumandanları ve maiyetleri için süratle atama ve gözüaltına alma işlemleri başlattı. Buna karşı, atamaların durdurulmasını ve gözüaltına alınanların serbest bırakılmasını isteyenler de direnişe geçti.

Albay Talat Aydemir 20 Şubat gecesi Harp Okulu'na gidince, Hava Kuvvetleri tarafından "*Harp Okulu alarmı geçti*" denilerek Meclis Muhafız Taburu alarmı geçirildi. Bunun üzerine Tank Taburu da kontr-alarmı geçti ve onun civarında bulunan 2. Piyade

Alayı ile Binbaşı Fethi Gürcan komutasındaki Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Süvari Grubu da hükümete bağlı kuvvetlere karşı kontr-alarma katıldı. Tankların bir kısmı sabaha karşı Ankara'nın varoşlarına kadar sokuldu. Saatler 02.30'u gösteriyordu. Bu yanlış alarm durumu Talat Aydemir tarafından iptal edildi, tanklar garajlarına döndü.

Genelkurmay İkinci Başkanı Memduh Tağmaç, bir heyetle soluğu Harp Okulu'nda aldı. Talat Aydemir "Alarmla ilgim yok" dese de arkadaşları Necati Ünsalan, Dündar Seyhan, Emin Arat, ihsan Erkan, Haldun Doran, Şükrü İlkin ve Selçuk Atakan ile birlikte görevden alınıp başka bir göreve verilmesi gündeme geldi.

Aydemir, o yıl Harp Okulu'nu bitirme döneminde bulunan 600 kadar asker öğrenciyi toplayarak son günlerde olanları anlattı.

Okul komutanı 42 yaşındaki Albay Talat Aydemir kürsüye çıktı ve ateşli bir konuşma yaptı:

"27 Mayıs amacına ulaşamadı. Meclis çalışmıyor... Orduya dil uzatılıyor... Şimdi zinde kuvvetleri dağıtmak için komutanlar şarka sürülüyor... Planlarımız hazır... Ordu bizimle beraber. Parolamız Halaskâr. İşareti Fedailer... Bu hareket başarıya ulaşmazsa intihar edeceğim."

Alkuşlar ve haykırışlarla indi kürsüden. Harp Okulu öğrencileri, komutanlarını teslim etmeme kararı aldı.

Genelkurmay 22 Şubat 1962 günü Albay Semih Sancar'ı yeni Harp Okulu Komutanı olarak, bir heyetle Harp Okulu'na gönderdi. Ama Sancar okulun girişinde okul muhafızları tarafından silahlarından arındırıldı, Talat Aydemir'in huzuruna çıkarıldı.

Gelen heyet kısa süren tartışmalı sohbetin ardından okulun dışına çıkarıldı.

Harp Okulu'ndaki öğrenci ve subay taburları da galeyana gelmişti. Sonunda Talat Aydemir, Harp Okulu'nu alarma geçirdi.

Alarm haberi diğer birliklere de sirayet etti. Böylece Tank Okulu, Süvari Grubu, Muhabere Okulu, Zırhlı Birlikler Eğitim Merkezi ve Jandarma Okulu da kendiliğinden alarma geçip Ankara'da duruma hâkim oldu. Böylelikle ayaklanma başlamış oldu.

Polatlı'daki topçu birliklerinden ve Çubuk'taki 230. Piyade Alayı'ndan bazı kuvvetler Talat Aydemir'e karşı Ankara'ya getirildilerse de, bunlarla birlikte Meclis taburu da Talat Aydemir'in buyruğuna girdi.

Aydemir'in kuvvetleri 18 bin kişiye ulaşmıştı.

22 Şubat öğlen saatleri

Bakanlar Kurulu'nda durum değerlendirmesi yapan Başbakan İnönü gelişmeleri Köşk'te takip etmek üzere genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları ve tüm parti liderleri ile birlikte Çankaya'ya çıktı. Aydemir'in bir sürprizi onları şaşırtacaktı. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı, Süvari Binbaşısı Fethi Gürcan'ın eline geçti. Gürcan, Aydemir'in dava arkadaşıydı. Böylelikle bütün devlet ricali ihtilalcilerin elinde idi. Ancak onlarla işim yok diyen Talat Aydemir, Köşk'ten çıkmalarına izin verdi.

Genelkurmay'a geçen devlet erkânı ihtilalci albayla pazarlığa başladı. Bu arada ilginç bir aile bağı da işe yaradı. Talat Aydemir, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın ağabeyinin kayınbiraderi idi ve çocuklukları beraber geçmişti. Durumu İnönü'ye haber veren Ekrem Alican aracı olarak Harbiye'ye gitti.

Bütün 22 Şubat gün ve gecesi karşılıklı durum değerlendirmesi ve pazarlıklarla geçti. Ekrem Alican'ın aracılık ettiği pazarlıklarda İnönü şu tarihi taahhünameyi verdi:

“Silahlı Kuvvetler Başkomutanı'nın emrine uymak ve girilen harekâta son vermek şartıyla, şimdiye kadar kan dökülmesine meydan verilmemiş olması göz önünde tutularak

harekâta katılanlar hakkında hiçbir cezai takibat yapılmayacağına Hükümet Başkanı olarak söz veriyorum.

23 Şubat 1962, saat 01.00 Başbakan İsmet İnönü."

İhtilalci Albay Talat Aydemir bu taahhütnameyi aldıktan sonra Harbiye öğrencilerini koğuşlarına ve sınıflarına geri çağırdı. Kendisi Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın alt katındaki daireesine giderek yattı. Bir süre sonra da "üst kattaki" komşusu geldi, o da uykuya daldı. Türk tarihinde ilk defa bir ihtilal teşebbüsü önlenmiş ve sivil iktidar askerlere karşı başarı sağlamıştı. Ama bu her şeyin bittiği anlamına gelmiyordu. Ankara'da hava çok ağırdı, orduda cuntalar hâlâ çok fazlaydı. En kötüsü ordu boğazına kadar siyasetin içinde idi. Talat Aydemir'in de ihtilal arzusu sönmemişti.*

48 saat içinde oturduğu evi boşalttı, Mete Akyol'a kiracı oldu. Harbiyeli eski öğrencileri izin günlerinde Albay'ın evinin önünden geçmeyi ve tebessümünü görmeyi kendileri için zevkli bir görev biliyorlardı. Albay da bundan büyük haz alıyor ve cunta faaliyetlerini devam ettiriyordu.

Bir gün İnönü 22 Şubat olayları ile ilgili konuşurken "Harbiyelilerin aldatıldığını" söyleyince Aydemir'in talebeleri Ankara'da Atatürk, İstanbul'da Turan Emeksiz anıtlarına "Harbiyeli Aldanmaz" yazan çelenkler koydu. Bu hareket Albay'ı çok memnun etmişti. O gün yapacağı yeni ihtilalin parolasını belirledi:

"Harbiyeli Aldanmaz."

Atay'ın Talat Aydemir Hayranlığı

Falih Rıfkı'nın ortağı Bedii Faik, Aydemir'in İstanbul'a gelişinde özel görüşmeler yapmıştı.

* TBMM, 30 Nisan 1962'de ayaklanmaya karışanların ceza kovuşturmasına uğramamasına ilişkin yasayı kabul etti.

Yarbay Osman Deniz' Binbaşı Fethi Gürcan ve arkadaşı Cevat Kırca Bedii Faik'in ortağı olduğu gazetede ofisinde sohbet ediyordu. Bedii Faik yakın bir tarihte herhangi bir hareketin olup olmayacağını sorunca ağız birliği yapıp "Bir hareketin yapılması önemli değil. Ondan sonra ne yapılacağı hakkında bir hazırlığınız mevcut mu? Siz bu imkânlarla sahipsiniz..." dediler.

Bedii Faik konuştu:

"Böyle bir hazırlığı üniversite çevresinde yaptırmış ve dosyalatmıştık. Sonradan başarısızlık olunca imha ettik. Şimdi yeniden yaptırırız."

Tesadüf eseri içeri Falih Rifkî Atay girdi. O da ateşli bir Talat Aydemir taraftarıydı. Ama gizli sohbetlere katılmamaya gayret gösteriyordu. Talat Aydemir'den söz açıldığında, "Kudretli albay, mavi gözlü albay" diye söz etti. İki ortak Talat Aydemir'e her bakımdan güven besliyordu. 22 Şubat gecesi hareketi durdurmasını tenkit etmelerine rağmen, gelecekte başarıya ulaşacağına inanıyorlardı.

Mayıs gelmiş ve Albaylar Cuntası da faaliyetlerine hız vermişti. ihtilal programları hazır. 20 Mayıs gecesi saat 23.00'te harekât yeniden başlayacaktı.

Akşam evinde arkadaşlarıyla oturan Alparslan Türkeş alt katında oturmakta olan ve Amerikan Yardım Kurulu'nda çalışan emekli bir kurmay albaydan Aydemir'in o gece ihtilal yapacağı haberini aldı. O sırada koalisyon ortağı olan CMKP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer vasıtası ile haberi İnönü'ye ulaştırdı.

Bu sırada Harp Okulu'nda öğrenci olan Talat Aydemir'in damadı Atilla Altugan hareketi başlatmak üzere Tank Okulu'na gitti.

* 21 Mayıs 1963 ihtilal girişimi hazırlıklarında İstanbul bölgesi temsilcisiydi. Girişim başarısız olunca ihtilali hazırlayanlardan dört kişi -Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer- idama mahkûm oldular. İdam edilen Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'la Mamak Askeri Cezaevi'nde 13 ayı birlikte geçirdi, arkadaşlarının idama götürülüşüne tanık oldu. En sakıncıların gönderildiği Sinop Cezaevi'nde 3 yıl, İstanbul Topraklı Cezaevi'nde de 8 ay yatıp, çıkan aflla serbest kaldı. Ancak devlet peşini bırakmadı. 12 Mart 1971 olaylarıyla ilgili olarak yeniden tutuklandı, 146/1'den yargılanıp, 7 ay da Selimiye Cezaevi'nde yattı.

Askerler kaldırıldı, garajdan üç tank alınarak radyoevine doğru yola çıkıldı. Gece 00.00'da içeri girdiler. Spiker Müberra Yetkin'in heyecanlanması üzerine ihtilal bildirisini Üsteğmen İlhan Baş okudu:

"Dikkat. dikkat.

Şimdi Türk Silahlı Kuvvetleri ihtilal Genel Karargâhı'nın bildirisini dinleyeceksiniz:

Büyük Türk Milletine...

Türk Silahlı Kuvvetleri idareye el koymak zorunda kalmıştır. Millet Meclisi ve Senato feshedilmiştir. Bütün siyasi partiler ve dernekler kapatılmıştır. Özel parolayı bilmeyen hiç kimse sokağa çıkmayacaktır. Aksi takdirde ateş edilecektir.

Büyük Türk Milleti... 'Halaskâr Fedailer'in yalnız ve daima senin emrinde ve hizmetindedirler..."

Bildirideki "Halaskâr Fedailer" sözünü duyan birlikler şifreyi almış olarak meydanları tuttular. İhtilalci albay bildiri okunduktan sonra Harp Okulu öğrencileri tarafından evinden alındı ve ihtilal karargâhı Harp Okulu'na götürüldü.

Türkiye'nin tek radyosu ihtilalcilerin eline geçtiği için bütün ülkenin bu ihtilalcilerin elinde olduğu sanılıyordu. Radyo tekrar ele geçirilirse ihtilal önlenebilirdi. Bu düşünce ile hareket eden 28. Tümen Kurmay Başkanı Yarbay Ali Elverdi yanına iki er alarak radyoyu bastı. İhtilal anonsu yapan üsteğmeni tutukladı ve kendi konuşmasını yaptı:

"Muhterem Türk Milleti... Ben 28. Tümen Kurmay Başkanı Ali Elverdi'yim. Bundan önce yapılan bütün beyanlar yalan ve yalıttır. Bunları Talat'ın üç buçuk adamı yapmıştır." Bunlar mace-racı insanlardır. Silahlı Kuvvetler bunların karşısındadır. Silahlı Kuvvetler alarm vermiştir. Bütün birlikler bunları toplayacaktır. Birlikler size hitap ediyorum hemen kışkalarınıza dönün ve ikinci emri bekleyin."

* Mete Akyol'un kaydına göre Yarbay Elverdi 35 diyecekken 3 ile 5 arasında virgül var sanmış ve 3,5 demiş.

Bu bildiri, harekete geçen birlikleri durdurdu. Ancak saat 02.00'de radyo tekrar el değiştirdi ve Yarbay Ali Elverdi Harbiyeli gençler tarafından esir alındı. İhtilal bildirisi tekrar okundu. Artık Genelkurmay harekete geçiyordu. Üç ordunun komutanları Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a bağlılıklarını bildirdi. İhtilal sadece Harp Okulu ile sınırlı kalmıştı. Ankara'da ufak çatışmalar oldu. Etilmesgut radyo vericisi ele geçirilerek Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın ihtilali bitiren şu konuşması yayımlandı:

"Aziz vatandaşlarım, şerefli silah arkadaşlarım:

Silahlı Kuvvetler'imiz vatan ve milletin selameti yolunda ananevi ve müstesna vazife şuuruyla ve büyük milletini itimat ve sevgisine layık olarak görevi başındadır. Azimlidir ve güçlüdür."

İhtilal radyo ihtilali olmaktan öteye gidememişti.

Sabah oldu bütün ihtilalciler toplandı. Talat Aydemir kaçmış fakat öğle saatlerinde bir evde yakalanmıştı. 1500 kadar Harbiyeli bütün yaz mahkeme edildi. Hepsî Harp Okulu'ndan atıldı. 7 idam hükmü verildi:

"Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Cevat Kırca, Osman Deniz, Ahmet Gücal."

Ölüm, Canın Has Yoldaşı

Ülke karıştı...

Başbakan İsmet İnönü Kürt sorununun tehlike oluşturmadığını söylüyor, *"Bu kadar sağlam bir ordu bünyesinden de kuvvet alan demokratik rejim, ebediyete kadar yürüyecek"* diyor.

Aynı günlerde basın üzerindeki baskılar devam ediyordu. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı *Hürriyet*, *Milliyet*, *Akşam* ve *Tercüman* gazetelerini, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı *Akis* dergisini kapattı.

Oysa ABD'li astronot Gordon Cooper *Güven 7* adlı kapsülle o güne kadar yapılmış en uzun uzay uçuşunu gerçekleştirmek üzere uzaya fırlatılıyordu.

Acı haber Rusya'dan geldi.

3 Haziran 1963 sabahı saat 06.30'da gazetesini almak üzere ikinci kattaki dairesinden apartman kapısına yürümüş ve tam gazetesine uzanırken geçirdiği kalp krizi sonucunda ölmüştü.

Sevgilisi Vera Tulyakova Nâzım Hikmet'in başında

Falih Rıfkı Atay üzüntülüydü. Eskisi gibi gazeteye sıkça uğramıyor, yazılarını evden yazıp gönderiyordu.

1 Nisan 1964 günü acı bir haber aldı. Haberi veren Nişantaşı Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yapan yengesi Ulviye Atay'dı.

"Neşet Halil'i kaybettik Falih" dedi.

Neşet Halil Bey uzun süre Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde ve *Ulus* gazetesinde İstanbul temsilciliği yapmış, ağabeyi gibi Atatürkçü bir dergi çıkarmıştı.

Arşivini karıştırdı, kardeşine ait, önceden yayımlanmış bir yazısını okumaya başladı:

"İstanbul bu sene görülmemiş bir sıcak dalgası altındadır. Artık sıcaklar, bir gölge yerine, hararetin tesiriyle kendinden geçmiş gibi titreşen yeşil suları aratıyor. Bu yüzden on sene evvel meçhul olan semtler, plajlar ile tapınılan birer mabet haline geldiler."

Cenazesi, ertesi gün Kadıköy Osmanağa Camii'nden kaldırıldı, Karacaahmet Mezarlığı'nda toprağa verildi. Falih Rıfkı mezarlıktan çıkarken kimsesizliği ve ölümü sorguladı. Yetmişine merdiven dayamıştı...

Ölümün soğuk nefesiyle tanışacak birileri daha vardı, kendisi de onları çok iyi tanıyordu.

27 Haziran 1964

Cuma günüydü. Sabah ezanı okunduğunda Fethi Gürcan hücresinden alınarak infaz için cezaevi müdürünün odasına getirildi. Metanetliydi:

“Ölümün karşısında ve Tanrı ile adaletin huzurunda bulunduğum şu anda, Atatürk'e övgüler yazmak için kaleme sarılan şair kadar vicdanım rahat. Uğruna can verecek adamlar bulunduğuna göre, davamızın daha güçlü olarak yaşayacağına inanıyorum. Ve diyorum ki Atatürk ölmüştür ama var olmakta devam ediyor. Şimdi ben de öleceğim ama Atatürk ilkeleri, ölümümle çok daha yüce bir değer kazanacak. Kâğıt kalem istiyorum... Çoluk çocuğuma bir mektup yazacağım...”

Yüzündeki soğukkanlı ifade etrafındakileri şaşırtmıştı...

Kâğıt kalem önüne gelince, hiç acele etmeden yazmaya başladı:

“27.6.964 Cuma, saat 02.55

Canım karıcığım ve yavrularım,

Ölümümden dolayı üzölmeyiniz. Bu benim alın yazımımış. Kalben müsterih olarak öteki dünyaya göç ediyorum. Kendini vatana ve millete adanmış insanların gönöl rahatlığı içindeyim. Size şerefimden başka bir miras bırakamadığım için üzgünüm. Bu emanetimi sonuna kadar muhafaza edeceğinizden eminim.

Yavrularım, annenizi üzme yiniz, tahsilinize devam edin, vatan ve millete yararlı insanlar olmak için çalışın, Allah sizi fena insanlardan korusun.

Hepinizi önce Allah'a sonra asil Türk milletine emanet ediyorum.

Hepinizi ayrı ayrı kucaklar son defa gözlerinizden öperim.

Sizi çok seven babanız Fethi Gürcan."

Mektubun altını imzaladı.

İşte bu da bitmişti... Bu kez ceplerini boşaltması istendi... Cebindeki 235 kuruş para, iki paket subay sigarası ve bir çakmağın zabıtlara geçirilişini, yine bastırmaya çalıştığı bir gülme duygusuyla izledi...

Savcının, "Bir isteğiniz var mı?" sorusu, bir yanıt vermesi gerektiğini anımsattı:

"Bir sigara..."

Savcı, onun rengine hiçbir değişiklik olmamasını hayretle izledi... Sigarasını içerken, onlarla şakalaşıyordu:

"Var mı içinizde öbür tarafa haber yollayacak olan? Kayınvalidesine, kayınpederine mektubu olan varsa, gitmişken götürüvereyim..."

Sigarası bitince, "Hadi artık şu işi bitirelim" diyerek ayağa kalktı... İdam gömleğini giydi, elleri bağlandı... O anda gözünde Esmâ, Gülderen, Ömer, Öner ve Sema canlandı... Ardından anafora yakalandığı son dört yıl ışık hızıyla geçti gözlerinden... Az önceki vurdumduymazlığının yerini ani bir öfke aldı...

Avluya çıkmışlardı... Araçları kaldırmada kullanılan aracın zincirine takılan halatın ucundaki ilmek sallanıyordu... İlmeğin altında bir sandalye vardı. Başını gökyüzüne kaldırdı...

"Yıldızlar duruyorlar mı yerlerinde? Yıldızlar dua edin... Dua edin sevdiklerim acımasın..."

Hızlı ve sert adımlarla yürüyerek sandalyeye çıktı. İlmeğin altına geçtikten sonra, yanı başında duran cellada, "Defol!" dedi. "Kendi işimi kendim görürüm..."

Sonra, duruşma hâkimine dönerek, “Verdiğiniz kararlardan kalben müsterih misiniz?” diye sordu...

“Ben vazifemi yaptım...”

“Hayır, vazifenizi yapmadınız! Bu ihtilal başarılı olsaydı, orduya binbaşı rütbemle dönmekten başka bir isteğim yoktu... Cumhurbaşkanı, başbakan olacaklar nerede? Onları üçer dörder yıllıa kurtardınız... Bizleri bu yollara sürükleyenler en yüksek makamlarda oturuyorlar! Onları davaya bulaştırmamak için elinizden geleni yaptınız.”

Hâkim, heyecanlandı:

“Ama Fethi... Mahkemede, ‘Ben ihtilalciyim, bugün serbest kalırsam, girdiğim garnizonu ele geçirir yine ihtilal yaparım’ demedin mi?”

“Evet, dedim. Doğruları söyledim. Siz de doğruları söyleyenleri idam ediyorsunuz. Yan çizenleri, kıvıranları kurtarıyorsunuz...”

İnfaz yerinde bulunanlarda bir panik yaşandı...

“Eğer mesele bir Fethi Gürcan’ın öldürülmesiyle hallolacaksa, bin Fethi Gürcan feda olsun! Ölüme seve seve gidiyorum!” diye haykırdı. “Korkmuyorum da... Ama sizin adaletinize de inanmıyorum! Siz ancak aldığınız emirleri uygularsınız... Günü geldiğinde hepimiz belanızı bulacaksınız!”

Sandalyeye hızlı bir tekme savurdu...

15 yaşındaki Ömer Gürcan annesi Esmâ’nın çığlığıyla fırladı yataktan.

“Fethi’me kıydılar!”

Babasına hayran olan bir astsubay zili çalmadan içeri üzerinde “*Katiller Binbaşım’a kıydılar*” yazılı bir kartvizit bırakmıştı.

Ev ahalisinin gözlerinden yaşlar boşandı. Anne Esmâ Gürcan dört evladına; Gülderen, Öner, Ömer ve 1,5 yaşındaki Sema’ya sarılarak hıçkırıklara boğuldu.

Sıra Talat Aydemir’e gelmişti.

4 Temmuz’u 5 Temmuz’a bağlayan gece, yatağında derin düşünceler içindeyken, kendisine doğru yönelen ayak sesleriyle

yerinden doğruldu, hücre kapısının açılmasını büyük bir soğukkanlılıkla izledi... O anda her şeyin bittiğini anlamıştı... Üzerinde Harbiye rozetinin takılı olduğu siyah dik yakalı kazağını, gri pantolonunu giydi, yanındakilerle birlikte cezaevi müdürünün odasına kararlı adımlarla yürüdü, beyaz idam gömleğini giydi...

İnfaz yerine giderken de aynı soğukkanlılık içindeydi. Darağacına doğru hızlı adımlarla yürüdü, sehpayaya çıktı... Cellada, "Kendi işimi kendim görürüm" dedi ve "Memleket için hayırlı olsun!" diye bağırdıktan sonra ayağının altındaki sandalyeyi tekmeledi...

Saat 02.55'i gösteriyordu...

26 Haziran akşamı, cezaevi çevresinde alınan geniş güvenlik önlemleri o gece biraz daha artırılmıştı... Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural, cezaevine yaklaşmak isteyen gazetecileri elindeki asayla kovalıyordu.

Yakup Kadri'den Mektuplu CHP Eleştirisi

Demokrat Parti (DP) iktidarıyla birlikte 1923'ten beri aralıksız süren milletvekilliğine son veren Falih Rıfkı ise eski düşüncelerinin üzerine sünger çekmiş, uzun bir aradan sonra yeniden İnönü hükümetine kavuşmanın verdiği mutlulukla tek parti yıllarına güzellmeler düzüyordu.

"*Onulmaz Ruh Hastalığı*" başlıklı yazısında, 4 yıl önce bir darbeye maruz kalmış; kimi asılmış, kimi hâlâ cezaevindeki DP'lileri eleştirmeye devam ediyor hem de Yakup Kadri'yi kendine şahit göstererek. Yazdığına göre Ankara Palas Otel'in bar bölümünde iki üçü bakan, biri başbakan, kalabalık bir DP'li grupla birlikteler. Biri soruyor o sıralar büyükelçi olan Yakup Kadri'ye: "*Siz söyleyin beyefendi. 1928 antlaşmalarından hangisi ayakta kaldı ki Sevr Antlaşması tutunacaktı? Kuva-yı Milliye devrinde boşuna kan dökülmüş değil midir?*" "Çünkü..." diye araya giriyor Falih Rıfkı: "*Yeni iktidar eski muhalefetti ve onun da karşı koyduğu CHP'nin en büyük sermayesi Atatürk ve onun zaferleri ve devrimleriydi.*"

O bahsi bırakıp uzantıları bugüne dek gelen bir meseleyi açıyor sonra. Toplumun ne kadar “geri” olduğuna ve kararlarında bunu daima aşikâr ettiğine geliyor. *“Demokrasinin temeli, dayanağı ve kaderi Türkiye tarihinde asla ilerlemek değil, mutlaka gericilik olmuştur. Bu hukuk rejimi savaşlarında Batı medeniyetçileri mutlaka azınlıkta kalmışlar, gerici ve mukaddesatçılar çoğunluğu almışlardır. Atatürk'ten başka hiçbir insan da istimdatla cehalet ve taassup anarşisi arasında bir aydınlar murakabe sistemi aramamış, denememiş, onu yeni şartlara göre geliştire geliştire olgunlaştırma yolunu tutmamıştır. Biz aşağıda cehalet ve taassup yukarıda iyi ve doğru düşündürücü sağlam kültür olmayışı felaketlerinin cezasını çekip duruyoruz.”*

Mektup, yazı yayımlandıktan üç gün sonra kaleme alınıyor. Adının anılmasını fırsat bilen Karaosmanoğlu, asla inkâr etmediği Kemalist sıfatına rağmen, Harf Devrimi'nin üzerinden 36 sene geçmişken Osmanlıca yazıyor cevabi mektubunu. Samimiyetlerine binaen, *“İki gözüm Falih”* diye giriyor söze. *“Aramızdaki uzun süren sükûtu hiç de hoşuma gitmeyen bir vesile ile ihlal etmek mecburiyetinde kaldığımdan dolayı pek üzgünüm.”* Menderes'le ilgili kısma kısaca değiniyor: *“Geçen gün bir başmakale yazmışsın ve bermutat kimi asılmış, kimi hapishanelerde çürümekte olan eski iktidar mensuplarına hücumlarını tekrarlarlarken beni de Adnan Menderes'in bir mecliste söylediği söze şahit göstermişsin. Sen o zamanlar İstanbul'u imar eden son derece çalışkan bir başvekilidir diye kusurunu hoş görür, geçer ve hatta benim yaptığım bazı tenkitlere karşı onu müdafaa bile ederdin. Şimdi bilmiyorum nasıl oluyor da ikide bir kuvvetli polemik, onun canıyla, canıyla ödediği günahları üzerine yürütüp duruyorsun.”*

Sözü uzatmadan, muhalif kimliğinin hakkını verircesine mevzuu CHP iktidarına ve İnönü'ye getiriyor sonra: *“Eğer bu sönme-yen kinin Adnan Menderes'in Atatürk aleyhtarlığından ileri gelirse ondan önce Atatürk'ün resimlerini pullardan ve banknotlardan silen, onun yapamadığını yapmak iddiasıyla henüz geçmemiş inkılaplarını tehlikeye düşüren o çok partili rejim kurucusuna karşı da o kinden büyük bir pay ayırmak gerekirdi.”*

Toplumun hayal ettikleri noktada olmayışının tek sebebi var Yakup Kadri'ye göre: Tek parti kadrolarının gevşekliği ve ciddi-yetsizliği... Hayal kırıklığı içindeki yaşlı adam, öfkesini gizlemiyor:

"Adnan Menderes, Atatürk'e, Milli Mücadele'ye ya da inkılaplara dil uzatmış. Adnan Menderes memleketin iktisadi, milli durumunu altüst eden bir yağma ve vurgunculuk çığırısı açmış. İki gözüm Falihi; insaf edelim! Adnan Menderes ve partisi iktidara gelmezden evvel bizde Milli Mücadele ruhundan ne kalmıştı?" Ve gerekçelendiriyor sözlerini; inkılaplar, mekteplere konan din dersleriyle, açılan imam vaiz medreseleri ile ve Halk Partisi'nin seçimlere giderken peşine taktığı Ticani dervişleri ile zaten çoktan çürütülmüştü ona göre... DP ve CHP, sikkenin tersiyle yüzü ya da (Tevfik) Fikret'in tabiriyle "aynı çamurdan bir yığındı" Karaosmanoğlu'nun nezdinde.

Yeni bir medeniyet inşasının ilk şartının ekonomik kalkınma olduğu kanaatini taşıyor Yakup Kadri. Uzmanlardan, ülkenin "pek acıklı bir vaziyette, hatta bir çıkmazın içinde" bulunduğu dair yorumlar işitiyor. Ancak Atay, iktidarda CHP olduğundan hiç o konulara girmiyor yazılarında. Bu kadarla da sınırlı değil: "Harici politika bakımından öyle bir durumdayız ki bana adeta mütareke devrinin havasını hatırlatıyor. Düşün bir kere! Ne hale düşmüşüz... Fatin Zorlu'nun (Zürih-Londra Anlaşması) bize bir diplomasi şaheseri gibi görülüyor. Bugün onun muadil şekline bile razıyız ama iş işten geçmiş bulunuyor."

Ve soruyor haklı olarak: "Şimdi bütün bunları bırakıp bundan 5-6 yıl evveline dönmekte ne fayda var, bana anlatır mısınız?" Söyleyeceklerinden geri kalmıyor ancak, anlaşılan hoşuna da gitmiyor tekrar bu mevzulara girmek. Zira mektubunun sonunda "Seninle yıllardan sonra bu pis politika yüzünden böyle açık laflar etmesini istemezdim. Çünkü biz büyük bir devrin hasreti içinde kalbimiz birlikte burkularak son günlerini yaşayan iki ihtiyar dostuz..." deme ihtiyacı hissediyor.

Tunalı Hilmi Caddesi 121 numaradan, Moda Devriye Sokak 24 numaraya gönderdiği mektubuna, eski dostuna duyduğu

muhabbeti izhar ederek son veriyor: “Gözlerinden öperek hasret ve muhabbetlerimi, haremî hanımefendiye de hürmetlerimi sunarım. Yakup...”

Falih Rifkî Atay

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Buhranlı bir yıl geride kalıyordu. 70 yaşına merdiven dayadığını sadece kendi biliyordu. O güne değin hemen hiçbir yerde doğum tarihi ile ilgili bir veriye rastlanmamıştı. Yaşamı hakkında bilgi vermekten kaçınan biriydi. Hatta birçokları kaç kardeş olduğunu bile bilmezdi.

Daha da ötesi babası, annesi kimdi? Kökü nereliydi bilinmezdi. Sadece, “Babam su katılmamış bir Müslüman’dı, ağabeyim ise Tanzimatçı ve Osmanlıcıydı” deyip geçiştirirdi.

Takvim yaprakları 27 Aralık 1964’ü gösterdiğinde bir ipucu verdi doğum tarihiyle ilgili:

“26 Aralık’ta doğmuşum. Takvim 25 Aralık için, uzun gecelerin sonu, der. Keşke öyle olsaydı... Ben şu hayli uzun ömrümde güneşe doyamadım. En parlağı Atatürk’e kadar sürdü” diye yazdı.

Nâzım Hikmet’e Övgü

Bir cumartesi öğle sonrasıydı. *Dünya* gazetesinde 2 Mayıs 1965 Pazar günü yayımlanacak olan “Pazar Konuşması” adlı yazısını yazdı. Konu Nâzım Hikmet’ti:

“Anadolu emperyalizmine karşı ayaklandığı vakit, ihtilalimizi yalnız Rusya ve Almanya’daki komünist hareketleri tutmuştu. Tek yardımcımız da Lenin Rusya’sı idi. Dört büyük devleti ve Yunan ordusunu topraklarımızdan çıkararak tam bağımsızlığa erişebileceğimiz inancı Kuvayı Milliye Meclisi’nde bile pek sağlam değildi. Bu sırada Almanya ve Rusya’da bulunup da komünist hareketlere katılmış olanlara hak veriyorduk ve onların Türk Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra bize katılmalarını samimi buluyorduk. Atatürk, umutsuzluk günlerinde daha çok şaşırmış olanlara bile, yeni bir yol seçme fırsatı tanımak taraflısı idi. Nitekim Anadolu savaşında hizmet etmeyi reddeden bazı yüksek rütbeli askerlerimizin bile ‘Benim iznimle İstanbul’da kalmışlardır’ diye Cumhuriyet ordusunda kalmalarını sağlayan Atatürk’tür.

Polis bu fikirde değildi. Dar kafalı idareciler de polisle beraber fişlilerin peşindeydiler. Benim bildiklerimden yalnız Nâzım Hikmet değil, Şevket Süreyya, Vedat Nedim, İsmail Hüsrev ve Burhan Belge de Spartakist Almanya’sında bulundukları için fişli idiler. Polis ve idareci onları kıpkızıl komünist görür, ama Atatürk iktidarı Vedat Nedim’e basını, Şevket Süreyya’ya Ticaret Okulu müdürlüğünü verirdi. Bunlar yine de işsiz veya iş icatçısı sivil polisin yakıştırma jurnallerinden kurtulamazlardı. Pek dar görüşlü Fevzi Çakmak için ben de komünisttim. ‘Yeni Rusya’ kitabımı yasaklar içine almıştı. Ben ise bu kitabı Atatürk’ün gazetesinde tefrika etmişim ve Atatürk’ün başyazarlığını yapıyordum. Son eseri bir ‘Tevhid’ olan Hasan Âli Yücel’i bile komünistlikle suçlamak isteyen Fevzi Çakmak değil midir?

Türkiye’de bugün olduğu gibi o zamanlar da komünistler vardı. Gözleri kapalı Moskova’ya bağlı idiler. Ancak şimdi olduğu üzere, sosyalistlik bahanesi altında, açıkça Moskova parolacılığı edemedikleri için ‘teşhis’ edemiyorduk. Hangisi gerçikti, hangisi sivil polisin işgüzarlığı veya iftirası idi, bilemiyorduk.

Nâzım 'Akşam' gazetesinin yazı kadrosuna girdi. İmzasız yazılarını okuyordum. Nâzım'ın bilgi ve kültür iddiaları yoktu. Devamlı peşine düşülmesinden ve kendisinden bir halk kahramanı tehlikesi görülmesinden gurur duyduğunu sanıyorum. Bir gün kulaklarımla Meclis koridorlarında şu sözü duydum: 'Vesika yokmuş ha, delil bulunmazmış ha? Biz onu Divan-ı Harp'e mahkûm ettirelim de gününü görür.'

Nâzım Hikmet hapiste iken bu sözü hatırlayarak yok yere çile çekmesini içime yediremezdim. Anasının yakınlarından Fuat Cebesoy da affı için çalıştı durdu. İnönü, Cebesoy'un ve bizim söylediklerimizi iyi karşılamıştır. Affedilecek ve Ankara'ya gelip adı 'Ulus' olarak değişen 'Hâkimiyet-i Milliye' kadrosu içinde çalışacaktı. Fakat Fevzi Çakmak engelini aşmak güçtü.

İnönü bir gündelik gazetede Yahya Kemal'in divan biçimi gazetini göstererek: 'Bunları okudukça Nâzım'ın hapiste olması na canım yanıyor' demişti. Atatürk'ün sofrasında, bir toplantımızda, Nâzım Hikmet'in kendi sesiyle plağa okuduğu 'Salkım Söğüt'ü dinlerken Ata'nın tatlı dalışını hatırlıyorum.

Yahya Kemal Osmanlı emperyalizmi destancısı idi. Yeni Türkiye'yi doğuşundan bu yana hiçbir tarafı ile benimsemedi. Ne Türkçü, ne Türkçeci, ne de Cumhuriyetçi idi. Büyüyük şair olduğuna inananlar, o benimsemediği için Türkçülük, Türkçecilik ve Cumhuriyetçiliklerini mi bırakacaklar? Yahut fikirlerini ve inançlarını benimsemedikleri için şiirlerini mi okumayacaklar?

Nâzım Hikmet'in yeni kuşağın en büyük şairi olması komünistliğin en doğru ekonomi mezhebi olduğunu mu gösterir? Yahut o komünist olduğu için şiiri şiirliğini mi kaybeder?

Kaldı ki Nâzım, Batı ve Amerikan dünyası için bugünkü sol saldırıların yüzde biri kadar yericisi olmamıştır. Bundan başka son destanının da gösterdiği üzere, bugünkü maskeli ve

üstelik şiirsiz ve hünersiz kaba sol gibi inkârcılık da etmemiş, vatanını, ondan uzakta ölmeyi iki kat ölüm sayacak kadar sevmiş ve aramıştır.

Nâzım'ın Türkiyeden kaçışı, ellisinden sonra askerliğinin so-
ruşturulmaya başlamasındandır. Askerliğe bir borcu yoktu. Doğuya yollanarak Sabahattin Ali gibi öldürüleceğinden korktu. Yıllarca hapislerde çektiklerinden sonra yeni bir işkenceye uğramak ona her şeyi göze aldırıcı geldi.

İkisinde de tuhaf bir benzerliği içime sindirememişimdir. Ben, yere kapanarak Atatürk'ün ayağını öpen tek adam hatırlarım: Yahya Kemal!

Bursa'da ilk rastlayışında öpmüştür. Acaba Anadolu'ya gitmek üzere kendisine yollanan para ile Eskişehir bozgunu üzerine paniğe kapılarak Bulgaristan'a gitmiş olduğunu unutturmak için miydi? Öyle de olsa, tozlu ayağını öptüğü Atatürk öldükten sonra, eğer bana anlatılan doğru ise, bir Boğaziçiyalısında: 'Mustafa Kemal diye bir kahramanı, o zamanlar lazım olduğu için biz icat ettik' dememeli idi.

O ne kadar aydınlık bakışlı Nâzım Hikmet'in de uçaktan iner inmez, eğer Tass Ajansı yalan söylememişse, Moskova toprağını öperek Stalin'e secde etmiş olması pek gücüme gider. Bari Stalin öldükten sonra 'Stalinsizleşme' devri sahnelerinde onu en çok maskara eden piyesi yazmamalı idi.

Ah insanlık!"

Nezihe Araz'ın Röportajı

10 Ağustos 1965

"Sizinle beraber yazı yazmaya başlayanlar, bugün yeni nesiller için ışıkları sönmüş yıldızlar gibi. Hemen hemen kimse onları okuyamıyor, tanımıyor, hatta hatta yok farz ediyor. Halbuki siz,

genç nesillerle arayı açmamayı bilen, gerek dil, gerek fikir bakımından ve savunduğu meseleler ve metotlarla tazeliğini, yeniliğini muhafazanın sırina ermiş bir yazar olarak hemen de tek kalıyordunuz. Bu başarının sırrını söyleyebilir misiniz?”

Meydan dergisinde yayımlanacak bu röportajı yapan Nezihe Araz'dı. Falih Rıfkı kendinden emin olgunlukta yanıt verdi Araz'a:

“Yaşamak için nasıl yemek lazımsa yazmak ve taze kalabilmek için de okumak şarttır. Üslup yaşıyan bir şey karakterini taşımalı, yani donmamalı ve durmamalı. Benim bazı arkadaşlarım kolay muvaffakiyetlerine dayanarak, kendilerine pek erkenden ve çok fazla güvenmek yüzünden kendilerini tekrarlama zaafına düştüler. Ben bunu yapmaktan kaçındım zannediyorum. Genç nesillerle aramın açılmaması sırrını buradan hareketle çözmek mümkün.

Savunduğum meseleler ve metotlara gelince; kısaca söylemek gerekirse benim yazılarımın ruhu her zaman şu oldu: çocukken, ekalliyetin oturduğu Rum ve Ermeni mahallelerine gider onların hayatlarıyla biz Türklerin hayatlarını gücümün yettiği kadar kıyaslardım. Böyle böyle çeşitli kıyaslamalarla bende beliren ilk inanç devletçe ve toplumca Batı medeniyetine katılmadıkça içinde bulunduğumuz düşkünlükten ve geri kalmışlıktan kurtulamayacağımız oldu. Bu bir son nokta değil, ilk hedeftir.”

Aynı röportajda aydın olmaktan da dem vuruldu. Falih Rıfkı Atay o soruyu da kibarca ama manalı bir biçimde yanıtladı:

“Aydınlar... Bir an gene eski günlere dönelim. Osmanlılar zamanında Anadolu'da soyadı taşımayan kimse yoktu. Olamazdı. İstanbul'da ise soyadı taşıyana rastlamak güçtü. Bunun başlıca sebeplerinden biri İstanbul'unun bilerek bilmeyerek Anadolu'lu aslından kaçması, köylü menşeyini unutmak ve unutturmak istemesidir. Anadolu... Yoktu ki böyle bir mesele.

İşte o gün bugündür bizde aydınlar Anadolu'ya bir sömürgeci gözü ile bakarak, beğenmezler, halkı sevmezler ve acımazlar. Soyundan utanmışlığın sinsî davranışları içinde daima halkı hor görür, onu sadece maddî manevî sömürmenin yollarını ararlar. Aydınlar halkı beğenmiyor, beğenmediği için de onunla meşgul değil, kendi fildişi kulesinin tepesinden onlara bakıyor. Bu bilhassa politikaya geçen aydınlar için böyle. O zaman halkın bir tek manası var: Rey verme..."

Nezihe Araz

CHP Falih Rıfkı Atay'ı Mahkemeye Verir

71 yaşındaydı. Yazmaya doyamıyordu.

Gidişat iyi değil diye düşündüğü sıralarda "Gidişat" adlı köşesinde görüşlerini açık ve net cümlelerle halkla paylaşıyordu:

"Tam sırası geldi, bir daha anlatayım: İsa'nın ölümünden altmış yıl sonra, Sayda Hristiyanlarından birkaçı bakmışlar ki din çığırından çıkmıştır, bir sürü bidatler onu soysuzlaştırma yolundadır, aralarında birleşerek:

'İsa nasıl yaşadı, nasıl oturdu kalktı, nasıl yedi içti ve davrandı ise, biz onu devam ettirelim' demişler.

'Vay kâfirler, Hristiyanlıkta bidat çıkarıyorsunuz ha!' diyerek hepsini tutup öldürmüşler...

Ben de Atatürk'ü on beş yıl gördüğüm, dilediğim gibi anlat-sam, sağ ve solun kim bilir ne gibi saldırılarına uğrayabilirim, diye düşünüyorum. Belki de beni veya benim gibi kalanları istavroza mıhlıyacaklar bile çıkar.

Sağcının ağzında Atatürkçülük, solcunun ağzında Atatürkçü-lük, ortanın ağzında gene o...

Önce bir esaslı nokta üstünde anlaşalım: Ölümü üstünden 27 yıl geçti. Eğer Atatürk yaşasaydı, bugünün olayları ve gerçekleri karşısında ne düşünürdü, diye sormak ve böyle bir soruya cevap arayıp vermek, saçma bir şeydir. Bu bir falcılıktan ibaret. Zati Atatürk, 1965 yılına kadar yaşasay-dı, 1965 Türkiye'sinin ne olacağını kestirmek de imkânsız. Bizler ki onun yaptıklarını bile tutamadık, bozduk. Eğer o yaşayıp da, başladıklarını tamamlasaydı nasıl bir yurttta, nasıl bir toplum olarak yaşırdık, bunu şimdiki dar ufuklu düşünüşlerimizin kavrayışı içine alamayız.

Nitekim 1919'dan 1923'ü gören yalnız o olmuştı. Kendisine bir hayal arkadaşı bile bulamamıştı."

On Sekizinci Kurultay'dan sonra; 24 Ekim 1966 günü Ge-nel Başkan İsmet İnönü'nün başkanlığında ilk toplantısını ya-pan Parti Meclisi, Genel Sekreterliğe Parti Meclis Üyesi Bülent Ecevit'i getirdi.

Parti içi isyan hareketine öncülük eden Fehmi Alpaslan, Tur-han Fevzioğlu, Coşkun Kırca, Süreyya Koç, Ferit Melen, Orhan Öztrak, Emin Paksüt ve Turan Şahin'in Dördüncü Olağanüstü Kurultay'dan sonra partiden çekilmeleriyle, boşalan üyeliklere Nazif Aslan, Turgut Altinkaya, Enver Ziya Karal, M. Kemal Pa-loğlu, Selim Sarper, İlyas Seçkin, Hayrettin Uysal ve Besim Üstü-nel seçildi...

• • •

Falih Rıfkı Atay, Milli Eğitim Bakanlığı'na öz Türkçecilerden yakındı, yeni sözcüklerin okul kitaplarına girmesinin önlenmesini istedi. Bunu yaparken de kendi deyişiyle dilde “Başgillerciler”den ayrılmakta, düşüncesiyle onlarla aynı noktada birleşmekteydi:

“Milli Eğitim Bakanı ve arkadaşları, beni iyi dinleyiniz: Biz Osmanlıca'yı Türkçeye çevirdik. Arap ve Fars gramerlerini bıraktık. Türkçe köklerden söz ve terim yapıyoruz. Gerçi eski kuşak ‘müselles,’ yeni kuşak ‘üçgen’ diyor ama bu ikisi arasında pek geçici uyumsuzluktur. Fakat bizde özleştirmecilerin uydurmacılığa kadar giden aşırılıklarını, siz okul kitaplarına mal edemezsiniz. Konuşma diline giren Arap ve Fars kelimesi Türkçe demektir. İki kuşak geometri ve matematik terimlerinde anlaşamayabilir. Ama romanı anlamamak? Piyesi anlayamamak? Radyo konuşmasını anlayamamak? Böyle rezalet olmaz.”

• • •

Kurtuluş 1966'da basıldı. Gazete yazılarından oluşuyordu. “17 ve 10” adlı yazısının ana teması Suriye'ydi:

“Komşumuz Suriye'nin rahatça yaşamak için tanklı jetli bir ordusu olmaktan başka hiçbir kusuru yok. On yedi yılda onuncu ihtilal! Yok, eskisi ortalama solcu imiş de yenisi Çinci imiş. Eskisi Batı'ya karşı ılımlı imiş de yenisi Arnavutça sertlenecekmiş. ‘Keskin sirke kabına zarar’ demişler. Osmanlı fıkрасını da nasıl hatırlamazsınız:

‘Adım ne?’

‘Mülayim!’

‘Sanki sert olsan ne halt edersin?’

Halbuki ne iyi tüccardır, işadamıdır, beceriklidir, Suriyeli! Birinci Dünya Savaşı'ndan tanırım. Sonra bir de Lübnan'a bakınız: İrkça aynı kök! Ticaret denen şeyi yaratan ırk. Albaya yarbaya

fırsat vermeyen Lübnan Akdeniz'in en zengin ve rahat memleketleri arasında. Lübnan-Suriye sınırı, aynı zamanda akılla akılsızlığın da sınırı. Mısır, Irak, Cezayir, Yemen, hepsi albaylı yarbaylı sosyalist. Hepsi yarı aç, hapisli ve darağaçlı sosyalist. Demirci Efe'ye:

'Niçin bu kadar adam öldürdün? Denizli'yi kana boyadın?' diye sormuşlar.

'Efendim...' demiş. 'Gün geldi, üç dört vilayetin idaresi bana düştü. İdare ya ilim ile olur, ya zulümle... Bende ilim olmadığı için zulümle idare ettim.'

Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu parti karıştıktı...

Falih Rıfkı 22 Şubat 1967 günü yazdığı yazıda CHP'yi komünistlikle suçladı:

"Tass Ajansı Türkiye'deki 'ilericileri yeni kanun tedbirlerine karşı, dolambaçlı yoldan, savunmaya geçti. Tass Ajansı için yalnız Türkiye'de değil, bütün Doğu ve Batı ülkelerinde ilerici-nin ne anlama geldiğini okuma yazma bilmeyen de bilir. Tass Ajansı sosyalistin soluna da 'gerici' der.

Geçen Moskova komünistler toplantısında Türk Komünist Partisi lideri Zeki Baştımar'ın büyük hizmetlerini anarak, bir yıldönümü kutlayışı yapan kızıl başkan, böylece, Türkiye'de komünist akımın gelişmesinden pek hoşnut kaldığını göstermekte idi.

Zeki Baştımar büyük hizmetlerini elbette ne Rusya'da, ne Çekoslovakya'da, ne de başka bir peyk ülkede yapmış değildir.

Zeki Baştımar 'ilerici', maskesi altında Türk komünistlerini yeraltından yerüstüne çıkarmış, ortanın solu kadrosu içinde CHP'ye de sokarak Türk komünistlerine, Atatürkçü tanınan bu parti teşkilatı içinde, en ücra köylere kadar komünistlik

rejimini hazırlama propagandası yapmak fırsatını vermiş, 'suret-i hak' görünürü altında basın köşelerine birer kışkırtıcı sıkıştırmış, ordunun alt basamaklarına sızmaya koyulmuştur. Tass Ajansı'nın korkusu bu açık kapıların yeniden kapanmasıdır.

AP dış bakanı Türk görüşünü iki cümle ile daha geçen gün açıklamıştı: Biz Sovyetler Birliği ile dostluğa karşı değiliz. Biz komünizme karşıyız.

Dostluğumuz bu ayrışın komşumuz tarafından da samimi olarak anlaşılması ile gelişebilir. Dostluğun şartı Suriye'de olduğu gibi, Komünist Partisi'nin tanınmasına ve çalışmaları meşru sayılmasına bağlandı mı; her şey çıkmaza girer.

Ne olurdu, Tass Ajansı Türkiye'de 'ilerici' dediğinin ne demek olduğunu da açıklasaydı! F. Atay."

12 Mart 1967 Günü CHP yazdığı bu yazıdan dolayı Falih Rıfkı Atay'ı mahkemeye verdi.

...

1968 Yerel Seçimleri'nin kampanyaları başlarken 12 Nisan 1968'de CHP'nin iller toplantısı yapıldı. Seçim stratejileri konuşuldu. Alınan kararlar gereği geçmişin tartışmalarına girilmeyecek, dinsel tartışmaların, sosyal ve ekonomik sorunları gölgede bırakmasına imkân tanınmayacaktı. Alınan bir başka kararda ise, "Partiye yakın bazı yazarlar kampanya başlarken, bu ilkelerin uygulanabileceğinden umutsuzken; aynı yazarlar seçim kampanyası sonunda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, bu ilkelere uymadaki başarısını övgüyle belirtmişlerdir" deniliyordu.

Genel Sekreter Bülent Ecevit'in bilimadamlarından ve uzmanlardan da yardım görerek ve yurt gerçeklerinin Türkiye'deki düzen bozukluklarının, halk içinde yapılmış gözlemlerine dayanarak,

Millet Meclisi Grubu adına hazırladığı 1968 Bütçe Konuşması, *Bu Düzen Değişmelidir*" ve *Temel Sorunlarımız* adı altında kitap olarak yayımlandı.

Partinin zaten kıt olan kaynaklarını, büyük ölçüde *Ulus* gazetesi tüketiyordu. İşletme açığı yılda 1 milyon lirayı bulmuş, hatta aşmıştı. Buna, köylere ücretsiz dağıtılan haftalık *Karagöz* gazetesinin yıllık 250 bin lirayı bulan masrafı da ekleniyordu. Oysa Cumhuriyet Halk Partisi, Siyasi Partiler Kanunu'na göre Devlet Hazinesi'nden 2 milyon lira alıyordu.

Falih Rıfki Atay parti çalışmalarından uzak olduğu için kendini kitaplarına ve yazılarına vermişti. *Çankaya* romanını 2 Mart 1968 günü bir kez daha piyasaya sürdü.

Çankaya'nın önsözünde şu cümlelere yer verdi:

"(Atatürk) en yakın münasebette olduklarının bile devlet hizmetlerinden uzaklaştırılmasına hiç ses çıkarmamıştır.

Hatıralar okunurken öyle bir duyguya da düşülüyor ki mesela Atatürk işlerin sırrını ya sofrasında yalnız kaldığımız zaman zaman bana, ya bir gezintide baş başa bulunduğunuz vakit size yahut aralarında bir üçüncüsü bulunmadığını görerek bir başkasına anlatmıştır.

Mavi boncuk kimdedir?

Haber vereyim ki Atatürk ne yaptığını, nasıl yapacağını, kimlere ne yaptıracığını, kimleri nasıl ve nerede kullanacağını bilir pek hesaplı bir adamdı.

Ya ben kimim?

Ben haddini bilen bir yazı adamıyım. Cumhuriyet devrine 'Akşam' gazetesinin dört sahibinden ve iki başyazarından biri olarak girdim. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar devrinden 'Ulus' gazetesinin eski başyazarı olarak çıktım. Otuz yıl yazdım, konuştum, dinledim ve gördüm. Hepsî bu.

Kulağınıza bir şey söyleyeyim: Geçen devirde ne ben istedim, ne de bana vermediler. Hiç kimseden alacaklı değilim. Kendi orta halli köşemde bir fikir savaşıcısı idim. Sonlarına yaklaşan ömrümü başka türlü bitirmeye de niyetim yok...”

“Evet, Atatürk bir masondu!” Polemiği

Cumhuriyet gazetesi yazarlarına göre Türkiye şirazesinden çıkıyordu.

Cuma günüydü. *Son Havadis* ve *Bugün* gazetelerinde bir ajans kaynağından gelen haber yayımlandı. Tarih 6 Eylül 1968’i gösteriyordu.

Son Havadis’in sahibi Adalet Partisi İstanbul il başkanıydı. *Bugün* gazetesi de İslamcılık ve şeriatçılık akımlarının sözcülüğünü yapıyordu. İşte bu iki gazetenin birinci sayfalarında yurttaşlar şu satırları okudu:

“Samsun - Şehrimize gelen yazar Falih Rıfkı Atay şerefine ‘Atatürk Anılarını Koruma Derneği’ tarafından Şehir Kulübü’nde verilen akşam yemeğinde, Falih Rıfkı Atay yaptığı konuşmada Atatürk için, ‘Mustafa Kemal masondu, masondu, masondu’ diyerek iddiada bulunmuş ve yemek masasını yumruklamıştır. Ortanın solunun komünistlik olduğunu iddia edin Atay, Fikir Kulüpleri’nin de komünist propaganda için kurulduğunu ileri sürmüştür.”

Bugün gazetesi bu haberi büyük puntolarla bildirmişti:

“Evet, Atatürk bir masondu...”

Gazeteye göre masonluk, “dinsizlik, komünistlik, Siyonizm” ile eşdeğerdeydi.

Haber Türkiye'ye yayılınca, hele bir de Falih Rıfkı'nın ağzından duyulunca ortalık karıştı. Atatürk'ün masonluğuyla ortalığın çözümünün komünistliği birbirine karıştıkça bazı kişilerin ekmeğine yağ sürüleceği hesap ediliyordu.

Falih Rıfkı Atay hiç vakit kaybetmeden gazetesine telgraf çekerek çıkan haberleri yalanladı. Ancak iş işten geçmişti. Cumhuriyet gazetesi hemen olayı ele aldı, baş makalesinden dikkat çekti:

"1-Falih Rıfkı'nın konuşması bir toplantıda olmuştur. Çok kişinin duyabileceği bir konuşmadır bu. Hakikat en ince noktasına kadar kamuoyu önüne tanıklı ispatlı serilmelidir.

2-Falih Rıfkı bu sözleri söylememişse Haber Ajansı'nın muhabiri, 'Atatürk'ün masonluğu' yolunda bir önemli iddiayı nasıl yayabilir?

3-Haber Ajansı gibi bir büyük ve tecrübeli kurum, Atatürk hakkında bir iddia ileri sürerken dokuz kere yutkunması gerektiğini bilir. Samsun'dan verilen haberi merkezde bir daha tahkik etmeden ne sebeple yayımlandığını kamuoyuna izah etmek zorundadır.

4-Atatürk'ün mason olduğu iddiasını manşetlerinde yayımlamakta etkeleri zil çalarak tehlik gösteren gazeteler Samsun gibi bir büyük merkezde geçen olayı incelemeyen kamuoyuna duyurmakta hangi amaçla hareket etmişlerdir?

Türkiye öyle bir hale düşmüştür ki, artık en kutlu saydığımız milli değerler çiğnendiği zaman dahi toplumun tepkisi sınırlı ve zayıf kalmaktadır. Yirmi yıldan beri süregelen beyin yıkama işlemi, meyvelerini vermiştir. 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda yabancı devlet filosunun münasebetsizliğinden tutunuz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün adı üstüne en çirkin spekülasyona kadar nice olayı rahatlıkla hazmetmeye başladık. Vaktiyle bu vatanı Atatürk'ün adına en küçük bir gölge düşürecek söz ortalığı birbirine katardı... Şimdi durum bambaşkadır. Ve

küstahlığın derecesine bakın ki, Atatürk'e karşı saygısızlığı son haddine vardırان gazeteler bir de kalkmış aynı gün içinde:

'Solcu basını telin...' diye Cumhuriyet gazetesinin eşğinde dolanmaya çalışıyorlar.

Beklesinler... Tüm küstahlıklarını onlara ödetecek milli tepkinin doğacağı gün yakındır. Atatürk, ölmediğini bunların topuna birden ispatlayacaktır. İlhan Selçuk."

Moda'da Bir Röportaj

Şevket Rado'nun imtiyaz sahibi olduğu *Hayat Tarih Mecmuası* yazarı Öz Dokuman, foto muhabiri Serder Dizici ile birlikte Falih Rıfki'nin Moda'daki evindeydi. Kahveler içildi, sohbet başladı:

Öz Dokuman yazarın bütün romanlarını okumanın verdiği rahatlıkla sordu sorularını, Marmara'ya, Topkapı Sarayı'na bakan evin geniş salonunda. İri taneli kehribar tespihini çekerken gözü zaman zaman Saray'a dalıyordu. Salondaki kitaplığın büyüklüğü ne denli kültürlü olduğunu gözler önüne sermeye yetiyordu. O güne kadar kaç kitap okuduğunu hatırlamadığını söylerken, Öz Dokuman konuyu Atatürk'e getirdi:

"İlk karşılaştığınız zamanki halini hatırlar mısınız? Yani üzerinizdeki intibarnı?"

Önce Balkan Harbi'nde tanıştığını söyledi ve ekledi:

"Sarışın, temiz giyimli, keskin bakışlıydı. Bütün dikkatleri üstüne çeken bir kumandandı. İlk görüşmemizde hatırımda kalan en kuvvetli sözü, '*Düşmanın birini denize döktük, ikincisi ile geride savaşmak devrine başlıyoruz*' demesi olmuştur.

Ağır ağır, düşünce düşünce konuşuyordu. Röportaj epeyce uzun sürmüş, güneş iyice Topkapı Sarayı'nın bulunduğu sırta yaklaşmış; güneş ışığı artık oturdukları salonuna diklemesine giriyordu. Yavaş yavaş, zaman zaman iç geçirerek anlatmayı sürdürdü Atatürk'ü:

“Atatürk, yeniçağın büyük strateji dehalarından biriydi. Fakat devrimciliği askerliğinden üstündür. Tanzimat'tan beri iktidara gelen ve halkını benimseyen ilk Batılı Türk odur. Ondan önceki Osmanlı aydınları aldıkları kültüre göre, ya Türk'ten fazla Fransız, ya Türk'ten fazla Alman, ya Türk'ten fazla İngiliz görüş ve anlayışı içindeydiler.”

“Ya devrimler sırasındaki Atatürk?”

Yine önce düşüncü, sonra yanıt verdi:

“Şunu söyleyeyim. Atatürk ile halk arasındaki bağ, efendi ve kul bağı değildi. Baba oğul bağıydı, baba oğul alakasıydı. Bir hocanın, ‘*Asri ne demektir?*’ sorusuna da, ‘*Adam olmak demektir, hocam*’ cevabıyla, özentiyeye kapılmanın yersiz olduğunu ifade etmiştir. Atatürk’e göre, Türkler, kafaca Batı eğitimini almalıydı... Onun hedefi, dediğim gibi, Türk kafasını Batı kültür ve kafasıyla kaynaştırmaktı. Bu amaca erişmek için yaptığı başlıca iki hareket laisizm ve eğitim birliğidir.”

“Ya, dil çalışmaları, toplum çalışmaları?”

“Medeni Kanun kabul edilerek büyük bir adım atılmıştır. Ondan sonra dil meselesine sıra geldi. Atatürk 12 milyonluk çıplak ve yoksul bir halk kitlesini devralmıştı. Aslında altyapının gerçek temellerini atan odur. O, Türker’in Batı eğitimini almasını isterdi. Bunun için Türk köylerini 500’er, 750’şer, 1000’er ünitelik topluluklar haline getirmek için valiler arasında doğrudan doğruya bir anket açmıştır. Gelen cevapların hepsi lehte idi. İlk teşebbüs olarak Etimesgut’ta bir köy kuruldu. Fakat bu işe doğru dürüst başlayamadan vefat etti.”

“Efendim, az önce altyapının temellerini Atatürk attı demiştiniz. Devrimlerin başarılması kadro ister, ruh ister, büyük irade ister?”

Birden elini “Dur!” der gibi kaldırdı; sonra tespini sol elinden sağ eline aktardı:

“Atatürk birkaç Türkçü, birkaç fikir arkadaşı ile devrim savaşını başarmıştır. Bunlar Mahmut Esat, Saracoğlu, Şükrü Kaya, Necati, Vasıf, Yakup Kadri gibi eski Türkçülerdi. Aydınların bir kısmı da devrimleri kerhen kabul ediyordu. O kadar ileri fikirli saydığımız

Hüseyin Cahit Yalçın bile Ağa Han'a mektup yazarak hilafeti savunmuştur."

Falih Rifki Atay

77 Yıllık Ömür Biterken

"Ankara'da önceki gece Amerikalı dört asker kaçırıldı."

5 Mart 1971 Cuma günü birinci sayfasında böyle yazıyordu. Bazı ajanslara ve TRT'ye yayımlanması için bildiriler bırakılmıştı.

5 Mart 1971, Dünya gazetesi

“Politika” başlıklı köşe yazısında Falih Rıfkı Atay yaşanan anarşik ortamdan dem vurdu:

“Her zaman bir aşiretten cihangirane bir devlet çıkaramayız ya. Ama ilhamımıza sınır yoktur: Bu defa da banka soyguncusu hayduttan bir kahraman çıkardık. Solların dilinde, eski Çakırcalı gibi, destan kahramanı olmuştur. Ama Çakırcalı sonunda bacaklarından baş aşağı asılmıştır. Henüz bir banka soyan çete ve başındaki derdest bile edilememiştir.

Burjuva değil mi banka? Proletarya onun eli değdikçe soyucusudur. Dev-Gençli:

‘Hele onu vurun. Kurşununuz bize atılmıştır’ diyor.

Bunu söyleyen bir üniversite delikanlısıdır.

Behice Boran:

‘Bizi burjuvalarla karşı karşıya bırakın. Hele orduyu hiç karıştırmayın. Biz onların haddini bildiririz’ diyor.

Hem ona göre bankayı da hükümet soymuştur. Dinamitleri de hükümet savurmaktadır. Yeni tedbir kanunlarını çıkarmak için hepsi de bir taktiktir.

Bunu söyleyen de bir parti lideri!

Ankara’da kolayca sığınmak bulan haydut çetesinin sığınağı belki de kürsüye çıkanlardan biridir. Yakında hatıralarını yazmak için bu sırada not tutuyordur.

Soldan bu çeteye ilişildiğini işitiyor musunuz? Hayır işitemiyorsunuz. İşitemezsiniz de! Stalin Baba da öyle yapmıştı. Banka soymakla Çarlık postasını basmak arasında ne fark var?

Kanlı eşkıyaların el üstünde tutulduğunu da görecekmışiz.

Yazık üniversiteler için harcadığımız on milyonlarca liraya! Eşkıya yetiştirmek için üniversite kurmaya ne lüzum var? Onları dağda yetiştirir."

5 Mart 1971 Cuma günkü Dünya gazetesindeki köşe yazısı

7 Mart 1971 Pazar.

Amerikalıları kaçırınların aranması sürüyordu. Dünya gazetesini olayı manşetten duyurdu:

"Gerillacılar, El-Fetih'te eğitim görmüş."

Ve haber şu spotla devam ediyordu:

"Solcuların yaraladığı jandarma eri dün öldü. Amerikan Büyükelçisi, kaçırılanların iadesini ümit ettiğini söyledi."

*Hastaydı ama yazmayı sürdürdü.
Son yazısını vefatından sadece bir gün önce yazmıştı.*

Saatler 22.30'u gösteriyordu. *Dünya* gazetesi çalışanları bir gün sonraki gazetenin sayfalarını sayfa düzeni ediyordu.

Santralin telefonu çaldı. Arayan kimliğini vermeyen bir kişiydi: "Bedii Faik orada mı? Daha ne kadar bu tip yazılara devam edecek?" diye tehdit etti.

Birkaç dakika sonra çok güçlü bir gürültü duyuldu. Duydukları bomba sesiydi. Patlamanın etkisiyle civardaki *Akşam* gazetesi ile Şefkat Dispanser de hasar gördü. Gazetenin önünde küçük bir çukur açıldı. Bedii Faik'in odasının camları da parçalandı.

Gazetenin bir gün sonraki haberinde olaya geniş yer verildi. Bir de not düşüldü saldırıyla ilgili:

"DÜNYA'nın notu...

İnandığı yolda bir fikir mücadelesi yapan DÜNYA'ya karşı girilen bu iğrenç tecavüz bunu yapanların ne kadar zavallı ve âciz olduklarının ispatıdır.

Atılan bomba ile DÜNYA'nın inandığı yoldan geri dönmeyeceğini bu bombayı atanların bilmesini isteriz."

*14 Mart 1971 günü Dünya gazetesine
bombalı saldırı düzenlenir.*

19 Mart 1971 günü çıkan gazeteler Deniz Gezmiş'ten söz etmeyi sürdürüyordu:

Gezmiş, 15 Mart'a kadar ODTÜ'de kazdıkları toprak bir mağarada gizlendiklerini açıklıyordu.

Deniz Gezmiş yakalandıktan sonra

Falih Rıfki Atay, 20 Mart 1971 Cumartesi saat 20.40'ta tedavi gördüğü Hayat Hastanesi'nde kalp yetmezliği nedeniyle hayata gözlerini kapadı.

*Falih Rifki Atay'ın ölümü sadece başyazarı olduğu gazetesi
Dünya'da tam sayfa yayımlandı.*

Gazeteciler Cemiyeti “Tela fisi mümkün olmayan kayıp” başlıklı
bir bildiri yayımladı:

*“Türk basın ve edebiyatının mümtaz siması Dünya gazete-
sinin değerli başyazarı Falih Rifki Atay'ı maalesef kaybetmiş
bulunuyoruz.*

*Altmış yıldan fazla bir süredir Türk basınına emek veren Milli
Kurtuluş Savaşı ve Türk inkılap tarihimizde de önemli bir yeri
olan Falih Rifki Atay'ın tela fisi kolay kolay mümkün olamaya-
cak bu acı kaybından dolayı teessürümüz sonsuzdur...”*

Falih Rifki Atay'ın Ardından

Fikir hareketleri: 4 Şubat 1935; Matbuat Hayatı sütununda Zey-
tindağı için yazılan yazıdan bir parça:

“Faliş Rıfkı bunları yazmaya başlarken, Türk edebiyatına ve Türk vatanına bu kadar kıymetli bir yadigâr bırakacağını ihtimal ki ümit edemedi. Buna tevazuu belki mâni oldu. Fakat Zeytindağı'nda nasıl Türk'ün o acı günlerini bütün neşeleri, heyecanları ve ıstırapları ile yaşatmaya kendi şöhret sanatını da Türk edebiyatında çok yükseklerde ve ilelebet diri tutacak bir abide yaratmıştır.

Edebiyatımızda böyle bir esere tesadüf ettiğim için bir Türk sıfatıyla, ben iftihar ederim. Bir muharrir, bütün ömründe böyle bir kitap yazabilmişse, dünyaya beyhude gelmemiş demektir. Hüseyin Cahit Yalçın.”

“Faliş Rıfkı Atay en eski arkadaşımıdır. Mektepten benden iki sene sonra çıkmıştır. Bütün edebiyat hareketlerinde kendisiyle beraberdim. Faliş Rıfkı ile sıkı arkadaştık.

Dilimizi en iyi kullanan üslupçumuzdu. Fikirlerini ifade etmek kudreti, onları kullanırken ilave ettiği cazibe, güzellik, anlatış tarzları başka yazarlarda bulunmaz. Orhan Seyfi Orhon.”

Gazeteci meslektaşî Akkan Suver çok üzgündü:

“Rahatsızlığını haber aldığımızda geçer diye avunmuştuk. Fakat ‘Eski Saat’ durmuş, ‘Deniz aşırı’ ülkelere ‘Yolcu Defteri ile’ yol almış olduğunu haber alınca bizim yokuşun artık başyazarsız kaldığına inanmanın âcizliği içinde kaldım birden.

Belki o şimdi, ‘Londra Mektupları’nı duyduğu heyecan içinde, belki de ‘Bizim Akdeniz’i teneffüs etmenin güçlüğündedir. Bilinmez!

Bilinen ölümsüzlüğüyle Atatürkçülere bayraktarlığının süreceğidir.

Bu da bir insan için az şey değildir.”

700 bin tirajı olan *Hürriyet* gazetesi ölüm haberini tek sütunda gördü.

**Falih Rifkı
Atay öldü**

Tanınmış yazar ve gazetecilerden Falih Rifkı Atay dün gece kalp kifavetsizliğinden bir müddetten beri tedavi gördüğü Sişli Hayat Hastanesinde 77 yaşında iken hayata gözlerini vummıştır. Tanınmış gazeteci ve yazarın meşhur eserlerinden bazıları. Deniz Asrı. Londra Mektupları. Bizim Akdeniz. Tuna Kıyıları. Zevtindağı'dır.

HÜRRIYETİN DÜNKÜ NÜSHA	
350.000	— İstanbul Matbaasında
161.750	— Ankara "
88.125	— Adana "
81.000	— İzmir "
679.300	— Adet beşimştir.

Hürriyet gazetesi ve Falih Rifkı Atay'ın ölüm haberi

Kadim dostu Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun iştahı kesilmişti. Ölümü sorguladı arkadaşını anarken:

"Kurtuluş ve devrim mücadelesi arkadaşım Falih Rifkı ölümlüyle yalnız Dünya gazetesi için doldurulması güç bir boşluk bırakmayacak aynı zamanda eşsiz bir kalem kahramanı olarak da bütün Türk basınında eksikliğini daima hissettirecektir. Bu bakımdan gerek dost, gerek meslektaş sıfatı ile kederinizi paylaşıp ve elem ortaklığını bir milli yas telakki ederim."

Hatta bazı gazeteler daha da ileri gitti; Atatürkçü yazarın ölüm haberini reklam anonslarıyla iç içe gördü.

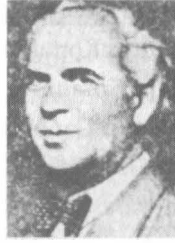
Falih Rıfkı Atay'ın Tercüman gazetesinde, sabun reklamı arasındaki ölüm haberi

Çoğu zaman zıt düşseler de Ahmet Emin Yalman'ın da yüreği buruktu:

“Son derece üzüntü içindeyim. O, canlı değerli bir arkadaşı. Devrim davasını onun kadar benimseyen arkadaş çok azdır. Büyük boşluk bırakacaktır. Onun kadar iyi ve temiz dille yazı yazan azdır. Büyük bir kıymet kaybettik.”

Bu arada çok ilginç bir ölüm haberi daha duyuldu Türkiye’de.

Şair ve öğretmen Salih Zeki Aktay da Falih Rıfkı Atay'ın öldüğü gün yaşamını yitirmişti. Aktay'ın ölüm haberi, “*Falih Rıfkı Atay'ın yakın arkadaşı olan Salih Zeki Aktay Atay'ın vefatı üzerine teessüre düşmüş ve kısa bir rahatsızlıktan sonra ölmüştür. Aktay'ın cenazesi bugün (22 Mart) Karacaahmet'te toprağa verilecektir*” diye duyuruldu.

Şair Salih Zeki Aktay

“Falih Rifkı Atay son 50 yılda yetişmiş Türk muharrirlerinin en büyüklerindendi. Fikir gazeteciliğini o getirmiş, edebi büyük röportajın en güzel örneklerini o vermiştir. Kendisine mahsus üslubu her devirde taklit edilememiş olarak kaldı. Şevket Rado.”

“Birlikte bulunduğum meclislerde sohbetini daima zevkle izlediğim, hele Atatürk'le ilgili anılarını istifade ile dinlediğim, yazılardaki üsluba hayran olduğum bir büyüğümüzdü. Abdi İpekçi.”

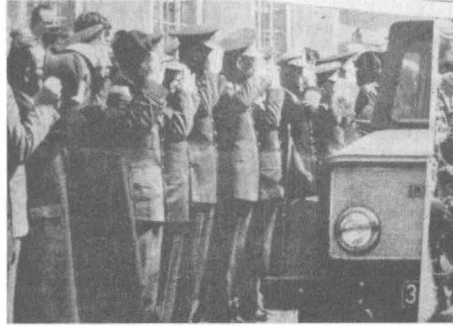
23 Mart günü toprağa verildi yaşadığı döneme damgasını vuran Falih Rifkı Atay. Uzun bir dönem sahibi olduğu gazeteden başka bir gazete o denli büyükçe yer vermedi ölüm haberine.

24 Mart 1971, Dünya gazetesi

Cenazesine eşi ve ailesi, Devlet Bakanı Turhan Bilgin, İstanbul Valisi Vefa Poyraz, 1. Ordu Komutanı Orgeneral Faik Tütün, Kuzey Deniz Saha Komutanı Koramiral Bülend Ulusu, Garnizon Komutanı Korgeneral Saadettin Canberk, Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Doğan Özgöçmen, İstanbul Jandarma Bölge Müfettişi Tuğgeneral Halit Karakullukçu, Merkez Komutanı Tuğgeneral Şahap Yardımoğlu, Basın-Yayın Umum Müdürü Altemur Kılıç, İstanbul Cumhuriyet Savcısı Nedim Demirel, Emniyet Müdürü Kemal Aygün ve diğer askeri ve sivil zevat katıldı.

Cenaze Sultanahmet Camii'nde kılınan öğle namazının ardından yüzlerce çelenk ve az sayıdaki topluluğun katıldığı kortejle; eller üstünde; belediye bandosu refakatinde Yerebatan Sarayı'na getirildi ve cenaze arabasına konuldu.

Falih Rıfkı Atay'ın cenaze arabasını askerler selamladı.

Eşi Mehruha Hanım cenaze töreninde ayakta güçlüğüle durdu.

Aynı gün gazeteler önemli bir haberi daha duyuruyordu Fa-
lih Rıfık Atay'ın toprağa verilîşî haberinin yanı başında. Deniz
Gezmiş'in arkadaşı Hüseyin İnan da yakalanmıştı.

*Hürriyet gazetesi: "Kayseri'de ele geçen İnan, bütün suçlarını itiraf
etti ve 'Dört Amerikalıyı kurşuna dizmeliydik' dedi."*

Cenazesine çok sayıda vatandaş ve sevenleri katıldı.

Naaş Sultanahmet Camii'ne getirildi. Öğle namazının ardından cenaze namazı kılındı. Son durağı Zincirlikuyu Mezarlığı olacaktı.

Yakın dostu Fazıl Ahmet Aykaç *Cumhuriyet* gazetesinde bir eleştirme yayımladı. Yazar olarak Falih Rıfkı Atay'ın sınırlarını çizen dikkate değer bir eleştirmeydi bu yazı:

“Gazetecilik dünyası Falih kadar diri ve taze üslup sahibi arkadaş pek az tanıyor. Bu arkadaşta ne büyük ilham ordularına komutanlık eden sınırsız ve boralı bir deha görülüyor, ne de ilim ve fikir incelikler ile olağanüstü planlar yapan bir zekâ erkânı harbi. Ben onu öteden beri atak, zeki ve ateşli bir astsubaya benzetirim. Büyük bir cephe içinde komutasına verilmiş küçük bir kuvvetle düşmana durmadan saldıran atik, becerikli fakat daima körpe ve sinirli bir genç subay, bir zekâ mitralyözü. Ufak çapta bir enerji kumbarası.

Falih'i hiçbir defa ağır bir savaş gemisi, sağlam ve yüksek bir kale kıyafetiyle görmedim. Falih Rıfkı'da, geniş ve cömert duyguların, puslu ve buzlu fikir bölgelerinin kutuplarına göre tek başına yol alan bir deha seyyahı görmedim. Bir ülkü yolcusu da tanımadım. O her şeyden önce bir hayat adamıdır. Falih Rıfkı'nın yazılarında çok cismanilik belli oluyor. O itibarla kendisi orta boylu aydın kişiliğin en dinç ve güzel sözlü temsilcisidir. İnsan bu arkadaşın kafasında dünya meselelerinin aldığı basitliğe hem hayret, hem de gıpta ediyor. Keşke hakikatte öyle olsa! O zaman kâinatı düzeltivermek ne kadar kolaylaşacaktı! Zekâ kanseri diye vasıflandırılan şüphe, onun ruhunda sivilce bile değil. Böyle bir tekne ile enginlere, okyanuslara çıkılır mı bilmiyorum!

Deniz kenarında çakıltaşlarını sektirme oynar gibi bir üslubu var. Küçük, zıplayıcı ve sıhhat dolu cümleler. Felsefi anlam ile sansüalizme bu nevi üslupların başlıca belirtisidir. Falih sensiment'ların değil, sensation'ların yazıcısı olmuştur. Derisi güzel, fakat kabuğu kalın, lezzeti çok fakat eti az meyvelere

benzeyen eserler, sağlam irfan dostlarını zevklendirir ama doyurmaz. Bu yol insanı başarıya götürebilir. Fakat büyük zafer için sapa düşer.

Üslupçu Falih Rıfkı aydınlığı bol bir zekâdır. Ben sanıyorum ki bu zekâ hayli zamandır birçok şey gibi kendisinin de sakat ve yufka taraflarını anlamaya başladı ve gördü ki el çabukluğu denilen şey ne kadar olağanüstü de olsa nihayet hiçbir derin sanatı hokkabazlığa icra etmek kabil değildir. Behemehal gemimize safra lazımdır. Kendisi de pekâlâ anladı ki bodur bir irfanla insanın varabileceği en yüksek tepe nihayet Zeytindağı olabilir.

Artık Falih Rıfkı biraz okuyor. Okuması gereken şeyleri okuyor. Açık bir gönülle isterim ki Falih'i yarın Türk diline vermeye namzet olduğu geniş ve yüksek edebiyat için de şimdiden kutlayayım."

24 Mart 1971 tarihli Cumhuriyet gazetesinin başyazısı Atay'a ayrılmıştı. Nadir Nadi de Atatürkçü yazar Falih Rıfkı'yı övdükten sonra ustanın 1945'ten sonraki tutumunu hiç anlayamadığını söylüyordu:

"Bir hedefe doğru yola çıkan insanlar hep birden aynı hızı, aynı enerjiyi sonuna dek sürdüremiyorlar. Son 7-8 yıldır tuttuğu yolu Atatürkçü bildiğim Falih'e yakıştıramadığımı neden saklamalıyım? Altmış yıllık bir kalem çabasının büyük kısmını devrimci fikirler uğruna harcayan bir yazarın bir gün yorulabileceğini düşünmek belki de insafsızlık sayılacaktır."

En yakın arkadaşlarından olan Bedii Faik de onu yazdı:

"Sanki Atatürk bir daha ölmüştür. Falih Rıfkı Atay'da daima onu görmeye, daima onu yaşatmaya öyle alışmıştık ki...

Bir kaç gün önce yatağında, buğulu gözlerini gözlerime dikerek:

'Gazeteyi mi bombalamışlar? Demek bunlar bizi tanıyamamışlar, gülüp geçersin, biter' diyordu. Şimdi ruhunun önünde diz çöküp haykıracağım geliyor:

'Ya şimdi? Ya senin ölümünün yüreklerimize bir kor parçası gibi oturan tahribatı karşısında ne yapacağım?'

Onulmaz bir yara bu! Onun kaybı, bizim için kaç ölümlük sarsıntıdır, ayıramıyorum. Usta, baba, ağabey, arkadaş, meslektaş... Bütün bu değerlerin kayıp acısı, şimdi onun ölümlüyle, bir testerenin sivri dişleri halinde, can evimde gidip geliyorlar!

Falih Rıfkı Atay eşine yeryüzünde az rastlanır bir dava adamıydı. Bütün edebiyatını ve o emsalsiz yazı ustalığını daima davasının hizmetine sürmüştür. Bu dava medeniyetçilik davası idi. 'Atatürkçülük' olarak bizzat ad taktığı inançlar toplamını da daima medeniyetçilikten ibaret saymıştır.

'Ölürsem, sadece bir Atatürkçüydü desinler bana yeter!' sözünü bütün yatkınları ondan pek sık duymuşlardır.

Atatürkçülük, onun nazarında, payelerin en büyüğü ve inançların en güzeli idi. Son nefesine kadar da ondan ayrılmadı. Hastalığında artık yaşamaz gibi olan bedenine karşılık, bütün canlılığı ile dipdiri duran beyni idi ve tek acısı yazamamak; okurlarından ve davasını haykırmaktan uzak kalmak olmuştur!

Yurdu sevmek asıldır. Ama Atay'daki yurt sevgisinin inanç tuşturucu ve kuvvet tazeleyici gücü, bütün tabiiilikleri aşar.

Ağlayın şimdi ey Türkiye'nin bütün ormanları, ağaçları! En büyük savunucunuzu kaybettiniz!

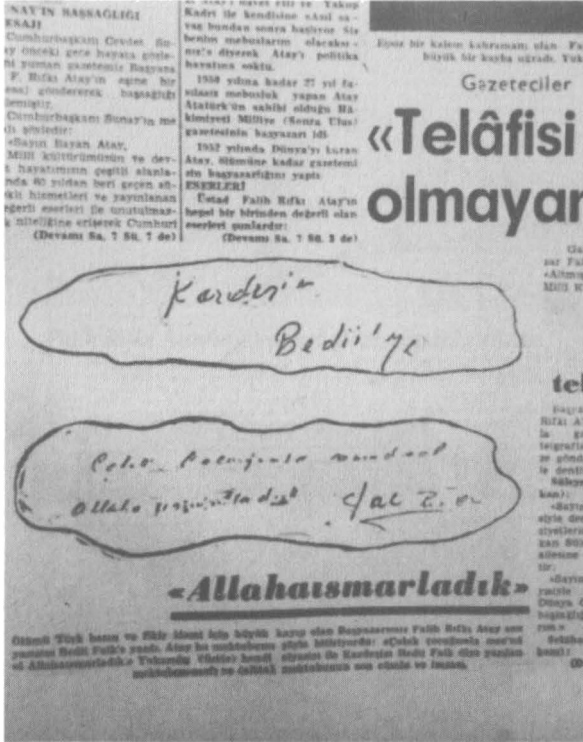
Ağlayın şimdi ey kıyılar, plajlar, caddeler, parklar!

En büyük dostunuzu kaybettiniz!

Ve sizler ey Türk kadınları, anaları! Dökün şimdi aziz göğüslerini ze yaşıncilerinizi, işte en güçlü koruyucunuz gidiyor! Bedii Faik."

Falih Rıfkı Atay ölümünden kısa bir süre önce “*kardeşim*” diye hitap ettiği samimi dostu Bedii Faik'e bir mektup yazıp bırakmıştı. O mektup aslında bir vasiyetti. Şöyle bitiyordu:

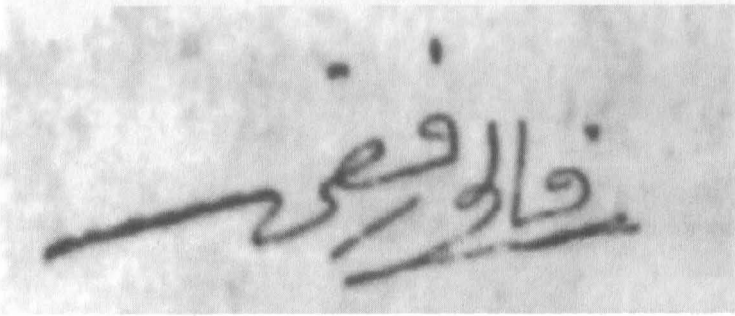
“Çoluk çocuğunla mesut ol, allahaismarladık.”

Falih Rıfkı Atay'ın Bedii Faik'e vasiyeti

Son

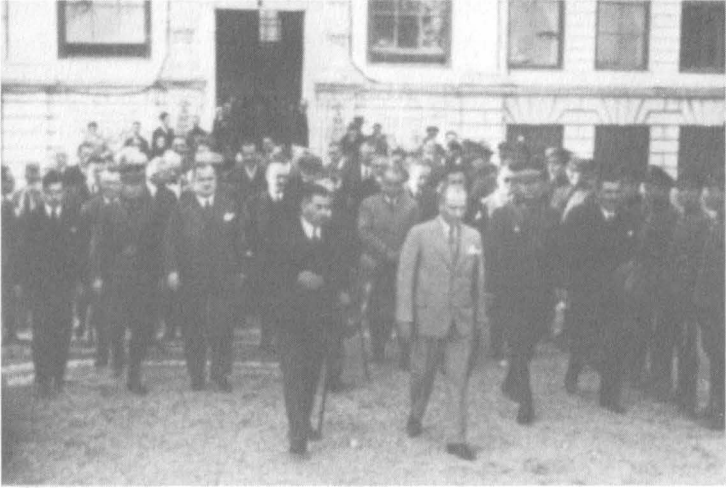
ALBÜM

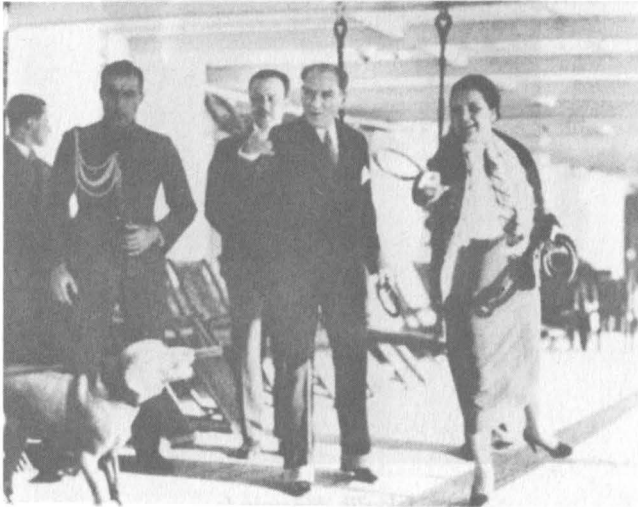
Falih Rıfkı Atay'ın Osmanlı dönemindeki imzası

Askerlik döneminde

30 Eylül 1929, Falih Rıfkı (soldan üçüncü) Dolmabahçe Sarayı'nda

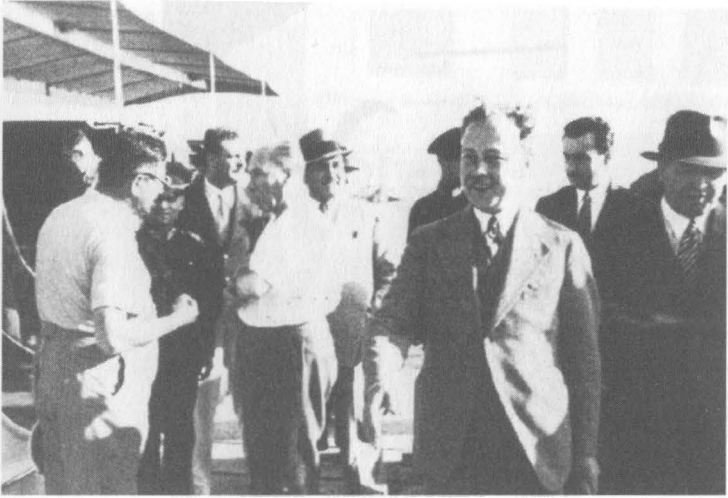
Falih Rıfkı (soldan üçüncü) Atatürk'le Karadeniz seyahatinde, 1930

*Şükrü Kaya, Ruşen Eşref Ünaydın ve Salih Bozok'la
Turhal İstasyonu'nda, 22.11.1930*

Turhal'da bir dilekçeyi incelerken, 22 Kasım 1930

Floryada Deniz Köşkü inşaatını denetlerken, 1 Haziran 1935

Moda Deniz Kulübü'ne girerken, 1 Temmuz 1935

*Çorlu Çerkezköy yakınlarındaki Trakya Manevraları'nda,
17-20 Ağustos 1937*

Hindistan'da Müslim Birliği'nde

Hindistan'da meslektaşlarıyla

Hapiste bulunan Gandi'nin oğlu ile birlikte

Falih Rıfkı Atay Kalkitada

Falih Rıfkı Atay Yalova'da (en sağda)

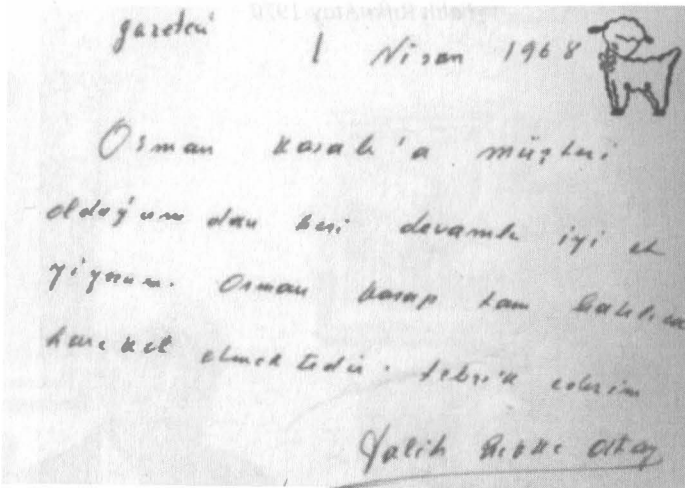
Cumhuriyet gazetesinden çıkarken

Falîh Rifkî Atay (en solda) meslektaşlarıyla

Cemal Gürsel (soldan birinci), Alpaslan Türkeş (soldan ikinci),
Falih Rıfkı Atay (en sağda)

Kasabına kendi elyazısıyla bıraktığı not: 1 Nisan 1968. Osman Kasap'a müşteri olduğumdan beri devamlı iyi et yiyorum. Osman Kasap tam haklıca hareket etmektedir. Tebrik ederim. Falih Rıfkı Atay.
(74 yaşında.)

Falih Rifkî Atay-1970

Bedii Faik ve Falih Rifkî Atay'ın kendisine hediye ettiği büstü, 2013

Falih Rifki Atay'ın Zincirlikuyu'daki mezarı

FALİH RIFKI ATAY'IN BASILMIŞ ESERLERİ

- Ateş ve Güneş* - 1918
İzmir'den Bursa'ya - 1921
Kaybolmuş Makedonya - 1930
Faşist Roma, Kemalist Tiran - 1931
Deniz Aşırı - 1931
Yeni Rusya - 1931
Moskova-Roma - 1932
Zeytindağı - 1932
Eski Saat - 1933
Londra Konferansı Mektupları - 1933
Bizim Akdeniz - 1934
Taymis Kıyıları - 1934
Tuna Kıyıları - 1938
Türk Kanadı - 1941
Hind - 1944
Kanat Vuruşu - 1945
Yolcu Defteri - 1946
Niçin Kurtulmamak - 1953
Başveren İnkılapçı (Ali Suavi Üzerine) - 1954
Çile - 1955
Babamız Atatürk - 1955
Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri - 1955
Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin - 1955
Çankaya - 1961
Batış Yılları - 1963
İnanç - 1965
Pazar Konuşmaları - 1966

Kurtuluş - 1966

Atatürkçülük Nedir - 1966

Atatürk Ne idi? - 1968

Bayrak - 1970

Gezerek Gördüklerim - 1970

YARARLANILAN KAYNAK VE MAKALELER

A.Ü; *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.

Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s. 213, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ali Taş, *Çankırılı, Boris Londra Belediye Başkanlığına Seçildi*.

Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Ayhan Dinç, Özden Çankaya ve Nail Ekici, *İstanbul Radyosu: Anılar, Yaşantılar*, Yapı Kredi Yayınları.

Bedii Faik, *Matbuat Basın derken... Medya*.

Canan Önderişik, Falih Rıfkı Atay'ın *Hâkimiyet-i Milliye (Ulus)* gazetesindeki yazıları (1924-1952).

Cemal Granda, *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri*, Kent Kitap.

Cemal Paşa, *Anılarım*, 1913-1922, İskenderiye Yayınları.

Cumhuriyet, 14 İkinci Kanun 1942.

Cumhuriyet, 14 Nisan 1942.

Cumhuriyet, 15 İkinci Kanun 1942.

Cumhuriyet, 16 Ağustos 1948.

Cumhuriyet, 21 Nisan 1939.

Cumhuriyet, 28 Şubat 1942.

Cumhuriyet, 3 Haziran 1942.

Doğan Duman, "Cumhuriyet Baloları", *Toplumsal Tarih*.

Durdu Mehmet Burak, "Enver Paşa'nın Hayatı ve İngiliz Belgelerindeki Düşün Raporu", *Dünya*, 26 Mart 1959.

Vatan, 2 Nisan 1959.

E. H. Armstrong, *Bozkurt*.

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı (1908-1914)*, TTK.

Erc Jan Zürcher, *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, İletişim Yay.

Ergün Aybars, "Atatürk'ün Evrenselliği", *Atatürk Yolu*.

Esin Dayı, *Atatürk'ün Doğu ve Batı Âlemine Tesirleri*.

Falih Rıfkı Atay, "Politika", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1931.

Falih Rıfkı Atay, "Anarşi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Mayıs 1931, No: 3531, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Cenevre Haberlerine Göre...", *Ulus*, 25 Kânunusani 1937.

Falih Rıfkı Atay, "31 Mart", *Ulus*, 1 Nisan 1936, No: 5270, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Aklimızı Başımıza Derlemek", *Dünya*, 26 Ocak 1961, No. 2969, s. 1, 5.

Falih Rıfkı Atay, "Amiyane", *Ulus*, 24 Temmuz 1949, No. 10078, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Ayaküstü", *Ulus*, 9 Ekim 1949, No. 10154, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Bir Yıldönümü", *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Şubat 1934, No. 4522, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Boğazlar Konferansı", *Ulus*, 23 Haziran 1936, No. 5353, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "CHP Gençliğinin Davranışı", *Dünya*, 13 Kasım 1962, No. 4714, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Çıkmaza Sapmak", *Ulus*, 17 Aralık 1950, No: 10588, s. 2.

Falih Rıfkı Atay, "Doğu'da Atatürk Üniversitesi", *Dünya*, 18 Mart 1955, No. 1095, s. 1, 7.

Falih Rıfkı Atay, "Ekmek İçin Alınan Tedbir", *Ulus*, 13 Son Kânun 1942.

Falih Rıfkı Atay, "En Büyük Tehlikeyi Önlemek", *Dünya*, 27 Ocak 1955, No. 1045, s. 1, 7.

Falih Rıfkı Atay, "Geleceği Geçmişleştirme Yolunda", *Dünya*, 21 Ocak 1955, No. 1039, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Halk Partisi'nde Hareketlenme", *Dünya*, 22 Kasım 1962, No. 4183, s. 1, 5.

Falih Rıfkı Atay, "Avunmak ve Avutmak", *Dünya*, 4 Aralık 1962, No. 4135, s. 1, 5.

Falih Rıfkı Atay, "Halk ve Ordu", *Ulus*, Kânunusani 1941, No. 6551, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Hatay Eseri", *Ulus*, 30 Mayıs 1937, No. 5688, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Havacılık Endüstrisine Doğru", 20 Teşrinisani 1941, No. 7289, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Hitler'in Doğum Günü", *Ulus*, 20 Nisan 1939, No. 6361, s. 1, 3.

Falih Rıfkı Atay, "İsteyerek Bir Gecikme", *Dünya*, 1 Haziran 1965, No. 6408, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Kıbrıs ve Kilise", *Dünya*, 28 Ağustos 1954, No. 997, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Bugünkü Londra Toplantı", *Dünya*, 29 Ağustos 1955, No. 1253, s. 1, 7.

Falih Rıfkı Atay, "Kurtuluşlardan", *Ulus*, 24 Mart 1936, No. 5262, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Mademki Sormadınız", *Ulus*, 19 Kânunuevvel 1936, No. 5529, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Mekteplerde Teknik Terbiye", *Ulus*, 25 Temmuz 1941, No. 7102, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Millet Meclisi'nin Dünkü Kararı", *Ulus*, 3 Şubat 1942.

Falih Rıfkı Atay, "Ne İsa'yı Ne Musa'yı!", *Dünya*, 20 Şubat 1965, No. 6313, s. 1, 7.

Falih Rıfkı Atay, "Neden Bu Gurur?" *Dünya*, 31 Mart 1952, No. 31, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Notamız Etrafında", *Ulus*, 21 Nisan 1936, No. 5290, s. 1, 5.

Falih Rıfkı Atay, "Particilik Nedir", *Ulus*, 23 Haziran 1945, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, "Politika", *Dünya*, 1 Temmuz 1966, No. 6899, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Niçin Ders Almalıyız?”, *Dünya*, 14 Eylül 1961, No. 4095, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Politika”, *Ulus*, 2 Ekim 1951.

Falih Rıfki Atay, “Politika”, *Ulus*, 23 Ekim 1951, No. 10893, s. 3.

Falih Rıfki Atay, “Millî Eğitimi, Bakanından Kurtarmak”, *Dünya*, 14 Ocak 1953, No. 315, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Aklımız Acaba Ne Zaman Başımıza Gelecek?”, *Dünya*, 27 Şubat 1953, No. 359, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Politikacıların Alacakları Dersler”, *Dünya*, 23 Temmuz 1960, No. 2785, s. 1, 3.

Falih Rıfki Atay, “Rapora Cevap”, *Dünya*, 17 Mart 1967, No. 7152, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Elbadi”, *Dünya*, 15 Mayıs 1966, No. 6853, s. 2.

Falih Rıfki Atay, “Sakın Olmasın”, *Ulus*, 10 Kasım 1950, No. 10551, s. 2.

Falih Rıfki Atay, “Üniversite Gençliği ve Siyasi Partiler”, *Dünya*, 9 Ocak 1954, No. 671, s. 1, 7.

Falih Rıfki Atay, “Sancak”, *Ulus*, 28 Kânunusani 1937, No. 5569, s. 1, 6

Falih Rıfki Atay, “Şehadetler”, *Ulus*, 12 Teşrinisani 1936, No. 5495, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Son Verilmesi Gereken Bir Devrim”, *Ulus*, 5 Şubat 1946, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Sosyal Adalet Gereğince”, *Dünya*, 12 Mart 1964, No. 4607, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Sosyal Adalet Şartları”, *Dünya*, 16 Ocak 1961, No. 2959, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Suriye ve Sancak”, *Ulus*, 25 Eylül 1936, No. 5447, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Tereddüd”, *Ulus*, 30 Kânunusani 1938, No. 5929, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Türkiye’nin Yeni Kuvveti”, *Dünya*, 11 Haziran 1961, No. 3099, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Üçüncü Yol”, *Ulus*, 24 Mayıs 1939, No. 6493, s. 1, 8.

Falih Rıfkı Atay, “Üniversiteler ve İki Türlü Politika”, *Dünya*, 16 Ocak 1953, No. 317, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Bu Tutumsuzluk İçinde Yuvarlanıp Gidemeyiz”, *Dünya*, 27 Mart 1953, No. 388, s. 1, 7.

Falih Rıfkı Atay, “Yarın Ekmeklerimizi Kart Karşılığı Alacağız”, *Ulus*, 16 Son Kanun 1942.

Falih Rıfkı Atay, “Yaş Üzerine”, *Dünya*, 27 Aralık 1964.

Falih Rıfkı Atay, “Yeni Bakanlık”, *Ulus*, 26 Haziran 1949, No. 10050, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Yeni Yollar ve Anıtlarımız”, *Ulus*, 25 Mart 1936, No. 5263, s. 1, 2.

Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*.

Falih Rıfkı Atay, *Batış Yılları*, İstanbul, Bateş Yayınları, 1999.

Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*.

Falih Rıfkı Atay, *Çankaya: Atatürk Devri Hatıraları*, Dünya Yayınları.

Falih Rıfkı Atay, *Dünya gazetesi*, 11 Kasım 1966.

Falih Rıfkı Atay, *Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası.

Falih Rıfkı Atay, *Ulus gazetesi*, 8 Şubat 1949.

Falih Rıfkı Atay, *Yeni Rusya*, Ankara 1931.

Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları.

Falih Rıfkı, “Ana Yollar”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1932, No. 4009, s. 1.

Falih Rıfkı, “Asgari”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Mayıs 1933, No. 4242, s. 1. 2.

Falih Rıfkı, “Bakım”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1929, No. 2764, s. 1.

Falih Rıfkı, “Bir İykaz”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Kânunusani 1932, No. 3786, s. 1.

Falih Rıfkı, "İktisat Vekilliğinde", *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1932, No. 4011, s. 1.

Falih Rıfkı, "Cemiyet-i Belediye", *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Mart 1927, No. 2034, s. 1.

Falih Rıfkı, "Dünkü Sergi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Şubat 1927, No. 2002, s. 1.

Falih Rıfkı, "Edebi İrticalar", *Tecelli*, C. 1, S. III.

Falih Rıfkı, "Vaziyeti Hazıra", *Tanin*, 18 Temmuz 1913, No. 1665, s. 1.

Falih Rıfkı, "Helal ve Heykel", *Tanin*, 26 Haziran 1912, No. 1373, s. 4.

Falih Rıfkı, "İnhisar ve Fabrikalarımız", *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1932, No. 3831, s. 1.

Falih Rıfkı, "İzmir'de İsmet Paşa", *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1932, No. 3968, s. 1.

Falih Rıfkı, "Konferans Batarken", *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Temmuz 1933, No. 4312, s. 1.

Falih Rıfkı, "Kongreden Sonra", *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Eylül 1929, No. 2945, s. 1.

Falih Rıfkı, "Kudretin Muhafazası", *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Temmuz 1927, No. 2170, s. 1.

Falih Rıfkı, "Bir Münakaşa", *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Mart 1927, No. 2035, s. 1.

Falih Rıfkı, "Lozan", *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Temmuz 1932, No. 3960, s. 1.

Falih Rıfkı, "Lüzumlu Bir Kanun", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Kânunusani 1926, No. 1626, s. 1.

Falih Rıfkı, "Lüzumlu Bir Kanun", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Kânunusani 1926, No. 1626, s. 1.

Falih Rıfkı, "Mantiki Hudut", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Mart 1932, No. 3818, s. 1.

Falih Rıfkı, "Mars Büyük Bir Misaldir", *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Teşrinievvel 1933, No. 4405, s. 3.

Falih Rıfkı, “Muvaffakiyet”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Kânunusani 1927, No. 2001, s. 1.

Falih Rıfkı, “Mübareze-i İçtimaiye”, *Tecelli*, 6 Mart 1911, s. 6.

Falih Rıfkı, “Milli Bir Dert”, *Tanin*, 30 Kânunusani 1912, No. 1225.

Falih Rıfkı, “Odalar Kongresi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Şubat 1927, No. 2006, s. 1.

Falih Rıfkı, “Örnek Şehir”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Ağustos 1929, No. 2893, s. 1.

Falih Rıfkı, “Prensip ve Tatbikat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1932, No. 4005, s. 1.

Falih Rıfkı, “Yeni Bir Cereyan Varmış”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1931, No. 3650, s. 1.

Falih Rıfkı, “İktisadi Haberlerin Kontrolü”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Nisan 1932, No. 3956, s. 1.

Falih Rıfkı, “Tekasuf Mıntıkalar”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1928, No. 2512, s. 1.

Falih Rıfkı, “Tekâsuf Mıntıkalar”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1928, No. 2512, s. 1.

Falih Rıfkı, “Türk Doktorluğu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Mart 1928, No. 1415, s. 1.

Falih Rıfkı, “Türk Hekimliği”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Kânunusani 1929, No. 2702, s. 1.

Falih Rıfkı, “Türk Meselesi”, *Akşam*, 1 Mayıs 1924, No. 2000, s. 3.

Falih Rıfkı, “Türkiye Ticareti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Teşrinisani 1927, No. 2281, s. 1.

Falih Rıfkı, “Türkiye'nin Hür Kafası”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Ağustos 1933, No. 4326, s. 1.

Falih Rıfkı, “Vahim İhtilatlara Karşı”, *Akşam*, 24 Mayıs 1924, No. 2021, s. 1.

Falih Rıfkı, “Yarınki Bayram”, *Ulus*, 20 Şubat 1937, No. 5592, s. 1.

Falih Rıfki, “Yeni Bir Cereyan Varmış”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1931, No. 3650, s. 1.

Falih Rıfki, “Zaferi Tamamlayalım”, *Akşam*, 8 Eylül 1922, No. 1422, s. 3.

Falih Rıfki, Atay, *Batış Yılları*, s. 103.

Falih Rıfki Atay, “Fıkralar”, *Dünya*, 14 Ocak 1962, No. 4217, s. 2.

Feridun Büyükyıldız, www.angorasanat.com

Fethi Gürcan, Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim*, Süvari Yayıncılık. *Hadisât* gazetesi, 9 Şubat 1919.

Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ağustos 1928.

Hâkimiyet-i Milliye, 2 Ağustos 1928.

Hakkı Süha, “Falih Rıfki”, *Yeni Mecmua*.

Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları.

Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi.

Halil Sadrazam, *Türk Mukavemet Teşkilatı*.

Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış*, May Yayınları.

Hasan Pulur, *Olaylar ve İnsanlar Tüm Yazıları*, Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi.

Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi.

Hikmet Özdemir, *Üç Jöntürk'ün Ölümü/Talat-Cemal-Enver*, Remzi Kitabevi.

<http://turkcutoplumcu.org/content/view/850/32/>

http://www.bediuzzamansaidnursi.org/said_nursi_ve_adnan_menderes.html

<http://www.milliyet.com.tr/2004/12/16/ yazar/cetiner.html>

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/>

<http://yakintarihimiz.org/27-mayis-celladimizi-alkislama-to-reni.html>

Hulusi Turgut, *Sabah* gazetesi, 22 Ocak 2002.

Hürriyet gazetesi, 31 Ocak 2000.

Hüseyin Hüsnü Tekışık, *İlkokullar Yönetmeliği ve Mevzuatı*, Rehber Yayınları.

- İhsan Akay, *Atay Üzerine Aykırı Düşünceler*, Varlık.
- İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İsmet Bozdağ, *Atatürk'ün Fikir Sofrası*, Tekin Yayınevi.
- İsmet Kür, *Anılarla Mustafa Kemal Atatürk*, Alfa Yay.
- Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 13, No. 1, Mart 2005.
- M. Ali Eren, *Aksiyon*, 25 Mayıs 1996.
- M. Raif Oğan, *Falih Rıfkı Atay ve Züppelik Sebilürreşad*.
- Mehmet Önder, *Atatürk Evleri Atatürk Müzeleri*, TTK Basımevi.
- Metin Toker, *Milliyet*, 20 Aralık 1999.
- Milliyet gazetesi*, 16 Aralık 2004
- Milliyet gazetesi*, 3 Ağustos 1954.
- Milliyet gazetesi*, 9 Haziran 1954.
- Mina Urgan, *Bir Dinozorun Anıları*, Yapı Kredi Yayınları.
- Mustafa Nihat Özön, *Türkçe Kelime Üretimi ve Falih Rıfkı Atay*.
- Münevver Ayaşlı, *Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere Doğru*, Timaş Yayınları.
- Necmeddin Şahiner, *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursi'yi Anlatıyor*.
- Neşet Halil Atay, "Plajda 1 Gün", *Yedigün dergisi*, 23 Ağustos 1938.
- Orçun İmga, *Tek Parti Döneminde Ankara*, Dipnot Yayınları.
- Orhan Koloğlu, "Halide Edib, Devrimler ve Demokrasi", *Tarih ve Toplum*.
- Osman Deniz, *Parola, Harbiyeli Aldanmaz*.
- Ömer Gürcan, *Fethi Gürcan'ın Harbiyelileri*, İleri Yayınları.
- Öner Gürcan, *Ben İhtilalcim*.
- Risale-i Nur Enstitüsü, *Porte, Demokrasi Şehidi Adnan Men-deres*.
- Sabahattin Ali, *Markopaşa Yazılar ve Ötekiler*, Yapı Kredi Ya-yınları.
- Sadi Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, 1899-16 Ma-yıs 1919, Kaynak Yayınları.

Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Olarak Halkevleri*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İletişim Yayınları.

Sinan Meydan, *Cumhuriyet Tarihi Yalanları*, İnkılap Yay.

Şevket Süreyya Aydemir, “Falih Rıfki ve Son Eseri”, *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*.

Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi.

TBMM Arşivi, “Falih Rıfki Atay Dosyası”.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1946: 269; TBMM Zabıt Ceridesi, 1946: 313.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, 12 Haziran 1913 tarihli sayı.

Ulus, 14 Son Kanun 1942.

Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*.

Vatan, 28 Mayıs 1959.

www.akademim-erciyes.com,

www.atam.gov.tr/

www.ataturk.net

www.isteataturk.com

www.mustafakemalim.com

Yaşar Gürsoy, *Atatürk ve Can Yoldaşı Nuri Conker*, Sia Yayıncılık.

Yaşar Gürsoy, *Anne O Bizden Biri*, Destek Yayınları.

Yaşar Gürsoy, *Devrimi Kadınlar Yapar*, Destek Yayınları.

Yaşar Gürsoy, *Kod Adı: Mustafa Şerif*, Destek Yayınları.

Yaşar Gürsoy, *Atatürk'ün Katilleri ve O Doktor*.

Yaşar Gürsoy, *Atatürk'ün Berberi*.

Yedigün dergisi, 17 Aralık 1944.

Zeynel Lüle, *Mustafa Kemal'in “Can Yoldaşı” Ali Çavuş*, Doğan Kitap.

“EN MESUT TÜRKLER, ATATÜRK YAŞARKEN ÖLMÜŞ OLANLARDIR.” – FALİH RIFKI ATAY

Falih Rıfki Atay gizemliydi, Atatürk'ün kalemşoru, her daim bir kara kutuydu.

Atatürk'ün sofrasında en çok bulunan insanlardandı. Usta bir gazeteci, sadık bir dost, güvenilir bir sırdaş, iyi bir baba, iyi bir ești. Aynı zamanda Mina Urgan'ın da üvey babasıydı.

Bu kitapta Falih Rıfki'nın hayatından kesitler okurken, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin geçirdiği evrelere de tanıklık edip tarihe yolculuk edeceksiniz. Özellikle Turgut Özal ve Adnan Menderes'li ve hatta Erdoğan'lı günlerin benzerlikleri gözler önüne serildiğinde, tarihin gerçekten de tekerrürden ibaret olduğunu anlayacaksınız.

